

Szerkesztőségi közlemény

Az Egyháztörténeti Szemle 2018. évi 2. számának nyomtatott változata címlapján a nyomdai előkészítés során tévesen jelent meg az Egy vértelen vértanú életútja. Adalékok Péter József váci püspök életéhez, különös tekintettel az 1956-os forradalomra c. közlemény szerzősége. A szerző neve helyesen (mint ahogy az a lapszám belső tartalomjegyzékében, szövegében, illetve elektronikus kiadásunkban már pontosan szerepel): FÖLDVÁRY GERGELY. Érintett szerzőnk és olvasóink elnézését kérjük!

Az Egyháztörténeti Szemle szerkesztősége

Mariánus ferencesek Mesztegyőn a 18. században

Knapp Éva

P. Weiss Mihály János OFM (1910. X. 17. – 1994. III. 19.) emlékének ajánlom.

A mariánus ferences provincia újkori történetének feltárását a legutóbbi időkig egyenetlen minőség jellemzi. A különböző feldolgozások és adattárak – mint például Eugenius Kósa *Collectaneája* a 18. század közepéről vagy Weiss Mihály 20. századi kéziratai, köztük mindenekelőtt a nekrológiumokat feldolgozó *Catalogus alumnorum Provinciae S. Mariae in Hungaria Ordinis Fratrum Minorum* (1978) – a vizsgálatok idején hozzáférhető, gyakran kevésbé megbízható dokumentumok alapján készültek.¹ A tudományos igényű feldolgozások egy részét – jóllehet általában kiterjedt alap kutatások előzték meg őket – pontatlan hivatkozások sora vagy a forrásanyag elnagyolt körülhatárolása teszi kétes értékűvé,² s viszonylag kevés a részleteiben is megbízható monográfia.³ Különösen hiányoznak az egykori dokumentumok minél szélesebb körére alapozott, egy-egy kolostorra és azok lakóira vonatkozó módszeres elemzések.

E megfigyelések fokozottan érvényesek a viszonylag későn, 1744-ben alapított mesztegyői mariánus ferences rendházra, amelyet Kósa még rezidenciaként mutatott be.⁴ A kolostort Sill Aba Ferenc mariánus ferences rendtörténész is jobbára pontatlan és megtévesztő adatokkal írta le. Szerinte például, amikor 1747-ben bevezették a mariánus ferenceseket a Hunyady Antal által 1744-ben alapított kolostorba, „még a Ladiszlata provincia szerzetesei működtek itt”; az 1771-ben konvent rangra emelkedett kolostort –

¹ KÓSA, EUGENIUS: *Antiquarii Prov. S. Mariae in Hung. OFM. S. Francisci Strictioris observantiae Collectanea, 1744(?)* (Kézirat a szombathelyi rendház irattárában, továbbiakban: KÓSA: *Collectanea.*); UÓ: *Antiquarii S. Mariae in Hungaria Ord. Min. S. P. N. Francisci Strict. Observantiae Collectanea, quorum partes: prima: Provinciam ipsam, altera modernos Conventus, tertia abolienatos et desolatos exhibent ab anno 1206. ad annum usque 1774.* (Kézirat: Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár, Budapest.); WEISS, MICHAEL: *Catalogus alumnorum Provinciae S. Mariae in Hungaria Ordinis Fratrum Minorum*, [kézirat], Eisenstadt, 1978. (továbbiakban: WEISS, 1978.)

² Így pl.: PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára. (1630–1950) Püspökei, kanonokjai, papjai.* München, 1987. (*Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae.*); TAKÁCS J. INCE – PFEIFFER JÁNOS: *Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században. I–II. köt. Pápa–Zalaegerszeg, 2001.* (továbbiakban: TAKÁCS–PFEIFFER, 2001.)

³ Ilyen kivétel pl.: MAGYAR, ARNOLD: *340 Jahre Franziskaner in Güssing. (1638–1978) Güssing, 1980.* (továbbiakban: MAGYAR, 1980.)

⁴ KÓSA: *Collectanea.* 235–237. p.

állítására szerint – csak ekkor vették át a mariánusok, akik a rendház 1788-as feloszlataig „csupán 17 évig működhettek”.⁵

Az elmúlt néhány évben három forrásfeltáró tanulmányban foglalkoztam a mesztegyői mariánus ferencesekkel. A templom és a kolostor középkorig visszanyúló történetén kívül⁶ igyekeztem rekonstruálni a 18. század második felében létrejött és folyamatosan bővült szerzetesi könyvtár állományát,⁷ és bemutattam az először 1770-ben kijelölt koldulóterületet, valamint annak változását.⁸ E vizsgálatok során nyilvánvalóvá vált, hogy az egykor ebben a kolostorban tevékeny szerzetesek közül alig néhány ismert név szerint,⁹ életútjukról, életmódjukról, mindennapjaikról elenyészően kevés adat áll rendelkezésre. E dolgozattal a jelzett hiány megszüntetését szeretném elkezdni.

A Weiss Mihály által összeállított mariánus ferences személyi adattárban és a feldolgozásokban található névanyag¹⁰ áttekintése mellett további, eddig módszeresen fel nem tárt kéziratok forrásokat vontam be a vizsgálatba. Így mindenekelőtt a Veszprémi Érseki Levéltár megfelelő állományát,¹¹ a mariánus provincia pozsonyi központi levéltárának a mesztegyői kolostorra vonatkozó fennmaradt dokumentumait¹² és a település mariánus ferencesek által vezetett hivatali iratanyagának ma fellelhető részét. Az utóbbiból bőséges, eddig ismeretlen névanyaggal szolgált a II. világháború végi iratpusztulástól megmenekült, de ma már csak mikrofil-

⁵ SILL ABA FERENC OFM: A mariánus rendtartomány kolostorainak újjáépítése és benépesítése a katolikus restauráció idején. In: A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. 1. Szerk.: Óze Sándor – Medgyesy-Schmikli Norbert. Piliscsaba–Bp., 2005. 202–215. p.; 213. p.

⁶ KNAPP ÉVA: Egy rejtőzködő középkori templom és kolostor: Mesztegyő. In: *Műemlékvédelem*, 2014. 1. sz. 15–30. p. (továbbiakban: KNAPP, 2014.)

⁷ KNAPP ÉVA: Egy 18. századi mariánus ferences könyvtár: Mesztegyő, 1748–1790. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2015. 1–2. sz. 19–46. p. (továbbiakban: KNAPP, 2015.); Uő: Egy ismeretlen mariánus ferences könyvtár a 18. században. In: *Monographia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Szerk.: Nyerges Judit – Verók Attila – Zvara Edina. Bp., 2016. 385–404. p.

⁸ KNAPP ÉVA: A mesztegyői ferencesek koldulóterülete II. József-kori feloszlásukig. (1788) In: *Amicitia. Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára*. Beitrage zum 60. Geburtstag von Gábor Tüskés. Szerk.: Lengyel Réka – Csörsz Rumen István – Hegedüs Béla – Kiss Margit – Lénárt Orsolya. Bp., 2015. 102–113. p. (továbbiakban: KNAPP, 2015/a.)

⁹ TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 203., 322–324. p.; vö. még a falu történetéről készült művelődéstörténeti összefoglaló vonatkozó rövid és jobbra elnagyolt fejezeteit: G. JÁGER MÁRTA: *Mesztegyő*. Bp., é.n. [2000] (Száz Magyar Falu Könyvesháza.) 117–138. p.

¹⁰ WEISS, 1978.; és mindenekelőtt: TAKÁCS–PFEIFFER, 2001.

¹¹ Veszprémi Érseki Levéltár Acta Personalia (I.01.10) (továbbiakban: VÉL AP).

¹² Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky Štátny Archív v Bratislave, Archív Mariánskej Provincie Františkánov v Bratislave (1253–1918), Ladula 28, Kláštor v Mesztegyői. Kiegészítésként felhasználtam: *Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár* (továbbiakban: MFKL.) VII. 10. (= Conventus Andociensis.)

men kutatható, 1751 és 1806 között vezetett házassági anyakönyv, melyben minden házasságkötésnél megtalálható az eskető személy, azaz egy-egy mesztegnyői ferences szerzetes manu propria is.¹³ E források figyelembevételével lehetségessé vált egy, ugyan még közel sem teljes, de a korábbi ismereteknél lényegesen bővebb és pontosabb adattár elkészítése.

A szerzetesi élet terei

A kolostor és a templom tervrajza, majd a módosított kivitelezés dokumentációja nem áll a kutatás rendelkezésére. 1747-ben a szerzetesek bevezetése (introductio) a középkori romos templom- és kolostor-együttesbe történt meg, melyet erre az alkalomra megtisztítottak a fás növényzettől és megáldottak Nepomuki Szent János tiszteletére.¹⁴ Az 1748. XI. 21-i canonica visitatio szerint a régi templom egy részét alkalmassá tették istentisztelet tartására, falaira ideiglenes tetőt húztak szalmából, s benne egy Nepomuki Szent János oltárt állítottak fel. A ferencesek lakhelyéről csak utalásszerűen esik szó. Eszerint a templomhoz tartozó rezidencia épülete lakható, mellette egy harangláb áll, benne a Szűz Máriának és Pádai Szent Antalnak szentelt 95 libra súlyú haranggal, tetején kereszttel. Míg a templom építéséről 1752-ből és 1757-ből is van híradás, a kolostorról hallgatnak a források. A következő, 1778. május 28-i veszprémi egyházmegyei canonica visitatio leírja a kész templomot és megemlíti a kolostort, mely ekkor már nem rezidencia, hanem konvent rangú rendház. Míg a vizitációs jegyzőkönyvben az ötoltáros templomról részletes leírás olvasható, a kolostorról nem tudunk meg közelebbit.¹⁵ Ismeretes, hogy a templomban a mai orgonakarzat volt a szerzetesek közös imádságának a helye, ugyanakkor ennek a térnek a kolostorral való egykori összeköttetését – a kolostor keleti szárnyának 19. század eleji lebontása és a kolostorépület többszöri átfunkcionalizálása miatt – jelenleg homály fedi.

A szerzetesek lakóhelyéről az 1778 utáni időszakból sem áll rendelkezésre önálló leírás, a kolostorhoz tartozó építményekről, az egyes épületrészekről és helyiségekről a legkülönbözőbb dokumentumokból szerezhetünk tudomást. Így például tudjuk, hogy – éppúgy, mint más kolostoroknak – használható börtöne volt, melybe 1764-ben Liliom Jánost terveztek elzárni. Liliom 1752-től volt ösküi plébános; a rá vonatkozó vizsgálatot lezáró dokumentum szerint gyóntatás közben méltatlanul viselkedett, zaklatta és nyugtalanította a nőket, ezért egyházi börtönre ítélték. Végül mégsem Mesztegnyőn börtönözték be, mivel a veszprémi mariánus ferences kon-

¹³ A kolostor 1744. évi alapítása 12 szerzetes részére a település középkori domonkos kolostorának mintájára történt, azaz az itt élő szerzetesek közül egy, általában a praesidens, illetve később a konvent gárdiánja adminisztrátorként látta el a helybeliek lelki szolgálatát. KNAPP, 2014. 18., 22–23. p. Az anyakönyv eredetije gondatlanság miatt nem áll rendelkezésre, a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött mikrofilmet használtam, vö. 31. sz. jegyz.

¹⁴ LENTY ISTVÁN: Nova plantatio eucharistica. Titkos értelmű fel-áldozott Plantálás [...], Pozsony, é.n. [1747]

¹⁵ KNAPP, 2014.

vent klauzúrában elhelyezett börtöne megfelelőbbnek bizonyult az ekkor már beteg és idősnek mondott, 1765-ben elhunyt pap részére, akinek ellátását a városban élő medicus, pharmacopola és chyrurgus biztosítani tudta.¹⁶ A mesztegyői szerzetesi börtön valóságos használatáról egyetlen adat maradt fenn: Takács Antal gvárdián egy éjszakára ide záratta be az ugyancsak mesztegyői rendtárs pater Bellovics Lőrincet engedetlensége miatt 1786–1787-ben.¹⁷

A kolostorban – az alapítólevélnek megfelelően – tizenkét, szerzetesi lakhatásra megfelelő, cellát alakítottak ki, ezek közül valószínűleg az első volt a legnagyobb, mivel két szekrényben itt helyezték el a kolostori könyvtárat.¹⁸ A cellák viszonylag nagyméretűek, tágasak és kényelmesek lehettek, mert a konvent feloszlata után az egykori mesztegyői gvárdián, Takács Antal, mint emeritus cooperator 1792. III. 20-án az Andocsról Veszprémbe a vicarius generalis-nak írt mentegetőző levelében elpanaszolja több régi sérelmét, köztük azt, hogy amikor cooperator (káplán) volt Berzencén, a szobája kicsi, mindössze nyolc lépés hosszú és négy lépés szélességű volt, melyben télen folyton didergett.¹⁹

A cellák felszereléséről az egyik feloszlatai inventarium szolgáltat adatokat.²⁰ Eszerint a fráterek és a páterek celláiban kivétel nélkül egy vagy két asztal, faágy szalmazsákkal, szalmával kitömött vánkossal és vászontakaróval, volt legalább egy fából készült szék, térdeplő, egy fémből (vas vagy réz) készült kandeláber és mosakodó állvány, mosdótállal és vizes kancsóval. A páterek celláihoz a felsoroltakon kívül tartozott még egy vagy több bőrszék, s az egyik asztalon elhelyezett különféle eszközök, edények és írószerek. Az alapberendezésen kívül a gvárdián cellájában volt még további két szekrény, asztalterítő, gyertyatartó, különféle edények, kilenc nagyobb kép, egy második kandeláber, két láda, egy nagy függöny, s itt őrizték a konvent két pecsétjét Nepomuki Szent János képével. A gvárdián saját tulajdona ekkor három darab könyv és egy asztali óra volt. A vicarius (concionator) cellájából az alapberendezésen kívül feljegyeztek két további szövött takarót, tizenhét darab saját könyvet, egy órát, két „clavicordiá”-t,

¹⁶ VÉL AP I/87.

¹⁷ VÉL AP V/31. A börtönnek ekkor már nem lett volna szabad létezni, mivel II. József korábbi rendelete értelmében meg kellett szüntetni a börtönöket a kolostorokban. Így például Segesden 1783-ban kivizsgálták, megszűnt-e a börtön, majd ezt tették Mesztegyőn is. Vö.: TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 728. p.

¹⁸ KNAPP, 2015.

¹⁹ VÉL AP X/102

²⁰ Inventarium Supellectilium, et religiosorum mobilium in cellis reverendi fratris Franciscanorum in conventu Mesztegyői tam priorum quam ad communitatem invenibilium, 1788. VII. 4, Ms. Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky Štátny Archív v Bratislave, Archív Mariánskej Provincie Františkánov v Bratislave (1253–1918), Ladula 28 (184), Kláštor v Mesztegyői, Catalog, fasc. 4. nr. 6. (továbbiakban: Inventarium Supellectilium.) Ld. még későbbiekben: Inventarium in Conventu Mesztegyői, 1788. VI. 11 – 19., Ms. Uo., Ladula 28 (185), Kláštor v Mesztegyői, Catalog, fasc. 5. nr. 4. (továbbiakban: Inventarium.)

két képet, egy zöld takarót és függönyt, valamint két irattartót. A páttereknél némely cellában gyertyatartót, további szövött gyapjútakarókat, szőnyeget, függönyöket, könyvtartó tékákat, ládákat és könyveket vettek lajstromba. Egyedinek tekinthető tárgyak is feltűnnek: fráter Cajetanus-nál egy olló, pater Bellovics Lőrinc ekkor itt őrzött (raktározott) felszerelésében egy glóbus, térképek, egy kereszt négy alakkal, Derkics Szaniszlónál egy koppantó, Zsidanics Adriánnál egy kis üveglámpa, Takács Antalnál két láda íróeszközökkel és kéziratokkal.

Feltűnő, hogy a leltár szerint a térdeplővel ellátott professuscellákban nem volt breviárium, azt kizárólag Józan Adolf (2 db) és Bellovics Lőrinc ingóságai között jegyezték fel. Valószínű, hogy a breviariumokat az atyák magukkal hordták, ezért nem kerültek bele a felosztási inventáriumba. Ugyanakkor a pátterek bibliaismeretét és -igényét bizonyítja, hogy több szerzetes könyvei között vettek számba nyomtatványokat „*exempla Biblica*” (Bellovics Lőrinc, Zsidanics Adrián, Rumi Mihály), „*Libri Evangeliorum*” (Derkics Szaniszló, Rumi Mihály), „*Evangelium Hungaricum*” (Zsidanics Adrián), „*Magyar Biblia*” (Földes Konrád) megnevezéssel.²¹

A kolostor falain belül említik a források a konyhát. A refektórium olyan közel volt a rendház bejáratához, hogy oda – mint feljegyezték – nehézség nélkül betévedhetett egy kutya. A kolostor egyik elzárt cellájában őrizték a bort, s e cella vinaria kezelése az egyik fráter feladatai közé tartozott. Ismeretes az is, hogy a ruhák varrására külön „Szabó szoba” állt rendelkezésre.²²

A kolostor épületén kívül állt – valószínűleg a tűzveszély elkerülésére – a sütőház (pistoria), mely lakóhelynek is megfelelt. 1788-ban itt lakott Farkas Mátyás laikus fráter, akinek rendelkezésre állt a cellák alapvető felszerelése.²³ Ezt az épületet – funkciójára utalva – pékháznak is nevezték.²⁴

A közösség tagjai

Jelenlegi ismereteink szerint a mesztegnyői mariánus ferences „élet” kezdetétől (1747) a felosztásig (1788. VI. 11), illetve a tényleges szétköltözésig (1790. II. 19) összesen ötvenegy ferences élt rövidebb-hosszabb ideig a kolostorban (ld. Függelék). A feldolgozott források tanúsítják, hogy egyidejűleg legalább két felszentelt pap-szerzetesnek kellett helyben élnie a település lakóinak lelki ellátására (administrator, concionator), s velük együtt élt egy vagy két fráter a közösség kiszolgálására. A cellák egy része hosszabb-rövidebb ideig lakatlan volt.

²¹ A biblia-ismeretet 1788-ban Mesztegnyőn összesen 10 teljes szövegű (6 latin, 4 magyar) Biblia, 2 magyar és 1 horvát evangéliumos könyv, 1 biblia-konkordancia, 1 evangélium-kommentár és 1 bibliai kompendium szolgálta. KNAPP, 2015. 31. p.

²² VÉL AP V/31

²³ Inventarium Supellectilium.

²⁴ VÉL AP V/31

A bő negyven év alatt az egy adott időben együtt élő szerzetesek közösségéről három forrás tájékoztat. Az adatok több tekintetben hiányosak, mert a szerzetesek egy részéről nem lehet tudni, mikor és mely kolostorokból érkeztek, illetve hova távoztak Mesztegyőről. Hiányos a rendház előjáróinak (praesidens, gvárdián) sorozata is, s nem teljes a mesztegyői templom szentélye alatt kialakított szerzetesi kriptában²⁵ eltemetett páterek és laikus fráterek névsora.

1770-ben – valószínűleg a konventté minősítés előzményeként – a szerzetesek aláírásukkal szignálták a kijelölt koldulóterület elfogadását.²⁶ Eszerint – a laikus frátereken kívül, akiknek ekkor nem kellett aláírniuk a dokumentumot – a még rezidencia rangú kolostorban négy páter élt: Sebastianus Reincsics praesidens, Antonius Takács, Samuel Miklós és Theophilus Bogdán. Az alapító Hunyadyak által soha ki nem fizetett alapítási tőke hiányában, az ugyancsak általuk biztosított évi természetbeni javakból a számítások szerint négyen nehézség nélkül meg tudtak élni, még akkor is, ha rajtuk kívül legalább két laikus frater lakott velük.²⁷ Az ekkor 52 éves Reincsics (Rajcsics) feltehetően a megtelepedéstől (1747), biztosan 1751 óta élt Mesztegyőn, s már 1759-ben is praesidens-administrator volt.²⁸ Takács Antal 1752-től kisebb-nagyobb megszakításokkal 1788-ig folyamatosan adatolható, 1785–1786-ban gvárdiánként tevékenykedett. Miklós Sámuel 1769 és 1771 között, Bogdán Teofil pedig 1770-ben biztosan Mesztegyőn volt, ugyanakkor valószínű, hogy mindketten már korábban is itt éltek. A praesidens-szel együtt mind a négyen prédikáltak, és aktív lelkipásztorok lehettek a településhez közeli falvakban. Ismert például, hogy Takács Antal Padányi Bíró Mátyás rendelkezésének megfelelően veszprémi teológiai tanulmányainak befejezése után 1751. II. 24-től – többek között – Somogyfajszon és filiáin volt tizennégy éven át administrator, illetve cooperátor.²⁹ Miklós Sámuel innen kerülhetett Andocsra, Bogdán pedig Keszthelyre, ahol rövidebb-hosszabb idő elteltével meghaltak (1782. II.10, illetve 1770. IX. 26).

A négy, egy közösségben élő ferences közül a születési adatok szerint ketten-ketten közel egykorúak voltak (Bogdán *1716 – Reincsics *1718, illetve Miklós *1725 – Takács *1726), s nem maradt fenn adat arról, hogy nézeteltéréseik lettek volna egymással. A szerzetesi közösség ellátását, az épület és környéke gondozását minden valószínűség szerint ekkor is egy vagy két laikus frater végezte, éppúgy, mint a későbbiekben. A laikus fráter-

²⁵ Ezt a temetkezési helyet a 19. század elején átalakította a Hunyady család saját családi kriptának.

²⁶ *Ordinatio mendicationis, Residentia Mesztegyensis, 1770*, Ms. Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky Štátny Archív v Bratislave, Archív Mariánskej Provincie Františkánov v Bratislave (1253–1918), Ladula 68 (758), 1770. (továbbiakban: *Ordinatio*.)

²⁷ Vö. KNAPP, 2014.

²⁸ Az egyes személyekre és adatokra vonatkozó forráshivatkozások a tanulmány e részétől megtalálhatók a Függelékben.

²⁹ Somogyfajsz néhány évvel később a mesztegyői kolostor kolduló területéhez tartozott. KNAPP, 2015/a.

rekre vonatkozó adatok szerint 1770 körül a hat, név szerint ismert fráter – Aingen Lambert, Csillag Januáriusz, Draseler Dagobert, Farkas Mátyás, Nidermüller Kozma és Vittman Porfir – közül bármelyikük élhetett itt, mivel őket ritkábban helyezték át (translocatio) más kolostorokba, s mind-egyiküket Mesztegyőn temették el 1777 és 1789 között.

A templom és a kolostor építésének befejezését követően, a nagy valószínűség szerint 1771-ben konvent rangra emelt kolostorban élő szerzetesekről több mint másfél évtizeddel későbből, 1786-ból származik egy újabb, teljes adatsor. Ekkor készült királyi rendeletre³⁰ a *Declaratio Genuina Mesztegyensis* című és „Omnes in hoc Conventu Mesztegyensi Diocesi Wesprimiensi Inveni Religiosi Ordinis Minorum S. Francisci Provinciae Sanctae Mariae in Hungaria specificantur secundum praesentem ordinem in sequitur” alcímű, a konvent pecsétjével és a gvárdián („Fr. Antonius Takács Conventus Mesztegyensis Guardianus, et Administrator Parochiae m.p.”) aláírásával hitelesített dokumentum, melyben a gvárdián a rendelkezésben előírt szempontok szerint táblázatba rendezte az adatokat, és így jellemezte³¹ a közösség tagjait. A dokumentum tartalma magyarra fordítva a következő:

³⁰ „Infra scriptus relationem praesentem ad Tenorem Decreti Regij in omnibus esse conformem et genuinem” TAKÁCS, ANTONIUS: *Declaratio Genuina Mesztegyensis*, 1786, Ms. Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky Štátny Archív v Bratislave, Archív Mariánskej Provincie Františkánov v Bratislave (1253–1918), Ladula 68 (867), 1786. (továbbiakban: *Declaratio*.)

³¹ Ezek: Officium quod Religiosus actu gerit; Nomen et cognomen; Annus Religionis; Aetatis; Loquitur Linguis; Corpori constitutio; Aptitudo pro Servito animarum; Utrum habeat inclinationem ad curam animarum, et an sit sufficientis Scientiae?; Utrum sit in cura animarum? ut Capellanus, et Cooperator? et ubi?; An sit pensionatus?

Viselt hivatal	Név	Szerzetesi évet	Életkor	Beszélt nyelvek	Testi állapot	Alkalmas-e lelki gondozásra	Lelkigondozói hajlandóság és tudós hajlam	Lelkigondozói feladata és helye	Nyugdíjas-e
gvárdián	Pr. Antonius Takács	42	60	magyar, közepes német, horvát, szlovák	ép, jelenleg egészséges	igen, 22 évig volt adminisztrátor, kooperátor, jelenleg a plébánia adminisztrátora	mindkettőben gyakorlott	Mesztegyő lakói és a konvent tagjai	nem, a konvent javaiból él
vicarius, coadjutor	Pr. Michael Rumi	20	38	magyar	ép, jelenleg egészséges	igen, 8 éve él itt a hívek példájára	mindkettő iránt van hajlama	cooperátor Mesztegyőn	nem, a konvent javaiból él
o	Pr. Conradus Földes	35	57	magyar	gyenge, beteg, lábfejős	nem alkalmas, capellanus aulicus volt Csombárdon, a konvent lakója, beteg	nincs hajlama, testi bajai miatt	csak gyóntató	nyugdíjas, mint csombárdi capellanus, évi 50 forintot kap
Fajszi adminisztrátor	Pr. Valentinus Balási	30	50	magyar, horvát, szlovák	ép, egészséges	igen, Fajszon	mindkettő iránt van hajlama	adminisztrátor Fajszon és filiáiban	nem, a fajszi plébánia javaiból él
o	Pr. Adrianus Zsidonics	29	49	magyar, szlovák	gyenge, folyton beteg	gyóntat és ki-segítő	nincs hajlama, testi bajai miatt	rövid időre tud kiségeteni	nem, a konvent javaiból él
Lengyelőtű capellanus	Pr. Dionysius Malinaj	29	50	magyar, szlovák	gyenge, beteg testalkatú	gyóntat	nincs hajlama	capellanus aulicus	nyugdíjas, évi 60 forintot kap, a dominium javaiból él
o	Pr. Stanislaus Derkics	29	48	horvát, magyar, német	gyenge, beteges	nem, beszélget a hívekkel	van hajlama, ha egészséges	o	nem, a konvent javaiból él
o	Pr. Quirinius Gregorovics	26	48	horvát, magyar, német	ép, egészséges	nem, beszélget a hívekkel	cooperatorként van hajlama	nincs, de folyamatosan segít	nem
o	Pr. Adolphus Józan	24	41	magyar, német	ép, egészséges	nem, de több helyen volt capellanus aulicus	mindkettő iránt van hajlama	nincs	nem
o	Pr. Petrus Kramarics	22	40	magyar, német	ép, egészséges	cooperatorként tevékeny, 8 évig grammatikát oktatott	mindkettő iránt van hajlama	nincs	nem
o	Pr. Laurentius Bellovics	21	40	magyar, németül közepes	ép, egészséges	alkalmas szolgálatra természetétől fogva hajlamos zavart kelteni	van hajlama, de a természete akadály	nincs	nem
laicus	Fr. Lambertus Aingen	42	66	német	gyenge	kevésbé szolgál	o	o	nem
laicus	Fr. Mathias Farkas	35	53	magyar, német	gyenge, nyomult	konyhán szolgál, szakács	o	o	nem

A mesztegyői konventhez eszerint 1786-ban összesen tizenegy páter és két laikus fráter tartozott, akik folyamatosan, illetve idejük egy részében itt éltek. Jobbára magyarnak vagy horvát, szlovák és német nemzetiségűnek születtek, magyarul valószínűleg mindegyikük beszélt, illetve értette a nyelvet. A gvárdián és a vicarius feladata a közösség életének szervezésén és irányításán kívül – az alapítólevélnek megfelelően – a település lakóinak lelkigondozása volt, ebben még három páter, a nyugdíjas Földes, Zsidonics és Gregorovics működött közre. A páterek közül ketten kaptak nyugdíjat korábban folyamatosan végzett capellanus aulicus-i tevékenységük után. Életkoruk – tekintettel a korban várható átlagos élettartamra – viszonylag magas, átlagosan ötven év volt. Közülük a legfiatalabb a 38 éves vicarius, Rumi Mihály, aki nyolc éve élt itt, s már húsz éve volt szerzetes. A gvárdián és az egyik laikus fráter, Aingen a legidősebbek ekkor, mindketten negy-

venkét éve tagjai a rendnek. Összesen hét páter és két laikus fráter élt a konvent javaiból. Kettő más településen (Somogyfajs, Lengyeltóti) laktak, nem a konvent terhére. További kettő ellátására szerény nyugdíjuk szolgált a kolostor falain belül.

Képztségük, nyelvtudásuk és szerzetesi éveik száma alapján, úgy tűnik fel, jól ellátták feladataikat, fizikai állapotuk is kielégítő. Ugyanakkor némi disszonanciára és a közösségen belüli feszültségre utal egy megjegyzés páter Bellovics Lőrinc eredendően összeférhetetlen természetéről. Négyen nem végeztek világi lelki szolgálatot, s ez nagymértékben megnehezíthette az együttélést. Ezek a körülmények valószínűleg nem kedveztek a regula által előírt időbeosztásnak sem. Amikor 1786-ban a mesztegyői halotti anyakönyv adatait kivételesen táblázatban rögzítették, a temetést végző páterek nevét is közölték: Rumi Mihály, Gregorovics Quirin, Vazolics Sidonius és Zsidanics Adrián.³² Mivel Vazolics 1786. április 15-én temetett, ekkor még itt élt. A *Declaratió*ban nem szerepel a neve, tehát a dátumozás nélküli irat a fenti időpont után készülhetett. Takács Antal valószínűleg ekkor választották gvardiánná, s ezt követően a korábbi gvardián, Vazolics Sidonius már nem lakott Mesztegyőn, távozásának körülményei és újabb lakhelye nem ismert.

A felosztatott konvent tagjainak névsorát két évvel később egy újabb, inventarium jellegű dokumentum rögzítette (1788. VII. 4.).³³ Eszerint két kivétellel továbbra is a korábbi személyek tartoztak a konventhez. Időközben egy új laikus fráter érkezett: Cajetanus, aki a már 1786-ban is beteges másik két laikus testvér napi munkáját segíthette. Bellovics Lőrincnek, akit a minister provincialis egy fegyelmi ügy kapcsán időközben Andocsra helyezett át, már csupán a személyes holmiját őrizték az 1. számú cellában, ahol ekkor József Adolf Takács. A korábbi gvardián, a 9. cellában élő Takács Antal helyett időközben Kramarics Pétert választották gvardiánná (7. cella). Rumi Mihály, aki a felosztatáskor is a vicarius-i hivatalt viselte, a Kramarics melletti 8. cellát foglalta el. Derkics a 3., Zsidanics a 4., fráter Aingen Lambert az 5., Földes a 10., fráter Cajetanus pedig a 12. számú cellában lakott. A további négy cella (2., 6., 8., 11.) üresen állhatott, ezeket minden valószínűség szerint a fajszi adminisztrátor Balási Bálintnak, az ekkor ismeretlen helyen tartózkodó Malinai Dénesnek és Gregorovics Quirinnek, valamint az ekkor a sütőházban lakó laikus Farkas Mátyásnak tarthatták fenn. A rendház felosztatása után Farkas halálát (1788. XII. 6.) úgy jegyezték be a halotti anyakönyvbe, hogy II. József házzszám rendelete (1786) nyomán az elhalálozási hely számát is feltüntették, innen ismert, hogy a település egyes házzszámát a kolostor kapta.³⁴

³² Halotti anyakönyv Mesztegyő. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Anyakönyvek A3912. (továbbiakban: M H) itt: 1786, 51–52.

³³ Inventarium Supellectilium.

³⁴ M H, itt: 1786, 56. Itt jegyzem meg, hogy a konvent felosztatását követően az ugyancsak Mesztegyőn meghalt laikus Aingen Lambert (†1789. V. 1.) és a frater Rumi Mihály (†1805. II. 14.) nevét – ismeretlen okból – nem jegyezték be a halotti anyakönyvbe.

Az 1770-ben Mesztegyőn élő ferencesek közül egyedül Takács Antal került ugyanide vissza nem sokkal 1785 előtt.³⁵ Míg rezidenciaként a kolostor alapítólevelében feltüntetett tizenkét szerzetesi hely egy részét nem töltötték be, ez a helyzet a konvent időszakban megváltozott. Úgy tűnik fel, tizenhat év elmúltával a település és környéke, illetve a koldulóterület népessége folyamatosan változó összetételének megfelelően irányítottak magyar, horvát és szlovák származású, valamint németül tudó ferenceseket a kolostorba.³⁶ Erre a világi papság Balatontól délre eső területeken a 18. század második felében is jellemző részleges hiánya miatt lehetett szükség elsősorban. A bemutatott adatok jelzik, hogy a veszprémi egyházmegyében a kolostoralapítás (1744) óta, de legkésőbb 1771-től folyamatosan számítottak a mesztegyői mariánus ferencesekre világi ordinációban is; lelki szolgálatukat – a provinciális tudtával és engedélyével – folyamatosan igénybe vették a hívek pasztorálására egészen a konvent feloszlásáig.

Életmód, konfliktusok

A ferencesek életmódjára, mindennapjaira elsősorban a források részben mellékesnek tűnő adataiból lehet következtetni. A mariánus ferencesek beöltözésüket követő képzése jelentősen eltért más szerzetesrendek gyakorlatától, annál jóval egyszerűbb és rövidebb volt. Míg például a monasztikus hagyományban az egy helyben élést és a teljes jogú rendtagságot megelőző hosszú várakozási, tanulási és beilleszkedési időt a regula szabályozta, a koldulórendek gyakorlatából mindez jórészt hiányzott.

Mesztegyő esetében a gyakori translocatiók, a világi pasztorációs igények folyamatos kiszolgálása, valamint az ezzel járó, gyakran más települések plébániáira történt költözés miatt jelentősen eltérő kulturáltságú, temperamentumú, lelki igényű, különféle helyekről érkezett szerzetesek találkoztak össze és éltek együtt rövidebb-hosszabb ideig. A közös életet megnehezíthette és zavarhatta a gyakori vásár- és ünnepnap szónoki meghívások teljesítése is, melyre elsősorban a környékbeli, egy-egy nagyobb tömbben betelepített horvát és szlovák lakosság (Buzsák, Szentpál, Lengyeltóti stb.) miatt került sor. Ismeretes, hogy a mesztegyői szerzetesi könyvtárban a legtöbb nyomtatvány a szentbeszéd készítését segítette; 1778-ban a könyvtár 71 tételéből 18 (25%), 1788-ban pedig az itt őrzött 270 műből 82 (30%) volt a különféle nyelvű prédikációs könyvek száma.³⁷ Így

³⁵ 1785. XII. 24-én Mesztegyőn kelt önéletrajzi levele szerint a két mesztegyői tartózkodás között a komáromi mariánus kolostorban volt praesidens és vicarius, majd Mihálfán capellanus domesticus, innen a keszthelyi konventbe irányították, ahonnan néhány hónapra Szentgyörgyvárra, majd Alsópáhokra küldték kiségitőnek. VÉL AP VII/60.

³⁶ Mesztegyő török hódoltságát követő benépesüléséről és népességének 18. századi alakulásáról és átalakulásáról külön tanulmány készül.

³⁷ Vö. KNAPP, 2015. 33. p.

valószínűleg nem teljesülhettek – illetve nem voltak teljesíthetőek – maradéktalanul a mariánus ferencesek életmódját szabályozó regula előírásai.³⁸

Mindezek a körülmények a kolostor viszonylag rövid működési ideje alatt többször idéztek elő konfliktusokat. Elhúzódó, egyre jobban elmergesedő ellentétek vezettek például oda, hogy 1786–1787-ben a rend provinciális és a veszprémi egyházmegye közös megállapodása alapján vizsgálatot folytatott Mesztegyőn, melynek fennmaradt a közel teljes iratanyaga.³⁹ A dokumentumokból nyilvánvaló, hogy nem csupán közvetlenül a konvent feloszlását megelőző, valószínűleg érzékelhető nyugtalanság váltotta ki a szerzetesek közötti ellenségeskedést. Az iratanyagban a vizsgálathoz illesztett, a vallomások összegző, Paczay István marcali plébános és Binder József kéthelyi plébános által aláírt levél visszautalt három korábbi, lényegében tisztázatlan, illetve tisztázhatatlanná vált ügyre, mondván, szerintük nem véletlen és előzmény nélküli mindaz, ami 1786–1787-ben történt a konventben.

Az első ügy egy mesztegyői „tertiarius frater” (laikus testvér) „megöletése” volt. Ez mintegy tizenkét éve történt, s a laikus frátert a vélekedés és a szóbeszéd szerint egyik professus társa ölte meg őrzőngő dühében, akit aztán elhelyeztek innen. Ez az átírányított, néven nem nevezett ferences a zalaegerszegi úton haladva megvált szerzetesi öltözetétől és magát világi személynek, német iskolamesternek kiadva igyekezett érvényesülni a továbbiakban. A lehetséges rekonstrukció szerint ez az utalás a német nemzetiségű Drasler Dagobert pék, mindenek laikus testvér halálára (1777. III. 24. vagy V. 14.) vonatkozik, akinek esetleges erőszakos halála ügyében Raymondus Rachsa minister provincialis levele szerint (Pozsony, 1787. VII. 10)⁴⁰ vizsgálatot folytattak Budán és Rómában, de a történetekről nem derült ki bizonyítható körülmény.

A második, megbotránkoztatónak mondott eset szintén évekkel 1786 előtt történt. Ez egy meg nem nevezett mesztegyői professus szerzetes saját cellájában sorozatosan elkövetett öngyilkossági kísérlete volt, melynek során a saját torkát próbálta átvágni. Rachsa provincialis erre – a már idézett válaszában – úgy reagált, hogy ő akkor még nem volt provincialis, így nem tud erről, de tájékoztatást kért a titkárától. Eszerint a szerzetes halálának – a liber mortuorumban olvasható bejegyzés szerint – természetes oka volt, mégpedig a has felpuffadása, melyet a szerzetes mértéktelen borivása idézett elő, aki erre a gyarlóságra már a fogadalomtétele óta hajlott. A szerzetes kilétét a rendelkezésre álló adatokból nem sikerült biztosan meghatározni, feltételezhető, hogy az 1779. I. 20-án meghalt és Mesztegyőn eltemetett magyar nemzetiségű Egyed Xaverius-ról volt szó.

A harmadik, szóbeszédre, pletykára és „mormogásra” indító történet alapját pater Petőcz Lajos 1786. II. 19-i halálának körülményei adták. Ez a

³⁸ Statuta constitutiones et decreta Provinciae S. Mariae Hungariae Ordinis Minorum Strictioris observantiae in Capitulo Provinciali Posonii [...] die 18. Junii Anno 1730 [...], Posonii, é.n. [1730]

³⁹ VÉL AP V/31.

⁴⁰ VÉL AP V/31.

kiválónak és feddhetetlennek mondott férfi, egyben a konvent vicariusa a halála előtti este még teljesen egészséges volt, reggel viszont holtan találták rá az ágyában. A provincialis úgy reagált, hogy ez esetben maga a sors (fatum) nyilvánulhatott meg, mert van úgy, hogy valaki este még jól van, reggel viszont már halott.

Az 1787. évi részletes vizsgálatot kiváltó, Takács Antal gvardián és páter Bellovics Lőrinc között világiak tudtával és bevonásával zajló, elmergesedett konfliktus előtörténetéhez tartozik, hogy a horvát nemzetiségű Vazolics Sidonius szentföldi misszionárius mesztegyői gvardiánsága és adminisztrátor-plébánossága alatt kisebb, eltérő érdekcsoportok jöhettek létre a konventben élők között. A békesség helyreállítása érdekében a közösség új gvardiánt választott, az 1785-ben ismét Mesztegyőn élő, rangidősnek számító magyar nemzetiségű Takács Antal személyében. Róla azonban éppen e vizsgálat során derült ki a vallomásokból, hogy az egyik szerzetesi csoportnak azt ígérte „csak engem válasszatok, apátok lések”, a másiknak pedig azt, hogy „megtanítatom bestelélek kurafiakat ha engemet nem választanak, directe ad Tronum Regium appellabo”.

Az ügy előzményeihez tartozik még Takács Antal Mesztegyőről 1785 karácsonyán (XII. 24) dátumozott levele a veszprémi vicarius generalishoz, melyben összefoglalta életútját, és segítséget kért „pro cura animarum”.⁴¹ Takács mindenekelőtt azt szerette volna elérni, hogy a továbbiakban ne küldjék ki világi papi feladatok teljesítésére, mert ötven éves elmúlt, és még hét-nyolc életévre számítva szeretne Mesztegyőn maradni. Kérte ezt azért is, mert az esztergomi főkáptalan Mesztegyő mellett tapsony-szenyéri birtokán unokaöccse, az Esztergomban meghalt testvérének a fia lett az elmúlt évben a provisor, s szeretne az ő közelében élni. Továbbá – mint írja – hallott arról is, hogy esetleg éppen őt jelölnék ki a mesztegyői konventben adminisztrátornak. Megjegyezte, hogy ezt a Veszprémben élő Pater Sebastianus Reincsicstől⁴² tudja, akivel az elmúlt évben beszélgetett, mert Reincsic gyakran prédikál a mesztegyői konvent közelében lévő Buzsákon, Szentpálon és Somogyváron a horvát anyanyelvű lakosságnak.

Takács Antalt 1786-ban mesztegyői gvardiáná választották, így egyben ő lett a település adminisztrátor-plébánosa. A konventen belül meglévő konfliktusokat azonban nem sikerült „kezelnie”, mert 1786. X. 21-én levelet küldött a pozsonyi páter provincialisnak kérve, hogy távolítsa el a konventből páter Bellovics Lőrincet, mert amikor őt gvardiáná választották – amibe a korábbi gvardián, „pater Sydonius” [Vazolics] is belenyugodott –, Bellovics Takács ellen lázított a közösségben. Ezt követően állítása szerint olyan, a levélben nem részletezett dolgok történtek, melyek során a békesség teljesen felborult, és Bellovics tettei és szavai miatt már nem méltó a „homo religiosus” elnevezésre. Így – Takács szerint – a békességet kizárólag Bellovics translocatiójával lehetne ismét helyreállítani.⁴³

⁴¹ VÉL AP VII/60.

⁴² Reincsic és Takács Antal 1770-ben egyaránt Mesztegyőn éltek. Vö. Ordinatio.

⁴³ VÉL AP V/31

A provincialis várakozó álláspontra helyezkedhetett, és nem rendelte el Bellovics azonnali áthelyezését. Zsolnai Dávid vicarius 1787. V. 2-án Veszprém-ben kelt levelében felemlíti Takács provinciálishoz intézett kérését, ugyanakkor arra utasított, hogy Binder József kéthelyi esperes-plébános a marcali plébánossal együtt menjen el Mesztegyőre kivizsgálni a következő ügyeket: 1. Bellovics kérés és bejelentés nélkül hosszabb időre elhagyta-e kolostorát; 2. valóban részegeskedett-e annak ellenére, hogy ettől óvta az a laikus testvér, aki a cella vinaria gondozója; 3. szított-e a szavaival békétlenkedést; 4., amikor Takács gvardián büntetést szabott ki rá, bezárva őt, Bellovics a megbánás helyett tovább lázított-e Takács ellen.

A vizsgálatot 1787. V. 27-én tartották, az erről készült iratot *Fassiones* címen mellékeltek Binder József és Paczay István plébánosok Kéthelyről 1787. VI. 2-án írt közös leveléhez. A *Fassiones* Bellovics Lőrinc pontokba szedett vallomásával kezdődik, melyet arra a kérdésre adott, hogy megítélése szerint megsértette-e Takács gvardiánt, és vetélkedett-e vele. Bellovics szerint 1. amikor 1786. VI. 2-án megkérdezte Takácstól, megkapta-e a provincialistól a gvardiánságára vonatkozó megerősítést, Takács azt válaszolta, „fumigo Provincialem, quid mihi mandat, ego sum Dominus”. Bellovics erre mérges lett, és súlyos veszekedés alakult ki, majd ezt követően nem sokkal Bellovics megbetegedett, keze-lába megdagadt, és orvoshoz kellett szállíttatni. Ennek kapcsán, amikor a gvardiánt Bellovics egészségéről kérdezték, állítólag azt mondta „egy aczélt láttam, melnek egy felén az volt *eb kéri*, másik felén *eb adgya*”. Amikor Bellovicsot hazahozták volna Marcaliból, sántikált. A szállításához Rumi Mihály gondoskodott szekérről, s mivel a gvardián túl gyorsan hajtattott, Rumi kérte: „Atyám, ne hajtasson úgy, azt felele a gvardián, haitz gaz ember, nem vesz a Rumi nékem több lovat, veszek mást ha el romlik, van pénzem”. Emiatt Rumi veszekedett a gvardiánnal, de végül is hazahozták Bellovicsot. Január 18-án este Bellovics más fráterekkel együtt Takács gvardiánhoz ment megbékülni, de ebből ismét újabb veszekedés lett. 2. 1786. VIII. 3-án is veszekedtek. 3. Bellovics despotának nevezte a gvardiánt. 4. 1787. IV. 17-én a nézeteltérések miatt az egymás elleni tettelegességig jutottak. 5. A gvardián sokszor volt ellenséges Belloviccsal, elutasította a kéréseit. 6. Amikor Farkas Mátyás laikus testvér Bellovics védelmére kelt, a gvardián ilyen szavakkal illette: „Kálvinista diszno elkergetlek [...] s elmehetsz kurvanyádba”. Ezt hallva Rumi vitakozni kezdett a gvardiánnal és mellé álltak a többiek is. 7. Bellovics valóban sokat mérgelődött, mert a gvardián nem engedte „szüksége szerinti menyiségű” bort inni.

Külön kérdőpont vonatkozott arra az esetre, amikor Bellovics tolvajnak nevezte a gvardiánt azért, mert tíz aranyat vett ki a kasszából.⁴⁴ A gvardián henye szerzetesnek tartotta Bellovicsot, e tárgyban azonban a szerzetesek Takács ellen vallottak, elmondva, hogy Bellovics Kéthelyen, Marcaliban, Szentpálon és Fajszon egyaránt segített a lelkigondozásban

⁴⁴ Ezt a tíz körmöci aranyat Takács Antal – ahogy egyik levelében leírta – Nagy Ignác székesfehérvári püspök lánytestvérétől kapta egy, még nyomtatásban meg nem jelent munkája kiadási költségéhez. VÉL AP VII/60.

vasár- és ünnepnapi prédikációk tartásával. Amikor Mesztegyőn volt, a cellájában olvasott és írt, de a gvárdián ezt látva megtagadta tőle a papírt. Bellovics iszákosságáról a szerzetesek azt vallották, hogy a „sanguineus temperamentuma” miatt kívánt többet inni, s ezért bántotta a gvárdián, mondván: „ha megitta magát Atyaságod, mennyen feküdni”. Bellovics állítólagos „kóborlásait” illetően bizonytalanok voltak a rendtársak, mert Bellovics sokszor volt beteg, és emiatt gyakran kellett elmennie a rendházból. Másrészt olyan sokat „mortificálta” a gvárdián, hogy amikor házon kívül élt, azonnal jobban érezte magát, és meggyógyult.

A vizsgálat során hosszasan tárgyalták a kolostorba betévedt kutya esetét, amit Rumi Mihály elmondása alapján jegyezték fel. Eszerint amikor egy nap reggelire csengettek, egy kutya bement a refektóriumba. Az akkor még Mesztegyőn élő korábbi gvárdián, Vászolics Sidonius figyelmeztette erre a társait, hogy mondván „ezt a kutyát négy ferencesért sem adnám”. Takács erre azt válaszolta, hogy ő ilyen megjegyzésekkel élő gvárdiánt nem akar. Amikor Bellovics visszatért a konventbe, Takács elmondta neki az esetet „ilyen formán: Nízd Lőrincz, az a Diszno horváth, Hierusalemi tekerő [...] Alexandriai betyár, czitromos gránicz; bestlélek, gaz ember azt mondotta, hogy a kutyát négy barátért nem adná, ne szenvedgyük el”. Bellovics így válaszolt: „maid Kutya processust kezdek ám? illengyőségért”. Minderről nem beszéltek társaiknak, de amikor quinquagesima vasárnap Bellovics hazaért Marcaliból, ahol prédikált, és hívták a refektóriumba enni, páter Józán Adolf megkérdezte a történetről, s Bellovics azt válaszolta: „Halla Kend, Kendet az Uraság nem kutyajágernek, hanem hajdúnak fogatta, s hadgyon Kend más kutyájának békit”. Majd nyíltan állást foglalt Vászolics mellett és az új gvárdián, Takács ellen: „én is azt mondom tehát ollan négy Guardianért nem adom [tudniillik a kutyát], mint Atyaságod, mert az a kutya senkinek kárt nem tett, senkit meg nem harapott, mint Atyaságod mindenikkel veszekedik, mindenikkel marakodik, és mennyi kárt tesz a Klastromnak”. A történet további szóváltás után azzal ért véget, hogy Takács elrendelte a kutya megöletését, Bellovics pedig kinyilvánította, „oda üsse a menykő akármit csinál atyaságod, ha kutya husra szorult egye meg, vagy meg sütöm Atyaságodnak”. Rumi szerint a kutya-ügy miatt később is sokszor huzakodtak egymással.

Külön kérdőpont vonatkozott Bellovics Takács által elrendelt börtönbe (cellába) zárására, továbbá arra az esetre, amikor Bellovics eltörte a boros edényt, illetve, hogy önhatalmúlag kinyitotta az ajtó retesét.

A vallomástevők nevének – Rumi Mihály, Bellovics Lőrinc, Zsidanics Adrián, Kramarics Péter, Józán Adolf, Derkics Szaniszló páterek és Farkas Mátyás laikus testvér – felsorolása után felolvasták a vallomásokat, és mindezt a szerzetesek közül négyen aláírásukkal hitelesítették.⁴⁵

⁴⁵ Az aláírók: P. Stanislaus Derkics, P. Adrianus Zsidanics, P. Petrus Kramarics azzal a megjegyzéssel, hogy ő több hónapot a konventen kívül töltött, de a leírtak többségét igazolja és P. Adolphus Józán, aki hozzátette, elismeri, hogy több veszekedés oka a gvárdián volt, „amikor 5 hónapon át laktam az én mesztegyői konventemben.”

A latinul felvett, magyar szöveggel tarkított vallomásokhoz két, külön lapra feljegyzett magyar nyelvű vallomás tartozott. Az egyik Zsidanics Adrián rövid válaszai két kérdésre: 1. volt-e veszekedés a gvárdián [Takács] távollétében – válasza „sohasem”; 2. a korábbi gvárdián, Vászolics Sidonius alatt ki volt a veszekedések okozója – válasza: „Antonius Takács”. A másik fassio fráter Farkas Mátyás magyar nyelvű vallomása Takács Antaltól,⁴⁶ melyet összesen hat páter hitelesített saját kezű aláírásával.⁴⁷

Kikérdezték még Lambertus laikus testvért is, aki Bellovics Lőrinc ellen kóborlás, részegség, éjszakai csendháborítás és Takács gvárdián tolvajnak nevezése, valamint Zsidanics Adrián ellen részegség miatt vallott. Végül a két kivizsgáló plébános summázva az ügyet, megjegyezte: boldogtalan („infelix”) ez a konvent, mert olyan, mint a zsidók iskolája („schola Judaicorum”), vagy még inkább olyan, mint a sátán iskolája, melyet a folytonos veszekedés miatt aligha lehet konventnek nevezni.⁴⁸

Az ügy végére Raymondus Rachsa minister provincialis Veszprémbe címzett levele (Pozsony, 1787. VII. 10.) és az ezt követő intézkedés tett pontot. A vizsgálathoz fűzött reflexióit Rachsa egy Ovidius *Tristiájából* emlékeztetővel idézett mottóval vezette be,⁴⁹ jelezve, hogy nehéz ebben az ügyben meglelni az igazságot. Megköszönte a vizsgálat lefolytatását, a történetekben a sátán kísértését látta megvalósulni, s Bellovicsot, a bajok előidézőjeként megnevezett szerzetest áthelyeztette Andocsra.⁵⁰ Takács Antaltól elvette a gvárdiáni tisztséget, mert úgy vélte, nyilvánvalóan alkalmatlan

⁴⁶ Szövege: „öregségemre a P. Guardian gyakorta világiak előtt akasztofara valonak, akasztofa bimbojának, Kálvinista disznonak mondott. Apádat Anyádat el vitte az erdőg, el visz tégedet-is az erdőg, soha sem voltál igaz Pápista. Egy szüvi veszek átkozot, el kergetlek, s-el mehez kurvanyádba. Ha a Paterek nem lettek volna, kétségben estem volna, annyira mortificált. Recenter. Csak a mellet szollaz, de várgy meg tanitlak, sem Konyhába, sem a Kertbe, sem a Szabo szobába, sem a pék házban nem eresztlek, hanem a Refectoriumba fogz jární.”

⁴⁷ Józán, Derkics, Zsidanics, Kramarics, Rumi és Bellovics.

⁴⁸ Az ügyben a mesztegnyői szerzetesek részéről még két levél íródott, az egyik egy magát meg nem nevező patertől Bellovics Lőrinc védelmében 1787. VI. 10-ről a vicegenerálishoz; a másik Bellovicstól származik 1788. VIII. 19-ről, s a veszprémi püspöknek szól, segítségét kérve. Mindkettő: VÉL AP V/31 iratanyag része.

⁴⁹ Raymondus Rachsa kétszer volt minister provincialis, 1774–1777 és 1783–1791 között. Schematismus Provinciae Sanctae Mariae in Hungaria Ordinis Fratrum Minorum S. P. N. Francisci 1940. Bp., 1940. 17. p. A mottóként idézett rész: „Saepe praemente Deo, fert Deus alter opem, / Jupiter in Trojam, pro Troja stabat Apollo, / Aequa Venus Teucris, Pallas iniqua fuit” Ovidius, *Tristia*, liber 1, elegia II, 4–6. sor, melyben tévesen „Jupiter” áll „Mulciber” helyett. Magyarul: „Itt ez az Isten sújt néha, segít az amott. / Mulciber utálá Tróját, kedvelte Apolló: / Teucerek ellen volt Pallas, ölte Venus”. Publius Ovidius Násó’ Keservei. Ford.: Egyed Antal. Székesfehérvár, 1826. 10. p.

⁵⁰ Ez az áthelyezés lassan mehetett végbe – már ha egyáltalán megvalósult –, mivel 1788. VII. 4-én Bellovics Lőrinc saját javait még mindig Mesztegnyőn őrizték, részben Józán Adolf cellájában (1. cella), részben pedig a 2. cellában. – Inventarium Supellectilium.

a feladatra, mivel visszaélt a hatalmával. Új gvárdiánnak a negyvenedik évét betöltött Kramarics Pétert választották meg, aki egyben a konvent utolsó elöljárója lett.

A leírtak mutatják, hogy a konvent mindennapi élete nyitott volt az egyházközség felé, a konfliktusok egy része világiak jelenlétében zajlott, s pletykára, tiszteletlenségre szolgáltatott alkalmat. A konventen belül feltehetően az 1780-as évek közepén kialakult horvát–magyar nemzetiségi villongást tovább mérgesítette az eltérő temperamentumú és műveltségű, társaikat kevésbé ismerő, egyéni szimpátiákat követő szerzetesek kényszerű együttélése. Az egymást magyar nyelven szidalmazó, ingerült közösségben a professus szerzetesek eltérő érdekcsoportjai által megbélyegzett laikus fraterok indulatai is összecsaptak; Farkas Mátyás Takács ellen, Aingen Lambert mellett foglalt állást. A magukat túlértékelő, a közösségi élet szabályainak gyakorlatát nem követő, egyéni érvényesülésre vágyó szerzetesek szinte törvényszerűen ütköztek össze a gvárdiáni tisztséget önkényesen értelmező, a felmerült problémák kezelésében járatlan Takács Antal elképzeléseivel.

A szerzetesek napi kapcsolatban álltak a település világi lakosságával. A vallásos élet alkalmain (istentiszteletek, gyónás-áldozás, keresztlés, bérnálás, házasságkötés, temetés, ünnepek stb.) kívül közvetlen kapcsolatot biztosított a világiak számára Padányi Bíró Márton előírásai szerint Mesztegyőn is működő Szentháromság Társulat.⁵¹ A világiak közül a falu iskolamesterének (ludi magister) egyik további feladata volt a kapcsolattartás a ferences közösséggel, ezért viselte a „vice-syndicus conventus Mesztegyőiensis” titulust.⁵² A kapcsolattartás egy másik formája a rokonság volt.⁵³ Minden valószínűség szerint több helybéli család, így például a Balosa (Balási, Balasi), Rumi és Farkas állt rokonságban a hasonló családnévű szerzetesekkel. A Rumiak esetében a településen 1752-től adatolható⁵⁴ család „vonzhatta” a konventbe az 1747-ben a Vas megyei Csehiben született Rumi Mihályt, aki keszthelyi beöltözését (1767. VI. 3.) követően 1778-tól haláláig (1805) élt itt.

A világiak felé nyitott életmód, a világi papi lelkigondozáshoz hasonló szerzetesi tevékenység némileg háttérbe szorította a regula előírásait. Ugyanakkor egyéb, közvetett adatok jelzik, hogy a regula szerinti életmód sem merült teljesen feledésbe. A közös étkezések alatti felolvasás gyakorla-

⁵¹ A társulat egyik világi elöljárója („parens cong: Meszt.”) a 68 évesen 1782. XI. 28-án elhunyt Szunyog Mihály volt. – M H.

⁵² Így például Franciscs Ádám, aki 62 évesen 1782. X. 28-án halt meg. – M H.

⁵³ Takács Antal egyik levele szerint például azért kívánt a mesztegyői konventben maradni, hogy közelében éljen az esztergomi főkáptalan Mesztegyő melletti tapsony-szenyéri birtokán provisor unokaöccsének. VÉL AP VII/60.

⁵⁴ Özvegy Rumi György 1752. I. 23-án kötött ismét házasságot, majd három év múlva (1755. I. 29), 65 évesen itt temették el. A család egy fiatalon, 14 évesen elhunyt Rumi Mihály nevű tagját 1753. XII. 13-án temették. – M H.; Házassági anyakönyv Mesztegyő. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Anyakönyvek A3912. (továbbiakban: M Ha)

tának megtartására vagy igényére utal például, hogy az 1778-as canonica visitatio során rögzített könyvjegyzék egyik tétele, a *Martyrologium Romano Seraphicorum* mellett a „pro refectorio” megjegyzés olvasható.⁵⁵ A liturgiára, közös énekésre, zsolozsmára nincsenek adatok, viszont arra sem, hogy az imaórák megtartása nélkül éltek volna. A regulának megfelelő, rendszeresen végzett napi privát elmélkedésre és olvasásra hívja fel a figyelmet Bellovics Lőrinc említett példája, aki, amikor Mesztegyőn lakott, a cellájában olvasott és írt, de a gárdián ezt látva megtagadta tőle a papírt. A konvent feloszlatakor nem volt olyan, professusok által használt cella, melyben ne lett volna könyv. A Mesztegyőn megfordult ferencesek egy részének egyéni irodalmi teljesítménye is a regula ismeretét és követését bizonyítja.

Tanulmányok, irodalmi tevékenység

A mesztegyői ferencesek közül többen végeztek felsőbb tanulmányokat. Erről mindenekelőtt a vizsgák alkalmából készült liber gradualisok tanúskodnak. Zitkovics Márk, aki 1751 és 1756 között volt Mesztegyőn szónok (concionator), 1738-ban a soproni ferences konventben tett logika vizsgát, liber gradualisa Caspar Biesman, S.J., *Doctrina moralis [...] ex universa logica [...] propugnaret Rel. F. Marcus Zitkovics [...] Auditoribus oblata* (Sopronii, N. Schmid, 1738) című nyomtatványa volt. Ugyanő valószínűleg a következő évben ugyanitt filozófia vizsgát tett, liber gradualisa ekkor [Daniel Pawlowski, S.J.], *Locutio Dei ad cor religiosi [...] dum [...] theses ex universa philosophia [...] propugnaret Marcus Zitkovics [...]* (Sopronij, Rennauer, [1739]) címen jelent meg. Zitkovics 1740-ben a győri ferences konventben teológia vizsgát tett le, liber gradualisa a *Tractatus Raby Samuelis errore indicans Judaeorum [...] publico propugnando obtulit [...] in conventu Jaurinensi [...] Anno M.D.CC.XL. [...] Marcus Zitkovics, ejusdem Ord. et Prov. Professus SS. Theologiae in a dum annum Auditor [...]* (Jaurini, G. J. Streibig, 1740) című kiadvány volt.

Biskupics (Viszkupics) Seraphin 1746-ban a pozsonyi rendi főiskolán vizsgázott általános filozófiából, és liber gradualisaként jelent meg Aemilianus Nieberle, *Octava Seraphica religioso spiritualia exercitia facienti [...] AA. Seraphicum institutum profitentibus oblata dum universam philosophiam ad mentem Doctoris Subtilis in conventu Posoniensi [...] propugnaret Seraphinus Biskupics, praeside Eugenio Kósa* (Posonii, Haered. Royerianorum, 1746) című, Mesztegyőn különösen kedvelt,⁵⁶ renden belüli használatra készült lelkigyakorlatos könyve. Biskupics 1763-ban biztosan Mesztegyőn tartózkodott, majd később ismét Pozsonyban, a mariánus provincia központi kolostorában élt.

Az 1773-ban Mesztegyőn adatható Krismarics Hilarius csaknem húsz évvel korábban, 1754-ben tett logika vizsgát a soproni ferences konventben, liber gradualisa a *Locutio Crucifixi ad cor peccatoris [...] ex uni-*

⁵⁵ Vö. KNAPP, 2015. 26. p., 49. j.

⁵⁶ 1788-ban a konvent feloszlatakor hét példányt őriztek a könyvtárban. KNAPP, 2015. 30. p.

versa logica [...] in conventu Soproniensis [...] propugnandus susceperunt Hilarius Krismanics [...] Auditoribus oblata (Sopronii, Siess, 1754) című kiadvány. Ugyanő egy évvel később, 1755-től a győri püspöki (jezsuita) szeminárium hallgatója volt ferences szerzetesként.⁵⁷

A rövidebb-hosszabb idejű kisegítő világi papi szolgálatra rendelt, Mesztegyőn megfordult mariánus ferencesek közül többen irodalmi működést fejtettek ki. Ezekről a munkákról ma még nem dönthető el, pontosan hol és mikor készültek. A sajátos „vándor” szerzetesi életmód ismeretében a művek hosszabb időn át, eltérő állomáshelyeken jöhettek létre, s nyomtatásban csak egy részük jelent meg.

Vazolics (Vászolics, Vázolits, Vassovics, Vásolics) Sidonius ordinációját (1758) követően kérelmezte szentföldi missziós útját, és néhány év várakozás után engedélyt kapott az utazásra. 1769-ben indult el Palesztinába, ahol öt évig tevékenykedett misszionáriusként. Hazatérve 1774-ben németújvári szónok lett. Nem lehet tudni, hogy útközben, a Szentföldön, vagy hazatérve írta-e *Genuina Descriptio Terrae Sanctae. Ex variis Authoribus, nec non Scriptoribus solicite excerpta, simul iter per Mare et Terram, nectum per P. F. Sidonium Vázolits Alumnum Provinciae S. Mariae in Hungaria. Ord. Min. S. P. Francisci. Anno 1770* című munkáját. A kéziratot a pozsonyi konvent levéltárából írta le Farkas Seraphinus 1879-ben,⁵⁸ ma ismeretlen helyen lappang.⁵⁹ A címből kiindulva, a kézirat a Szentföld és az oda vezető tengeri és szárazföldi út leírását tartalmazza a szerzőtől kivonatolt olvasmányok alapján. „Eredetiségének” határaitól, forrásairól, történeti forrásértékéről és irodalmi színvonaláról a kézirat ismerete nélkül nem lehet véleményt formálni. Munkája nem szerepel a mesztegyői könyvtárjegyzékekben, ugyanakkor egy érintkező tartalmú, Thomas Treter által latinra fordított, M. K. Radziwill *Jerosolymitana peregrinatio [...] (Jaurini, Streibig, 1753)* című munkát akár itt is olvashatott.⁶⁰ Ma még nem tudjuk, hogyan és honnan került Vazolics Mesztegyőre (1784–1786), ahol gvárdián volt.

A Vazolicsot követő mesztegyői gvárdián (1786–1787), Takács Antal fordítói munkájának eredményeként 1770-ben Győrben jelent meg Aemilianus Nieberle (†1673) német ferences *Octava Seraphica* című műve *Lelki-Isméretnek ösztöne [...] (Streibig G. J.)* címen. Nieberle lelkiagyakorlatos

⁵⁷ JUHÁSZ RÉKA IBOLYA: A győri felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1719–1852. Bp., 2017. (továbbiakban: JUHÁSZ, 2017.) nr. 748. Marics Gervasiusról, aki 1771 és 1774 között adatolható Mesztegyőn, a Takács–Pfeiffer monográfiában hivatkozás nélkül szerepel egy megjegyzés, mely szerint Nagyszombatban volt teológushallgató. TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 323. p. Ezt azonban a jelenleg ismert források nem igazolják. – KÁDÁR ZSÓFIA – KISS BEÁTA – PÓKA ÁGNES: A Nagyszombati Egyetem Hittudományi Karának hallgatósága, 1635–1773. Bp., 2011.

⁵⁸ FARKAS, SERAPHINUS: *Scriptores Ord. Min. S. P. Francisci Provinciae Hungariae Reformatae nunc S. Mariae, Posonii, 1879.* (továbbiakban: FARKAS, 1879.) 85–86. p.

⁵⁹ Köszönöm Benda Borbála 2018. július 31-i levelét, melyben közli, hogy a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár nem regisztrált adatot a kéziratról.

⁶⁰ KNAPP, 2015. 42. p.

munkája a magyar cím szerint 1733-ban jelent meg először.⁶¹ A fordítónak ez az állítása azonban minden bizonnyal úgy értelmezendő, hogy ő ezt a kiadást ismerte és használta. Nieberle munkájának első kiadása ugyanis 1715-ben jelent meg Augsburgban (Bencard). 1733-ban az *Octava Seraphica* első magyarországi latin nyelvű kiadása jelent meg „sumptibus Michaelis Bors”, azaz minden valószínűség szerint a csíki ferencesek nyomdájában. A nyolcadrét formátumú kiadás engedélyét (facultas) Paulus Győrffi minister provincialis írta alá „in hoc Conventu Beatae Virginis Visitantis de Csik Somlyó. Anno 1732. Die 27. Augusti” ()_(3v-4r), a három approbatio és az imprimatur ()_(4v-6r) megismétli az 1715-ös első kiadás 1714 őszi engedélyeit.⁶² Ez a kiadás követi a korábbi latin nyelvű kiadások tartalmát, az 1–26. oldalakon a *Rubricae Generales* című rész felkészíti a szerzetest a lelkigyakorlatra, így például a helyes napi időbeosztásra, az elvégzendő gyónásra (lelki tükörrel együtt) és az Oltáriszentség tiszteletére. A későbbi latin kiadás 1745-ben Kassán (Typ. Acad.), majd 1746-ban Pozsonyban látott napvilágot, utóbbi a már korábban bemutatott, a mesztegnyői kolostorban is élt Biskupics (Viszkupics) Seraphin liber gradualisaként. A német, lengyel, angol és olasz nyelvre egyaránt lefordított, több kiadásból ismert,⁶³ nyolc egymást követő napon, évente legalább egyszer elvégzendő lelkigyakorlatos munkából valószínűleg nem csak a mesztegnyői konventbe került több példány.⁶⁴ A fennmaradt jegyzékek szerint Mesztegnyőn 1778-ban még nem volt belőle, tíz évvel később azonban már hét példányban állt rendelkezésre.⁶⁵ Nieberle *Octava Seraphica*-ja szolgált alapul a *Sacra octiduaana recollectiókhoz*.

A Takács-féle magyar fordítás kinyomtatását két évvel megelőzte a mű egy másik, minden valószínűség szerint ugyancsak egy ferences szerzetestől származó magyar fordításának megjelenése „A’ Csiki Sarlós Bóldog Aszszony Kalastromában” (1768) *Octava seraphica A vagy nyolcz napok alatt tartó Exercitium [...]* címen.⁶⁶ Ennek a kiadásnak ismeretlen a fordítója, a Szent István Király Erdélyi Provinciában élő szerzeteseknek szóló

⁶¹ „Elsőben jött ez világosságra Deák nyelven a most folyó Saeculumnak [...] harmintz-harmadikában T. Pr. Fr. Aemilianus Nieberle Fölső Németh-Országi Szerafikus Szent Ferencz Provinciabeli Szerzetesse által.”

⁶² Használt példány: Országos Széchényi Könyvtár 282.525, ez a példány korábban a váci ferences rendház könyvtáráé volt, végén a következő bejegyzés olvasható: „Conventus Vaciensis Ordin. Min. S. P. N. F. pro usu communi ac consolatione spiritali.”

⁶³ Utolsó kiadása 2011-ben jelent meg olaszul. Vö. utalással a kiadástörténetre: FARMATI ANNA: „Szerzetedet el-hagyod, ha égni, és Szerafim lenni nem akarsz”. A misztikus tapasztalat mint argumentum- és identitásképző nyelvezet egy ferences lelkigyakorlatos könyvben. In: *Misztika a 16–18. századi Magyarországon*. Szerk.: Bogár Judit. Piliscsaba, 2013. 101–112. p. (továbbiakban: FARMATI, 2013.) 101–102. p.

⁶⁴ A keszthelyi mariánus konvent egykori példánya: Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár (továbbiakban: BEK) 08989.

⁶⁵ KNAPP, 2015. 30., 41. p.

⁶⁶ A kolozsvári Egyetemi Könyvtár példányát (42532) használtam, a másolatok elkészítését Gábor Csillának köszönöm.

ajánlást a provincialis, Cornelius Péterffi készítette (a_{2r}–a_{3v}). Az ajánlás szerint a fordítást ösztönözte a minister generalis Paschalis a Varesio azzal, hogy „meg-parancsolá, hogy ki-ki esztendőnként a’ nyólczad-napi Recollectiót, avagy Exercitiumot el-végezné” (a_{2v}). A két magyar nyelvű adaptáció – a latin kiadásokhoz hasonlóan – egyaránt népszerű olvasmány lehetett.⁶⁷ Összevetve az 1768-ban és 1770-ben megjelent magyar kiadások tartalmát, nyilvánvaló, hogy két, egymástól független adaptációról van szó.

Takács 1751-ben fejezte be teológiai tanulmányait, és ugyanezen év február 24-én Padányi Bíró Márton a [somogy]fajsi plébániára és filiára küldte, ahol önéletrajza szerint kétféle ordinációban (ferences szerzetes és pap) összesen tizennégy évet töltött el.⁶⁸ A mesztegyői ferencesként Somogyfajszon töltött évek alatt készülhetett el a Nieberle-fordítás, mivel Takács szerint a kötet kiadását anyagilag támogatta az általa Fajszon megismert Somsich Antal de Sárd „jubilatús consiliarus”. Somsich mecénáságára a nyomtatvány keretszövegeiben a Szentháromságnak címzett dedikáció végén található egy monogrammal jelzett utalás: „Magát e’ Könyvetskére tett költségével együtt egy hiv szolgád le-borúlva ajánlja. S. A.” Nincs adat arra vonatkozóan, hogy a magyar fordításból Mesztegyőn is őriztek volna példányt, viszont több példányt szereztek be belőle különféle mariánus ferences konventek könyvtára számára. A lévai ferencesek példányát jelenleg az ELTE Egyetemi Könyvtár- és Levéltár őrzi, előzéklapján a következő bejegyzéssel: „Pro Conventu Levensi procuratus a R[evere]ndo P[at]re Benedicto Kóssa, Gvard[iano]. A[nn]o 1771”.⁶⁹

A Takács Antal nevének teljes elhallgatásával⁷⁰ negyedréte formátumban megjelent fordítás a mű szövegére korlátozódik. Nem tartalmazza az 1733-ban megjelent latin kiadás *Rubricae generales* című, a lelki gyakorlat elvégzéséhez tartozó részletes instrukcióját.⁷¹ A nyolc napra elosztott lelki gyakorlat naponkénti meditációkra, azon belül punctumokra („tizzikkel”) és olvasmányokra (lectio) tagolódik, s a gyakorlatok ezek követésével napsza-

⁶⁷ Szikszay Ignác laikus frater (†1805 január, Szolnok) a Takács-féle magyar fordítás egyik nyomtatott példányába a magyar „manus religiosorum”-ot jegyezte be saját fordításában. – FÁY ZOLTÁN: Szerzetesi kéz. In: *Magyar Nemzet*, 2009. június 2.

⁶⁸ VÉL AP VII/60.

⁶⁹ Jelzete: Ad 4r 1007.

⁷⁰ Címlapon: „Most pedig Ugyan azon Szent Atyának Magyar-Országi Bóldog Aszszony Provintziabéli [...] Provincialissa engedelméből egy méltatlan szolgája Magyar nyelvre fordította többeknek-is lelki vigasztalásokra.”

⁷¹ Farmati Anna Takács fordítása ismeretében igyekszik bemutatni Nieberle munkáját, anélkül, hogy említést tenne arról, hogy Takács az 1733-as hazai latin kiadásra hivatkozik az 1770-es győri kiadás címlapján. Nem vizsgálja a két magyar fordítás viszonyát, és nem veti össze Takács fordítását sem az 1733-as, sem pedig más latin kiadással. Mindezek hiányában következtetései, különös tekintettel a forráshasználat vizsgálatára, megkérdőjeleződnek. Farmati megjegyzése, hogy Takács nem fordította le az Octávában megjelent imádságokat, ebben a formában téves, ilyen a *Rubricae Generales*-ban van, annak része. FARMATI, 2013.

konként folyamatosan végezhető.⁷² A Takács-féle fordítás pontosan követi az 1733-as latin kiadás szövegét.

A fordítás szövegűségének, választékosságának és irodalmi minőségének bemutatására egy rövid részletet választottam ki.

<p>Octava Seraphica [...], Csík, 1733. 27–30. p. Dies prima Sanctissimae Trinitati consecranda. Oratio Jaculatoria</p> <p>hodie identidem repetenda: Domine, tibi, et tecum.</p> <p>Meditatio prima. De ultimo fine hominis. Punctum 1. Ego sum Alpha, et Omega, Principium, et Finis. Apoc. 1.v.8.</p> <p>Sic est</p> <p>[...] Punct. 3. Converte anima mea in requiem tuam. Psal. 114.7.</p> <p>Locus naturalis animae inquit devotissimus Blossius Instit. spirit. c.5. Deus est, in quo solo quiescere potest. Deus est finis noster, et non est quies, nisi solum in hoc fine.</p> <p>[...]</p>	<p>Lelki-isméretnek ösztöne [...], Győr, 1770. 3–6. p. Első nap. A' Tellyes Szent Háromságnak, ezen következő rövid fohászzkodással föl-ajánlani üdvösséges:</p> <p>Uram én Istenem Tenéked! Te véled, és örökké Te benned. Elmélkedés.</p> <p>Első tikkkel. Én vagyok a' Kezdet, és a' Vég, írja Szent János Evangyélista titkos jelenési Könyvében (Apoc. 1.v.8.) Ugy vagyon bujdosó és elmélkedő Keresztyén Lélek! [...] Harmadik tikkkel. Mondgya a' most említett Dávid: (Psal.114.v.7) Térj nyugalomadban én Lelkem: mert az Úr jól tett veled. Természet szerént való helye a' Léleknek (azt mondgya amaz Istenfélő Blossius) (Blossius Inst. Spir. c.5) nem más, hanem az Isten, a' melyben egyedül meg-nyúgodhatunk, Isten a' mi Végünk, és nintsen nyugalom csak ebben a' Végben. [...]</p>
---	--

A magyar szövegből érzékelhető Takács igyekezete, hogy a szerzeteseknek szánt lelkigyakorlatos könyv némi műfaji változással bármikor használható szerzetesi meditációs könyvvé alakuljon át. Erre – az instrukciók folyamatos elhagyása mellett – elsősorban a szóhasználat bensőségessé, a fordítás olvasmányossá tételével törekedett. Így például:

„Estvéli lelki mulatság. A' Lélek hármasságának meg-újjétásáról. Abban a' pompás és fölséges Teremtésében az Embernek, azt mondá egyik Isteni Személy a' másikhoz: (Gen.c.1.) Alkossunk embert a' mi ké-

⁷² Vö. még: KÓNYA FRANCISKA: Viczay Anna Terézia apácának fordított elmélkedésgyűjteménye és annak forrása. In: A nők és a régi magyarországi vallásosság. Szerk.: Bajáki Rita – Báthory Orsolya. Bp., 2015. 173–184. p.; 180–181., 183. p.

pümkre, és hasonlatosságunkra. Drága meg-bötsülhetetlen kép! szép hasonlatosság! mert valamint az Atya Isten, Fiú Isten, Szent Lélek Isten, nem három Istenek, hanem egyetlen-egy Isten, és három Személyek: Ugy a' Lélek emlékezet, a' Lélek értelem, a' Lélek akarat, nem három Lelkek, hanem egyetlen-egy [...] Sok dolog azért láttatik előtted rosznak, mert roszsz végre vészéd, nem a' dolog, hanem a' hamis vélekedésed sért-meg. [...] Szerzetes Pajtársam! midön Istennek kötelezted magadat fogadásid által, a' te értelmédnek munkáját-is az Istennek szentelted: miért tehát most azt az haszontalanokra fordétod?" (20, 22–23).⁷³

Takács Antal egy másik művet is írt magyarul Fajszon a „de conformatione voluntatis humanae” témában; egyik levele szerint erről a kéziratról 1785-ben Mesztegyőn várta a cenzori jelentést.⁷⁴ Ez utóbbi munka jelenleg azonosításra vár, így műfaját sem lehet meghatározni. Amennyiben elmaradt a kinyomtatása, a kéziratot a konvent felosztása után Takács valószínűleg irataival és írószereivel együtt Berzencére, onnan Andocsra vitte magával, ahol 79 évesen hunyt el 1805. IV. 7-én.

A gvárdiánként – egyben a konvent utolsó előljárójaként – Takácsot követő Kramarics (Kramarits) Péter Mesztegyőre érkezéséig (valószínűleg nem sokkal 1786 előtt) középiskolai tanár, professor grammaticae volt először Szombathelyen, majd Keszthelyen. A konvent felosztását követően továbbra is Somogy megyében élt (Szőlősgyőrök, Andocs). Bizonytalan, hogy mikor, és volt-e egyáltalán Pozsonyban a ferences rendi teológia professzora. (Függelék.) Egykori mesztegyői rendtársával, Balási Bálinttal (aki a felosztás után somogyfajszai cooperator lett) 1798. III. 18-i levelükben együtt mondtak köszönetet Andocson eltöltendő nyugdíjas éveikért. Ezek az életrajzi adatok szolgálnak háttérül a két évvel Kramarics halála előtt megjelent elmélkedésgyűjteményének, melynek kézírata egyaránt készülhetett Mesztegyőn, Szőlősgyőrökön, Andocson vagy mindhárom helyen.

Az Azon Mennyei Szerelemnek és Gyönyörűségnek mellyel az Isteni Felség Az Emberek Fiaihoz Viseltetik, világos meg-mutatása [...] I–II. rész (Veszprém, Számmer Klára, 1817)⁷⁵ címen megjelent munka mecénása Kurbély György veszprémi püspök volt. Kramarics a kötet keretszövegeiben többszörösen hangsúlyozta, hogy a munka műfaja az elmélkedés, s a megjelentetéssel fő célja az olvasók szívének „Istennek szeretetére fel-

⁷³ „Lectio Vespertina. De tribus animae potentiis reformandis. 1. In Solemni illa hominis procreatione [!] dicebat una divina pesrona ad alteram: Genes. c. 1. 26. Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Pretiosa imago! pulchra similitudo! sicut enim Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus non tres Dii, sed unus est Deus, et tres personae; ita anima memoria, anima intellectus, anima voluntas, non tres sunt animae, sed una [...] Multa ideo sunt mala, quia in malam accipis partem: Non res, sed falsa te opinio laedit. [...] 8. Mi Religiose, dum vota nuncupasti, operationem tui intellectus Deo collocasti, ut quid ergo eo ad vanitates abuteris?” Nieberle, Octava Seraphica [...], Csík, 1733. 50–58. p.

⁷⁴ VÉL AP VII/60.

⁷⁵ BEK 118303.

gerjesztése”, elsősorban az Oltáriszentség tisztelete révén. Takáccsal ellentétben olvasóközönségét nem szűkítette le rendtársaira. Előszavában kifejtette, hogy véleménye szerint miként lehet ez a mű nemcsak hasznos elmélkedés-füzer, hanem segédlet is szónoklatok készítéséhez. „Reménylem azt-is, hogy talán ezen munkámmal a’ Lelki Pásztoroknak, és Tanítóknak is némű-némű segítésekre lehetnék: azoknak, kik főképpen az Oltári Szent-ség’ imadásának alkalmatosságával szokott Beszédet tartván Halgatóikhoz” (IX. p.). A mű tartalmát a szerző két részre osztotta, hogy „akármellyik Résznek olvasása annál könnyebben esnék az Ájtatos Híveknek” (X. p.). A terjedelmes nyomtatvány első része négy (251 lap), a második öt elmélkedést (351 lap) tartalmaz.

Kramarics az elmélkedéseket kisebb részekre, „tizzkely”-ekre tagolta, azon belül változó számú „szakasz”-okat különített el. Minden elmélkedés után – mint írja – „tettem a’ Zsoltárokból-is egygyet vagy egészen, vagy annak nagyobb részét [...] mivel a’ mi hibás, és tökéletlen szavaink, ’s gondolatink magok szerént nem elégségesek az Isteni ditséretre [...] nem külömben a’ mi magunk bátorítására” (X. p.). A munka egészét tanító szándék uralja, a figyelem felkeltésére és ébrentartására gyakoriak az ismétléssel nyomatékosított retorikai kérdések, felszólítások, felkiáltások:

„Mit mondasz? mit szóllasz? mit kiáltasz? mit hirdetsz oh megfoghatatlan Böltsessége az Örök Atyának! hogy a’ te gyönyörűséged az emberek fiaival lenni? Oh bizonyára nagy dologról vagy ez a’ mondás, szóllás, kiáltás, és hirdetés! [...] Ki ne álmélkodjon közülünk ezen gyönyörködve? és ebből a’ gyönyörűséges álmélkodásból kinek szíve ne lehessen tellyes örvendezéssel? következendő-képpen oh véghetetlen Szeretet! a’ te viszontag-való szerelmedre kinek ne indíttassék szíve ugyan ezért?” (6. p.)

A felfokozott érzelmi hatás ellentételezéseként Kramarics rövidebb-hosszabb értekező részekkel ösztönzött az elmélkedő gondolkodásra. Így például:

„Azt lehet itt észre-vennünk: hogy az örök Böltsesség úgy látszatik: mint-ha a’ mi gyarló értelmünkhez alkalmaztatván szóllását; ezen kétszeres mondásával: mulatozván némelly hasonlatosságban szóllana: és azt akar-ná nyilvánban előnkbe adni [...] vagy más szeretet béli jelekkel kívánnyá ki-jelenteni, és bizonyítani: úgy ő is, az Örök Böltsesség, mind mennyekben az ő Szent Attya előtt, mind a’ földnek kerekiségén a’ végre mulatoz-nék: mivel-hogy mind mennyekben a’ magya Szent Attyával megfoghatatlan, és véghetetlen volna az ő gyönyörködése.” (19. p.)

A két mesztegnyői gvardián, Takács fordítói és Kramarics írói tevékenységét egyaránt az Istennel és az embertársakkal való megbékélés, egyfajta mélyebb önismereti szándék hatja át, ami nem állt távol az egyházi felvilágosodás törekvéseitől.

Életutak a feloszlás után

A keszthelyi és a mesztegyői mariánus ferences konvent bezárását elrendelő határozat (1788. VI. 11.) kihirdetését követően ugyanezen év őszére dolgozták ki a veszprémi püspöki hivatalban a két rendház felszentelt ferences papjainak szétköltöztetési tervét. Az előzetes egyeztetések után október 2-án és 6-án készültek a levélfogalmazványok – többek között – a mesztegyői atyákról.⁷⁶ Plébánosként a falu lakosságának kérésére egyedül Rumi Mihály maradhatott Mesztegyőn, aki holtáig itt élt, éves congruája 300 forint volt 30 forint ruhapénzzel kiegészítve. A többi professus szerzetes cooperator lett, s évi 150 forint ellátást és 30 forint ruhapénzt kapott: Gregorics Quirin Murakeresztúron, Balási Bálint Somogyfajszon, Józan Adolf Keszthelyen, Takács Antal Berzencén, Molinai Dénes Tapsonyban, Derkics Szaniszló Somogyváron és Kramarics Péter Szőlősgyőrökön működött tovább.

A laikus fráterek közül a két idősebb helyben maradt és Mesztegyőn halt meg, Farkas Mátyás 1788. XII. 26-án, Aingen Lambert 1789. V. 1-én. Az ismeretlen helyről érkezett frater Cajetanus további sorsáról nem maradt fenn híradás.

A mesztegyői konvent atyái az abolíció után továbbra is mariánus ferencesek maradhattak, mert nem a rendet oszlatták fel, hanem csupán a létszám fölöttinek minősített kolostorokat zárták be; így őket csak bizonyos megkötöttségekkel lehet az „exferences” megjelöléssel illetni. Közülük többen remélték a kolostor „újjászervezését”, éppúgy, mint az alapító Hunyadyak is.⁷⁷ Ezért kérte például Balási Bálint 1797. X. 7-én, mint „cooperator parochiae Faijsziensi et in P. Kovácsi residens” Zsolnai Dávid veszprémi protonotáriustól hatvanadik életévét betöltve, gyógyíthatatlan („incurabilis”) betegségére hivatkozva, hogy egyrészt nyugdíjazzák, másrészt hadd költözzön vissza a mesztegyői kolostorba („aboliti conventus Mesztegyensis Religiosus ad Monasterium liber remeare valeam”).⁷⁸

Több mesztegyői mariánus szerzetestől maradtak fenn levelek, melyeket 1788 után cooperatorként írtak Veszprémbe. Legnehezebben az egykori gvárdián, Takács Antal békélt meg sorsával. Berzencén nem tudott együtt dolgozni a plébánosával, aki – leírása szerint – ellenségesen bánt vele, mert nem tudta elfogadni az ő erősen individuális természetét, amihez az is hozzájárult, hogy ekkor már elmúlt 63 éves. Miután a berzencei plébános elérte Takács dispensációját, Andocsra irányították, s az ellene irányuló vádak elhárító levelet már innen írta Veszprémbe 1792. III. 20-án.⁷⁹ Fennmaradt Nagy János csurgói plébános, vicearchidiaconus ugyancsak Veszprémbe címzett levele is, melyben – többek között – leírta, miként jelentette fel Takács egy Pater Juhász nevű társát megbotránkoztatásért, akivel együtt gyóntatott Ludbregben, a Szent Vér búcsújáráhelyen.⁸⁰

⁷⁶ VÉL AP VII/34.

⁷⁷ Vö. KNAPP, 2014. 21. p.

⁷⁸ VÉL AP VIII/18.

⁷⁹ VÉL AP X/102.

⁸⁰ VÉL AP V/92.

Derkics Szaniszló még a nyugdíjazása előtt meghalt Somogyváron, mint cooperator (1789. X. 25-én), míg a tapsonyi cooperatornak kinevezett Molinai Dénest nagybetegen szállították Andocsra 1788. X. 6-án, ahol évekkel később, 1792. IX. 13-án halt meg.⁸¹ Kramarics Péter és Balási Bálint közel egy időben érkeztek nyugdíjas ferencesekként Andocsra,⁸² s őket is itt temették el.⁸³

Gregorics Quirin murakeresztúri szolgálati évei hosszúra nyúltak; még 1809-ben, hetvenegy évesen is itt volt cooperator, amikor Hosszú Miklós berzencei plébános, csurgói vicearchidiaconus elmaradt congruája ügyében kért tájékoztatást Veszprémből.⁸⁴

Józan Adolf aktív cooperatori évei 1815-ig tartottak, s a mesztegyői konventből történt szétköltözés után – rendhagyó módon – kétszer újra kezdődtek. A Keszthelyről Káptalanfára került szerzetes egészségének romlása miatt kérte nyugdíjazását 1795-ben,⁸⁵ de még 1797-ben is Káptalanfán volt, amikor Hertelendy Gáspár keszthelyi plébános a szentmihályfai capellaniába ajánlotta a veszprémi vice generalisnál. Erre a levél szerint maga Józan kérte Hertelendyt, miután megtudta, hogy ez a capellania megürült.⁸⁶ Józan valamikor 1797 és 1805 között érkezhett Szentmihályfára. Zalaszentmihályon az 1805-ben leégett templom újjáépítése teljes egészében az ő nevéhez kötődik, az építkezés fennmaradt számláit 1808 és 1810 között nevére állították ki Bakon (téglavásárlás), Gelsén (kötél, csiga-, egyéb építési eszközök vétele), Zalaegerszegen (vasáru) és Sümegeen (mész).⁸⁷ 1811-ben Józan adminisztrátor volt, s rendtársával, Sövegjártó Elizeus cooperátorral – szintén marianus szerzetes – együtt látták el a terület lelkigondozását. Mihályfa filiái közül Józané volt a szolgálat Pölösken és Barnagon, míg Kisvásárhely Sövegjártóhoz tartozott.⁸⁸

Józan volt az utolsó mesztegyői ferences, aki életkorára hivatkozva a nyugdíjazását kérte 1815-ben. Levelében leírta, hogy a veszprémi püspök megbízására állította helyre a szentmihályi templomot, melynek iratait átadta Hornyik János generalis vicarius-nak, aki erről tanúsítványt adott neki. Ugyanitt visszatekintett élete 69 évére, melyből 52 éve élt a szerzetében és 27 éven át folyamatosan szolgált a veszprémi egyházmegyét. Ugyaninnen szerezhetünk tudomást arról is, hogy Józan 14 évig egyaránt tevékenykedett a pécsi, a győri és a szombathelyi egyházmegyékben.⁸⁹ A

⁸¹ VÉL AP X/49. Malinayt a halálát követő napon temették el az andocsi kriptában. MFKL. VII.10.1. Az Andocson meghalt mesztegyői ferencesek közül hármat (Malinay Dénes, Simon Dionysius, Takács Antal) a templom alatti kriptában temettek el.

⁸² VÉL AP VIII/19; IX/62; IX/63.

⁸³ Az andocsi kriptában a ferenceseket név nélkül, egy-egy sírhelyre felfestett kereszttel jelölve temették el.

⁸⁴ VÉL AP XIV/22; XI/127.

⁸⁵ VÉL AP IX/9.

⁸⁶ VÉL AP IX/10.

⁸⁷ VÉL AP XXIII/49.

⁸⁸ VÉL AP XXIII/49.

⁸⁹ VÉL AP XVIII/93.

kérelmet, hogy öregségére a rend valamelyik kolostorába vonulhasson, a rend minister provincialis-a, Németh Canutus is felkarolta, és Sövegjártóval közös translocatióját kérte 1815-ben a veszprémi püspöktől.⁹⁰ Józan – Sümegen,⁹¹ Búcsúszentlászlón⁹² és Andocson⁹³ eltemetett társaitól eltérően – visszakerült szülőföldjére, Pozsony megyébe, és Szentantalon halt meg 1820. III. 18-án, utolsóként az egykori mesztegyői mariánus ferencesek közül.

Függelékek⁹⁴

I. A Mesztegyőn adatolható mariánus ferencesek jegyzéke⁹⁵

1

Aingen (Aign, Eigen) Lambertus, Joannes, Fr.

*Amberg, Oberpfalz, 1722. VII. 22; beölt. Nagyszombat (Tyrnavia) 1745. XI. 27; nyelvismerete német; tev. szakács, pék, mindenés/ápoló; †Mesztegyő, 1789. V. 1. (WEISS, 1978. nr. 37.)

Mesztegyőn adatolható: 1786 „totus debilis” (Declaratio.); 1786–1788 (VÉL AP V/31); 1788 (Inventarium Supellectilium; WEISS, 1978. nr. 37.)

2

Albertus, P.

WEISS, 1978. – nem adatolja

*?; tev. prédikátor; †?

Mesztegyőn adatolható: 1765–1766 „concionator” (M Ha)

3

Balási (Balásy, Balássai, Balossai, Balázs) Valentinus, Joannes, P.

⁹⁰ VÉL AP XXIII/49.

⁹¹ Földes Konrád.

⁹² Gregorovics Quirin.

⁹³ Takács Antal, Kramarics Péter, Molinai Dénes és valószínűleg Balási Bálint. Jelenlegi ismereteim szerint Andocson összesen hét mesztegyői ferencset temettek el, ld. Függelék.

⁹⁴ Rövidítések: beölt. – beöltözés; Fr. – frater; m. – megye; Ms. – manuscriptum; P. – pater; szül. – született; tev. – tevékenység; vö. – vesd össze; * – született; † – meghalt. További könyvészeti rövidítések: KOLLER JÓZSEF: Mesztegynei Plebania Emlékirata, 1850(?), 1854(?), Ms. VÉL. AD 428/1854. (továbbiakban: KOLLER: Emlékirat.); MKL – HERVAY FERENC LEVENTE – DIÓS ISTVÁN: Mesztegyő. In: Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk.: Diós István. IX. köt. Bp., 2004. 67–68. p.; SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. VII. köt. Bp., 1900. (továbbiakban: SZINNYEI. VII.)

⁹⁵ A leírás rendje: Név a névvariánsokkal és a rendben betöltött állapot jelzésével együtt; Weiss Mihály 1978. évi *Catalogus*-ának vonatkozó adatai magyarul, hivatkozással, esetenként kiegészítve FARKAS, 1879. és SZINNYEI. VII. adataival; Az újonnan feltárt forrásokból származó adatok, hivatkozásokkal; Adatok a szakirodalomból, hivatkozásokkal; A mesztegyői adatolhatóság, hivatkozásokkal. A téves adatokat ld. az I. sz. függelék végén.

*Czétény, Nyitra m. 1737. XII. 12; beölt. Szent-Katalin (S. Catharina), Pozsony m.; nyelvismerete magyar, szlovák; „moralista”; †Zalaszentlászló (S. Ladislao) 1801. II. 1. (WEISS, 1978. nr. 168. – nem adatozza Mesztegnyőn)

Mesztegnyői „exferences”-ként Somogyfajszon cooperator és ellátja a Pusztakovácsi filiát is 1788. IX. 30-i intézkedés értelmében, ugyanitt 1797–1798 (VÉL AP VII/34; VIII/18–19; IX/66); 1797. X. 7-i levele értelmében szeretne visszaköltözni a mesztegnyői konventbe (VÉL AP VIII/18); 1797. XI. 10-én Andocsra rendelik Petrus Kramariccsal együtt (VÉL AP VIII/19); 1797. novembertől Andocsra él és ezt megköszöni Petrus Kramariccsal együtt az Andocsról 1798. III. 18-án kelt közös levélükben (VÉL AP IX/63)

Mesztegnyői ferencesként, majd „exferences”-ként 1784–1788, 1797–1798 Somogyfajszon plébános (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 323., 336. p.)

Mesztegnyőn adatható: 1786 (Declaratio.); 1788 (Inventarium Supellectilium.)

4

Bellovics (Belovics) Laurentius, Stephanus P.

*Győr, 1748. VIII. 11; beölt. Keszthely, 1766. VIII. 9; nyelvismerete magyar, német; teológus; †Pavia, 1799. XII. 9. („petechiis in hospitali castrensi”) (WEISS, 1978. nr. 260. – nem adatozza Mesztegnyőn)

Mesztegnyőn adatható: 1786 (Declaratio.); 1786–1788 (VÉL AP V/31); 1787 áthelyezni kívánják Andocsra (VÉL AP V/31); 1788 (Inventarium Supellectilium.)

5

Biskupics (Biszkupics, Viszkupics) Seraphinus, Franciscus. P.

*Senkvic, Pozsony m.; beölt. 1743. XI. 23. (19 évesen); nyelvismerete szlovák, magyar; teológus; †Pozsony, 1779. IV. 26. (WEISS, 1978. nr. 326. – nem adatozza Mesztegnyőn)

Általános filozófiából doktori vizsgát tett Pozsonyban, liber gradualis-a Aemilianus Nieberle, *Octava Seraphica [...] AA. Seraphicum institutum profitentibus oblata dum universam philosophiam ad mentem Doctoris Subtilis in conventu Posoniensi [...] propugnaret Seraphinus Biszkupics, praeside Eugenio Kósa, Posonii, Haered. Royerianorum*, 1746. (példány: BEK 08989 – korábbi tulajdonos a keszthelyi mariánus ferences könyvtár)

1751 plébános (valószínűleg téves adat) (MKL)

1776 plébános (keresztnev tévesen „Rókus”, TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 203. p.)

Mesztegnyőn adatható: 1763 (M Ha)

6

Bitter Eduardus, Stephanus. P.

*Muzsla, Esztergom m.; beölt. 1722. X. 13. (20 évesen); nyelvismerete magyar; teológus; („primus praesidens Mesztegnyőensis”) †Sümege, 1770. I. 19. (WEISS, 1978. nr. 330.)

Mesztegnyőn adatható: 1747 „praesidens” (KOLLER: Emlékirat. 5. p.; TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 202–203., 336. p.; WEISS, 1978. nr. 330.); 1747 [ferences adminisztrátor] plébános (MKL)

7

Bogdán Teophilus, Petrus, P.

*Tapolca, Zala m.; beölt. 1736. XI. 14. (20 évesen); nyelvismerete magyar; „lector, praedicator, generalis”; †Keszthely, 1770. IX. 26. (WEISS, 1978. nr. 355. – nem adatolja Mesztegyőn)

Mesztegyőn adatolható: 1770 (Ordinatio.)

8

Cajetanus, Fr.

*?; †?

Mesztegyőn adatolható: 1788-ban a 12. cella lakója (Inventarium Supellectilium.)

9

Csillag Januarius, Fr.

*Győr, 1711, XII. 25; beölt. 1733. VI. 8.; nyelvismerete magyar, szlovák, német; tev. szakács, pék; †Mesztegyő, 1783. VII. 11. (WEISS, 1978. nr. 542.)

Mesztegyőn adatolható: 1783 (WEISS, 1978. nr. 542.)

10

Damnanovics (Domnanovics, Dommirovics) Nepomucenus, Martinus, P.

*Füles, Sopron m.; beölt. 1726. X. 26. (20 évesen); nyelvismerete horvát, magyar, német; teológus; †Keszthely, 1767. III. 12. (WEISS, 1978. nr. 615. – nem adatolja Mesztegyőn)

Mesztegyői ferencesként 1759–1761 Somogyfajsz, plébános (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyői ferencesként Mernyén működik 1788 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 326. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1755, 1765–1767 (M Ha)

11

Deodatus, P.

*?; †?

Mesztegyőn adatolható: 1766 (M Ha)

12

Derkics (Derkits) Stanislaus, Josephus, P.

*Szentelek, Vas m. 1739. II. 15; beölt. Malacka 1758. XII. 4; nyelvismerete horvát, német, magyar; teológus, cooperátor in Somogyvár; †Somogyvár, 1789. X. 25 vagy Mesztegyő (WEISS, 1978. nr. 653.)

A feloszlás után „exferences”-ként Somogyvárra rendelik cooperátornak 1788. X. 4-i intézkedés értelmében (VÉL AP VII/34); Mesztegyői ferencesként halt meg Somogyváron cooperátorként, 1789. X. 25 (VÉL AP X/49)

Mesztegyői ferencesként Somogyfajszon működik 1775 után (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.); Mesztegyői ferencesként Somogyvár káplán 1788, 1789–1790 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 324., 337. p. – részben bizonytalan feltételezés); Mesztegyői ferencesként Buzsákon lelkész 1789 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 324. p. – bizonytalan feltételezés)

Mesztegyőn adatható: 1772, 1775–1776, 1784 (M Ha); 1786 (Declaratio.); 1786–1788 (VÉL AP V/31); 1788 (Inventarium Supellectilium.); 1789 (VÉL AP X/49; WEISS, 1978. nr. 653.)

13

Drasler (Drossler, Dreschler) Dagobertus, Joannes Fr.

* „Gfell, Austriae”; beölt. 1757. VIII. 31 (23 évesen); nyelvismerete német; tev. pék, mindenés/ápoló; †Mesztegyő, 1777. V. 14 – vagy III. 24. (WEISS, 1978. nr. 727.)

Mesztegyőn adatható: 1777 (WEISS, 1978. nr. 727.); esetleges erőszakos halála ügyében vizsgálatot folytattak Budán és Rómában (VÉL AP V/31)

14

Egyed Xaverius, Michael, P.

* Győr; beölt. 1747. XII. 13 (21 évesen); nyelvismerete magyar; †Mesztegyő, 1779. I. 20. (WEISS, 1978. nr. 768.)

Mesztegyői ferencesként Mernyén működik 1772–1773 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 326. p.); Somogyfajszon működik 1775 után (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyőn adatható: 1777–1778 (M Ha) 1779 (WEISS, 1978. nr. 768.)

15

Emericus, P.

*?; †?

Mesztegyőn adatható: 1779 (M Ha)

16

Farkas Matthias, Franciscus, Fr.

* Csér, Sopron m. 1732. V. 2; beölt. Szentantal 1754. XII. 4; nyelvismerete magyar; tev. szakács, pék, mindenés/ápoló; †Mesztegyő, 1788. XII. 26. (WEISS, 1978. nr. 839.)

Mesztegyőn adatható: 1786 „debilis et miser” (Declaratio.); [1787] valloást tesz a gvárdiánról (VÉL AP V/31); 1786–1788 (VÉL AP V/31); 1788 a pékházban (pistoria) lakik (Inventarium Supellectilium.); 1788 (WEISS, 1978. nr. 839.)

17

Földes Conradus, Paulus, P.

* Csukárd, Pozsony m. 1730. V. 7; beölt. Malacka 1752. II. 21; nyelvismerete magyar, német; „moralista”; †Sümeg, 1792. III. 25. (WEISS, 1978. nr. 938. – nem adatható Mesztegyőn)

Mesztegyői ferencesként Csombárdon működik, mint capellanus aulicus 1786 előtt (Declaratio.)

Mesztegyői ferencesként Somogyfajszon működik 1775-ben (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyőn adatható: 1776 (M Ha); 1786 „debilis et infirmus”, nyugdíjas csombárdi capellanus aulicus-i tevékenysége révén (Declaratio.); 1788 (Inventarium Supellectilium.)

18

Gregorovics (Gregorics, Gregorits) Quirinus, Emericus, P.

*Fraknó, Sopron m. 1738. XI. 3; beölt. Szentkatalin 1761. IX. 3; nyelvismereete horvát, magyar, német; „moralista”; †Szentlászló, 1811. VIII. 23. (WEISS, 1978. nr. 1111. – nem adatolja Mesztegyőn)

Mesztegyői „exferences”-ként, mint cooperator Murakeresztúrra került egy 1788. IX. 9-i előzetes egyeztetés szerint, itt tevékeny: 1788, 1807, 1809 (VÉL AP VII/34; XI/127; XIV/22)

Mesztegyői ferencesként Mernyén működik 1772–1773 (?) (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 326. p.); Somogyfajszon működik 1775 után (?) (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.); Somogyvár, káplán 1788 (?) (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 337. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1783, 1786 (M Ha); 1786 (Declaratio.); 1786 (M H); 1786–1788 (VÉL AP V/31)

19

Georgius, P.

*?; †?

valószínűleg azonos: Nagy Georgius, Antonius, P. *Bácsa, Győr m. 1752. X. 29; beölt. Keszthely 1771. XII. 18; nyelvismereete magyar, német; teológus; †Andocs, 1804. II. 21. (WEISS, 1978. nr. 2650. – nem adatolja Mesztegyőn)

Mesztegyőn adatolható: 1773 (M Ha)

20

Hieronimus, P.

*?; †?

Mesztegyőn adatolható: 1766, 1767 concionator (M Ha)

21

Horváth Pancratius, Joannes, P.

*Veszvény, Sopron m.; beölt. 1740. VIII. 16; nyelvismereete magyar; teológus; †Mesztegyő, 1775. XI. 3. (WEISS, 1978. nr. 1441.)

Mesztegyői ferencesként Somogyfajszon 1773–1774 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1772 (M Ha); 1775. XI. 3. (WEISS, 1978. nr. 1441.)

22

Jelencsics (Gelencsics?) Remigius, Andreas, P.

*Szombathely 1740 II. 1; beölt. Szentkatalin 1760. X. 17; nyelvismereete magyar, német; teológus; †Veszprém, 1789. II. 22. (WEISS, 1978. nr. 1625. – nem adatolja Mesztegyőn)

Mesztegyői ferencesként Somogyfajszon 1775 után (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1774 concionator, 1775–1778 (M Ha)

23

Józan Adolphus, Franciscus, P.

*Alsópatona, Pozsony m., 1747. II. 13; Szentkatalin 1763. VIII. 29; nyelvismereete magyar, német; teológus, „concionator”; †Szentantal, 1820. III. 18. (WEISS, 1978. nr. 1657. – nem adatolja Mesztegyőn)

1786 előtt mesztegyői ferencesként több, konkrétan meg nem nevezett helyen capellanus aulicus volt (Declaratio.); A felosztatás után „exferences”-ként Keszthelyre rendelik cooperatornak 1788. X. 4-i intézkedés értelmében (VÉL AP VII/34); 1795. X. 26-án káptalanfai cooperatorként kéri nyugdíjazását (VÉL AP IX/9); 1797. I. 27-én káptalanfai cooperatorként javasolja a keszthelyi plébános a szentmihályfai capellaniába (VÉL AP IX/10); 1808-tól a [za]la[szentmihályi templom újjáépíttetője (VÉL AP XXIII/49); 1815. V. 10-én Mihályfa/Veszprémből levélben kéri, hogy öregségére valamely „monasterium”-ba költözhessen (VÉL AP XVIII/93)

A felosztatás után exferencesként Mesztegyőn majd Káptalanfán lelkész (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 337. p.)

Mesztegyőn adatható: 1786 (Declaratio.); 1787 (M Ha); 1786–1788 (VÉL AP V/31); 1788 (Inventarium Suppellectilium.)

24

Kollár Christinus, Franciscus, P.

*Hegykő, Sopron m. 1710. XII. 28; beölt. Malacka, 1731. VI. 11; nyelvismerete magyar, német; teológus, „concionator”; †Sümege, 1786. I. 29. (WEISS, 1978. nr. 1896. – nem adatható Mesztegyőn)

Mesztegyőn adatható: 1771 (M Ha)

25

Kopcsándi Romualdus, Stephanus, P.

*Tüskevár, Veszprém m.; beölt. 1750. VIII. 22 (21 évesen); nyelvismerete magyar; †Szentantal, vicarius, 1773. I. 25. (WEISS, 1978. nr. 1917. – nem adatható Mesztegyőn)

Mesztegyőn adatható: 1768–1769 concionator (M Ha)

26

Kramarics (Kramarits) Petrus, Franciscus, P.

*Szentlászló/Bucsuszentlászló, Zala m., 1747. III. 21; beölt. Keszthely, 1765. XII. 6; ordinatus 1771; nyelvismerete magyar; teológus, capellanus különféle plébániákon, ünnepi concionator, gimnáziumi tanár 1779-től 7 évig Szombat-helyen, majd Keszthelyen, Mesztegyőn 1784-től, itt ő volt az utolsó előjáró (praesidens) 1788-ban, consultor, 6 évig teológiatanár Pozsonyban a ferenceseknél, innen nyugdíjazták 1804-ben, a mariánus provincia consultora lett, 1812-ben Andocsra költözött, egy könyve jelent meg Kurbély György veszprémi püspök mecénássága révén nyomtatásban: *Azon Mennyei Szerelemnek és Gyönyörűségnek mellyel az Isteni Felség Az Emberek Fiaihoz Viseltetik, világos meg-mutatása [...]* I–II, Veszprém, Számmer Klára, 1817 címen; †Andocs, 1819. IV. 29. (WEISS, 1978. nr. 2031.; FARKAS, 1879. 101–102. p.; SZINNYEI. VII. 199. p.)

A felosztatás után „exferences”-ként Szőlősgyőrökre rendelik cooperatornak 1788. X. 4-i intézkedés értelmében (VÉL AP VII/34, vö. VÉL AP VIII/19, IX/62); 1790. II. 19-től cooperátor Szőlősgyőrökön (VÉL AP IX/62); 1797. X. 31-én kéri nyugdíjazását Szőlősgyőrökről és Andocsra küldését (VÉL AP IX/62); 1797. XI. 10-én Andocsra rendelik Valentinus Balásyval együtt (VÉL AP VIII/19); 1798. II. 18-tól Andocson él, ezt megköszöni Valentinus Balásyval együtt az Andocsról 1798. III. 18-án kelt közös levelükben (VÉL AP IX/63)

A felosztás után „exferences”-ként Szőlősgyőrökön lelkész (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 337. p.)

Mesztegyőn 1790-ben [ferences adminisztrátor] plébános (MKL valószínűleg téves adat)

Mesztegyőn adatolható: 1784-től Mesztegyőn (Farkas, 1879. 101–102. p., valószínűleg téves adat); 1786 (Declaratio.); 1786–1788; 1787-től gvárdián (VÉL AP V/31); 1788 gvárdián, ferences adminisztrátor plébános (Inventarium.; Inventarium Supellectilium.)

27

Krancsics (Krantsits, Krancsits) Marcianus, Andreas, P.

* Szombathely, 1732. XI. 30; beölt. Szentkatalin 1755. III. 6; nyelvismerete magyar, német; teológus; †Szentlászló, vicarius 1784. X. 26. (WEISS, 1978. nr. 2035. – nem adatolja Mesztegyőn)

Téves adat, hogy Mesztegyőn 1788. V. 28-án ferences adminisztrátor plébános (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1777 (M Ha); 1778. V. 28 ferences adminisztrátor-plébános és a konvent superiorja (Canonica visitatio 1778. V. 28, Ms. VÉL A8/13, 431–435; TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 202–203. p.; MKL)

28

Krismarics (Krismanics) Hilarius, Georgius, P.

* Süttör, Sopron m., 1733. III. 22; beölt. Malacka, 1752. II. 21; nyelvismerete magyar, német; teológus; †Szentlászló, 1785. VII. 13. (WEISS, 1978. nr. 2068. – nem adatolja Mesztegyőn)

1754-ben a soproni ferences konventben logika vizsgát tett, liber gradualis-a: *Locutio Crucifixi ad cor peccatoris [...] ex universa logica [...] in conventu Soproniensis [...] propugnandus susceperunt Hilarius Krismanics [...] Auditoribus oblata*, Sopronii, Siess, 1754.

1755-től ferences szerzetesként a győri püspöki (jezsuita) szeminárium hallgatója (JUHÁSZ, 2017. nr. 748.)

Mesztegyőn adatolható: 1773 (M Ha)

29

Lehottay Anacletus, Stephanus, P.

* Verbó, 1725. VIII. 12; beölt. Malacka, 1743. V. 8; nyelvismerete szlovák, magyar, német; teológus; „primus praesidens in Mesztegyő”; †Csúz, capellania, Komárom m., 1784. IV. 24. (WEISS, 1978. nr. 2198.)

Mesztegyőn adatolható: [1744?, 1747?] „primus praesidens” (WEISS, 1978. nr. 2198.)

30

Lucas, P.

*?; †?

Mesztegyőn adatolható: 1755 (M Ha)

31

Marics Gervasius, Josephus, P.

* Nagykanizsa, Zala m., 1734. XII. 14; beölt. Szentkatalin, 1755. VI. 14; nyelvismerete magyar, szlovák; teológus, capellanus Magyaratádon, Somogy megyé-

ben; †Magyaratád, 1796. IV. 23. (WEISS, 1978. nr. 2373. – nem adatolja Mesz-tegnyőn)

Nagyszombatban volt teológushallgató, nyelvtudása magyar és közepesen be-szél horvátul (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 323. p.)

Mesztegyői ferencesként Somogyfajszon 1761–1767, 1775 után, 1779; Somogy-fajszon Révay Elekné megbízására vezetésével kisebb templomot építettek (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 323., 336. p.)

Mesztegyői ferencesként Pusztakovácsiban 1774-ben kezdett templomot épít-tetni (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 323. p.)

Mesztegyői „exferences”-ként Magyaratádon lelkész 1796 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 324. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1771, 1772 concionator, 1773–1774 (M Ha)

32

Megyi Bonifatius, Andreas, P.

*Szered, Pozsony m., 1731. X. 17; beölt. Szentkatalin, 1750. IV. 17; nyelvismere-te magyar, szlovák; teológus, capellanus Felsőbogáton, Somogy megyében; †Felsőbogát, 1769. XII. 23. (WEISS, 1978. nr. 2449. – nem adatolja Mesz-tegnyőn)

1759–1760: Németújvár (Güssing) (MAGYAR, 1980. 57. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1773 (M Ha) [WEISS, 1978. – a közölt halálozási adata valószínűleg téves]

33

Miklöss (Micklós) Samuel, Emericus, P.

*Győr, 1725. X. 10; beölt. Szentkatalin 1742. X. 10; nyelvismere-te magyar; teo-lógus, concionator; †Andocs, 1782. II. 10. (WEISS, 1978. nr. 2518. – nem adato-lja Mesztegyőn)

Mesztegyőn adatolható: 1769–1771 concionator (M Ha); 1770 (Ordina-tio.)

34

Malinay (Molinai, Malinai, Molinay) Dionysius, Joannes, P.

*Salla, Pozsony m., 1737. IX. 24; beölt. Szentkatalin 1758. X. 9; nyelvismere-te magyar, szlovák; moralista; †Andocs, 1792. IX. 13. (WEISS, 1978. nr. 2571. – nem adatolja Mesztegyőn)

1786-ban mesztegyői ferencesként Lengyeltótiban „capellanus domesticus aulicus” (Declaratio.)

A felosztatás után „exferences”-ként Tapsonyba rendelik cooperatornak az 1788. X. 4-i intézkedés értelmében (VÉL AP VII/34)

Mesztegyői „exferences”-ként 1788. X. 4-i intézkedés értelmében cooperator Tapsonyban, majd 1788. X. 6-án orvosi testamentum alapján betegen Andocsra vitték, ahol 1792. III. 22-én élet-halál között lebegve élt még. (VÉL AP X/49)

Mesztegyői „exferences”-ként 1788. X. 5 után káplán Tapsonyban, majd bete-gen Andocsra vitték, ahol 1790-ben meghalt [ez utóbbi téves adat] (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 337. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1786 (Declaratio.)

35

Nidermillner Cosmas, Joannes Petrus, Fr.

* „Ex Prugg in Austria”/Bruck?, 1717. I. 10; beölt. 1737. VI. 3; nyelvismerete német; tev. „chirurgus”; †Mesztegyő, 1781. X. 16. (WEISS, 1978. nr. 2746.)

Mesztegyőn adatolható: 1781 (WEISS, 1978. nr. 2746.)

36

Petőcz Ludovicus, Sigismundus/Antonius?, P.

* Kislég/Nagylég?, Pozsony m., 1739. V. 16; beölt. Szentkatalin, 1757. VIII. 25; nyelvismerete magyar, német; teológus; †Mesztegyő, vicarius 1786. II. 19. (WEISS, 1978. nr. 2965.)

Mesztegyőn adatolható: 1774–1775 (M Ha); 1786. II. 19. vicarius (WEISS, 1978. nr. 2746.)

37

Philippus, P.

*?; †?

Mesztegyőn adatolható: 1776–1777, 1780 (M Ha)

38

Rajcsics (Rajisits, Reincsics, Rajtsits) Sebastianus, Nicolaus, P.

* Bozsok, Vas m.?, 1718. V. 3; beölt. Malacka, 1737. X. 23; nyelvismerete magyar, horvát, német; teológus, „concionator, missionarius emeritus, capellanus inclitae legionis Ujházianae”; †Veszprém, 1793. IV. 24. (WEISS, 1978. nr. 3246. – nem adatolja Mesztegyőn)

1785 előtt Veszprémbe került (VÉL AP VII/60)

Mesztegyői ferencesként az 1740-es évek második felében kiegészítő plébános Lengyeltótiiban (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 322. p.)

1751 [ferences adminisztrátor] plébános (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 203. p.; MKL)

Mesztegyőn adatolható: 1747 (KOLLER: Emlékirat. 5. p.; TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 202., 336. p.); 1751–1753, 1759 praesidens (M Ha); 1770 (Ordinatio.)

39

Rumi Michael, Stephanus, P.

* Csehi, Vas m.?, 1747. XII. 21; beölt. Keszthely, 1767. VI. 3; nyelvismerete magyar; teológus, „concionator, administrator” Mesztegyő; †Mesztegyő, 1805. II. 14. (WEISS, 1978. nr. 3378.)

Az abolíció után plébános 1805. II. 15-ig, haláláig (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 203., 337. p.)

1790–1804 mesztegyői plébános (MKL)

Mesztegyőn adatolható: 1778-tól él itt (Declaratio.); 1786 (M H); 1779–1805. II. 12 (M Ha); 1786 vicarius, coadjutor (Declaratio.); 1786–1788 (VÉL AP V/31); 1788 (Inventarium Supellectilium.); 1788. IX. 30-i intézkedés értelmében Mesztegyőn marad plébánosnak (VÉL AP VII/34)

40

Simon Dionysius, Josephus, P.

*Bük, Sopron m.?, 1723. I. 24; beölt. Szentkatalin, 1741. XI. 18; nyelvismere magyar, német; teológus; †Andocs, 1801. I. 17. (WEISS, 1978. nr. 3572. – nem adatolja Mesztegyőn)

1764-ben mesztegyői ferencesként Szóládon (Hunyady-birtok) (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 322–323. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1756–1757 (M Ha)

41

Skerlecz Emericus, Josephus, P.

*Olád, Vas m.; beölt. 1715. VIII. 11 (19 évesen); nyelvismere magyar; teológus; †Mesztegyő, „praesidens”, 1755. X. 5. (WEISS, 1978. nr. 3597.)

Mesztegyőn adatolható: 1754 praesidens (M Ha); 1755 praesidens (WEISS, 1978. nr. 3597.)

42

Solnyék (Soolnyák) Balthasar, P.

*?; †?

Mesztegyői ferencesként Somogyfajszon 1767–1769 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1758–1760 concionator loci (M Ha)

43

Stephanus, P.

*?; †?

Mesztegyőn adatolható: 1777 (M Ha)

44

Szombathely (Szombathelyi) Heliodorus, Franciscus, P.

*Komját, Nyitra m.; beölt. 1732. XII. 10 (20 évesen); nyelvismere magyar, szlovák; teológus; †Pozsony, 1770. I. 13. (WEISS, 1978. nr. 3935. – nem adatolja Mesztegyőn)

Mesztegyői ferencesként Szóládon (Hunyady-birtok) 1765 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 322–323. p.)

Mesztegyőn adatolható: 1761–1762, 1763 concionator (M Ha)

45

Takács Antonius, Ladislaus, P.

*Esztergom/Palota, Veszprém m., 1726. I. 21; beölt. Szentkatalin/Malacka?, 1745. X. 2; ordinatus 1749; nyelvismere magyar, német; teológus, „concionator, administrator” Faisz, Somogy m; magyarra fordított és kiadott egy könyvet; †Andocs, 1805. IV. 7. (WEISS, 1978. nr. 3979. – nem adatolja Mesztegyőn)

1751-ben fejezte be teológiai tanulmányait, ugyanezen év II. 24-én Padányi Bíró Márton a [somogy]fajszói plébániára és filiáira küldte; itt a kétféle ordinációban [ferences szerzetes és pap] összesen 14 évet töltött (VÉL AP VII/60); 3 évig Mesztegyőn volt vásár- és ünnepnap szónok és 2 évig ünnepi szónok Kőrös-hegyen „inter heterodoxas” (VÉL AP VII/60) Aemilianus Nieberle, *Octava Seraphica*, c művét fordította magyarra: *Lelki-Isméretnek ösztöne [...] Elsőben jött ez vilagosságra Deák nyelven a most folyó Saeculumnak [...] harmintz-*

harmadikában T. Pr. Fr. Aemilianus Nieberle Fölső Németh-Országi Szerafikus Szent Ferencz Provintziabéli Szerzetesse által, most pedig [...]Magyar nyelvre fordította, többeknek-is lelki vigasztalásokra, Jaurini, Streibig G. J. 1770. (FARKAS, 1879. 82–83. p.) A használt pl. BEK Ad 4r 1007 (a bejegyzés szerint ezt a példányt Kósa Benedek gvárdián szerezte be a lévai ferences konvent részére 1771-ben) A kötet kiadását anyagilag támogatta az általa Fajszon megismert Somsich Antal de Sáárd „jubilatus consiliarus” (VÉL AP VII/60)

Egy másik művet is készített magyarul Fajszon „de conformatione voluntatis humanae”, 1785-ben Mesztegyőn cenzori jelentést várt erről (VÉL AP VII/60); A mesztegyői évek után 2 évig a ferences provinciális rendelkezésére Komáromban volt a ferences kolostorban praesidens és vicarius (VÉL AP VII/60); Ezután a provinciális „pro capellano domestico” küldte „ad dominum spectabilem Gabrielem Forintos” a csehi plébánia Mihálfa filiájába (VÉL AP VII/60); 1781-től 3 évig a keszthelyi ferences konventben élt; majd 3 hónapig Szentgyörgyváron volt a meghalt Bajházi László plébános után, míg Benkovics plébános ide meg nem érkezett; majd 8 hónapig segítette a betegeskedő Dóczi József plébános munkáját Alsópáhokon (VÉL AP VII/60); 1785-ben a mesztegyői konventben él és itt szeretne maradni (VÉL AP VII/60); A feloszlatás után „exferences”-ként Berzencére rendelik cooperatornak 1788. X. 4-i intézkedés értelmében (VÉL AP VII/34); 1789-ben Berzencéről Andocsra helyezték (VÉL AP X/102); Andocson él 1792. III. 20 (VÉL AP X/102)

Mesztegyői ferencesként Somogyfajszon 1752–1759, 1769–1775 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyői „exferences”-ként az abolíció után Berzencén 1788–1789 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 324., 337. p.)

Andocsi ferencesként Attalán kiségitő plébános (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 322. p.)

Mesztegyőn adatható: 1752, 1760 concionator, 1761, 1764 concionator loci, 1765, 1779, 1786 (M Ha); 1770 (Ordinatio.); 1785. XII. 24, 1786, 1789 (VÉL AP VII/60, V/31, V/92); 1786 guardian, administrator parochiae (Declaratio.); 1785–1786 guardian, 1786–1788 (VÉL AP V/31); 1788 (Inventarium Supellectilium.)

46

Theodorus, P.

*?; †?

Mesztegyőn adatható: 1776 (M Ha)

47

Vazolics (Vázolits, Vassovics, Vásolics) Sidonius, Michael, P.

*Bleigraben, Sopron m., 1734. VIII. 13; beölt. Malacka, 1753. IX. 11; ordinatus 1758; Szentföldi missionarius 5 évig, visszatérve 1774-től németújvári horvát concionator; kézirata maradt fenn Szentföldi útjáról 1770-ból; †Neo-Arad, Temes m., a hadikórház káplánja, 1789. XI. 14. (WEISS, 1978. nr. 4262. – nem adatható Mesztegyőn)

Németújvári prédikátorságát követően káplán különféle helyeken; egy évig az abolíció után az új-aradi hadikórház káplánja; kéziratos munkája: *Genuina Descriptio Terrae Sanctae. Ex variis Authoribus, nec non Scriptoribus sollicite excerpta, simul iter per Mare et Terram, confectum per P. F. Sidonium Vász-*

lits Alumnum Provinciae S. Mariae in Hungaria. Ord. Min. S. P. Francisci. Anno 1770 (Bibi. Conv. Poson.) (FARKAS, 1879. 85–86. p.)

1769 Szentföldre utazik; 1774-ben visszatér Palesztinából; 1774/75-ben Német-újváron (ma Güssing, Austria) horvát szónok (MAGYAR, 1980. 58., 279–280., 282. p.)

1778–1790 administrator-plébános (MKL, valószínűleg téves adat)

1778 administrator-plébános (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 203. p.)

Az abolíció előtti években élt Mesztegyőn (MAGYAR, 1980. 58., 279–280., 282. p.)

Mesztegyőn adatható: 1784 (M Ha); 1786 előtt gvárdián volt Mesztegyőn (VÉL AP V/31); 1786. IV. 15. (M H) [A mesztegyői rendház iránti elkötelezettségét jelzi, hogy mesztegyői gvárdiánként, de dátumozás nélkül elkészítette az alapítólevél autográf másolatát (Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky Štátny Archív v Bratislave, Archív Mariánskej Provincie Františkánov v Bratislave (1253–1918), Ladula 28 (180), Kláštor v Mesztegyi, extraordinaria nr. 3c.)]

48

Wittman (Wittman) Porphirius, Franciscus, Fr.

* Muldingen in Württemberg, 1727. VI. 21; beölt. Andocs, 1756. XI. 5; nyelvismerete német; „chirurgus”; †Keszthely/Mesztegyő, 1782. X. 11. (WEISS, 1978. nr. 4345.)

Mesztegyőn adatható: 1782 (WEISS, 1978. nr. 4345.)

49

Vörös Elisäus, Adamus, P.

* Udvard, Sopron m.; beölt. 1748. VI. 17 (22 évesen); nyelvismerete magyar, horvát; †Szombathely, 1778. II. 18 (WEISS, 1978. nr. 4374. – nem adatható Mesztegyőn)

Mesztegyői ferencesként Somogyfajszon 1761 (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 336. p.)

Mesztegyőn adatható: 1762, 1769–1770 (M Ha)

50

Zitkovics Marcus, Matthäus, P.

* Hidegség, Sopron m.; beölt. 1735. XII. 5 (19 évesen); nyelvismerete magyar, horvát; teológus, vicarius Szombathelyen; †Szombathely/Pozsony?, 1757. IV. 1 (WEISS, 1978. nr. 4462. – nem adatható Mesztegyőn)

1738-ban a soproni ferences konventben logika vizsgát tett, liber gradualis-a: Caspar Biesman, S.J., *Doctrina moralis [...] ex universa logica [...] propugnaret Rel. F. Marcus Zitkovics [...] Auditoribus oblata*, Sopronii, N. Schmid, 1738.

Valószínűleg 1739-ben a soproni ferences konventben filozófia vizsgát tett, liber gradualis-a: [Daniel Pawlowski, S.J.], *Locutio Dei ad cor religiosi [...] dum [...] theses ex universa philosophia [...] propugnaret Marcus Zitkovics [...]*, Sopronij, Rennauer, [1739].

1740-ben a győri ferences konventben teológia vizsgát tett, liber gradualis-a: *Tractatus Raby Samuelis errorem indicans Judaeorum [...] publico propugnando obtulit [...] in conventu Jaurinensi [...] Anno M.D.CC.XL. [...] Marcus*

Zitkovics, ejusdem Ord. et Prov. Professus SS. Theologiae in a dum annum Auditor [...], Jaurini, G. J. Streibig, (1740).

Mesztegyőn adatolható: 1751–1757 concionator (M Ha)

51

Zsidanics (Zsidonics, Szidonics) Adrianus, Franciscus, P.

* Székesfehérvár, 1737. VII. 2; nyelvismerete magyar, német, szlovák; beölt. Malacka, 1758. X. 5; „moralista”; †Pápa, 1800. VII. 15 (WEISS, 1978. nr. 4483. – nem adatolja Mesztegyőn)

Mesztegyőn adatolható: 1786 (Declaratio.); 1786–1788 (VÉL AP V/31); 1786 (M H); 1788 (Inventarium Supellectilium.)

Tévesen adatolt, mesztegyőinek vélt ferencesek

Babos Aloysius, P. – *?; †? [nem azonos: WEISS, 1978. nr. 138.]

1796 Vörs káplán (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 337. p.)

1796. VII. 21; XII. 7 Toponár (VÉL AP VIII/13; VIII/14)

Mesztegyőn adatolható [?]: 1790 előtt?, 1796 (?) (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 337. p. – az adat téves értelmezésen alapul, a források – VÉL AP VIII/13; VIII/14 – szerint a toponári administrator és vörsi cooperátor P. Aloysius Babos nem volt mariánus ferences, a segesdi ladiszlata ferences kolostorral és a kanizsai ladiszlata ferences provincialissal állt kapcsolatban)

Biskupics (Biskupics) Rókus (Rochus, Joannes), P.

Téves közlés, hogy 1778-ban ferences plébános volt Mesztegyőn (MKL); vö. WEISS, 1978. nr. 327.

II. A mesztegyői mariánus ferences kolostor előjárói, egyúttal a település adminisztrátor-plébánosai (részleges rekonstrukció)

[1744?, 1747?] ?	Lehottay Anacletus P. („primus praesidens” WEISS, 1978. nr. 2198.)
1747 ?	P. Bitter Eduardus („primus praesidens Mesztegyőensis” WEISS, 1978. nr. 330.)
1751 ?	P. Biskupics (Biszkupics, Viszkupics) Seraphinus [ferences praesidens adminisztrátor] plébános (?) (MKL)
1751–1753	P. Rajcsics (Rajisits, Reincsics, Rajtsits) Sebastianus („praesidens” M Ha)
1754–1755	P. Skerlec Emericus (1754 „praesidens” M Ha); (1755 „praesidens” WEISS, 1978. nr. 3597.)
1759	P. Rajcsics (Rajisits, Reincsics, Rajtsits) Sebastianus („praesidens” M Ha)
1776 ?	P. Biskupics (Biszkupics, Viszkupics) Seraphinus [ferences adminisztrátor] plébános (keresztnev tévesen „Rókus”, TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 203. p.)
1778. V. 28.	P. Krancsics (Krantcsits, Krancsits) Marcianus (ferences adminisztrátor-plébános és a konvent superiorja, Canonica

	visitatio 1778. V. 28, Ms. VÉL A8/13, 431–435; MKL) [téves adat, hogy Mesztegynyőn 1788. V. 28-án ferences adminisztrátor plébános (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 203., 336. p.)]
1778 ?	P. Vazolics (Vázolits, Vassovics, Vásolics) Sidonius (adminisztrátor-plébános (TAKÁCS–PFEIFFER, 2001. 203. p.)
1778–1790 ?	P. Vazolics (Vázolits, Vassovics, Vásolics) Sidonius (adminisztrátor-plébános MKL, valószínűleg téves adat)
? – 1785	P. Vazolics (Vázolits, Vassovics, Vásolics) Sidonius (gvárdián, adminisztrátor-plébános Takács Antal előtt VÉL AP V/31) [A mesztegyői rendház iránti elkötelezettségét jelzi, hogy mesztegyői gvárdiánként, de dátumozás nélkül elkészítette az alapítólevél autográf másolatát (Ministerstvo Vnútra Slovenskej Republiky Štátny Archív v Bratislave, Archív Mariánskej Provincie Františkánov v Bratislave (1253–1918), Ladula 28 (180), Kláštor v Mesztegyni, extraordinaria nr. 3c.)]
1785–1787	P. Takács Antonius (guardian, administrator parochiae, Declaratio.; VÉL AP V/31)
1787–1788	P. Kramarics (Kramarits) Petrus (gvárdián, ferences adminisztrátor plébános Inventarium.; Inventarium Supellectilium.); téves adat, hogy Mesztegynyőn 1790-ben [ferences adminisztrátor] plébános (MKL)

III. Mesztegynyőn elhunyt mariánus ferencesek (részleges rekonstrukció)

1755. X. 5.	P. Skerlecz Emericus („praesidens” WEISS, 1978. nr. 3597.)
1775. XI. 3.	P. Horváth Pancratius (teológus, WEISS, 1978. nr. 1441.)
1777. V. 14 vagy III. 24.	Fr. Draseler (Drossler, Dreschler) Dagobertus (pék, mindenes/ápoló – WEISS, 1978. nr. 727.)
1779. I. 20.	P. Egyed Xaverius (WEISS, 1978. nr. 768.)
1781. X. 16.	Fr. Nidermillner Cosmas (chirurgus – WEISS, 1978. nr. 2746.)
1782. X. 11.	Fr. Vittman Porphirius (chirurgus, lehet, hogy †Keszthely – WEISS, 1978. nr. 4345.)
1783. VII. 11.	Fr. Csillag Januarius (szakács, pék – WEISS, 1978. nr. 542.)
1786. II. 19.	P. Petőcz Ludovicus (teológus, vicarius – WEISS, 1978. nr. 2965.)
1788. XII. 26.	Fr. Farkas Matthias (szakács, pék, mindenes/ápoló – WEISS, 1978. nr. 839.)
1789. V. 1.	Fr. Aingen (Aign, Eigen) Lambertus (szakács, pék, mindenes/ápoló – WEISS, 1978. nr. 37.)
1805. II. 14.	P. Rumi Michael (teológus, concionator, „exferences”-ként plébános – WEISS, 1978. nr. 3378.)

A papné szerepkör kialakulása, különös tekintettel a Tiszán inneni egyházvidékre

Bátoriné Misák Marianna

I.A papi házasság kérdésének és helyzetének alakulása a 16. századra

A téma megközelítése és kiindulópontja a máig számos vitát kiváltó cölibátus kérdése. Gyökeresen másként vélekednek a kérdéstről a katolikusok és a protestánsok. Aligha van még egy olyan gyakorlata, intézménye a katolikus egyháznak, amely szinte kialakulásától, törvénybe iktatásától fogva annyira foglalkoztatná a mindenkor közvéleményét, s amely annyira megosztaná a társadalmat, mint ez a kérdés. Sokan minden háttérismeret és eredetismeret nélkül elítélik, míg mások, nem minden elfogultság nélkül védelmére kelnek. Ez a gyakorlat a kezdeteket követően teljesen másként alakult a nyugati és a keleti egyház életében. Zsigovits Béla szerint a véleménykülönbségeknek, a vitáknak s a két katolikus felekezet gyakorlata közötti különbözőségnek az oka és egyben magyarázata is az, hogy a „cölibátus nem apostoli eredetű, annál kevésbé eredt isteni parancsból, hanem egyházi törvényen alapszik, vagyis nem hitelvi, hanem fegyelmi intézmény, melynek terjedelmét megállapítani az egyház kizárólagos joga, s amely, mint minden emberi, változásnak, fejlődésnek van alávetve.”¹ De hiába minden ellene irányuló támadás, a mai napig létező joggyakorlat. Sipos István véleménye szerint azért, mert ez egy olyan belső etikai érzés követelménye, amely a kereszténység szellemével annyira összenőtt, hogy „túl kell élnie minden támadást, s mint az egyház legnagyobb díszsége s legszebb virága, mint a kereszténység legbensőbb magvának, az askézisnek hajtása szükségképpen halhatatlan.”²

S mint minden, ami emberi, a cölibátus is fejlődésen ment keresztül. Előírására, szabályozására az első három században semmiféle törvényt nem találunk. A 4. század hozta meg törvényi szabályozását,³ amit hasonló törvényalkotások hosszú sora követett. A keleti egyház nem követte a nyugati törvényalkotásokat. Ennek értelmében megmaradt annál a gyakorlatnál, miszerint, ha valakit nőtlenül szenteltek fel, utána már nem házasodhatott, de a felszentelés után kötött házasság folytatható volt. Kivételt képeztek a püspökök, akiknek ebbéli életgyakorlatát az 5. században szabályozták.⁴ A görögkeleti egyház jelen állapotát pedig a 7. században fektették le.⁵ A nyugati katolikus egyházban e kérdésben a későbbi századok egyre radikálisabbak lettek, míg VII. Gergely pápa jogerőre emelte.

¹ ZSIGOVITS BÉLA: A papi nőtlenség (coelibatus) története Magyarországon. Bp., 1914. 3. p.

² SIPOS ISTVÁN: A celibátus (papi nőtlenség) története és védelme. Pécs, 1913. (továbbiakban: SIPOS, 1913.) 4. p.

³ Elvirai zsinat (305 vagy 306). Fordulópont a cölibátus történetében. Feltétlen önmegtartóztatást írt elő. Azoknak a papoknak, akik nős állapotukban léptek a klérus tagjai közé, nem élhettek tovább házasságban. SIPOS, 1913. 42. p.

⁴ Ők már nem élhettek házasságban.

⁵ Ld. bővebben: SIPOS, 1913. 53–69. p.

A törvény gyakorlati kivitelezése még jó ideig ellentétben állt az egyházi törvényhozással. Voltak olyan helyek, mint pl. Magyarország is, ahol a törvény életbe léptetése meglehetősen lassan ment. A szabolcsi zsinat 1092-ben a papi nőstülés és a nagyböjt kezdetének kérdésében a bizánci egyház előírásait juttatta érvényre. Bár VII. Gergely pápa (1073-1085) a nőspapokat 1074-ben eltiltotta a szolgálattól, a szabolcsi zsinat a bizánci hagyományoknak megfelelően úgy intézkedett, hogy a papjelöltek felszentelésük előtt megnősülhetnek. Sőt, a XIII. század második felében sem tartozott a ritkaságok közé a nőspap Magyarországon. Egy 1267-ben kiadott rendelet hangsúlyozta, hogy csak nőtlen papot szabad püspökké megválasztani.⁶

A reformáció kibontakozása számos területen változást eredményezett, így ezt a gyakorlatot is más alapokra helyezte. Megjelent az anyanyelvi kultúra, aminek keretében anyanyelven írt vagy lefordított kiadványok láttak napvilágot. Az egyház életének mindennapjait az ad fontes határozta meg, amiben a Szentírás lett az egyetlen elfogadható mérce. Az anyanyelvűség megjelent az oktatásban is, különösen a reformáció által kialakított kisiskolákban. De változások álltak be a családi élet vonatkozásában is. A főnemesség és a mezővárosok mellett a reformáció kibontakozásában és elterjedésében nagy szerepe volt a papságnak. Az alsó- és felsőpapság között a reformáció századára éles határvonal húzódott.

„A felsőpapság nem foglalkozott az alsópapság lelkigondozásával, ezért elszakad az egyházi élet perifériáján élő, elsősorban diplomáciai, politikai feladatokat teljesítő főpapságtól, és életét a saját kezébe véve, a saját maga által szervezett fraternitások keretei között élte. A fraternitások értekezletei voltak az első protestáns zsinatok. Ez a fajta elszakadás és magára hagyatottság az alsópapság életében egyfajta helyzetátértékelési vonzattal járt, aminek fényében mondhatjuk, hogy a reformáció felé fordulásában az alsópapságot jelentős részben elsősorban nem a tanreformjának igénye, hanem a saját egzisztenciális helyzetének értékelése fordította. Ebben a helyzetben pedig központi kérdése volt a házasság problémája. Mivel a reformáció ehhez szabad utat nyitott, számos pap ennek mentén tette meg az első lépéseket a lutheri tanítás felé.”⁷

S a reformáció által nyitott házassági lehetőség egy új szerepkör kialakulását is magával hozta. Ez lett a papnéi szerepkör. Magától értetődő, hogy a cölibátus gyakorlata – ami a 16. századra már sok esetben csak elviekben működött – sokak számára nem bibliai alapokon álló volt, így különösen a reformátorok jártak ebben jó példával elől, amikor megházasodtak. Bernáthné Somogyi Márta doktori értekezésében többek között ezzel a kérdéskörrel is foglalkozik. A strassburgi reformációt boncolgatva azt írja, hogy az itt kibontakozó megújulási mozgalomnak kezdetben a papok házasságával kellett megküzdenie. A reformációhoz csatlakozó lelkészeknek meg kellett védeniük ezt a korábban ismeretlen jelenséget. Indoklásra szorult a cölibátus elvetése. Az új hithez tartozást egy lelkész a feleségével

⁶ DIENES DÉNES: A keresztyénség Magyarországon 1526 előtt. Sárospatak, 2001. 15. p.

⁷ Ld. bővebben: DIENES DÉNES: Reformáció a hétköznapokban. In: *Rubicon*, 2017. 12. sz. 32–35. p. (továbbiakban: DIENES, 2017.)

demonstrálhatta leginkább. A legszembetűnőbb Bucer Márton esete volt. Amikor a városba érkezett, már házas volt. Az egykori dominikánus szerzetes a hajdani apácát, Elisabeth Silbereisent vette feleségül. A városi tanács biztosította arról, hogy biztonságban lesz Strassburgban, de egyházi szolgálat teljesítését egy ideig nem engedélyezték neki. Wolfgang Capitot is házasságra ösztönözte Bucer, aki egy strassburgi nemes leányát, Agnes Roettelt vette feleségül. Egy másik lelkész, Anton Firm korábbi szeretőjével lépett oltár elé. Matthäus Zell adta őket össze. Prédikációjában bizonyította, hogy a házasság kezdettől fogva Isten ajándéka, ezért azt semmilyen okból nem lehet megtiltani. Zell úgy vélte, hogy a papok házassága az egyetlen út a városi társadalom erkölcsi nivójának a felemelkedéséhez.⁸ A papok házassága szociológiai változásokat is hozott, ugyanis a lelkészi hivatalhoz már a feleség is hozzátartozott.

Katharina Schütz még tőlük is korábban kötött házasságot Matthäus Zellel, Strassburg prédikátorával. Az ő házasságkötésükre 1523. december 3-án került sor. Bernáthné Somogyi Márta leírja, hogy helyzetük nem volt egyszerű, különösen a feleségnek, akinek meg kellett védenie magát és házasságát számos támadással szemben.⁹

Luther Márton egy kiugrott apácát, Katharina von Bora-t vette nőül. Katharina 17 évvel volt fiatalabb a nagy reformátornál, s bár Luther eleinte vonakodott, de sosem bánta meg házasságát. Katharinából pedig a legjobb feleség vált.¹⁰ Nem sokkal házassága után Luther Márton ezt írta: „Megnősültem, hogy számárfület mutassak az ördögnek és társainak, a zavartkeltőknek, a hercegeknek és persze a püspököknek, akik ostoba módon tiltják az egyházi embereknek a házasságot. [...] Házasságommal megvettem lettem, de remélem, hogy az angyalok nevetnek, az ördögök pedig sírnak.”¹¹

Kálvin János házasságkötése strassburgi tartózkodásának idejére esik. Kálvin nagyon kevés érzelmet mutatott a szerelem iránt. Erről ő maga így írt Farelnek:

„Nem vagyok én – úgymond – amaz esztelen szerelmesek fajtájából való, akik készek minden hibát csókkal eltakarni, mihelyt valamelyik asszony szép formája elragadja őket. Az egyedüli szépség, mely engem lebilincsel, a szemérmes, kedves asszony szépsége, aki nem pompakedvelő, hanem takarékos, türelmes, akiről remélhetem, hogy egészségemnek gondját fogja viselni.”¹²

⁸ BERNÁTHNÉ SOMOGYI MÁRTA: A strassburgi lelkészfeleség, Katharina Zell munkásságának bemutatása iratai tükrében. Debrecen, 2013. (Kézirat. PhD-disszertáció. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolája.)

⁹ Uo., 22., 33. p.

¹⁰ MISÁK MARIANNA: Luther Márton. In: A reformáció. Vezérfonal az egyháztörténet tanulmányozásához. II. Szerk.: Dienes Dénes. Sárospatak, 2008. 11–34. p.

¹¹ Mi a nő szerepe az 500 éves reformáció tükrében? In: *Kárpátalja*, 2017. április 9. Online: www.karpataljalap.net –2018. március.

¹² PRUZSINSZKY PÁL: Kálvin János. Életrajz. Pápa, 1909–1912. Online: leporollak.hu –2017. november. 3. rész, 334. p.

Miután három feleségjelölt sem volt megfelelő a reformátor számára, végül egy özvegyasszonyt vett feleségül, Idelette de Buret, akinek a férjét ő maga temette.

Idelette minden tekintetben alkalmas volt csendes, szelíd természetével arra, hogy Kálvin számára biztosítsa azt a háttérrel, ami munkájához szükséges volt. Kálvin kevésszer emlékezett meg róla írásaiban, de amikor megtette, minden esetben elismerően nyilatkozott. „Szolgálatomat hittel segítette.” „Életem legjobb társaságát ő alkotta.” „Hűséges segítőtársam volt lelkészi szolgálatomban is.”¹³ Békefy szerint Idelette igazi társ volt. Azontúl, hogy az otthoni munkában segítségére volt férjének, utazásaira is gyakran elkísérte őt, hogy vigyázzon az egészségére, annak ellenére, hogy ő maga sem volt egészséges. Lelki támaszt jelentett Kálvin számára már a pusztán jelenlétével is. Kálvin életrajzírói sorra megemlítik róla, hogy „szelíd erő jellemezte, egyéniség volt”.¹⁴ Szüksége is volt erőre, erős jellemre, hiszen mint Kálvin feleségének nem lehetett könnyű dolga. Teljesen bizonyosan állíthatjuk, hogy Kálvin hűségesen szerette feleségét, mindemellett azonban nagy terheteket kellett közösen hordozniuk. A nagyon szerény prédikátori jövedelem, a nagy és mozgalmas ház vezetése, ahol diákok állandó jelleggel voltak, hogy a Mestert hallgassák. Mindezek mellett Kálvin örökös túlhajszoltságából adódó testi gondjai is rászakadtak.¹⁵ Alig kilenc évi házasság után, 1549. március 29-én meghalt Idelette. Mindössze 42 éves volt.¹⁶ Halála után egy héttel Kálvin egyik barátjának ezt írta: „Nemcsak arra volt elszánt, hogy megossa velem a hátratételt és a szegénységet, hanem kész volt velem a halálba is menni. Ez után, ha nem erőnek erejével uralkodom magamon, nem tudtam volna ezt a veszteséget elviselni.”¹⁷ Kálvinnak a súlyos gyász időszakában megfogalmazott levele tanúsítja, hogy Idelette-ben megtalálta azt a szemérmes, engedelmes, békétűrő és gondoskodó társat, akiről Farelnek így írt: „Elvesztettem életemnek hű társát, aki engem soha el nem hagyott volna, sem számkivetésben, sem nyomorban, sem a halálban. Édes hű segédem volt ő nekem, ki értem minden áldozatra kész volt.”¹⁸ Kálvin János ritkán nyilatkozott akár saját, akár családi életének intim részleteiről. Ennek ellenére a kívülállók szerint a házasságukat, a kapcsolatukat mindvégig az erős szeretet, tisztelet és közösségvállalás jellemezte. A reformátor számára Isten ajándéka volt Idelette de Bure, akiről így emlékezett meg: „Ennek a léleknek a nagysága erőteljesebben befolyásolja majd hátralévő életemet, mint száz előírás, amit nem teljesítettem.”¹⁹ A Thesszalonikabeliekhez írt második levél

¹³ BÉKEFY LAJOS: „Szolgálatomat hittel segítette”. Egy reformátor-feleség megtalálása és elvesztése. In: *Békefy Lajos honlapja*, 2014. október 28. Online: bekefy.agnusradio.ro – 2018. október.

¹⁴ Uo.

¹⁵ BÉKEFY LAJOS: Az elfelejtett asszony. In: *Heidvogel Pál honlapja*, é.n. Online: palheidvogel.gportal.hu – 2017. október. (továbbiakban: BÉKEFY.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ MAGYAR BALÁZS DÁVID: „Nem jó az embernek egyedül lenni” Kálvin János a házassági és családi életformára való nevelés reformátora. Debrecen, 2016. (Kézirat. PhD-disszertáció. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolája.) 59.p.

¹⁹ BÉKEFY.

kommentárját még Idelette utolsó napjaiban is írta, ezért kegyelete, hálája és emlékezése jeleként ezt a kommentárt neki dedikálta.²⁰

Eddig igyekeztünk európai mintákat adni a reformáció által új alapokra helyezett papi házasság kérdéséről és gyakorlatáról. A reformátorok a Szentírás alapján és annak talaján állva úgy vélték, hogy a házasság Istentől való dolog, míg a cölibátus gyakorlata egyértelműen a katolikus egyház által egészen más megfontolások alapján kialakított, idővel törvényerőre emelt gyakorlat és hagyomány.

A téma szempontjából ezt követően rátérünk a korabeli magyarországi helyzetre. A forrásokat tanulmányozva azt tapasztaljuk, hogy hazánkban is elég hamar találkozunk a papok házasodásának kérdésével és jelenségével, illetve e kérdés feszegetésével. Így nem véletlen – írja Dienes Dénes –, hogy a hazai reformáció irodalmában gyakran visszatérő, feltűnően hangsúlyos téma a papi házasság kérdése. Már a reformáció első nemzedékei is foglalkoztak vele. Ezekben az írásokban kiemelt helyet kapott a papi nőtlenség kárhóztatása. Dienes professzor tanulmányában elsőként Batizi Andrásról említi meg, aki két éneket is írt ezzel kapcsolatban.²¹ Tudunk arról, hogy Sztárai Mihály *A papok házassága* c. vitáiratában (1550) a katolikus egyházi férfiak nőtlenségét gúnyolja, s azt bizonyítja, hogy a papoknak szabad házasodni. Művében Tamás pap a főszereplő, aki protestáns volt, s annyira meg tudta győzni hallgatóságát, hogy a vita után még a katolikus Böröck pap és a Vikárius is feleség után nézett.²² Idevonatkozóan találunk még egy példát Dienes Dénes tanulmányában. Ez egy 1509-ben kiadott Biblia lapjainak margójára írt prédikáció részlet, ami ugyancsak szemlélteti a kérdés kortárs megközelítését.

„Mondhatnád te, nagy dolog ez, meg kell-e az papnak házasodni? Ő neki is meg kell házasodni, ha ördöggé nem akar lönni. Mondhatnád te ismétlen én nekem, ha az Úr Isten nem hagyta és soha nem voltanak előtte. Hazudnak azok, kik azt mondják, nem az Úr Isten hagyta – mert az Úr Isten hagyta. Ezt Szent Pál nyilván megírja, holott ő azt mondja: szükség az papnak egy feleségűnek lönni. Nem 3 annyi 4 kurvájának, osztán igaz vagyon, hagyta a papnak is az Úr Isten, hogy ne paráználkodjék, mint igaz az parasztnak. Azért a pap is megházasodjék, mint az paraszt, Isten hagyta. Hazudnak kedig [penig] azok, kik azt mondják, hogy soha nem volt annak előtte, mert az régipátriárkák, próféták és apostolok mind házasságban élének. Azonképpen az jámbor pispékök, papok az apostoloknak utánok szintén ezör esztendeiglen mind házasságban éltenek. De az papok házasságát vesztötte el Hildebrank pápa, kit az pápaságban Gergelnek neveztenek volt, ki hetedik pápa vala. Annak utána Calixtus pápa vesztése. Osztán kedig az Calixtus pápa ördög volt, mert az Úr Jézus Krisztus szörzését vesztötte, holott az igazságot megtiltotta.”²³

²⁰ BÉKEFY.

²¹ DIENES, 2017. 33. p.

²² PINTÉR JENŐ magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. II. köt. A magyar irodalom a XVI. században. Bp., 1930. Online: Arcanum Kézírónyvtár: www.arcanum.hu – 2018. szeptember.

²³ DIENES, 2017. 33–34. p.

A reformáció kibontakozása magával hozta a legfontosabb tanok és egyházi törvények megfogalmazását is. Szükség volt olyan cikkelyekre, amelyekhez az újonnan alakult gyülekezetek, annak tagjai, a lelkészek igazíthatják életüket. A fórumok, ahol ezek a cikkelyek megszülettek, a zsinatok voltak. A század első felében tartott zsinatok rendelkezései között a lelkészek házasságára vonatkozó passzusokat még nem találunk. Vannak rendelkezések azonban arra nézve, hogy hogyan és miként viselje magát a lelkész, a prédikátor, de a házasságukra vonatkozóan később születnek szabályok. Ennek okát abban találjuk, hogy Magyarországon, egy-két kivételtől eltekintve, a papok házassága még nem volt annyira jellemző a 16. század első felében, mint talán nyugat-európai szomszédainknál.

II. Házasság, viselkedés, életvitel, ruházat a kánonok tükrében

A papnéi szerepkör egy nagyon sajátos terület, s csak a 16. századtól kezdve beszélhetünk róla. A papok házassága a katolikus egyház törvényei szerint tilos volt. Ez azonban nem tartotta vissza a klérus több tagját a nősüléstől, így már a 16. századot megelőzően is a katolikus egyház számára nagy kihívást jelentett nős papjainak a kezelése. A reformáció bibliai talajon álló tanainak terjedése következtében számosan döntöttek a házasság mellett. A papok nősülésével pedig kezdetét vette a papnéi szerepkör kialakulása. Mert bár korábban is megnősültek a katolikus plébánosok, hivatalosan azonban társaikat nem nevezhetjük papnéknak, mert az egyház nem ismer- te el a házasságot. Ennek a szerepkörnek a hivatalosságát is a reformáció hozta magával. Nyilvánvaló volt, hogy ezt az újonnan kialakult szerepkört szabályozni kell. A 16. században a soraikat rendező protestáns egyházak zsinatok keretében körvonalázták a papi házasság kérdését és gyakorlatát, s ezek keretében külön fogalmazták meg mind lelkipásztoraik, mind pedig feleségeik magatartását, ruházkodását, életviselését, forgolódását. Ezeknek a kánonoknak a segítségével először a papok házasságára vonatkozó, illetve az ezzel a kérdéssel foglalkozó cikkelyeket ismertetjük, majd ezt követően a viselkedési, öltözködési és egyéb normákat a lelkipásztorra, a feleségére és gyermekeikre, különösen is a leánygyermekre vonatkoztatva. Végül pedig a papnéi szerepkör vagy szerepkörök kerülnek bemutatásra. A zsinatok, illetve cikkelyeiket nem összehívásuk és születésük sorrendjében tárgyaljuk, hanem a felvázolt témakörök összefüggésében.

Az 1562-ben Debrecenben tartott zsinat a papok házasságával kapcsolatban a következőket szögezte le:

„Mint minden embernek, úgy a papoknak, püspököknek s presbytereknek is parancsolja a természet és Isten törvénye, hogy házasságra lépjenek. A Mózes törvénye parancsolja, hogy a főpapok és áldozó papok feleséget vegyenek 3 Móz. 21. 2 Móz. 34. Ezék. 44. És az apostol is Tit. 1. és 1 Tim. 3. parancsolja, hogy a püspök egy feleségű legyen. Így, a próféták és apostolok csaknem mind, valamint az egyházi tudósok, Tertullian, Cyprián házasok voltak. Az apostolok zsinata és némely végzések parancsolják, hogy a papok és püspökök egyszer nősüljenek. Ignác, Euzéb, Nicefór, Platina és más történetírók, továbbá a zsinatok és végzések mutatják – mint Gracián előadja – hogy a püspökök és szentek házasok voltak. Sok római pápák megerősítették, helybehagyták a házasságot. A nicéai zsinat, melynek oly nagy a tekintélye, megengedi a papoknak a házasságot. Sőt igen sok püspök és pápák házasok voltak. Lásd az apostolok kánonait, a kárthágói

zsin. Platina, Nauklet, Ágoston bizonyítja is ezt a Péter példájával. A niceai zsinat a pápának is szabadon megengedi a házasságot. Gracián végzések pl. D. 31. c. d. Gonoszszágot cselekesznek tehát, a kik a tisztességes házasságot megtiltják a püspököknek és papoknak: azt pedig, hogy óvatosan kurvákat és ágyasokat tartsanak megengedik. Jaj azoknak, a kik a jót rossznak mondják. Platina és a zsinatok bizonyossága szerint sok római pápák házások voltak. S a gangre zsinat is azt mondja, hogy a házasságot nem lehet felbontani a papságért, s fogadásért; és az apostolok kánona is azt tanítja, hogy a papok nem hagyhatják el feleségeiket a vallásért, mint az apostolok is magokkal hordozták azokat.”²⁴

Itt a házasságkötés szentírási alapokra helyezve parancsként hangzik el. Egyháztörténeti példákkal, az egyházatyák házasságára, zsinati végzésekre, illetve parancsaikra hivatkozva támasztja alá, mi több teszi köteleessé a házasságot. Mindezzel tulajdonképpen a cölibátus törvényét vonja kétségbe, mint ami sem a Szentírás talaján, sem pedig a korábbi zsinati végzések alapján nem áll meg.

A következő zsinati rendelkezés pedig már nemcsak azt mondja ki, hogy a házasság, s ebbe beleérti a papok házasságát is, a természeti és isteni törvények által rendelt, hanem azt egyenesen Istentől valónak tekinti. Így olvassuk mindezt a tarcal-tordai²⁵ hitvallás 29. cikkelyében:

„A mi peng a házasságot nézi azt vallyuk hogy az az Istentől szereztetet, és az életnek minden nemében ditsiretes [...] Végezetre a házasságnak meg-tiltását, és az mind éltig való maga megtartóztatásának fogadását az Apostollal 1 Tim. 4. 1. 3. ördögi tudománnak lenni itéllyük, ugy mint a ki az Istennek nyilván való igéjével; és a tisztáb Ecclésiának erköltsével egyenesen ellenkezik. 1 Cor. 7. 2 etc. 1 Tim. 3. 2. 4. 5.”²⁶

Ezek a zsinati végzések a reformáció jegyében születtek. Sok területen, így a házasság kérdésében is szembeszálltak a katolikus egyház gyakorlatával. Ebben is igyekeztek a Biblia talaján maradni, amiből egyértelmű alátámasztást nyertek arra nézve, hogy a cölibátus nem Isten ígéje alapján született törvény, mi több az ókori egyház sem gyakorolta. S nyilván rendkívül élesen fogalmaztak, amikor úgy vélték, hogy a katolikus egyház eltávolodott a szentírási alapoktól, ezért ördögtől valónak bélyegezték a házasság tiltását és az életen át tartó önsanyargatást.

1555-ben ült össze a II. erdódi zsinat. Az itt született kánonok 9. cikkelye szól a papok házasságáról: „A mit a papok házasságáról a szentírás tanít, az eléggé világos. A kik magukat megtartóztatni nem tudják, az isten nevében és félelmében nősüljenek meg: „mert jobb házasságban élni, mint égni”. És „a püspököknek feddhetetlenek, egy feleségű férfiúnak kell lenni”. Ismét „az egyházi szolgáknak rendszeretőknek kell lenni, feleségeikkel együtt”. „A diakonok is legyenek egy feleségű férfiak, kik az ő házokban jól tudjanak elöljárni és magzataikat engedelemben tartóztatni, mert ki a maga házában nem tud elöljárni, mi módon bírhatja az isten anyaszentegyhá-

²⁴ A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Összeáll.: Kiss Áron. Bp., 1881. (továbbiakban: Kiss, 1881.) 171–172. p.

²⁵ 1562-ben volt a tarcali, 1563-ban a tordai zsinat.

²⁶ Kiss, 1881. 404–405. p.

zát”. Egyre vigyázzanak szorgalmasan azon papok, kik nőtlenül élni nem képesek, hogy ne valamely becstelen személyt, hanem vagy szűzleányt, vagy tisztas özvegyet vegyenek feleségül.²⁷

A lelkészek minden tekintetben példák kellett legyenek a gyülekezetek előtt. Éppen ezért nem véletlen a törvénycikk rendelkezése, miszerint a választásukban ügyeljenek arra, hogy milyen háttérrel és előélettel rendelkező nőt, lányt vesznek feleségül. Szűzleányt vagy tisztas özvegyasszonyt ajánl a rendelkezés. A példát valószínű a nyugati minták adták, hiszen Zwingli és Kálvin is özvegyasszonyt vett feleségül, Luther pedig szűzleányt. A reformátorok, prédikátorok megházasodásával a gyülekezetek is új helyzettel néztek szembe, mert ez a gyakorlat még nagyon újszerű volt. Újszerűségét bizonyítja az is, hogy gyakran nem is merték felvállalni a prédikátorok feleségeiket, hanem húgukként, nővérüként vagy más rokonukként mutatták be, vagy egyszerűen csak eltitkolták.

Ugyanakkor pedig, hogy mennyire kardinális kérdés volt a házasság a papok között, azt alátámasztja az a tény is, hogy a katolikus plébánosok között is elég gyakori volt a nős, az ágyast tartó, vagy a szolgálójával élő. Dienes Dénes a *Tiszánineni Református Egyházkerület története* című kötetben osztja meg azt az információt, miszerint Horváth János szepesi prépost engedélyezte papjainak a házasságot, maga is nyolc-kilenc ágyast tartott, s miután lemondott tisztről, megházasodott. Az esztergomi főegyházmegye zsinatán 1561-ben 119 pap jelent meg, közülük 62 volt nős, negyvennégy két szín alatt áldoztatott. Oláh Miklós érsek arról panaszkodott ekkor, hogy a papok többsége egyszerűen nem engedelmeskedik az egyházi felsőbbbségnek, különösen a házasság kérdésében megingathatatlanok.²⁸ Ugyancsak Dienes Dénes írja, hogy a házasság papok nem számítottak ritkaságnak. Az 1560-ban összehívott nagyszombati zsinaton részt vett P. Vittoria, a bécsi jezsuita kollégium rektora, aki úgy tapasztalta, hogy a megjelent nagyszámú papság között alig akadt 12-15 olyan, aki nem hirdetett tévtanokat és nem volt nős.²⁹ D. Szakács Anita szintén hasonló eredményre jutott kutatásai során. Úgy fogalmaz, hogy meglepő lehet a mai olvasó számára a tény, a katolikus egyházat megújító tridenti zsinat időszakában a soproni katolikus papság soraiban a feleséggel rendelkező, családos egyházi ember volt a tipikus.

„Az 1551–1577 között Sopronban élő, befolyásos és vagyonos Dalmady Sebestyén főesperes hitvesét Hernát Mártának hívták. Az 1557-1566 között városplébánosi szolgálatot ellátó Fochter Farkas 1559-ben nősült meg. Murecker Timót ispotálylelkész (1567–1570) – aki maga is egy pap törvénytelen fia volt – 1564-ben vette feleségül szeretőjét, Orsolyát. Cseppe sem csodálható e tradíció folytatása: Spillinger Farkas városplébánosnak (1570–1589) is gyermeke született gazdaasszonyától. Az ő helyettese, Glöckel Konrád ugyancsak házasságban élt. Spillinger utóda, Schwendtner János előéletéből ismert, hogy korábbi esperesi posztjáról egy húszéves lutheránus leánnyal folytatott viszony miatt kellett lemond-

²⁷ KISS, 1881. 38. p.

²⁸ DIENES DÉNES: *A Tiszánineni Református Egyházkerület története*. Sárospatak, 2017. (továbbiakban: DIENES, 2017/a.) 88. p.

²⁹ DIENES, 2017/a. 64. p.

ania. Halálát követően a már említett Glöckel Konrád került a városplébánosi tisztségre (1591–1593), akiről egyházi hivatalviselése során kiderült, hogy sem felszentelését, sem házasságát nem tudja hitelesen igazolni, így Kutasy János győri püspök felmentette a főesperesi tisztség alól, és felszólította a városplébánosi megbízatás visszaadására.”³⁰

Tanulmánya folytatásában említ még néhány esetet. Ezek között találjuk a Szent Mihály-templom hitszónoki állására pályázó Scherer András ágfalvi plébánost, akinek botrányos életvitele közismert volt. Egy férjezett asszony lett az élettársa, akitől öt gyermeke született; az 1582-ben Sopronba kerülő Krinis Mátét, aki azon túl, hogy egy bécsi aranyműves megszökött feleségét vette nőül, iszákos és parázna életével minden eddigi paptársán túltett. A lutheránus nézeteket valló lakosság ellenszenvét azonban hamarosan evangélikus lelkész adott össze feleségével, Micskey Évával.³¹ Mindezek az esetek azt példázzák, hogy magának a törvényt alkotó egyház vezetőinek és szolgálattevőinek is nehézkesnek bizonyult a cölibátus gyakorlatának betartása és betartatása. Éppen ezért a katolikus egyház 16. századi megújítását és megújulását kevésbé mozdította elő a nős vagy ágyasokat tartó, saját vagyonukra koncentráló, a hívekre kevés figyelmet fordító katolikus papok olykor botrányoktól sem mentes élete. Szigorúbb alapokra, keményebb fegyelemre volt szükség.

A másik oldalon pedig a régtől fogva feszegetett cölibátus kérdésében a reformáció minden bizonnyal ösztönző erőként hatott, s több papot vitt el a megújulás eszméinek irányában, aminek eredményeképpen egyre többen vállalták fel a nyilvános házasságkötést. S sokak szerint ez lett a különbség az „igaz prédikátorok” és a „pápista papok” között, mert az előbbieknek „törvényes feleségük van”, míg az utóbbiak „rossz nőekkel foglalkoznak nappal és éjjel”.³² Fontos azonban néhány példát említenünk prédikátoraink életéből a titkos és nyilvános házasságot illetően. Csepregi Zoltán ezt az időszakot kutatva, Johannes Kreslinggel³³ kapcsolatban írja – aki ekkor besztercebányai plébános –, hogy 1525 húsvétján Szebeni Miklós személyesen Szalkai László esztergomi érseknél jelentette fel házassága miatt.³⁴ Ugyancsak ő írja Paulus Speratussal kapcsolatban, hogy ágyasa volt egy salzburgi polgárlány, akivel 1517 óta „titkos házasságban” élt.³⁵ Speratussnak ez a viszonya botrányozást keltett Bécsben, de lehetőséget kapott ügye

³⁰ D. SZAKÁCS ANITA: Új választások, új konfliktusok. Nős papok a 16. századi Sopronban. In: *Rubicon Online*, 2014. 8. sz. Online: www.rubicon.hu – 2018. szeptember.

³¹ Uo.

³² DIENES, 2017/a. 88. p.

³³ Johannes Kresling (Buda, 1488/90 – Selmecbánya, 1549): humanista szónok, prédikátor, a bécsi és a krakkói egyetemen tanult. Budán lett pap, majd 1525 elején Körmöcbányán prédikál. Házassága miatt feljelentették, majd ezért – illetve a reformáció elvei terjesztéséért – börtönbe került. Kiszabadulásai után ismét a bányavárosokban találjuk, majd külföldre ment. 1536-ben visszatért Magyarországra s a bányavárosokban folytatta prédikátori tevékenységét.

³⁴ CSEPREGI ZOLTÁN: A reformáció nyelve. Bp., 2013. 34. p.

³⁵ Uo., 129. p.

tisztázására. A meghallgatásról távol maradt, s a korábban beígért budai állása is meghiúsult. Morvaiglóra kapott meghívást, ahol 1522-ben foglalta el prédikatori állását. „Titkos hitvesét nővéreként adta ki, a valódi viszonyról az iglóiak még évekig nem értesültek.”³⁶ Nem Speratus volt az egyetlen, aki hasonló magatartást tanúsított. Bornemissza Péter jegyzi meg Kálmáncsehi Sánta Mártonnal kapcsolatban, hogy „Ez mikor wy helyen lacnec, Batizi Demeter nec meg mondgya titokiat, hogy regtül fogua egy leant tartot, firfiui ruhába inasul, es vele lakot: De végre el veszi feleségül.”³⁷ Később hozzátette, hogy „Noha vtalatossagot czelekedet, de am meg tért: Es iobban czelekedet, hogy nem mint Adam Pap Nitran, ki Koczisul es Louaszul tartót egy azont sokáig, es azt az aszont egyéb bünbe is talaltac, kiert meg egettec, es ő maga ki vallotta szörnyű dolgait Adam Papnac.” Esze Tamás leírja az általános vélekedést Kálmáncsehi esetével kapcsolatban, és azt mondja, hogy azt pletykának minősítették, mivel azt Batizi Demeter³⁸ mesélte Bornemisszának, akivel viszont maga Kálmáncsehi osztotta meg. Ő maga azonban nem látja okát annak, hogy akár Batizi, akár Kálmáncsehi szavaiban kételkedjünk. Sőt azt mondja, hogy „Igaza van Bornemisszának: az eset, minden furcsasága ellenére is, Kálmáncsehi emberségét dicséri: megmaradt a választott nő mellett, ahelyett, hogy „némelyek szokása szerént kóbor paráznságban fetrengett” volna, s mikor elhagyta a római egyházat, feleségül vette, anélkül, hogy erre félelem vagy botrány kényszerítette volna.”³⁹ Kálmáncsehi számára az együttélés minden bizonnyal nem csupán egy papi kaland volt, hanem kanonok voltából eredő kényszerűség, amelytől igyekezett szabadulni. Minden bizonnyal, amint protestáns nézetek szerint kezdett el gondolkodni, feleségül vette az addig rejtegetett, álcázott élettársát. Nem is tehetett másként, ugyanis a protestáns házassági etika a reformáció idejében rendkívül szigorúan ítélte meg a paráznának minősített prédikátorokat. Erre nézve Esze Tamás Debrecenből hoz példát. Méliusz Debrecenben „az Benedek papot kalodában verette vala, mind kezét, lábát, nyakát elannyira, hogy ugyan ordított bele. Ennek okáért, hogy mikor Székelyhidán lakott, az szolgáló leányával lakott predicatoróságban. Annak utána ott Debrecemben levonták róla az predicatoróságot”.⁴⁰ A következő ide vonatkozó példa, amit megemlít, szintén Debrecenből, 1556-ból való. Borbély Benedeket paráznság bűne miatt a vele élő nővel együtt lefejezték. Dienes Dénes említett munkájában Kálmáncsehi esetén kívül megemlít még néhány esetet, amelyek szintén a magyarországi reformáció korai időszakából valók. Az egyik Sommer prédikátor személyéhez kötődik, aki Kassán tartózkodása idején házasodott. Feleségét a katekizáció során ismerte meg. Nem titkos, hanem nyilvános házasságot kötött. Még azt is megjegyzi Dienes Dénes, hogy nem ágyast tartott, mint ahogy az a korban gyakran előfordult.⁴¹ A jászói plébánossal, Gergely pappal kapcsolatban szintén azt írja, hogy a 16. század 30–40-es éveiben már nős volt.

³⁶ Uo., 130. p.

³⁷ ESZE TAMÁS: Kálmáncsehi Sánta Márton Sátoraljaújhelyen. In: *Irodalomtörténeti közlemények*, 1970. 5–6. sz. (továbbiakban: ESZE, 1970.) 568. p.

³⁸ Batizi Demeterrel kapcsolatban lásd bővebben DIENES, 2017/a. 35., 43., 45. p.

³⁹ ESZE, 1970. 569. p.

⁴⁰ ESZE, 1970. 569. p.

⁴¹ DIENES, 2017/a. 58. p.

Egy Margit nevű asszonyt vett el titokban, akitől három gyermeke született. Helyzetére egy sajnálatos eseten keresztül derült fényt. Egy helybeli lánynyal folytatott viszonya miatt nyomozás indult ellene. Saját magát jelentette fel, s a halálos ítéletet is ő kérte magára. Végrendeletében gyermekeire „többek között egy szőlőt hagyott, amit a rokonság egyik tagja perrel megtámadott arra hivatkozva, hogy a gyermekek nem törvényes házasságból születtek. Kassa város tanácsa, mint másodfokú törvényszék, 1546-ban megállapította, hogy noha Gergely pap és Margit nem nyilvánosan kötöttek házasságot annak idején, a gyermekek törvényes házasságból származnak, ezért a keresetet elutasította.”⁴² Gergely pap esete nem bizonyítja, hogy Jászón ekkor már jelen volt a lutheranizmus, de az tény, hogy a 16. század második felében már lutheránus papja volt a helységnek. Szintén nős pap volt a Kassa földesúri hatósága alatt álló Mislóknán 1550-ben. Lucskán felesége és négy lánya volt a plébánosnak 1561-ben.⁴³

Az egyház számára nemcsak az volt fontos, hogy lelkészeik milyen nőt vesznek feleségül, hanem az is, hogy hogyan éljenek és miként ruházkodjanak a feleségek. Az erdői zsinat korábban idézett cikkelye ezt így fogalmazza meg: „A szerfeletti fényűzést pedig mind önmagok, mind feleségeik vagy gyermekeik ruházatában kerüljék s legyen mind az ő magok, mind hitvestársaik öltözete tisztességes. A sisakos vagy hajtott végű fövegeket se viseljék a mohabiták vagy mahumedánok módjára, a mint korunkban látjuk, hogy némelyek ez ocsmányságot a pogány udvarok ildomtalan utánzásával hordják, nehogy az ilyekben e miatt az isten neve megutáltassék.”⁴⁴ Hasonlóan fogalmaz az 1595-ben megjelent a Felső-magyarországi cikkek is. A törvénygyűjtemény 43. cikkelyének már a címe egyértelmű: „A családra és öltözetre is gondot kell fordítani.” A kifejtésben pedig ezeket olvassuk: „Családjok is olyan legyen a lelkészeknek, a milyenek magok tartoznak lenni, miként az apostol parancsolja, és el kell távoztatniok a mennyire lehet a fényűzést a), drága ruhákat b), idegen öltözetet, mind magoktól, mind feleségeiktől, hogy ne láttassanak többet ügyelni a külső tisztességre, mint a belsőre. Viseljenek azért hivatalukhoz és személyök méltóságához illő öltözetet.”⁴⁵

Az mindenki előtt teljes mértékben nyilvánvaló volt, hogy az ad fontes elv az egyházi életnek erre a területére is vonatkozik, hiszen az egyház önmagával hasonlana meg, amennyiben nem a vita apostolica érvényesülne az életmód és annak velejárói vonatkozásában. A fényűzés leginkább az öltözékben mutatkozhatott meg, így nem véletlen, hogy a cikkely éppen ezzel kapcsolatban fogalmaz meg tiltást. Éppen ezért a lekipásztor családtagjaival együtt sem öltözködésében, sem életvitelében nem folytathatott fényűző életet. A papnék számára különösen is fontos volt, hogy a legnagyobb egyszerűség és szerénység jellemezze öltözetüket. Dienes professzor szintén megemlíti e kánoni előírást, mint ami nemcsak a lelkészt, de annak családtagjait is korlátok közé szorította azzal, hogy megtiltotta mind a drága ruha, mind pedig az idegen öltözet viseletét.⁴⁶

⁴² DIENES, 2017/a. 63. p.

⁴³ DIENES, 2017/a. 63–64. p.

⁴⁴ KISS, 1881. 38. p.

⁴⁵ KISS, 1881. 720. p.

⁴⁶ DIENES, 2017/a. 137. p.

A Geleji Katona István által összegyűjtött és 1649-ben kiadott egyházi törvénygyűjtemény 84. kánonja már nemcsak egyszerűen megtiltja a fényűzést, hanem fel is sorolja konkrétan azokat a dolgokat, amelyektől jónak tartották, ha a lelkipásztorok, a feleségeik és leányaik is távol tartják magukat.

„Mint hogy pedig nemcsak maguk a lelkészek, hanem azoknak családtagjai is némileg példái tartoznak lenni az Úr nyájának: komolyan, sőt az apostoli rendeletnél fogva meghagyatik nekik, hogy még nejeik s leányaik is minden fényűzéstől és piperétől mentes ruházatban járjanak; magukat szeméremmel és illemmel, nem fodrozott hajfürtökkel, vagy arannyal, vagy gyöngyökkel, vagy drága köntössel ékesítvén, hanem oly tisztességes ruházattal, mely a kegyességre törekvő nőkhöz illik; nem vetekedve a nemes nőkkel fejékekkel, hajszalagokkal, selyemkötényekkel, nyakláncokkal, karperecekkel, kösöntyűkkel, színes cipőkkel, arany vagy ezüst rojtokkal himzett aljú mentékekkel, vállfűzőkkel, görögös fejfátyollal, s más oly nemű ékszerek használatával, melyek a lelkésznekhez illetlenek; hanem magukat saját rendjükhöz s állapotjukhoz alkalmazzák.”⁴⁷

Elsőként szögezi le a törvénycikk, hogy a lelkész családjának minden tagja „peldái tartoznak lenni az Úr nyájának”. S bár ez a kánon már a 17. században készült, mégis az az első és legfontosabb dolog, hogy a lelkipásztor egy közösség élén álló személy, ezért nemcsak neki, hanem családjának is életvitelszerűen elől kell járni a példamutatásban. A lelkész felesége és lánya külön kiemelésével Pál apostol szavaira hivatkozik tovább a kánon. Pál a Timótheushoz írt első levelében a következőket fogalmazza meg az asszonyok öltözékével és egyéb fényűző tárgyak viselésével kapcsolatban: „Hasonlóképpen az asszonyok tisztességes öltözetben, szemérmességgel és mértékletességgel ékesítsék magukat; nem hajfonatokkal és arannyal vagy gyöngyökkel, vagy drága öltözékekkel.” (1Tim 2,9.) Nagyon érdekes a hivatkozás, amiért ezt a tiltást megfogalmazza a kánon: „nem vetekedve a nemes nőkkel”. Méliusz Juhász Péter tiszántúli püspök tollából szintén megtaláljuk az idevonatkozó intést. „Tiltjuk a papok feleségeinek a fényűzést, a ruházatban való mértéktelenséget! Ne bujálkodjanak gyöngyökkel, hajoknak fodorgatásával, hanem hordjanak közepszerűen díszített, az udvari és királyi nemes nők fényűzésétől, kevély pompájától és gögjétől ment öltözet!”⁴⁸

Magyarországon a kora újkorban a főnemesség játszotta a főszerepet a politikai, gazdasági és kulturális téren. Számukra kötelező volt a reprezentáció, hiszen egy rendi főméltóság ruházatával, feleségének ékszereivel, udvartartásával is jelezte hatalmát. A pompa nem felesleges luxus tehát, hanem alapvető velejárója a közéleti szereplésnek. Ezért adták oda a főurak

⁴⁷ Egyházi kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kívánatahoz képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbeszedett Geleji Katona István... 1649. S függelékül a Szatmárnémetiben 1646. évben tartott nemzeti zsinat végzése. Ford.: Kiss Áron. Kecskemét, 1875. 47–48. p.

⁴⁸ GAÁL IZABELLA: A nők szerepe a reformáció terjesztésében Magyarországon, különös tekintettel Debrecen városára. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2006. 1. sz. 189–197. p. Online: www.egyhtortszemle.hu – 2017. október. (továbbiakban: GAÁL, 2006.)

akár egy birtok árát is egy-egy szép ékszerért, ruháért.⁴⁹ Minden bizonnyal az a fajta ruházat, illetve ékszerviselet, ami jellemezte az arisztokrata és nemes nőket, vonzó lehetett az egyszerűbb származású, de kissé magasabb társadalmi szintre kerülő nők számára, így a lelkész feleségek és leányaik számára is. A kánonok egyértelműen fogalmazznak. Nemcsak a ruházat esetében, de a hajviselet, az ékszerviselet területén is fényűzéstől és pompától mentes öltözetet kívántak meg. Egy nemes asszony számára a díszes viselet, az ékszer, a pompás frizura származásánál és társadalmi rangjánál fogva természetesebb volt.

Ha megnézzük egy korabeli öltözetet,⁵⁰ ékszer-,⁵¹ illetve hajviseletet,⁵² magunk is arra a következtetésre jutunk, hogy vonzó példa lehetett, amit minden bizonnyal egyes papnék igyekeztek is a gyakorlatban kivitelezni. Ez azonban az ő esetükben nem a származásuk és társadalmi rangjuk természetes következményeként csapódott le, hanem hivalkodásként. Így nem véletlen ennek törvényi keretben való szabályozása.

⁴⁹ TOMPOS LILLA – KISS ERIKA: Magyar főúri öltözködés. In: *História*, 2001. 7. sz. Online: www.historia.hu – 2018. október.

⁵⁰ Csupán az érdekesség kedvéért érdemes néhány mondat erejéig bemutatni ezt a viseletet. A 16-18. században kialakult nemesi női viseletre nyugodtan mondhatjuk, hogy pompázatos volt. A 16-17. században az öltözék árulkodott viselője neméről, rangjáról, családi állapotáról, társadalmi helyzetéről is. A társadalmi ranglétra csúcán állók hordhattak finom hollandi posztót, arannyal átszőtt bársonyt, színes selymet, damasztot, korállt, gyöngyöt, arany csipkét, patyolat ingvállat, áttetsző fátylat, sárga és vörös csizmát, szőrméket, aranyat, ezüstöt, gyémántot. A magyar női viselet a nyugat-európaihoz hasonlóan a 16. században és a 17. század első felében a spanyol divat hatásáról árulkodik. Az udvarképes arisztokrácia díszruhája a szárnyujjú öltözék, ennek kevésbé rangos változata a lantujjú váll, azaz ruhaderék. Hosszú, köpenyszerű, boglárokkal, gombokkal díszített a spanyol köntös. A spanyol divatú öltözékek mellett az írott forrásokban is találkozhatunk magyar viselettel. Atlaszselyemből, bársonyból, damasztból varrták a négyszögletes kivágású, vállpántos, elől kapcsokkal záródó felsőrészeket. A 16. században a szoknyával összevarrták, a 17. században különállóan készítették el. Alatta patyolat felső inget viseltek, a szoknya elejére csipkés kötény borult. Mindkét vállhoz hordhattak selyemmel, gyönggyel vagy aranyfonállal kivarrott csipkegallért. A hajadonok fejdíszre a leányságukat jelképező pártá volt. Ez gyakran bársony, selyem, üveg vagy valódi gyönggyel, korállal, arany boglárokkal kivarrt szalag. Az asszonyok családi állapotát a haját beborító főkötő jelképezte. A kesztyű és a legyező a nemes hölgyek előkelőségének jelképe volt, nem véletlen, hogy a rólu készült portrékon kezükben gyakran láthatóak. Ld. bővebben: TOMPOS LILLA: A díszmagyar. Bp., 2005. 149. p.; ÉK ERZSÉBET: Magyarországi viseletek. Bp., 1994. 160. p.; NAGY GÉZA – NEMES MIHÁLY – TOMPOS LILLA: A magyar viseletek története. Bp., 2002. 256. p.

⁵¹ A főúri ruházatnak, a személyes reprezentációnak nélkülözhetetlen kellékei voltak az ékszerek. A 16. századtól nagymértékben megváltozott ruhaszabás következtében az európai hölgyek ismét viseltek fülbevalót, karkötőt, egyszerre többféle hosszúságú nyakéket, függőket nemcsak láncra akasztva, hanem a ruhavállra, ruhaujrra, esetleg a frizurába tűzve is. Ezeken kívül az ékszerkészletekhez sorolták a gyűrűt, övet, a fejéket, kalapot, barettet, a ruhát díszítő boglárokat, a 17. századtól a kis órákat és a portréminiatúrt tartalmazó függőket is.

⁵² A 16-17. századra kialakult gallérviselet a frizura megváltozását eredményezte. Előtérbe került a konty, s ezt díszítették különböző gyöngyökkel, tükkel.

A zsinatok legvégül konkrétan a lelkészfeleségekkel vagy papnékkal kapcsolatban fogalmaznak meg néhány intelmet. Érdekes megfigyelni, hogy nem tevékenységi köröket vagy a férjeik melletti szerepeiket hangsúlyozzák a papnéknak, hanem sokkal inkább a beszédükre, szavaikra, viselkedésükre teszik a hangsúlyt. S elsősorban a férjek felelőssége alá helyezik a papnék magatartásának felügyeletét. „Vigyázzanak továbbá szorgalommal, hogy nejeik ne legyenek szemtelenek, fecsegők, hazugok, haszontalan beszédűek, avagy költekezők.”⁵³ „Emellett életüket, erkölcsüket úgy intézzék, hogy bennük semmi oly vétek, amit férjeik más nőkben az Isten igéje szerint megrónak, a mások nagy botránkozására fel ne fedeztessék [...] a csacsкасágot, fajtalanságot, civakodást, perpatvart mint dögvészt kerüljék, a tánctól tartózkodjanak.”⁵⁴

Mint láthatjuk, a kánonok eléggé részletesen fogalmazzák meg a papnék számára a beszéd- és viselkedési formákat. Vélhetően a korabeli egyházi vezetés a női nemmel kapcsolatos tapasztalatokra építve kényszerült részletességre. Minden olyan tulajdonságot kiemeltek, amitől a papnéknak tartózkodni és óvakodni kellett, de azt is körvonalazták, hogy miben jeleskedhetnek. A cikkelyt olvasva azt látjuk, hogy a beszédre, szavaikra való vigyázás kerül elsősorban előtérbe. „Ne legyenek [...] fecsegők, hazugok, haszontalan beszédűek.” Amellett, hogy egyházi elődeink tapasztalataikra építettek, a szentírási alapot egyetlen kánon megfogalmazásánál sem nélkülözhatték, ahol a krisztuskövetők számára számos esetben van utalás a helyes beszédre, a nyelv bűneire, a hazugság következményeire és a helyén mondott szavakra. Ugyanolyan fontos a kánon szerint, hogy ne legyenek szemtelenek és költekezők. Ez a két tulajdonság megint csak nem egyeztethető össze a szerény és példamutató étellel.

A szatmárnémeti nemzeti zsinat idevonatkozó határozatának utolsó mondata rendkívül szembetűnő. A korábbi kánonok is a lelkészek felügyelete alá helyezték, illetve az ő felelőségüké tették feleségeik helyes magaviselete, öltözködése, beszéde feletti őrködést. Egyetlen zsinati határozatban sem találunk szankciót arra nézve, ha ez nem valósulna meg. Kivétel ez alól a szatmárnémeti zsinat határozata. Itt a következőt olvashatjuk. „A kicsapongó és bujálkodó engedetlen nőknek férjei, egy vagy két ízben való megintetés után, a szent szolgálatjuktól a közgyűlésig eltiltassanak.”⁵⁵ A feleségválasztás nyilvánvalóan nem volt könnyű dolog, amennyiben a lelképásztor eleget kívánt tenni az előírtaknak. Ha azonban nem felelőssége teljes tudatában hozta meg döntését, s felesége nem volt feddhetetlen, józan életű, környezetével békében élő, hanem civakodott, állandó perpatvart idézett elő, nem kerülte a táncmultságokat – s ez csupán néhány tiltás, amit a szatmárnémeti zsinat tiltásai közül felsoroltunk –, ennek nem ő, hanem a férj hordozta következményeit. A büntetés pedig egy vagy két intés után a szolgálattól való eltiltás mindaddig, amíg a közgyűlés össze nem ült és döntött az ügyében. Innen értjük meg tehát, hogy mennyire fontos volt a társ megválasztása, akivel együtt példaértékű életet élhettek a gyülekezet előtt minden tekintetben. Hiszen a papné nemcsak mint társ, de

⁵³ KISS, 1881. 38. p.

⁵⁴ KISS, 1875. 47–48. p.

⁵⁵ KISS, 1875. 47–48. p.

mint anya, mint nő s nem utolsósorban, mint keresztyén közösség élén álló személy is példával tartozott előljárni.

Végül fontos arról is szólnunk, hogy a sok-sok tiltás mellett a kánonok megfogalmazták azt is, hogy miben jeleskedhettek, miben járhattak elől, és miben bővílködhettek a papnék. „Hanem inkább legyenek olyak, minőknek lenni kell a kegyességet jótetteikben feltüntető asszonyoknak, és tanulják meg, hogy férjeiknek mint uraiknak, csendben és teljes önmegadásukkal engedelmeskedjenek. Mert szent Pál sem engedi meg a nőknek, az isten parancsa szerint, hogy férjeik felett hatalmaskodjanak.”⁵⁶ „Azért a józanságot s feddhetetlenséget kövessék.”⁵⁷ „Ellenben amennyire csak tőlük telik, magukat mindenben a szemérmességnek és a családanyai tisztaság jellemnek mintegy élő példáiul tüntessék fel.”⁵⁸ „Legyenek szemérmességgel, tisztasággal ékesek, férjeik iránt engedelmesek, józanok, a házi dolgokban jártasak és szorgalmasak!”⁵⁹

Mint láthatjuk, bőséggel találunk a törvények szövegeiben olyat is, amiben igen is „költekezők” lehettek a papnék. A kegyes jótétemények, és férjeiknek, mint uraiknak való engedelmesség, család szerető, józan, feddhetetlen, szemérmes. Ezek mind olyan tulajdonságok, amelyek elengedhetetlenek voltak ahhoz, hogy a papnék férjeikkel együtt példák legyenek a gyülekezetben. Gaál Izabella Méliusz püspök szavait idézve írja, hogy ezeket az intéseket igyekeztek is követni. Hiszen sokakról el lehet mondani, hogy nemcsak engedelmes feleségei és segítőtársai voltak férjüknek, hanem lelki segítséget nyújtottak a rászorulóknak és segítettek a testi bajok gyógyításában is. A korban szinte mindegyik lelkészi családnál megtalálhatóak voltak orvosi könyvek. Igaz, hogy ezek nagy része még csak kéziratban létezett, de felhasználásukkal a papnék sok embernek voltak segítségére. De azok a feleségek, akiknek férjeikből püspökök lettek, a nagyasszonyokhoz hasonló jótéteményeket kívántak véghezvinni azzal, hogy külföldön tanuló fiatalokat támogattak. Erre nézve említ is néhány példát. Ezek között találjuk Bocskai Erzsébetet, Károlyi Péter tiszántúli püspök feleségét, aki a Wittenbergben tanuló ifjakat segítette, de emellett könyvkiadásokat is patronált. Továbbá Bocskai Klárát, aki gyülekezetek és iskolák jótétevője volt.⁶⁰ De itt kell megemlítenünk azt is, hogy ha egy papné jól végezte családanyai feladatait, s leánygyermekait helyesen nevelte, annak abban is megmutatkozott az eredménye Gaál Izabella szerint, hogy debreceni előkelő polgárok fiai szívesen vettek feleségül papleányokat. A papleányok pedig ezáltal bekerültek a legelőkelőbb debreceni családokba, és a következő generációt hitben nevelték.⁶¹

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a papnéi szerepkört a reformáció sok tekintetben és területen megújulást eredményező hatása alakította ki. A cölibátus gyakorlata megkérdőjelezésével, illetve a papi házasság bibliai alapokra helyezésével új szakasz nyílt a klérus életében. A nyugati reformátorok ebbéli példaadása hazánkban is követőkre talált. A kezdetben

⁵⁶ KISS, 1881. 38. p.

⁵⁷ KISS, 1875. 47–48. p.

⁵⁸ KISS, 1875. 47–48. p.

⁵⁹ GAÁL, 2006.

⁶⁰ GAÁL, 2006.

⁶¹ GAÁL, 2006.

még titkolt kapcsolatok házasságkötéssel vagy a már megkötött házasság felvállalásával végződtek. Sajnos a források szűkösek, így csupán néhány esetet tudunk megemlíteni a korai időkből a papok nősülésével kapcsolatban. A zsinatok kánonai pedig törvényileg fektették le ennek a gyakorlatnak az alapjait, mint ahogy a papnékkal kapcsolatos rendelkezéseket is. Ezekből nagyon sok információt nyerünk arra nézve, hogy egyházi eleink hogyan és milyenek képzelték el a lekipásztorok feleségeit, milyen tulajdonságokat tiltottak, illetve láttak jónak életükben, viselkedésükben, beszédükben, ruházatukban és gyermekeik nevelésében. Mivel ez a szerepkör nagyon gyerekcipőben járt a már tárgyalt korszakunkban, ezekre a kánoni előírásokra szükség is volt.

Zadravecz István O.F.M. táborigazgató apostoli helynök dotálása (1920–1926)¹

Tóth Krisztina

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően megszűnt a közös császári-királyi hadsereg, és ezáltal annak táborigazgató apostoli helynöke, Bjelik Imre² is elvesztette lelki joghatóságát az egykori közös hadsereg katonalelkészei fölött. A korábbi ideiglenesen a táborigazgató lelkésznél szolgáló papok jurisdiktóriumukat ezután az adott egyházmegye püspökétől kapták.³ Az 1918. november 20-i katolikus püspökkari konferencia foglalkozott a kérdéssel, és Bjelik kérése nyomán a püspökök kijelentették, hogy a joghatóságot megadják az egyházmegyéjük területén működő, állandó állományú katonalelkészeknek is. Ez azonban nem oldotta meg egyik napról a másikra a problémát.⁴ 1919 decemberében megfogalmazódott az az igény, hogy a nemzeti hadsereg lelki gondozását ellátó táborigazgató lelkészek munkájának összefogására táborigazgató vikáriust nevezzenek ki. E fontos tisztségre Zadravecz István, az egyszerű ferences szerzetes, Szeged-alsóvárosi plébános, Rómában tanult kiváló szónok és 1918–19-re ismert közéleti személyiség neve az őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása, valamint Horthy Miklóssal ápolt személyes barátsága és az általuk vallott elvek hasonlósága miatt jöhetett szóba.⁵ Ezenkívül az 1919. november

¹ Készült az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport keretében, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a 128346-os számú *A szentszéki-magyar kapcsolatok 20. századi ismeretlen fejezetei* című NKFI PD Ösztöndíj támogatásával. A tanulmány megírásához végzett szentszéki levéltári kutatásokhoz két hétre a szállást a Római Magyar Akadémia biztosította. Az „apostoli táborigazgató” kifejezés értelmezéséhez ld. 32. sz. jegyz.

² 1911. június 1-jétől volt a császári-királyi hadsereg táborigazgató apostoli helynöke. Bővebben ld.: BORÓVI JÓZSEF: *A magyar táborigazgató lelkészet története*. Bp., 1992. (továbbiakban: BORÓVI, 1992.) 275–276. p.; MERÉNYI-METZGER GÁBOR: Bjelik Imre táborigazgató püspök katonai törzskönyvi lapja. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1999. 3–4. sz. 290. p. Életéről színes képekkel ellátott kiadvány: FODOR JÓZSEF: *Püspök és katona*. Bjelik Imre élete. Oradea, 2007. (Szent László Könyvek sorozat 1.)

³ A volt táborigazgató lelkészeket a püspökök, ha lehetséges volt, visszahelyezték korábbi plébániájukra vagy egy korábban betöltetlen plébániára, de előfordult, hogy kápláni beosztást kaptak, vagy pl. Esztergomban, ha nem kértek szabadságot, a primás a szemináriumában helyezte el őket. Vö. TENGYELY ADRIENN: *A magyar egyházak a forradalmak korában*. Eger, 2011. 90. p.

⁴ Vö. BEKE MARGIT: *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között*. Bp., 2018. (továbbiakban: BEKE, 2018.) 621. p. (a fent hivatkozott jegyzőkönyv 10. pontja).

⁵ Életéről már saját korában több kötetet publikáltak gyűjtő hangú beszédeit is ezekre rendezve: Páter István, *A mi kapisztránunk a forradalmi évben*. Bev.: Szilassy César. Szeged, 1920.; NAGYMIHÁLY SÁNDOR: *P. Zadravecz püspök a szegedi kapisztrán*. I–II. köt. Bp., é.n. [1942] 1914–18-as, illetve 1919-es szerepéről újabb: ZOMBORI ISTVÁN: *Egy politikai karrier indulása*. P. Zadravecz István, 1914–1918. In: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt*. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára.

28-án, Horthy Miklós kifejezett felszólítására neki írt memoranduma a nemzeti hadsereg lelkészségének újjászervezéséről is elnyerhette a hadsereg akkori fővezérének tetszését,⁶ aki 1920. január 7-én Csernoch János hercegprímásnak⁷ címzett levelében a következőket írta: „P. Zadavec István kormánytanácsos urat egész egyénisége és tehetsége minden alkalmammal megnyilvánuló lángoló hazaszeretete s a lelkekre erősen hatni tudó szuggesztív ereje, az említett rendkívül fontos méltóság betöltésére minden kétséget kizáróan képesítik. Miután a hadsereg erkölcsi színvonalának emelését a haza érdeke elsősorban megköveteli, arra kérem Főmagasságodat, hogy a felállítandó táborigény püspökség rendszeresítéséhez és a kinevezendő táborigény püspök személyének megválasztásához hozzájárulni és az e tárgyban szükséges lépéseket a római szentszék előtt is megtenni kegyeskedjék.”⁸ A levelet követően Csernoch 1920. február 9-én a pápának írt folyamodványban interveniált az érdekében.⁹

Már ekkor felmerült a leendő táborigény apostoli helynök dotálásának kérdése, amelyet mindeddig csak szubjektív szemszögből, magának Zadavec Istvánnak a visszaemlékezéseiből ismerhettünk. Nagyrészt ezt veszi alapul leírásában Borovi József is, aki *A magyar táborigény lelkészet története* címmel írt könyvet.¹⁰ A püspök feljegyzéseit 1929-ben vetette papírra azzal a határozott szándékkal, hogy kéziratban maradnak, tehát soha nem látnak nyomtatásban napvilágot, de az utókor kézbe véve őket, megismerheti az ő álláspontját a táborigény püspöksége alatt történekről. Kívánsága nem teljesült, mivel 1967-ben Borsányi György megtalálta a kéziratát, felhasználva a szókimondó püspök gondolatait, a két világháború közötti rendszerről és az egyházzal az akkori kor szellemiségének megfelelő előszóval, s gyakran a hozzá mellékelte iratanyagból csak kivonatot vagy részleteket közölve, kiadta.¹¹ A kötethez hazai levéltári forrásanyagot nem használt, vatikáni levéltári anyagot pedig – tekintve, hogy XI. Pius (1922–1939) pápaságának peri-

Szerk.: Klestenitz Tibor – Zombori István. Bp., 2015. 181–188. p.; Uő: Horthy, Zadavec és Szeged. 1919. In: Újragondolt negyedszázad. Szerk.: Miklós Péter. Szeged, 2010. 171–180. p.

⁶ Magyar Ferences Levéltár (továbbiakban: MFL.), XI. Személyi hagyatékok, Zadavec István hagyatéka. (továbbiakban: Zadavec-hagyatéka.)

⁷ 1913-tól 1927-ig volt esztergomi érsek, 1914-től bíboros.

⁸ Prímási Levéltár (továbbiakban: PL.) Cat. D/c 177/1920. ad 667/1925. (A hivatkozásnál az akta száma mellett csak a legkülső palliumon szereplő számot adom meg, mivel az irat az alapján visszakereshető. A továbbiakban szintén így fogok eljárni.)

⁹ Vö. Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (továbbiakban: S.RR.SS.) AA.EE.SS. (továbbiakban: Archivio Storico. Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari), Austria-Ungheria, pos. 1367. fasc. 547. ff. 45r–46r. Nem közvetlenül, hanem a tartományfőnökön keresztül küldve.

¹⁰ Az apostoli táborigény helynökség felállításával, illetve a táborigény püspök javadalmazásának kérdésével foglalkozik. BORÓVI, 1992. 131–141., 189–197. p. A történet ismertetésekor nagyban befolyásolja Zadavec István naplójában leírt véleménye. Információit hazai és szentszéki levéltári források alapján jelen tanulmányomban több helyen korrigálok.

¹¹ Páter Zadavec titkos naplója. Szerk.: Borsányi György. Bp., 1967. (továbbiakban: BORSÁNYI, 1967.) Néhol lábjegyzetben egy-egy kifejezés magyarázatát is közli, de többször előfordul, hogy pontatlanul. Ld. pl.: Uo., 33. p. 6. sz. jegyz.

óduását 2006-ban nyitották meg a kutatók előtt¹² – még nem is használhatta. Így a különböző álláspontokat sem ütköztette, nem mérlegelte az egykori tábori vikárius több év távlatából esetlegesen már megfakult emlékeinek valóságtartalmát, illetve azt sem, hogy melyek voltak azok a háttérinformációk, amiről az emlékirat papírra vetések nem lehetett tudomása: például arról, hogy a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció bíborosainak ülése is foglalkozott ügyével. E tanulmányban a fennmaradt források segítségével megpróbálom az eseményeket objektíven, ideológiától mentesen rekonstruálni, megvizsgálva valamennyi érintett szereplő – beleértve Zadravecz István, Csernoch János, Szmrecsányi Lajos, az egri székesfőkáptalan és a Szentszék – álláspontját.

I. A tábori apostoli helynöki kinevezés előkészítése

1. Az első lépések, remények, várakozások – Egri káptalani stárum szekularizációt követően?

Csernoch János kezdetben azt szerette volna, ha egy megyéspüspököt bízna meg a tábori apostoli helynöki szolgálattal, konkrétan: először Mikes János szombathelyi püspököt,¹³ mivel akkor a megfelelő dotálást biztosítva látta. A konkrét elképzelés hátterét vélhetően Mikes püspöknek a forradalmak idején tanúsított politikai magatartásából következő meghurcolása – a püspöki javadalom zárolása és a püspök internálása –, és annak következtében keletkező országos ismertsége adta. Mikes püspök ugyanis nem értett egyet a népköztársaság kikiáltásával, bizalmatlan volt a Károlyi kormány iránt, támogatta a keresztényszocializmust – amely szálla lehetett a kormány jelentős részét alkotó szocialisták szemében –, ráadásul ehhez hozzájött legitimista meggyőződése is. Mindez egy karakán, elveihez ragaszkodó és ezek miatt üldöztetést is szenvedő főpap képét rajzolta a nyilvánosság elé.¹⁴ Bár a szombathelyi egyházmegye nem volt jól anyagiakkal ellátva: Csonka-Magyarország egyik legkisebb földterülettel rendelkező egyházmegyéje volt, Mikes János meglehetősen fiatal életkora – 1920-ban mindössze 44 éves volt –, ekkoriban még kiváló egészségi állapota, és – tekintve, hogy grófi családból származott – magánvagyonra jelenthette a primás számára a biztosítékot a tábori apostoli helynöki teendők megfelelő párhuzamos ellátására.

¹² Vö.: Bolletino della Sala Stampa della Santa Sede, n. 0340. Città del Vaticano, 2007. 1104. p.

¹³ Az 1911-től a szombathelyi egyházmegye élén álló Mikes püspöknek a pénzkezelés nem volt az erőssége, és a szombathelyi egyházmegye sem volt a legjobb anyagi állapotban a háborút követően, azonban ez a tény akkor a primás számára még nem lehetett világos. Vö. TÓTH KRISZTINA: Egy apostoli adminisztrátori kinevezés háttere. Gróf Mikes János lemondása a szombathelyi püspökségről. In: Magyarország és a római Szentszék (Források és távlatok). Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére. Szerk.: Tusor Péter. Bp.–Róma, 2012. (Bibliotheca historiae ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. Series 1., Collectanea Vaticana Hungariae. Classis 1/8. [továbbiakban: CVH]) 281–327. p.

¹⁴ BAKÓ BALÁZS: Gróf Mikes János, a szombathelyi egyházmegye püspöke. Bp., 2013. (Kézirat. PhD-disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.) 123–135. p., külön. 123. p., 126. p.

Elképzelését azonban keresztülhúzta Horthy Miklós és a nemzeti hadsereg azon óhaja, hogy a ferences rendi atyát, Zadravec Istvánt nevezzék ki tábori püspökké. A felvetést a primás felkarolta, és rögtön a dotálás megoldási lehetőségén gondolkodott. Úgy vélte, hogy nem az üres államkincstárat kellene terhelni a püspök anyagi ellátásával, hanem egyházi finanszírozással kellene megoldani a kérdést. Mindössze a püspök budapesti lakásáról és útiátalány fizetéséről kellene az államnak gondoskodnia. Mindezt 1920. január 12-én írt leveleiben Horthy Miklósnak a nemzeti hadsereg akkori fővezérének, Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszternek¹⁵ és Friedrich István hadügyminiszternek is felvetette.¹⁶ Azonban arra vonatkozóan, hogy mely káptalanban nyerhetne el stallumot, Csernochnak több elképzelése is volt. Felmerült a saját káptalanja, de annak az anyagi lehetőségei meglehetősen szűkösek voltak, hiszen jövedelmet biztosító birtokai nagy része külföldre, Csehszlovákiába került.¹⁷ A másik két szóba jöhető, kellően tőkeerősnek feltételezett káptalan a veszprémi és az egri volt. Az előbbi azonban már vállalta egy másik egyházmegyéből, a kassaiból származó pap, Csizsárik János dotálását, aki 1911-ben lett a veszprémi káptalan kanonokja és 1919 őszétől a magyar királyi külügyminisztériumban dolgozott kánonjogi tanácsosként.¹⁸ Adódott tehát az elgondolás, hogy most az egri főegyházmegye vállalja magára Zadravec István anyagi ellátását.

Kezdetben a primás azt szerette volna, hogy Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter tárgyalja le a veszprémi püspökkel, illetőleg az

¹⁵ 1919. november 24-től 1920. december 16-ig volt vallás- és közoktatásügyi miniszter. Vö. *Hivatalos Közlöny. Kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium*, 1919. 44. sz. 371. p.; Uo., 1920. 13. sz. 85. p.; Uo., 1920. 51–52. sz. 413. p.

¹⁶ Horthynak a budapesti lakást és az útiátalányt nem említette, csak azt, hogy véleménye szerint egy káptalani stallum jövedelméből kellene gondoskodni ellátásáról.

¹⁷ 53.169 kat. hold földbirtokából 30.987 kat. hold került Csehszlovákiába. Vö. RÁCZ KÁLMÁN: Az esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt. (1. rész) In: *Társadalomtudományi Szemle*, 2004. 3. sz. 42. p.

¹⁸ Csizsárik Jánost 1883. április 15-én szentelték pappá a kassai egyházmegye címére. 1906-tól a Monarchia római szentszéknél levő cs. és kir. nagykövetségének titkára, majd 1910-től ugyanitt a követség kánonjogi tanácsosa. Ezt követően lett 1911-ben veszprémi kanonok. 1915-ben tért haza Rómából, 1916-tól a közös külügyminisztérium egyházpolitikai osztályán dolgozott, 1919. október 31-től pedig a magyar királyi külügyminisztériumba központi szolgálatra rendelték kánonjogi tanácsosként. 1929. július 29-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt, majd 1930. szeptember 30-án nyugdíjba ment. 1936-ban hunyt el. Vö. PFEIFFER JÁNOS: A veszprémi egyházmegye történeti névtára. (1630–1950) Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae.) 87–88. p., 87. p.; Személyi hírek. In: *Külügyi Közlöny*, 1929. 9. sz. 70. p.; GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945. Bp., 1997. 323. p. A veszprémi káptalan anyagi helyzetéről ld.: TÓTH KRISZTINA: A veszprémi püspökség és káptalan gazdálkodása a második világháború idején. In: „Nehéz időkben dönteni kell”. A veszprémi püspökség a második világháború idején. Szerk.: Karlinsky Balázs – Varga Tibor László. Veszprém, 2016. küln. 218–220. p.

egri érsekkel¹⁹ a kanonoki kinevezés ügyét, azonban a miniszter válaszában arra utalt, hogy azután fogja ezt megtenni, hogy a kormánytanács döntött a kanonoki kinevezések módjáról. Ekkor már folyamatban volt az utóbbi ügy római elintézése: egy nappal a vallás- és közoktatásügyi miniszternek írt levele után a prímás 1920. január 13-án XV. Benedek pápánál interveniált, azt kérte, hogy a kanonoki stallumok betöltése a kánonjog szerint történhessen, azonban a püspökök mielőtt a Szentszéknek ajánlanának a káptalani méltóságokra vagy kanonokká neveznének ki valakit, egyeztethessenek a kormánnyal, amelynek a hozzájárulását kérhessék. A kérést annak fényében tudjuk értelmezni, hogy a levél íródásának idején nem volt érvényben levő megállapodás a kanonoki kinevezésekről. Ugyan 1855-ben a Ferenc József és IX. Pius pápa által megkötött osztrák birodalmi konkordátum XXII. paragrafusában megegyezés született a káptalani méltóságok betöltéséről – amely mint állami törvény Magyarországon az 1867-es kiegyezés jogérvénnyel bírt –, azonban ezt követően nem került becikkelyezésre. Igaz, mint egyházi törvény a gyakorlatban 1918-ig, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig érvényben volt. A másik oldalról a káptalani stallumok betöltése a főkegyúri jog egyik jogosítványa volt.²⁰ Az általános gyakorlat az volt, hogy az érintett püspök által felterjesztett három jelölt közül az uralkodó nevezte ki rendszerint az elsőt, illetve az első káptalani méltóság esetében a Szentszék egyes konkrét esetekben három, illetőleg öt évre megengedte, hogy az apostoli királlyal egyetértőleg a megyéspüspökök, illetve az érsekek adományozzák.²¹ Azonban 1920 elején Magyarországnak nincs királya, sőt, még az ország leendő államformája is kérdéses.²² Zadravec István felmerülő kanonoki kinevezése és ennek révén anyagiakkal ellátása különösen aktuálissá tette a kanonoki kinevezések kérdésének rendezését, ha nem is feltétlenül közvetlenül ez indította el ennek ügyét.²³

¹⁹ A fent említett ordináriusok: Rott Nándor, aki 1917-től 1939-ig volt veszprémi püspök, illetve Szmrecsányi Lajos, aki 1912-től 1943-ig volt egri érsek.

²⁰ Vö. CSIZMADIA ANDOR: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban. Bp., 1966. 177–195. p.; BÁNK JÓZSEF: Káptalani méltóságok Magyarországon. Bp., 1945. 9. p. (továbbiakban: BÁNK, 1945.); illetve: PL. Serédi Jusztinián hercegprímás magánlevéltára. R doboz, a szepesi püspök 1938-as levelei között a főkegyúri jog jogosítványait összefoglaló lap. Az 1848. évi III. törvény 7.§-a szerint a nagyobb javadalmakat a király tölti be. Habár ebben konkrétan a kanonoki javadalmak betöltése nincs említve, a gyakorlatban a király nevezte ki a kanonokokat is.

²¹ Vö. SALACZ GÁBOR: A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon. Bp., 2002. (továbbiakban: SALACZ, 2002.) 20.p; BÁNK, 1945. 12. p.

²² A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tanácskozásairól és az Apostoli Szentszék véleményéről a főkegyúri jogról és a püspökök kinevezéséről ld.: TÓTH KRISZTINA: A főkegyúri jog a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendáján 1920 körül. In: Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk.: Tusor Péter – Szóvák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. (CVH I/15.) 337–360. p. (továbbiakban: TÓTH, 2017.)

²³ Olyannyira, hogy a kanonoki kinevezések és a tábori püspök egri stallumra kineveztetésének terve Csernoch Szmrecsányinak írt 1920. január 23-i levelében egymás utáni bekezdésekben szerepel. Vö. Egri Főegyházmegyei Levéltár (továbbiakban: EFL.), Capitulum Metropolita 398/1920.

Csernoch január 13-i levelére Gasparri államtitkár válasza február 21-én kelt: a püspökök a kanonoki stallumra jelölt nevét tudathatták a kormánynal, de csak abból a célból, hogy megtudják, van-e ellene politikai kifogásuk.²⁴

Ehhez járult hozzá, hogy amennyiben a vallás- és közoktatásügyi miniszter tárgyalta volna a dotációval kapcsolatban az egri érsekkel, akkor a feltételeket is a miniszter diktálhatta volna. Ezt megelőzve a prímás már a minisztertanács tanácskozása, illetőleg döntése előtt megkezdte a tárgyalást Szmrecsányi Lajos érsekkel. Milyen érvekkel győzte meg? Az első indoka, hogy az el nem kerülhető földbirtokreformnál – amelynek érdekében már 1918–1919-ben történtek lépések²⁵ – előnyös lesz Egerre nézve, ha ők tartják el a nemzeti hadsereg apostoli helynökét. Másik fontos érve, hogy segíthetne szükség esetén a püspöki teendőkben az érseknek. Ezt Zadravec István a későbbiek során többször meg is tette, a főegyházmege területén a ferenceseknek többször ő adta fel a rendeket – tehát a ferences rend is profitált püspökké szenteléséből –, illetve bérmakörutakat is folytatott.²⁶ Végül a prímás harmadik érve, hogy mivel bizonyára a protestánsok is kérik fogják hasonló állás szervezését, így meg lehetne nekik mondani, hogy mivel a katolikusok fizetik a tábori püspöküket, így ők is gondoskodjanak saját tábori eljáróikról.²⁷ Ez a megállapítás egyfajta előrelátásként értelmezhető, hiszen akkor még minden körletparancsnokságnál egy tábori lelkészi hivatal volt felállítva, amely hivatal élén katonai lelkészi rangban az idősebb római katolikus lelkész állt, aki nem befolyásolhatta a más vallás-

²⁴ Vö. BÁNK, 1945. 52. p.; SALACZ, 2002. 21. p.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1919–1921. pos. 1428. fasc. 575. f. 49r. (Csernoch Ogno Serra bécsi ügyvivőn keresztül küldte el levelét, aki január 23-i keltezéssel továbbította), f. 50r–51r. (Csernoch január 13-i folyamodványa), f. 53rv. (a Csernochnak küldött február 21-i válasz vázlata); PL. Cat. 15. 494/1920. (Gasparri Csernochnak küldött válaszelevele.)

²⁵ Sőt, már 1918-ban a püspöki kar által megbízott bizottság (benne a kassai, csanádi és veszprémi püspökökkel) tárgyalta a földművelésügyi miniszterrel. BEKE, 2018. 614–615. p.

²⁶ Pl. 1922. szeptember 21-én írt a ferences tartományfőnök Szmrecsányi érseknek, tudatva, hogy Zadravec szeptember 16-án indult bérmaútjára, melyet megszakítva október 4-én, Szent Ferenc ünnepén négy növendéknek feladná a diakonátust és egynek a szubdiakonátust, majd folytatva bérmakörútját október 14-én jönne Gyöngyösrre és 15-én szentelné szerpappá a diakónusokat. A diakonátus és a presbyteriatust között így 10 napi interstitium lenne, erre nézve kéri a 978. canon 2. § értelmében az engedélyét. – MFL. A kapisztránus ferences provincia tartományfőnökségének iratai. (továbbiakban: Tartományfőnökség.) Vagy pl.: EFL. Capitulum Metropolitana, 2111/1922. bérmakörútjáról jelent röviden 1922. május 27-én Szmrecsányinak és tudatja vele, hogy a második „turnust” szeptemberre tette a vikárius óhajára.

²⁷ Csernoch János Szmrecsányi Lajos érseknek, 1920. január 23. – EFL. Capitulum Metropolitana, 398/1920. Az 1920. március 17-i püspökkari konferencia 10. pontja is ezt az utóbbi érvet hozza fel a tábori apostoli helynökségnek a katolikus egyház általi ellátása mellett. Vö. A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. I–II. köt. Szerk.: Beke Margit. München–Budapest, 1992. (Dissertationes hungaricae ex Historia Ecclesiae, 12.) (továbbiakban: BEKE, 1992.) I. köt. 52. p.

felekezeti lelkész munkáját és hatáskörét. Külön arra létesített tábori tiszt-ség, amely valamennyi protestáns tábori lelkész munkáját összefogta volna, ekkor még nem volt.²⁸

Az 1920. november 6-i Honvédelmi Minisztériumban tartott szakértekezleten került szóba a felekezeti egyenjogúság jegyében a protestáns tábori lelkészlet vezetésének kérdése. Az értekezlet elején előadott tervezet szerint a budapesti református és evangélikus püspököt szerették volna a református, illetve evangélikus katonai lelkészlet élére állítani, akik lelki ügyekben önálló hatáskörrel bírnának és a honvédelmi miniszternek lennének alárendelve. Németh István dunántúli református püspök²⁹ a protestáns tábori lelkészlet szervezésének tervével egyetértett, de rámutatott, hogy a konvent határozata szerint a legidősebb püspököt illeti a katonai lelkészlet vezetése. Kapi Béla dunántúli evangélikus püspök³⁰ pedig bár a tervet ideiglenes megoldásként jónak tartotta – kivéve, hogy a katonai lelkészlet vezetését a budapesti püspökre bizzák –, önálló tábori püspökségek felállítását kérte minden keresztény egyháznak. Hozzátéve: „A végleges rendezésnek az elvi állásponthez képest való végrehajtásának nézete szerint jelenleg nem annyira katonai, mint inkább egyházi okai vannak a protestáns egyházak szempontjából, az egyházi szabályok ugyanis nem ismernek tábori püspököt. Ezeket a szabályokat módosítani kell.”³¹ Végül abban állapodtak meg, hogy amellett, hogy az értekezlet elvben elismeri a protestáns egyházak jogát az önálló tábori püspökségre, a reformátusok és evangélikusok számára egy protestáns tábori lelkészletet állítanak fel: a két protestáns egyház által kijelölt püspököt fogják az illető felekezetek katonai lelkészletének önálló vezetésével megbízni.³² Azonban további két évig húzódott a protestáns tábori lelkészlet ügye: 1923. február 9-én állította fel a protestáns tábori püspökséget Horthy, az élére pedig a református Soltész Elemést nevezte ki. Ellátásáról úgy egyeztek meg, hogy „A püspöknek és a püspöki hivatalnak költségvetésileg megállapított dologi és ügyviteli kiadá-

²⁸ Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban: HL.), VI.35. Prot. 1. dob., 1/2. A hadügyminiszter 1920. január 26-án a nemzeti hadsereg Fővezérségének írt levele másolata.

²⁹ 1914-től 1924-ben bekövetkezett haláláig volt a dunántúli református kerület püspöke.

³⁰ 1916-től 1948-ig volt a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke.

³¹ HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/3. Az 1920. november 6-án a katonai lelkészlet szervezése ügyében a Honvédelmi Minisztériumban tartott szakértekezlet jegyzőkönyve.

³² Uo. Nem csak az evangélikus püspök jegyezte meg, hogy a protestáns tábori püspökségnek nincs hagyománya, hanem Zadravecz István is emellett érvelt. Sréter István honvédelmi miniszternek írt 1920. november 9-i levelében azt hangsúlyozta, hogy bár szükséges a nem katolikus felekezetek lelkészeinek felügyelőség felállítása, tábori püspökséget az állam nem hozhat létre, hiszen ő magát is csak a katolikus tábori lelkészlet felügyelőjévé nevezte ki Horthy. Az Apostoli Szentszék pedig amellett, hogy jurisdikciót adott neki az apostoli helynökké kinevező bullával, különleges kegyként püspökké is kinevezte. Ez nem kötelező kellék, hanem ahogy Zadravecz okfejtésében szerepel: Róma többletadománya. HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/4. A fejleményekről a prímást is értesítette, aki a palliumra írt válaszfogalmazvány szerint egyetértett a tábori helynök tiltakozásával a protestánsok tábori felügyelőinek „püspöki” címére vonatkozóan: PL. Cat. 11. 2751. a/1920. Az előzményekhez ld. még: BORÓVI, 1992. 160–169. p.

sait, továbbá a tábori püspöknek az V. rangosztálynak megfelelő összes illetményét a honvédelmi tárcza fedezi. Netaláni egyéb akár személyi, akár dologi költségeket a protestáns egyházak egyeteme köteles viselni.”³³ A hercegprímás előrelátása tehát nem volt alaptalan.

Szmrecsányi egri érsek válasza nem váratott sokat magára: 1920. február 2-i keltezéssel közölte Csernochhal, hogy káptalanjával egyetértően úgy döntött, közreműködik Zadrevecz kinevezésében az utolsó mesterkanonoki stallumra a nemzeti hadsereg érdekeit szem előtt tartva. Ennek azonban a feltétele, hogy szekularizálják,³⁴ és elháruljon a káptalani javadalomhoz jutás 642. kánonban említett akadálya – a káptalani javadalomhoz jutás tilalma –, amely a szekularizált szerzetesekre is fennállt.³⁵ Csernoch a válaszlevél kézhezvétele után nem sokkal, február 9-én megírta levelét a pápának címezve, azonban nem maga juttatta el Rómába, hanem Tamás Alajos tartományfőnököt kérte meg, hogy küldje tovább az általános rendfőnöknek és kérje meg, hogy interveniáljon Rómában.³⁶ Egyrészt, mivel egy ferences rendi atya szekularizációját és tábori püspökké kinevezését szorosabban rendi ügynek tarthatta, másrészt mivel az ügyintézését a közvetlenül Rómában tartózkodó rendfőnökön keresztül gyorsabbnak gondolhatta, mint ha külön-külön adta volna be az illetékes kongregációkhoz a kérelmet a szekularizációra és a püspöki kinevezésre, továbbá a felmentésre az egri rezidencia kötelezettség alól.³⁷ A tartományfőnök Horthy

³³ A vallás- és közoktatásügyi miniszter a magyarországi református egyház egyetemes konventjének elnökségéhez, 1923. április 16. (A miniszter helyett Petri államtitkár írta alá. Másolat.) – HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/7., 1/8. (Szabály a protestáns tábori püspökség szervezetéről. A fenti idézet a 8. pont), 1/11.

³⁴ A szekularizáció a Szentszék által adott engedmény, amellyel egy ünnepélyes fogadalmas szerzetes fontos és súlyos okból engedélyt kap arra, hogy letegye a szerzetesi ruhát és a szerzetes előjárók alól kivonhassa magát – helyettük az illetékes megyéspüspök fennhatósága alá kerül –, azonban a fogadalmait köteles továbbra is megtartani. Tehát továbbra is meg kell tartania a tisztaságot, vagyont nem gyűjthet és engedelmeskednie kell a megyéspüspöknek. Részletezi: *Az új Generalis Constitutiókról. A szekularizáltakról. (Folytatás.)* In: *Rend-Tartományi Közlöny. A Kap. Sz. Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány hivatalos közlönye*, 1915. március. 19. p.

³⁵ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi. Romae*, 1918. (továbbiakban: CIC, 1918.) 186. p.; PL. Cat. D/c. 279/1920. ad 667/1925.

³⁶ MFL. Tartományfőnökség.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. ff. 45r–46r. Tamás Alajos OFM 1898-tól 1912-ig és 1915-től 1925-ig volt a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány tartományfőnöke. (Vö. A Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartomány név- és címtára. Bp., 1994. 10. p.) Az általános rendfőnök Serafino Cimio OFM volt (1915–1921), aki Rómában megbízottján, Bernardinus Klumper OFM-n keresztül intézte az ügyet.

³⁷ A szekularizációban a Szerzetesi Kongregáció, a püspöki kinevezés előkészítésében a Konzisztoriális Kongregáció, a rezidencia kötelezettség alóli felmentésben a Zsinati Kongregáció az illetékes. Vö. BÁNK JÓZSEF: *Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai*. Bp., 1958. (továbbiakban: BÁNK, 1958.) 49–50. p., 52. p.; A Konzisztoriális Kongregáció illetékességére ld. még: Pietro Gasparri Csernoch Jánosnak, 1920. március 12. – PL. Cat. D/c. 627/1920 in 667/1925.; Gasparri a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkárának, Gaetano de Lainak, 1920. március 15. – S.RR.SS.

Miklós január 8-i kérését követően, hogy járuljon hozzá Zadravec püspöki kinevezéséhez, már értesítette a rendfőnököt azzal, hogy részéről nincs ellenvetése. Ezt január 10-én Csernoch Jánossal is tudatta, hozzátéve, hogy terjessze fel legbölcsebb belátása szerint az ügyet az Apostoli Szentszékhez. Csatolta a rend hivatalos relációját is a tábori helynöki tisztségre kizemelt atyáról.³⁸

A primás február 9-i levele a pápának a minisztertanácsi döntést³⁹ is megelőzte, mivel biztosra vette, hogy az ügyet pártolni fogják.⁴⁰ Benne a jelölt erényeinek ecsetelésén kívül biztosította arról, hogy az egri érsek hajlandó Zadraveczet szekularizációja és a 642. kánon 1. §-ának tilalma alól történő felmentés után kanonokká kinevezni, az állam pedig biztosítani fogja számára a budapesti lakást és megtéríti a hivatalához kapcsolódó utazások költségeit. Ezek fényében kérte, hogy a pápa szekularizálja, adja meg a felmentést az említett kánon alól, nevezze ki címzetes püspökké és tábori helynökké, és mentse fel hivatalának gyakorlása idejére a rezidencia-kötelezettség alól (hiszen az egri kanonoki stallummal az egri rezidencia kötelezettsége is együtt járna). A rend generálisának megbízottja 1920. március 3-án továbbította a kérést az államtitkár jóindulatába ajánlva azt, azonban kihangsúlyozta, hogy a rend nem tartja szükségesnek Zadravecz szekularizációját az apostoli tábori helynöki teendők ellátásához.⁴¹ Tehát a római forrás megerősíti, amit eddig csak sejteni lehetett: az általános rendfőnök nem támogatta a tervezett szekularizációt. XV. Benedek ezt szem előtt tartva a szekularizációt nem engedélyezte, így Zadravec nem nyer-

AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. ff. 50r–51r. A bécsi nunciaturán keresztül, melynek az élén ügyvivő állt (Giovanni Battista Ogno Serra), és amely a magyar határokon kívül került, a kommunikáció meglehetősen körülményes lett volna. A budapesti apostoli nunciaturát ekkor még nem állították fel: Lorenzo Schioppa nuncius október 3-án érkezett Budapestre és október 6-án mutatta be megbízólevelét Horthy Miklósnak. Vö. MRKONJIC, TOMISLAV: Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna I. «Cancelleria e Segreteria». nn. 1-904 – aa. 1607-1939 (1940). Inventario. Città del Vaticano, 2008.; TÓTH KRISZTINA: Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása. In: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai, 1920–2015. Szerk.: Fejérdy András. Bp.–Róma, 2015. 85. p.

³⁸ MFL. Tartományfőnökség. A január 10-i reláció: PL. Cat. D/c. 279/1920. ad 667/1925.

³⁹ A minisztertanács 1920. március 25-én tárgyalta a kérdést a 35. pontban: ebben felhatalmazást adnak a honvédelmi miniszternek a Zadravec tábori püspökké történő kinevezésével kapcsolatos tárgyalásokra. Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL. OL.) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920. március 25.

⁴⁰ Borovi Józsefnél az szerepel, hogy úgy látszik, a minisztertanács határozatát már aznap kézhez kapta a primás, azonban mint fentebb láthatjuk, a minisztertanácsi döntést nem várta be. Vö. BOROVI, 1992. 135. p.

⁴¹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. f. 44r. Az általános rendfőnök megbízottjának, Bernardino Klumpernek 1920. március 3-án Pietro Gasparrihoz írt levele. A primás kérése: uo. ff. 45r–46r. A tartományfőnök által Zadraveczről küldött összefoglaló: uo., ff. 47r–48v. Klumper március 2-i, valamint március 12-i levele a tartományfőnöknek a primás kérésének kézhezvételéről és továbbításáról: MFL. Tartományfőnökség.

hette el az egri kanonoki stallumot, azonban a címzetes püspöki és a tábori helynöki kinevezéshez a szükséges intézkedést Gasparri megtette a Konzisztoriális Kongregációnál.⁴² Az utóbbi dikasztérium bíboros titkára, Gaetano De Lai⁴³ március 23-án jelentette, hogy a kinevezési dokumentum aznap elkészült.⁴⁴ A kérdés tehát ebben a helyzetben már csak az volt, hogy ki fogja anyagiakkal ellátni a tábori helynököt.

2. Hogyan tovább? – Jogi szakvélemény

Az, hogy az egyház lássa el kellően anyagiakkal a kinevezendő tábori helynököt és címzetes püspököt, már a kezdetek kezdetén, 1920. január elején foglalkoztatta az ügyet felkaroló Csernoch Jánost. Amint az eddigi elemzésem is mutatja, a lehetőségeket felmérve a leginkább tőkeerős káptalanban szeretne volna, ha Zadravec stallumot kap, és ennek érdekében lépéseket tett. Maga a szekularizáció, mint az egri káptalani stallum explicite feltétele az egri érsek február 2-i levelében volt leírva, bár kellő kánonjogi ismeretekkel bírva Csernoch is gondolhatott erre a lehetőségre, amikor Szmrecsányi érsektől a kanonoki kinevezést kérte. Zadravec István visszaemlékezése szerint februárban beszélt ezekről a primással személyesen, már azután, hogy Csernoch szekularizációs felterjesztést tett. Állítása szerint azzal a kettős szándékkal lépett elé, hogy semmit sem fogad el az államtól, hanem megélhetéséről a magyar egyház gondoskodjon, másrészt, hogy ferences szeretne maradni püspökké szentelése esetén is.⁴⁵ Mivel ezek a szempontok már korábban is felmerültek, így valószínűbb, hogy a Csernoch által ismertetett helyzetre reflektált beszélgetésük alkalmával. A szekularizációval kapcsolatban az álláspontját a primás 1920. április 19-i Gasparri-nak írt levele engedi sejtetni. Eszerint Zadravec csak abban az esetben volt hajlandó a primás által kért szekularizációba belenyugodni, ha tisztességes ellátásáról máshogy nem lehet gondoskodni.⁴⁶ Ezt látszik alátámasztani az a jogi szakvélemény is, amely mind az esztergomi Primási Levéltárban Zadravec 1920. április 11-i levele mellett mintegy annak csa-

⁴² PL. Cat. D/c, 627/1920. ad: 667/1925.

⁴³ 1908-tól volt a Konzisztoriális Kongregáció titkára. Vö. *Acta Apostolicae Sedis* (továbbiakban: AAS), 1909. 111. p.

⁴⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. f. 52r. A kinevező bullát, amely több hónap késéssel érkezett meg, augusztus 16-án küldte meg Zadravecznek Csernoch: PL. Cat. D/c. 1923/1920. ad 667/1925.

⁴⁵ BORSÁNYI, 1967. 268–269. p.

⁴⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. f. 53rv. Ő maga a szekularizációt Rómában nem kérelmezte és inkább szeretne volna folytatni szerzetesi hivatását. Ezt erősíti Tamás Alajos június 17-én a rend prokurátorának írt levele, melyben június 11-i levelére válaszol, ahol afelől érdeklődött, hogy a tábori apostoli helynököt szekularizálták-e, hiszen az *Acta Apostolicae Sedis*ben mellőzték a neve mellől az OFM rövidítést. Tamás jelzi, hogy a primás saját kezdeményezése volt a szekularizáció kérése, hogy Zadravec elnyerhesse az egri káptalani stallumot, a nevezett atya nem szeretne volna azt, és az Apostoli Szentszék nem is adta meg, amelyet mind ő, mind Zadravec örömmel vettek. Ennek ellenére az általános prokurátor 1920. szeptember 25-i levelében ismét feltűnt a téma: a Szerzetesi Kongregáció ugyanis arról érdeklődött, hogy Zadravec maga kérte-e a szekularizációját. Az említett leveleket ld.: MFL. Tartományfőnökség.

tolmányaként, mind pedig a Magyar Ferences Levéltárban őrzött tartományfőnöki iratok között megtalálható másolatban is végigveszi a kánonjog szempontjából lehetséges megoldásokat, köztük a szekularizáció ismételt kérését.⁴⁷ Szerzője Hanuy Ferenc a Pázmány Tudományegyetemen az egyházjog professzora.⁴⁸ Arra utaló megjegyzést, hogy ki kérte ki e jogi szakvéleményét, nem találtam, de mivel mind Zadraveczről, mind pedig a hercegprímásról E/3. személyben beszél és ismeri a prímás 1920. április 3-i, az Apostoli Szentzsék márciusi válaszáról, a szekularizációs kérés kudarcáról Zadravecznek írt levelét⁴⁹ – amely szintén megtalálható másolatban a tartományfőnöki iratok között –, előfordulhat, hogy a megrendelőt Tamás Alajos O.F.M. tartományfőnök személyében kell keresnünk. Ezt látszik erősíteni, hogy a prímás vele is tárgyalt a sikertelen szekularizációs kísérlet után.⁵⁰ A másik lehetőség, hogy maga Zadravecz atya – aki visszaemlékezéseiben ezt a dokumentumot egyáltalán nem említi – volt kíváncsi a dotálásának megoldási lehetőségeire, és mivel a hercegprímásnak és előljárójának szánta, ezért fogalmazott a jogász E/3. személyben.

A tábori püspök anyagi ellátása az esztergomi és egri érsek által megbeszélte megoldás elvetése után került ismét terítékre. Csernoch ekkor úgy látta, hogy az lenne a legcélszerűbb, ha a tábori helynöki hivatal és az ahhoz kapcsolódó utazások költségének fedezésére a kinevezett tábori püspök átalányt kapna, a budai rendháznak pedig az ellátása címén a Vallásalapból bizonyos összeget folyósítanának. Hozzáteve, hogy ha kívánatosnak tartja Zadravecz és a rend, akkor ismét szekularizációért folyamodik, de ezt nem látja célravezetőnek, mivel úgy tűnik, ennek a rend általános főnöke is ellene van. Ebben a megállapításában – ahogy láthattuk – nem tévedett.⁵¹ Zadravecz ezek után vélhetően megkonzultálta a dolgot a tartományfőnökkel is. Ennek nyomán született meg a Zadravecz április 11-én, a prímásnak küldött válaszához csatolt jogi szakvélemény Hanuy tollából.⁵² Ez alapvetően három lehetséges megoldást vázol.

Az első véleménye szerint a legtermészetesebb, melyet Csernoch is javasolt. A Vallásalapból kérjen rendje részére ellátás címén 50 ezer koronát és hivatala költségeire megfelelő összeget, a katonaságtól állandó gépkocsi használatát, a kormánytól pedig szabadjegyet vagy bérletjegyet az ország összes vasútvonalára. Így megmaradna továbbra is ferencesnek, hű maradna szegénységi fogadalmához is, csak a püspöki méltóságával össze nem egyeztethető kötelességei alól mentesülne, engedelmeskedni csak a pápának tartozna, a 628. kánon értelmében pedig a hivatala folytán neki járó jövedelmeket felhasználhatná, élvezhetné és kezelhetné, a felesleg és az öröklés révén keletkezett vagyon pedig a tábori apostoli helynöki hivatalt illetné meg. Hanuy véleménye szerint az Apostoli Szentzsék álláspontjának

⁴⁷ PL. Cat. D/c. 857/1920 in 667/1925.; MFL. Tartományfőnökség.

⁴⁸ Hanuy 1908-tól tanított egyházjogot a hittudományi karon. Ld.: Keresztény Magyar Közéleti Almanach. I. A–L. Szerk.: Hortobágyi Jenő. Bp., 1940. 362. p.

⁴⁹ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

⁵⁰ Vö. Csernoch János Szmrecsányi Lajos érseknek, 1920. április 19. – EFL. Capitulum Metropolitana, 1480/1920.

⁵¹ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; MFL. Tartományfőnökség.

⁵² PL. Cat. D/c. 857/1920. ad 667/1925.

ez felel meg leginkább, mivel mintegy misszionáriusi állásnak tekintik a tábori helynökséget.

A második lehetőség, hogy kérjen szekularizációt, és ha ezt elnyerte, akkor juttassanak neki egy kanonoki stallumot, hogy annak jövedelméből fedezhesse a kiadásait. Viszont Hanuy véleménye szerint: „Ez a már egyszer megkísérelt és a kuria által nem teljesített módozat a legszélsőségsébb, a legradikálisabb, amely épen azt az őserőt és hagyományos tekintélyt és suggestiót, amely az assisii nagy szent alapításaiból a keresztes hadak ideje óta sugárzik és százezreket ma is éltet, elsorvasztja, kikapcsolja és a hadsereg élére egy darócruhás missionárius püspök helyett egy gazdag javadalmas és suhogó selyembe öltözött főpapot állítana.”

Harmadik megoldásként kínálkozik, hogy szerzetesi minőségének megőrzésével elfogadhasson egy kanonoki stallumot úgy, hogy az abból származó jövedelmét élvezhesse és azt kezelhesse, de a felesleg és az öröklés révén keletkezett vagyon az apostoli helynökséget illesse (a 628. kánon 1.§-a értelmében), továbbá mentességet kérjen a rezidencia és a kóruszolgálat alól. Ez kedvező megoldás lenne, hátránya azonban, hogy precedenst Hanuy nem tud rá említeni, továbbá a püspökkel és a káptalani előljárókkal szembeni alávetettség kérdése.

Végül megemlíti azt a lehetőséget, hogy a pápa évjáradékot (pensiót) vetne ki valamelyik hazai püspökségre vagy káptalanra, miközben esetleg egy stallumot állandóan üresen hagynának. Az 1429. kánon 3. §-ára hivatkozik, amely szerint ez a pensió a járadékot kapó személy halálával szűnne meg. Azonban ezt nem javasolja, mivel a főkegyúr hozzájárulása lenne hozzá szükséges, de a főkegyúri jogok gyakorlásáról ekkor még nem született egyezés a Szentszék és a kormány között.⁵³

Zdraveczi április 11-i válaszában a harmadik megoldási javaslat mellett érvelt. Azonban ha explicite nem is, de hallgatólagosan a káptalani javadalomhoz jutását is elutasította az Apostoli Szentszék, amikor meghagyta szerzetesi állapotban. Az államtól éves átalány kérését ellátására, ruházatára, hivatali és személyi költségei fedezésére nem tartotta kivitelezhetőnek, mivel abban a pillanatban, hogy ezt elfogadná, a protestánsok is jelentkeznének állami szubvencióért a saját tábori előljárójuk számára. Így vagy mind a katolikusok, mind a protestánsok igényeit az állami kasszából kellene kielégíteni, vagy mindkét kérést elejteni. A szekularizáció ismételt kérését is elvetette, sőt, örömet fejezte ki, hogy szerzetes maradhat. Azonban az első szekularizációs kísérlet ellen írásban nem tiltakozott, sőt, Csernoch addigi fáradozásaiért köszönetét nyilvánította, kérve, hogy a továbbiakban legbölcsebb belátása szerint intézze az ügyét.⁵⁴

3. Az egri káptalan felajánlása

Csernoch, ahogy az 1920. április 19-i, Szmrecsányi érseknek írt leveléből kitétszik, inkább a Hanuy által javasolt negyedik megoldás mellett volt, azonban nem a pápa által kivetett pensió formájában, hanem az egri káptalan részéről egyfajta önkéntes felajánlasként. Így elkerülhetőnek gondolhatta a főkegyúri jogról folytatandó esetlegesen parttalan vitákat. Szeretné, ha élethossziglan 50 ezer korona tartásdíjat és 10 ezer korona lakáspénzt

⁵³ Vö. uo., valamint: CIC, 1918. 419. p.

⁵⁴ PL. Cat. D/c. 857/1920. ad 667/1925.

biztosítanának a tábori helynöknek, melyhez esetleg az egyik stallum betöltetlenül hagyható. Tehát a fix összegeket először a primás vetette fel, hozzátéve, hogy ez az éves összeg a gazdasági viszonyok függvényében változna, úgy, hogy mindig körülbelül egy kanonoki stallum átlagos jövedelmének feleljen meg és Zadravec István személyére szójjon, tehát a következő tábori püspök ellátása már nem az egri káptalant terhelné. A pensió, melyet a pápának is be szándékozik jelenteni a püspök prekonizációjától járna és Zadravec kezébe kellene kifizetni, aki felhatalmazást kapna a pénzkezelésre a Szentszéktől.⁵⁵

A primás e megoldás elfogadásában Szmrecsányival folytatott szóbeli tárgyalása alapján annyira biztos volt, hogy már aznap Gasparri bíboros államtitkárnak is levelet küldött. Ebben biztosította róla, hogy az egri érsek káptalanja egyetértésével hajlandó élete végéig pensiót nyújtani a tábori püspöknek, melynek összege – ahogy fogalmazott – az akkori szűkös viszonyok között 60 ezer korona, de ez csökkenhet, ha romlana a káptalan anyagi helyzete, úgy, hogy mindig egy kanonoki jövedelemnek feleljen meg. A tábori helynök ellátásának költségein felül a tábori vikáriusi hivatal költségeit a Vallásalap fogja fedezni.⁵⁶ Ezzel Csernoch tulajdonképpen *fait accompli* teremtett az egri érsek és a főkáptalan számára. A sürgetés okára a levél utolsó bekezdése világít rá, melyben a primás az anyagiakkal ellátás vázolt módjának jóváhagyását és a tényleges püspöki és apostoli helynöki kinevezést sürgeti. Hiszen bár elméletben a püspöki kinevezés már márciusban megtörtént, de gyakorlatban a tábori apostoli helynök még nem kapta kézhez a bulláit, sem a primáshoz, sem a tartományfőnökhöz nem érkeztek azok meg, értesítést sem kaptak róla, ráadásul a pápa még nem prekonizálta. A tábori apostoli helynöki kinevezésről sem érkezett meg a dokumentum. Így joggal gondolhatta a primás, hogy esetleg az anyagi alapok tisztázatlanságára vezethető vissza a késlekedés. Előfordulhat, hogy attól is tartott, hogy az egri főkáptalan által támasztott feltételek: a szekularizáció és a 642. kánonban említett akadály alóli felmentés elmaradásával a káptalan nem lesz hajlandó Zadravecznek a hivatalához méltó megélhetést biztosítani, így a tábori apostoli helynöki kinevezés tovább késlekedne, vagy a megfelelő anyagi biztosítékok hiányában nem valósulna meg. A válasz május 18-án kelt: a pápa üdvözölte az egri érsek és a káptalan felajánlását és megadta a kért felhatalmazást a tábori helynök primás által ismertetett ellátására.⁵⁷ Mindezt akkor, amikor még az egri főkáptalan össze sem ült ismét tanácskozni a kérdéstről.⁵⁸

⁵⁵ EFL. Capitulum Metropolita, 1480/1920.

⁵⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, periodo III. pos. 1367. fasc. 547. f. 53rv.

⁵⁷ PL. Cat. D/c. 1260/1920. ad 667/1925.; 1920. június 2-án kelt kísérőlevéllel, június 4-i másolatban megküldve: EFL. Capitulum Metropolita, 2153/1920. A fentiekben kívül felmerülhet bennünk, hogy a primás értesülvén az április 22-i konzisztóriumról – ahol végül a pápa nyilvánosságra hozta Zadravec kinevezését (vö. AAS, 1920. 148. p.) – sürgette az ügyet, bár az akkori postai viszonyok mellett aligha lehetett biztos benne, hogy a levél három nap alatt a címzett kezébe jut.

⁵⁸ A káptalani tanácskozások jegyzőkönyveit a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltárában (továbbiakban: MNL. HML.) és az EFL-ban néztem át. A júniusi határozatukat ld. alább.

A Szentszék felé kommunikált verzió több ponton jelentősen eltért attól, amit Szmrecsányi érsek és az egri főkáptalan korábban vállaltak, és – bár erre vonatkozó feljegyzések nem maradtak fenn – vélhetően attól is, amit a prímással szóban egyeztettek. Az előbbinek az egri érsek válaszelevelében hangot is adott.⁵⁹ Hangsúlyozta, hogy a fix összeget a bizonytalan mezőgazdasági jövedelmek tennék lehetetlenné, különösen a román pusztítás után, melynek következtében tönkrementek a felszerelések, és sok állat is elpusztult. A károk nagyságrendjéről az 1919. november 19-i káptalani jegyzőkönyvből alkothatunk képet, amelyben az szerepel, hogy a román megszálló csapatok a főkáptalan házilag kezelt gazdaságából 19.672.960 koronára becsült vagyoneértéket vittek el. Ebből mindössze 236.404 koronát térítettek meg, így a főkáptalan összes kára: 19.436.556 korona volt, amelyhez hozzájött, hogy a pusztítás után – megfelelő számú állat, takarmány, a gazdaság működéséhez szükséges eszközök hiányában – a termelékenység, így a bevétel is csökkent.⁶⁰ Ennek következtében a káptalan 1921-ben közel 10 millió korona értékben volt kénytelen igavonó állatokat beszerezni. Ebből 5,3 millió koronát az érsek jóváhagyásával és a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével a készpénz törzsvagyonból fedeztek – amely nyilvánvalóan refundálási, azaz visszatérítési kötelezettséggel járt –, a többit a folyó jövedelemből.⁶¹ Ez mutatja, hogy Csernoch feltételezése, hogy az egri káptalan kellően tőkeerős, nem volt alaptalan. Azonban a nagyságrendileg impozáns jövedelem mellett nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a gazdaságok üzemeltetéséhez jelentős kiadások is társultak, amelyhez hozzájöttek a káptalan egyéb kötelezettségei: kegyúri terhek, bérek, nyug- és kegydíjak, adók, közterhek, különféle intézmények fenntartása stb.⁶² Szmrecsányi szerint nincs akadálya annak,

⁵⁹ PL. Cat. D/c. 985/1920. ad 667/1925.

⁶⁰ MNL. HML. XII. 2/a. (= Az Egri Káptalan Magánlevéltárának iratai.) 460/1919.

⁶¹ Vö. EFL. Capitulum Metropolitana, 440/1922., 751/1922.

⁶² Az egri székesfőkáptalan 1920–1925-ös anyagi helyzetével kapcsolatban maguk az alap kutatások is hiányoznak. A tábori apostoli helynökkel kapcsolatos iratok között sikerült pl. egy 1925-ös kimutatásra bukkanom, amely az egri főkáptalan által viselt terheket sorolja fel, összevetve a háború előtti és utáni állapotot. (Török Kálmán dékán kanonok kimutatása, 1925. március 12. – EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925.) Sajnos azt nem konkretizálja, hogy a háború utáni állapot alatt melyik évet érti, az infláció miatt ugyanis 1925–1926-ra a korona jelentős mértékben elértéktelenedett, 1926-ban le is cserélték pengőre. A listán szereplő tételek: kongruahozzájárulás, az egri érseki lyceum teológiai kara, a jog- és államtudományi kara és a tanítóképző intézet fenntartása (tanári fizetés, lakbér, pótlék, nyugdíjjárulék, és a pedellus illetményeinek felerészben, a teológiai tanárok fizetésének negyedrészből fedezése), 13 elemi iskolai római katolikus tanító illetményeihez hozzájárulás felerészben, 7 külső káptalani római katolikus tanító illetményének teljes összege. A kimutatásban a háború előtt 163.809 korona volt, a háború után: 848.037.940 korona. Egy másik példa a kiadások nagyságrendjére: vagyonváltás céljára a 105 ezer katasztrális hold földből 17 ezer katasztrális holdat adták le. Vö. PL. Cat. D/C 675/1937 in 4377/1943. Az egri főkáptalan anyagi helyzetéhez további adalékok: TÓTH KRISZTINA: A káptalanok 1936-os értekezletének tanulságai. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2014. 3. sz. 71–96. p. (továbbiakban: TÓTH, 2014.)

hogy egy kanonoki stallum jövedelmét lekössék a tábori püspöki hivatal fenntartására, amely akár az előléptetésekkel idővel növekedhetne is.⁶³ A megjegyzés háttérében az a tény áll, hogy az egri főkáptalanban az első nyolc stallum a jövedelmek 2/3-án osztozik, míg a maradék hat stallum a jövedelmek 1/3-án.⁶⁴ A tábori püspöknek folyósítandó összeg mindig annyit tenne ki, amennyiből egy egri kanonok megél. Azonban világosan tisztázni kellene, hogy a főkáptalan helyzetétől függene a tábori püspök anyagi helyzete.⁶⁵ Ebből is kitetszik, hogy a kérdés megoldása korántsem volt olyan egyszerű, mint azt Zadravecz szubjektív szemszögből látta.⁶⁶

Csernoch jóval a Gasparrinak elküldött, megnyugtatónak szánt rendezési javaslat után, május 1-jei levelében igyekezett tisztázni a félreértést az egri érsekkel: nem állt szándékában meghatározott összeget kérni, mindössze azért említette, mivel ezt időről időre újra szabályozhatná, és mivel ha mindig egy teljes stallum jövedelmét kapná, akkor egy kívülálló nyerne betekintést a káptalan anyagi viszonyaiba, amit nem tart tanácsosnak. Évente vagy több évre előre kellene a pontos összeget meghatározni. Nyilvánvalóan dönthet amellett is Szmrecsányi, hogy mindig konkrétan egy stallum jövedelmét biztosítja neki. Leírása szerint a pápának azt kommunikálta, hogy Zadravecz mindig megközelítőleg egy stallumnak megfelelő pensiót fog kapni.⁶⁷

A Vallásalap számára szintén egyfajta kötelezettséget teremtett Csernoch az április 19-i Gasparrinak küldött levelével, amely a primás kérésére felvette költségvetésébe a tábori püspökség tárgyi szükségleteiről a gondoskodást (a budapesti garnizontemplom fenntartása, egyházi ruhák és szerelvények). Az erre szánt 50 ezer korona, melyet a Vallásalap rendkívüli kiadásai közé sorolt az 1920/21. évre, azonban többet nem szerepel a költségvetésében.⁶⁸ Zadravecz visszaemlékezésében erről az összegről, mely 1920. augusztus 25-én került kiutalásra a primás kezeihez és szeptember 25-én vette fel a tábori helynök, nem esik említés.⁶⁹

A primás Horthynak is befejezett tényként kommunikálta április 22-én, hogy a pápa nem szekularizálta Zadraveczet, azonban az anyagi kérdést megoldották: az egri érsek egy kanonoki stallum jövedelmét juttatja a szerzetes püspöknek és ez elegendő lesz mindenkor a püspöki méltósággal járó életmódhoz. A tábori püspökség anyagi szükségleteit a Vallásalap fedezi. A

⁶³ HML. XII. 2/a. 460/1919.

⁶⁴ BÁNK, 1945. 20–21. p.

⁶⁵ Szmrecsányi levele, 1920. április 27. – PL. Cat. D/c. 985/1920 in 667/1925.

⁶⁶ A tábori helynök azt hangsúlyozza, hogy megígérték neki egy kanonoki stallum jövedelmét, azonban mint láthatjuk, nem volt mindegy melyik stallumét. Kívülállóként továbbá nem láthatta át az egri főkáptalan anyagi viszonyait, annak előzményeit és az egyes kanonoki javadalmak nagyságrendjét.

⁶⁷ EFL. Capitulum Metropolitana, 2153/1920.

⁶⁸ Vö. PL. Cat. 32. 2013/1920., 1952/1923., 2463/1923.

⁶⁹ PL. Cat. 32. 482/1921. Haller 1920. augusztus 25-én Csernoch Jánosnak írt levele, mellette a nyugta, melyen az szerepel, hogy szeptember 21-én került felvételre, illetve nyugta arról, hogy Zadravecz István szeptember 25-én átvette az összeget. A palliumra írtak szerint 1921. február 15-én az új vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Vass Józsefnek küldte tovább a primás Zadravecz február 9-i elszámolását.

püspök a ferencesek budai rendházában fog lakni. Arra is figyelmezteti, hogy a katonai rangfokozat és a tábori lelkészet vezetésére a felhatalmazás csak a pápai kinevezés megérkezése után történjen, és úgy legyen megfogalmazva, hogy ne az tetszen ki belőle, hogy az állam nevezte ki püspökké. A kormányzót a hagyományokkal igyekszik meggyőzni: a közös hadseregben sem a király nevezte ki püspökké a tábori hadsereg főpapját.⁷⁰ A háttérben nyilvánvalóan a püspöki kinevezések és tágabb értelmezésben a főkegyúri jog gyakorlásának egyelőre tisztázatlan helyzete állt. Ez az a levél, amelyet Csernoch másolatban a tartományfőnököknek és Zadravecznek is megküldött észrevételezés céljából, s amelyre Zadravecz visszaemlékezésében is utalt és többször hivatkozott.⁷¹ Tartalma megszületésének általam vázolt pontos körülményeit azonban nem ismerte. Horthy a prekonizációt követően, de még a bullák megérkezése előtt, május 7-én bízta meg Zadraveczet a magyar nemzeti hadsereg katolikus tábori lelkészetének vezetésével, V. rangosztályba történő besorolása mellett.⁷²

Közel két hónappal a Gasparrinak és Horthynak írt kommunikációt követően a kész helyzet elé állított egri székesfőkáptalan is megtanácskozta, az egri érsek elnökletével, 1920. június 7-én a kérdést. A káptalan egyetértésével az érsek az utolsó mesterkanonoki stallumot összekapcsolva a nyíregyházi plébánia-javadalommal egyházmegyéje arra érdemes tagjának, Énekes János nyíregyházi plébánosnak adta,⁷³ míg ahogy a primás javasolta, fix összeget – 50 ezer papírkoronát negyedévi részletekben – állapítottak meg egy évre előre Zadravecznek, a betöltött stallum megterhelése nélkül, a káptalan folyó jövedelméből. Az összeget – ellentétben Zadravecz és ennek nyomán Borovi értelmezésével⁷⁴ – egyáltalán nem gondolták a jövőben minden évre fixnek, sőt, leszögezték, hogy a következő évben is

⁷⁰ Bár maga a kormányzó a főkegyúri jogokat az 1920/I. tc. 13.§-a értelmében nem gyakorolta. Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés irománya I. Bp., 1920. 23. p.

⁷¹ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; MFL. Tartományfőnökség.; BORSÁNYI, 1967. 269. p.

⁷² Báró Láng Boldizsár, a Katonai Iroda Főnöke értesítette erről Zadraveczet 1920. május 7-én. Vö. MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; BORSÁNYI, 1967. 34. p. Ld. még: BOROVI, 1992. 138–141. p.

⁷³ A Zadravecznek szánt helyre tehát nem a tábori helynök által feltételezett 1926-ban elhunyt Nagy János, hanem Énekes János került. Vö. BORSÁNYI, 1967. 293. p. Nagy János (1870–1926) 1920-tól tiszteletbeli kanonok, 1924-től rendes kanonok. Életéről és a keresztényszocializmus iránti elkötelezettségéről ld.: SZECSKÓ KÁROLY: A keresztényszocializmus egri úttörője. Dr. Nagy János kanonok. In: *Honismeret*, 1992. 1. sz. 32–34. p. Énekes János 1866-ban született, 1888-ban szentelték pappá, 1913-ban lett Nyíregyháza plébánosa, 1921-től az egri székeskáptalan tagja. 1937-ben hunyt el. Vö. Plébánosbeiktatás Nyíregyházán. In: *Budapesti Hírlap*, 1913. 208. sz. 14. p.; Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1914. Agriae, [1914]. 80. p.; Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1914. Agriae, [1914]. 110. p.; Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1921. Agriae, [1921]. 5. p. 29. p.; Gyászrovat. In: *Budapesti Hírlap*, 1937. augusztus 12. 9. p.

⁷⁴ Vö. BORSÁNYI, 1967. 270. p.; BOROVI, 1992. 190. p. Az 50 ezer koronát évnegyedes részletekben utalták ki, de ez nem jelentette azt, hogy minden egyes részlet felvétele után a tábori püspök külön megköszönte volna.

tanácskozás tárgya lesz. A stallum betöltését Szmrecsányi egyrészt az egyházmegye hosszabb ideje szolgáló buzgó papjai érdemeinek honorálásával, másrészt egyházkormányzati érdekekkel indokolja: a jelentős lélekszámmal bíró nyíregyházi plébánia plébánosának anyagi helyzetét, tekintélyét szeretné növelni az ottani más vallásúak előtt. Szintén eltértek a primás javaslatától abban, hogy nem a javasolt 60 ezer koronát ajánlották meg, hanem csak 50 ezret. Erre magyarázatot adhat, hogy az évjáradék adott személyre szólt, míg a 10 ezer koronát a hivatalhoz kapcsolódónak érezték, amelynek hangot is adtak, és mint ilyet vélhetően úgy gondolták, hogy a vallásalapból vagy az államtól kellene előteremteni.⁷⁵ A felajánlott 50 ezer korona értéke a tábori helynök szerint akkoriban egy leggyengébb tábori dotációnak felelt meg.⁷⁶

Miután a tábori püspök dotálásának kérdése megnyugtatóan rendeződni látszott, a primás júliusban kézhez kapta a bullákat, és augusztusban sor kerül Zadravecz püspökké szentelésére is Szegeden.⁷⁷ A fő felszentelő az a Csernoch János volt,⁷⁸ aki a szekularizáció elmaradását követően kész helyzet elé állítva az egri főkáptalant biztosította az évente előre meghatározandó, mindig revideálandó, de alapjában fix személyi juttatást az új püspököknek és a Vallásalapból egyszeri 50 ezer koronát a tábori püspökség költségeire.

II. A tábori apostoli helynöknek és hivatalának dotálása

1. Nagyratörő tervek és elégtelen megvalósítási lehetőségek

Nehézségeit, kálváriáját Zadravecz saját szemszögéből bőbeszédűen leírja visszaemlékezésében. Nem pusztán a saját dotációjának szűkösségével kellett megküzdenie, hanem a tábori püspökség intézményének megalapozására is kísérletet tett, de nagyszabású terveit, amelyek megvalósítása jelentős összegeket igényelt volna, nem sikerült valóra váltania. Miután – ha saját bevallása szerint nem is nagy lábon – kezdetben meg tudott élni az egri káptalan által ajánlott dotációból, egyik elsődleges problémája anyagiak terén a katonai lelkészek utánpótlásának kinevelése, illetőleg az apostoli tábori helynökség anyagi alapjainak lerakása, valamint saját lakhatásának megoldása voltak. Az utóbbi kettő nyilván összekapcsolódott.

Megválasztása után szinte azonnal azt tervezte a primással és a kormányzóval egyeztetve, hogy 1920 szeptemberétől 2–4 olyan növendék

⁷⁵ MNL. HML. XII. 2/a. 229/1920.; EFL. Capitulum Metropolitana, sz.n./1920. (A két dokumentum megfogalmazása helyenként egy-két szóban eltér.) Csernochot június 7-én értesítette a határozatról Szmrecsányi: PL. Cat. D/c. 1389/1920 in 667/1925.

⁷⁶ BORSÁNYI, 1967. 270. p.

⁷⁷ Zadravecz és ennek nyomán Borsányi a bullák késedelmes megérkezését a Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség 1920. június 20-i bojkotjával magyarázza. Vö. BORSÁNYI, 1967. 34. p.

⁷⁸ PL. Cat. D/c. 1388/1920. ad 667/1925. 1920. június 7-én kérte fel Zadravecz a primást – Lepold Antal irodaigazgató 1920. június 3-án kelt bizalmas közlése nyomán –, hogy szentelje püspökké. Az augusztus 24-i szegedi szentelésről Csernoch testimoniumot is kiállított augusztus 26-án. Vö. MFL. XI. Zadravecz-hagyaték. Zadravecz 1920. szeptember 6-i köszönőlevele a szentelésért: PL. Cat. D/c. 1923/1920. ad 667/1925. A szegedi szenteléshez további kapcsolódó dokumentumok: PL. Cat. D/c. 985/1920 és 1388/1920. ad 667/1925.

fogja megkezdeni a budapesti központi szemináriumban tanulmányait, akik a későbbiek során szeretnének a hadsereg szolgálatába lépni. Számukat később 6–8-ra szándékozott emelni. Korábbi rossz tapasztalatokból kiindulva úgy vélte, hogy a főpásztorok a tehetséges, addig értékes munkásságot kifejtő papságtól nagyon nehezen válnak meg és engedik őket a tábori lelkészet kötelékébe, ezért lenne szükség eleve a tábori szolgálatra nevelkedett „egyháziasan buzgó, szociális érzelmű és a katonaság pszichológiájával tisztában levő” papságra. Ehhez már 1920 júliusában kérte Klebelsberg vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy biztosítsa a vallásalapból a katonai lelkészi pályára készülők ellátásának és neveltetésének költségeit. Levelét másolatban a primásnak is megküldte. A levél hátoldalára jegyzett információ szerint 12 ezer koronára lett volna szüksége.⁷⁹

Csernoch János szeptemberi levelében felvilágosította az új tábori ordináriust, hogy nem lehetséges tábori szolgálatra szentelni papokat, mivel ilyen „titulus ordinationis” nincs. A püspöki kar azonban szívesen felveszi az általa kijelölt két papnövendéket valamelyik egyházmegyébe és onnan elbocsátja tábori szolgálatra, sőt, a központi papnevelde viselné a költségeket. Az egyházmegyei hovatartozásuk azonban a tábori szolgálat idején sem szűnne meg. Zadraveczt ezt a megoldási lehetőséget egyelőre elvetette, a jelentkezőknek elutasító választ adott és kilátásba helyezte, hogy a következő évben intézkedni fog tervének realizálása érdekében.⁸⁰ Több mint egy évvel később, 1921. november 14-én a püspöki kart kérte kellő számú tábori pap rendelkezésre bocsátására, valamint a tábori lelkészség neveltetésének megvalósítására anyagi forrás előmozdítására, sőt, memorandumát maga olvasta fel a november 17-i püspökkari ülésen, ahol utolsó előtti pontban tárgyalták.⁸¹ Ezzel nagyjából egyidőben kérésével a Konzisztoriális Kongregációhoz fordult, hogy a tábori lelkészet céljára papokat nevelhessen, azonban a nuncius 1922. április 5-én azt tudatta Csernochhal, hogy a kongregáció a titulum castris címre szentelést nem engedélyezte.⁸²

⁷⁹ PL. Cat. 32. 482/1921. Zadraveczt István 1920. július 31-i levele a vallás- és közoktatásügyi miniszternek [a fenti idézet ebből]. A hátoldalra rájegyezve, hogy szóbeli megállapodás alapján 12 ezer koronáról van szó. A primásnak Zadraveczt szeptember 13-án írt az ügyben.

⁸⁰ PL. Cat. 11. 2252/1920. ad Cat. 32. 482/1921. A primás szeptember 21-i és Zadraveczt szeptember 27-i levele. A jelentkező növendékeket azonban még ekkor is kénytelen volt elutasítani. Vö. HL VI.35. Római katolikus tábori püspökség, A Római katolikus tábori püspökség és lelkészetek segédkönyvei, 4. Iktatókönyv, 1921, a 799 és 800. számú bejegyzések. (Az iktatókönyvhöz tartozó iratok egy része a bejegyzések szerint selejteztve lett, más részük a levéltár munkatársának tájékoztatása szerint a két világháború között átkerült a Magyar Országos Levéltárba, és ott 1956-ban a tűz martalékává váltak, így csak a fennmaradt 1921, 1921–1922 és az 1925–1926-os iktatókönyveket tudtam átnézni.)

⁸¹ PL. Cat. 11. 19/1922. ad 1085/1922. A datálás november 14-e. A visszaemlékezéseiben publikált iraton 15-e szerepel. Vö. BORSÁNYI, 1967. 271–272. p., ld. még: 273. p.; BEKE, 1992. 88–89. p.

⁸² PL. Cat. 11. 57/1922. ad 1085/1922. A tábori püspök jurisdictiójához, melynek szabályozására végül 1923-ban került sor, ld. még: Archivio Segreto Vaticano (továbbiakban: ASV.), Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 10. 391–401.; A

A tábori apostoli helynökség anyagi alapjainak lerakása érdekében is megpróbált tenni. Egyrészt a földbirtokreform végrehajtásának⁸³ és a vitézi birtokok céljára adományozások⁸⁴ megindulásakor a püspöki karhoz címzett, már említett novemberi levél végén utalt rá, hogy ennek során a tábori püspökségre is gondolhatnának. Azonban talán mivel a tábori szolgálatra papok kérésével és tábori lelkészet céljára papnevelés ügyével egy levél végén említette meg mellékesen, püspöktársai szemében nem kapott kellő hangsúlyt és elsiklottak felette, amelyet emlékiratában nehezményezett. Az ekkori püspökkari jegyzőkönyvben a tábori lelkészet céljaira föld kérése nem is szerepel.⁸⁵ Később a primástól kérte az ügy püspökkar általi ismételt tárgyalását.⁸⁶

Klebelsberg Kuno a protestáns tábori püspök számára földigénylés során a paritás elve alapján a katolikus tábori püspöknek is szeretett volna a vagyonszállás földről juttatni, melyet a minisztertanácsnak 1924. szeptember 22-én beadványában megfogalmazott. Ennek másolata megtalálható a tábori püspök említett levele mellett a Primási Levéltárban.⁸⁷ Az ő javaslatára foglalkozott vele 1924. október 15-én még egyszer a püspöki konferencia, melyen a hajdúdorogi püspök és a tábori püspök számára kérte földbirtokok leadásának felajánlását. Kérését tudomásul vették.⁸⁸ A tábori püspök erre hivatkozva kért a primástól pár sor ajánlást 1924 novemberében, valamint arra, hogy több protestáns püspök már kapott földet. A kérést Csernoch tudomásul vette és ad acta tette.⁸⁹ Visszaemlékezéseiben

Konzisztoriális Kongregáció 1923. július 5-i dekrétumát ld.: MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

⁸³ 1920. évi XXXVI. törvénycikk végrehajtása összekapcsolódott az 1921-es vagyonszállással. Az 1921. évi XLV. törvénycikk értelmében az összes földterület minden kataszteri holdja után a terület nagyságához és átlag kataszteri jövedelméhez arányosított búzamennyiség a vagyonszállás mértéke. Ezt lehetett készpénzben, záloglevéllel, ingatlanra történő telekkönyvi biztosítással és földdel fizetni. Az átengedendő területnek az 1921. évi XLV. törvénycikk 59.§-a értelmében alkalmasnak kellett lennie az 1920. évi XXXVI. törvénycikkben megfogalmazott birtokpolitikai célok megvalósítására. Vö. Corpus Juris Hungarici. 1921. évi törvénycikkek. Bp., 1922. 389. p.

⁸⁴ Vitézi telkeket a haza védelmében kitért egyéneknek adományozta az államfő magánszemélyek, köz- vagy magántestületek által felajánlott földről, vagy ha valaki közvetlenül adományozta, akkor az államfő megerősítésével tehette. Az ilyen telekhez meghatározott közszolgálat végzése kötődött. Csak osztatlan formában lehetett örökíteni. Vö. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1920. 393.p., 394. p. (A m. kir. minisztérium 1920. évi 6.650. M. E. számú rendelete a vitézi telekről.)

⁸⁵ Vö. BEKE, 1992. 88–89. p.; BORSÁNYI, 1967. 273. p.

⁸⁶ Zadravecz levele, é.n. – PL. Cat. D/c. 1475/1923. (A palliumon: 1922. május 22. 500–1000 holdas instruált birtokot szeretne.)

⁸⁷ PL. Cat. 11. 3636/1924.

⁸⁸ BEKE, 1992. 146. p. (30. pont); BORSÁNYI, 1967. 282–283. p.

⁸⁹ PL. Cat. 11. 3636/1924; Zadravecz, 283. A protestáns tábori püspök ekkor még nem kapott földet, a vagyonszállás földről részesedés iránti igényét elutasították. Vö. Másolat. A vallás-és közoktatásügyi miniszternek a közalapítványi kir. ügyigazgatósághoz intézett 84468/1924. sz. átiratáról. (1924. szeptember 12.), in: HL VI.35. Prot. 1. doboz, 1/28. A Ravasznak kiutalt néhány száz hold többlet fejében

Zadravecz arról írt, hogy Csernoch a szatmári püspökség Magyarországon marad javaiból szeretett volna neki is juttatni még 1923-ban.⁹⁰ Azonban ezeknek a javaknak a zár alá vétele helytelen kezelés indokával csak 1926-ban történt meg.⁹¹ A levélben, amelyet Csernoch János 1923. május 25-én Klebelsberg Kunóhoz intézett, összefoglalva véleményét a nem Magyarországon székelő javadalmak magyarországi javadalmi birtokairól és ezek jövedelmének kezeléséről, megemlíti a tábori püspöknek föld juttatását is, azonban nem konkretizál, hogy mely külföldön élő javadalmas Magyarországon maradt javadalmából. Mindössze a következőket jegyzi meg: „Valami csekélyebb javadalomról lehetne ez alkalomból a tábori püspökség javára is gondoskodni.”⁹² Kérése elvi lehetőség maradt, nem talált meghallgatásra, ugyanakkor azt mutatja, hogy Csernoch 1920 után is foglalkozott a tábori püspök illendő megélhetése ügyével.

Zadravecz püspök a leendő apostoli tábori helynökök lakhatását is meg szeretett volna oldani, mint intézményt megalapozni, amihez szükség volt egy „székhelyre”. Kezdetben Csernoch elképzelésének megfelelően, és ahogy ő maga fogalmazott, a rendje iránti szeretettől áthatva a budai ferences zárdába költözött, mellyel párhuzamosan az állam is kiutalt számára egy hivatali helyiséget. 1921 februárjában még biztosan a budai rendházban lakott, mivel a tartományfőnöknek február 12-én arról panaszkodott, hogy nem tudja illően fogadni a hozzá érkező látogatókat, mivel vagy a folyosón vagy egyik-másik irodában az ottlevők jelenlétében fogadhatná őket. Segítségét kéri, ha szükséges, lakása klauzúrán kívül helyezésével.⁹³ Sokféle teendője miatt napirendjét sem tudta a kolostori napirendhez igazítani.⁹⁴ A tartományfőnök február 21-i válaszában – vélhetően szóbeli egyeztetést követően – reflektál levelére: a zárdából kilenc helyiséget nem lehetne elvonni, mivel nem lenne elég a rendtagoknak a maradék. Ha pedig nőne a rendbe lépők száma, akkor a vasfolyosón levő szobákra is szüksége lenne. Javaslatra, hogy a plébánia hivatal átköltözik a Comissariatust helyiségebe, és a volt plébániai irodát bocsátják rendelkezésére. Zadravecznek a kolostorból való közlekedéssel is meggyűlt a baja, ugyanis 1921-ben a korábban állandó használatra kapott gépkocsiját bevonták, január első harmadában be kellett szolgáltatnia a gépjárműjavítóba.⁹⁵ Saját állítása szerint

állítólag neki juttatandó 15 millió koronát Soltész Elemér 1925. május 3-án az Egyetemes Konventnek írt levelében nem említi, sőt, hangsúlyozza, hogy kizárólag az állami fizetésére van utalva. Vö. Uo. 1/38. Zadravecz értesülése: BORSÁNYI, 1967. 283. p.

⁹⁰ BORSÁNYI, 1967. 279–280. p.

⁹¹ MNL. OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1926. február 26., 10. pont. A javak küszöbön levő szekvesztrálásáról 1926. január 18-án Csernoch János is beszámolt a nunciusnak. ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 16. fasc. 2.1. f. 45rv.

⁹² EFL. Pubblico-ecclesiastica, 3400/1923. A tábori püspökség részére föld szerzésének tervével Zadravecz beszámolója nyomán foglalkozik: BOROVI, 1992. 197–199. p.

⁹³ Zadravecz István Tamás Alajos provinciálisnak, 1921. február 12. – MFL. Tartományfőnökség.

⁹⁴ Zadravecz István Kriston Endrének (vázlat), 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

⁹⁵ HL VI.35. Római katolikus tábori püspökség, A Római katolikus tábori püspökség és lelkészetek segédkönyvei, 4. Iktatókönyv, 1921, 49. számú bejegyzés. Az elintézés módjának és napjának megjelölése hiányzik, de mivel az előtte és utána levő iratokat

ezek után kiköltözött a kolostorból és beköltözött a Honvédelmi Kincstár Úri út 48. szám alatti két szobájába, amely meglehetősen szűkösnek bizonyult számára. 1923 októberében még itt lakott, ugyanis ide küldött számára Kriston Endre felszentelését követően bort.⁹⁶ Időközben a gyöngyösi konvent ajánlott fel számára Bene községben telket – lakás és tartózkodás céljára –, amelynek használati jogát kérte 1922 júliusában a Definitoriumtól élete végéig, azzal a kikötéssel, hogy utána az atyák vehetik ismét használatba. Kérését jóváhagyták.⁹⁷ Arra vonatkozóan nincs forrásunk, hogy ide költözött volna, mivel a község meglehetősen távol esett Budapeستől, de ideiglenesen, útjai alkalmával használhatta.

1923 februárjában megvásárolta hitelre az I. kerületben a Fortuna utca 15. szám alatt elhelyezkedő házat, melyben a táborigyülekezet és a katonapapok számára szeretett volna otthont teremteni. Ez elképzelései szerint a táborigyülekezet székhelye, valamint a Budapesten szolgáló és megfelelő hivatalos lakással nem rendelkező lelkészek és az átutazóban levő katonapapok lakhelye lett volna. A kiválasztásnál fő szempont volt közelsége a honvédelmi minisztériumhoz és a helyőrségi katonai templomhoz. Az épületre négy millió koronát kapott a népjóléti minisztertől, valamint az Angol-Magyar Banktól 15 millió kölcsönt vett fel. Átalakítására 20 millió korona adományt és öt év lejáratra 50 millió kölcsönt kért a Vallásalapból.⁹⁸ Tette ezt arra alapozva, hogy Csernoch Gasparrinak írt levelében a táborigyülekezet költségeinek fedezésére ezt az alapot jelölte meg. Ezáltal remélte a lakáskérdése megoldását. Ugyanakkor, amint a számok is mutatják, a vallásalap ilyen mértékű segélyt és főleg kölcsönt általában nem adott.⁹⁹ Elsősorban ez vezethetett el oda, hogy – az illetékes személyeknél történő közbenjárás ellenére¹⁰⁰ – végül kérvényét elutasították.¹⁰¹ Így kénytelen volt a

január 11-én, illetve január 12-én intézték, így vélhetően e dokumentumot is e napok egyikén. A gépautópóttár funkciójáról: VARGA IMRE: Adalékok az MH anyagellátó raktárbázis történetéhez. A gépkocsiszertár. In: *Katonai logisztika*, 2016. 2. sz. 224–268. p.

⁹⁶ Zadravecz István Kriston Endrének (vázlat), 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték. Lakhelyének kiderítéséhez a korabeli budapesti címtárat is megnéztem, de abban még 1922–1923-ban is a Margit körüti ferences zárda van feltüntetve (Budapesti cím és lakásjegyzék, 1922–1923. 1529. p.) így elképzelhető, hogy az ide költözésére csak 1922-ben vagy 1923-ban került sor. A rendházból kiköltözésre vonatkozó kérését sem a tartományfőnöki iratok között, sem a budapesti apostoli nuncius iratai között nem találtam.

⁹⁷ MFL. Tartományfőnökség. Acta Capituli Provincialis. Provinciae S. Joannis a Capistrano in Hungaria O.F.Minorum S.P.N. Francisci in Conventu nostro ad B.M.V. Elisabeth Visitantem Gyöngyösini die 17-a et sequ. mensis Julii anni 1922 rite et canonice celebrati. Ezen belül a 4. ülésen hangzott el a kérés, amelyet július 18-án tartottak.

⁹⁸ Zadravecz István Klebelsberg Kunónak, 1923. július 3. (Másolat.) PL. Cat. 55. 2089/1923. ad Cat. 11. 3161/1923. Lakáskérdéséről részletesen ír: BORSÁNYI, 1967. 274–278. p.

⁹⁹ Vö. PL. Cat. 32. 2463/1923.

¹⁰⁰ Felkereste Horthy Miklóst, Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztert és Vass József népjóléti minisztert is. Ezenkívül Csernoch és Szmrecsányi jóindulatát is kérte levélben. Vö. BORSÁNYI, 1967. 274–275. p.

korábban megvásárolt ingatlant eladni és a felvett hitelt is vissza kellett fizetnie.¹⁰² A budai rendház Historia Domusának krónikása 1924 augusztusában azt véli tudni, hogy a tábori püspök a Pasaréti út 10. szám alatt építtetett házat magának, ide érkezett vissza márciustól augusztusig tartó amerikai missziós körútjáról.¹⁰³ A tábori püspök lakhelyeként az 1925-ös ferences Schematismusban is Pasaréti út 10/b szerepel,¹⁰⁴ azonban későbbi sajtóhírekből az tűnik ki, hogy a püspök e lakhelyet nem maga építtette, hanem a villa egy lakrészét bérbe vette 35 millió koronáért.¹⁰⁵

2. A tábori apostoli helynök személyi dotálása

A tábori püspökség anyagi alapjait tehát nem sikerült a tábori apostoli helynöknek leraknia, a tábori lelkészet céljaira nem nevelhetett növendékeket, mivel nem volt ilyen titulus ordinationis, és a Konzisztoriális Kongregációnak a tábori apostoli helynök jogkörét körülíró dekrétuma sem tartalmazta, hogy nevelhetne papokat a tábori lelkészet céljára. El kellett

¹⁰¹ A történész az egyes célokra szánt összegeket böngészve óhatatlanul is azon a véleményen lehet, hogy a Csernoch által 1923. szeptember hó 7-én leírtaknak, hogy az összeg nagyságát kifogásolta a bizottság, lehet valóságartalma. Vö. BORSÁNYI, 1967. 277. p.; MFL. XI. Zadravec-hagyaték. Mivel papok számára már létesített Budapesten otthont a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Vadorzó utcában – amely gyalog körülbelül 20 percre van a budai vártól –, a prímás 1923. szeptember 7-én felajánlja, hogy költözzenek oda a katonapapok is. A levélből az tetszik ki, hogy vagy nem értette meg a tábori püspök szándékát, hogy kvázi püspöki székhelyet létesítsen, ahová maga is beköltözhet, megoldva így lakás gondjait, vagy szándékosan hagyta az utóbbit figyelmen kívül. Mindamelllett az is igaz, hogy a prímás, aki lévén a bizottság ideiglenes elnöke, szavazati joggal nem rendelkezett, az ülésen úgy vélhette, hogy az országban voltak fontosabb támogatandó katolikus ügyek is. Ezt a PL-ban a palliumra írt szöveg is megerősíti: „Egyelőre tudomásul. Azt hiszi nincs sürgősebb ügye az országnak az övénel.” PL. Cat. 55. 2089/1923. ad Cat. 11. 3161/1923.

¹⁰² Csalódottságának Csernoch Jánoshoz írt 1923. szeptember 2-i levelében adott hangot, melyben felveti, hogy a Szentszéknak jelenteni fogja a nagyjavadalmasok róla történő gondoskodásának kudarcát is. Közölve: BORSÁNYI, 1967. 275–276. p. A prímás szeptember 7-i válaszában utal rá, hogy ezt nyugodtan megteheti, azonban mindössze az egri érseket terheli ilyen irányú kötelezettség. Uo., 276–277. A kölcsönt a tábori apostoli helynöknek kamatostól kellett visszafizetnie. Vö. Zadravec István Kriston Endrének (vázlat), 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravec-hagyaték. Ld. még: PL. Cat. 55. 2951/1923. ad Cat. 11. 3161/1923.

¹⁰³ MFL. A budai rendház Historia Domusa. 1924. augusztus.

¹⁰⁴ Schematismus almae provinciae Sancti Joannis a Capistrano ordinis Fratrum Minorum S.P. Francisci in Hungaria ad annum Christi MCMXXV. Gyöngyös, 1925. [9. p.]

¹⁰⁵ Bűnpör Zadravetz püspök lakása körül. In: *Világ*, 1926. február 24. 9. p. A pert a villa tulajdonosa indította íj. László Árpád ügyvéd ellen, azzal vádolva, hogy 5 millió koronát visszatartott a püspök által kifizetett 35 millióból. A vádak alól az ügyvédet a per tisztázta. Budapesti lakcímgjegyzéket 1922–23 után csak 1928-ban adtak ki, amikoris Zadravetz Eleknét (a püspök édesanyját) tüntették fel ugyanezen lakcím alatti lakóként (Budapesti cím- és lakásjegyzék, 1928. 920. p.). Arra vonatkozó információt, hogy mikor költözött össze anyjával, vagy amint azt visszaemlékezésében említi, öccsével és édesapjával, nem találtam. BORSÁNYI, 1967. 271. p.

adnia a katonapapi otthon és a táborigazgató székhelyének megvásárolt épületet, és olyan földet sem sikerült szereznie, amelyet utódaira hagyhatt volna. Személyes kiadásainak fedezése sem járt sokkal több sikerrel.

Az egri főkáptalan 1920 júniusában prekonizációja időpontjától, április 22-étől egy évre 50 ezer koronát szavazott meg számára, azzal, hogy az összeget egy évre előre állapítják meg és a következő évben ismét döntenek felőle. Ez akkoriban egy leggyengébb táborigazgatói fizetésnek felelt meg Zadravecz szerint.¹⁰⁶ A táborigazgató 1921. április 12-én írt Szmrecsányi érseknek, jelezve, hogy az 50 ezer koronát felvette, és mivel nem tudja, hogy a következő évi összeghez új tanácskozás szükséges-e, érdeklődik a következő évi összeg kiutalásának módja felől, valamint további jóindulatát kéri.¹⁰⁷ A levélből kitetszik, hogy Zadravecz nem volt tisztában a Csernoch által még 1920 áprilisában az egrieknek ajánlott megoldási javaslat részleteivel. Április 16-án a káptalan ismét az előző évi 50 ezer koronát szavazta meg negyedéves részletekben.¹⁰⁸ Zadravecz püspök egy pár hónappal később jelezte Csernochnak, hogy az egri pensió kevés a megélhetéséhez (különösen, hogy a honvédség bevonta gépkocsiját és eltörölték a portómentességet¹⁰⁹).¹¹⁰ Azonban a táborigazgatói fizetést a honvédelmi minisztériumtól ekkor még nem fogadta el. Pensióját saját bevallása szerint miseintenciókkel és rokonaitól kért segéllyel egészítette ki.¹¹¹ 1921 novemberében vette csak a bátorságot a prímás kifejezett kérésére, hogy Szmrecsányi érseknek is megírja, a káptalan által felajánlott összeg nem elegendő a megélhetéséhez.¹¹² Az érsek nyomban írt a káptalannak, figyelmeztetve őket, hogy annak idején egy kanonoki stallum jövedelméről volt szó, így a felajánlott összegnek is azzal egybehangzónak kellene lennie.¹¹³ Tehát nem igaz, hogy nem törődött Zadravecz ügyével. A főkáptalan sem várt sokáig a válasszal, december 17-i ülésükön 1921 áprilisáig visszamenőleg további 50 ezer koronát ajánlottak meg a táborigazgatói helynöknek, azaz megkétszerezték addigi ellátmányát.¹¹⁴ Tehát a káptalan is készségesen reagált az érsek sürgetésére, aki erről december 29-én értesítette is a püspököt. Zadravecz 1922. január 6-i válaszában hálással megköszönte neki, hogy kérését elintézte, majd ezután továbbra is kérte jóindulatát.¹¹⁵ Ugyanígy január

¹⁰⁶ Vö. MNL. HML. XII. 2/a. 229/1920.; EFL. Capitulum Metropolitana, sz.n./1920.; BORSÁNYI, 1967. 270. p.

¹⁰⁷ EFL. Capitulum Metropolitana, 1813/1921.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Postai díjmentességet. Vö. 1921. évi XXI. törvénycikk.

¹¹⁰ PL. Cat. D/c. 2748/1921. ad 667/1925, Zadravecz István 1921. július 20-i levele a prímásnak.

¹¹¹ BORSÁNYI, 1967. 271. p.; Zadravecz István Kriston Endrének, 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; Zadravecz István levele a prímásnak, 1922. január 2. – PL. Cat. 11. 57/1922. ad 1085/1922.

¹¹² EFL. Capitulum Metropolitana, 6647/1921. Zadravecz István 1921. november 23-i levele az egri érsekhez.

¹¹³ Szmrecsányi érsek a káptalannak, 1921. november 25. – MNL. HML. XII. 2/a. 383/1921. (Ugyanitt a káptalan december 17-i ülésének jegyzőkönyve.)

¹¹⁴ Csekó Gábor az egri érseknek, 1921. december 17. – EFL. Capitulum Metropolitana, 6647/1921.

¹¹⁵ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.; EFL. Capitulum Metropolitana, 6647/1921.

9-én a káptalannak is köszönőlevelet írt, március 7-én pedig a primásnak is kifejezte köszönetét, azt feltételezve, hogy a pensió emelésében közbenjárt. Azonban mint a fentiekből kitetszik, csak arra van levéltári forrásunk, hogy a primás javasolta neki, hogy forduljon az érsekhez, közvetlen ráhatásra nincs.¹¹⁶

1922 áprilisában az azelőtt megállapított illetményének további folyósítását kérte, és a káptalan május 2-án készségesen meg is szavazta a 100 ezer koronát,¹¹⁷ Zadravecz pedig megköszönte május 27-én az érseknek.¹¹⁸ Ezzel párhuzamosan mind a protestánsok, mind Vass József miniszter, mind pedig Csernoch János katonai fizetés elfogadására buzdították. Előbbiek a protestáns tábori püspökség felállítására, utóbbi a helyzetre történő nagyobb rálátás miatt.¹¹⁹ Az egri főkáptalan 1923-ban nem tárgyalta Zadravecz dotációjának ügyét, áprilisban mindössze a számtartó válaszolt neki, hogy nem kapott új utasítást, tehát az addigi jövedelmet tudja csak folyósítani, melyet a tábori püspök akkor fel is vett.¹²⁰ A kanonokok talán maguk is belátták, hogy az inflációval egy évre előre meghatározott összeggel nem tudnak kellően lépést tartani és a püspöknek rentábilis jövedelmet nyújtani, de a megoldás módjáról nem lehetett köztük egyetértés. Ezért fordulhatott elő, hogy bár Szmrecsányi érsek a nuncius 1923. február 12-i teáján Zadravecznek még az egri főkáptalan jövőre bőkezűségét emlegette, de ügyét káptalani ülésen nem tárgyalták és nem hoztak új rendelkezést.¹²¹

Végül 1923. május 10-én jelentette Zadravecz a primásnak, hogy elfogadta az állami fizetést. A tábori püspökség intézményének lerakására ezzel párhuzamosan tette meg a már említett lépéseket: felvetette a primásnak, hogy meg kellene ismételni az 1921-es őszi püspökkari ülésen megfogalmazott kérését, miszerint adományozzanak földet a tábori püspökség céljára, továbbá azt is tudatta vele, hogy megvásárolta a Fortuna utcai ingatlant katonapapi otthon céljára. Amennyiben az utóbbi két nagyszabású terve megvalósult volna, úgy mind magának, mind utódainak lett volna javadalma és állandó lakhelye. Az állami fizetés felvételével szinte egy időben, 1923-ban ténylegesen sor került a protestáns püspökség létrehozására, a református Soltész Elemérrel az élén.¹²² Bár Zadravecz ekkor elhatározta,

¹¹⁶ Zadravecz István köszönőlevele a székesfőkáptalannak, 1922. január 7. – MNL. HML. XII. 2/a. 383/1921.; PL. Cat. D/c. 758/1922.

¹¹⁷ MNL. HML. XII. 2/a. (A 173/1922. sz. irat nincs az iktatási helyén.); EFL. Capitulum Metropolitana, 1714/1922. 1922. április 5-i levelében a tábori vikárius levelének a főkáptalanhoz történő továbbítását kérte; Csekó Gábor értesítése a káptalan döntéséről, 1922. május 2. – EFL. Capitulum Metropolitana, 2111/1922.

¹¹⁸ EFL. Capitulum Metropolitana, 2111/1922.

¹¹⁹ Vö. BORSÁNYI, 1967. 273. p.; BORÓVI, 1992. 192. p.

¹²⁰ A számtartó 1923. április 25-i levele, továbbá nyugta az Egri Főkáptalan Központi Számtartóságától 25 ezer koronáról. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹²¹ Az 1923-as év káptalani jegyzőkönyveihez áttekintettem: MNL. HML. XII. 2/a. 300. köt. A káptalan bőkezűségének említését ld.: Zadravecz István Kriston Endrének, 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹²² Vö.: A vallás- és közoktatásügyi miniszter a magyarországi református egyház egyetemes konventjének elnökségéhez, 1923. április 16. (A miniszter helyett Petri államtitkár írta alá. Másolat.) – HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/11.

hogy többet már nem szeretné felvenni az egri pensiót, azonban Kriston Endrével – akit ő szentelt püspökké – történő 1923-as őszi levélváltásában már az állami fizetéssel járó kööttségekről írt, és arról, hogy ha megkapná természetben a káptalantól a megfelelő ellátást, akkor a katonai fizetésről mondana le.¹²³

Ahhoz, hogy megértsük a tábori püspök fizetése körüli problémát és a püspök cselekedeteinek mozgatórugóit, érdemes feltenni a kérdést, hogy mennyit is ért 1920-ban, majd az azt követő években 50 ezer, illetőleg 100 ezer papírkorona. A fizetőeszköz romlását leginkább összevetése az aranyalapú értékmérővel, az aranykoronával érzékelteti. A korona értéke 1920 augusztusától csökkent. Míg júliusban 31,13 papírkorona ért egy aranykoronát, addig 1920 decemberében egy aranykorona már 87,42 papírkoronával volt azonos (280%-os értékcsökkenés), azonban Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter¹²⁴ hathatós gazdasági intézkedéseinek hatására értéke 1921-ben javult: márciustól júniusig erősödött, 1 aranykorona 42,37 papírkoronával volt egyenértékű. A miniszter – akinek intézkedéseire, a portómentesség eltörlésére és a gépkocsija bevonására Zadravecz is panaszkodott – programját nem tudta keresztülvinni, szeptemberben lemondott. Ehhez jöttek egyéb külső körülmények (fehérterror, a király visszatérési kísérlete stb.), amelyek hozzájárultak a korona értékének csökkenéséhez. Az inflációt tehát nem sikerült kordában tartani. 1922 elejétől 1923 februárjáig a pénzromlás felgyorsult: míg januárban egy aranykorona 129,62 papírkoronát ért, 1923 februárjában már 520,65-öt (januárhoz képest 401, 67%-os értékvesztés). 1923 augusztusában pedig 3486,80 papírkoronát (februárhoz képest 669,7%-os értékvesztés).¹²⁵ 1921 áprilisában tehát még reménykedhetett a tábori püspök, hogy a papírkorona értéke stabilizálódik, hiszen a fizetőeszköz erősödött, ezért kérhette az előző évi illetmény kiutalását, azonban 1921 végére a papírpénz már csak harmadát érte, mint júniusban. Ekkor kapott 1922 januárjában visszamenőleg még 50 ezer koronát a tábori püspök: a három negyedévi részlet egyösszegű kifizetése ideig-óráig megoldotta a problémát. Ezután keresett egyéb módokat a tábori püspökség anyagi alapjainak lerakására, mely a saját lakhatási és javadalmazási problémáját is megoldotta volna. E kísérletei azonban zátonyra futottak. 1923-ra a fizetőeszköz annyira devalválódott, hogy például 1923 augusztusában egy ács órábéra 1600–1800 koronát tett ki, ami napi 8 óra munkával számolva havi több mint 330 ezer koronára jön ki.¹²⁶ Tehát 100.000 korona az átlagembernek egy havi megélhetésre sem volt elég, hát még egy

¹²³ PL. Cat. D/c. 1475/1923.; Zadravecz István Kriston Endrének, 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹²⁴ 1920. december 16-tól 1921. szeptember 27-éig a második Teleki kormány pénzügyminisztere. Politikájához ld.: BOTOS JÁNOS: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924. In: *Múltunk*, 2015. 3. sz. 106–113. p. (továbbiakban: BOTOS, 2015.)

¹²⁵ A fenti adatokat Botos idézett cikkéből citálom, a korona árfolyamának részletes változását, összevetését egyéb valutanevekkel ld. ott. Közgazdaságtan nyelven, indexszámokkal bemutatva: DÁLNOKI-KOVÁTS JENŐ: Árszínvonal, munkabér és életszínvonal 1921-ben. In: *Közgazdasági Szemle*, 1922. 64–74. p.

¹²⁶ Vö. A tartományfőnök Klebelsberg Kunónak a szegedi Mátyás templom tornyának restaurálása ügyében, 1923. augusztus 24. – MFL. Tartományfőnökség.

püspöknek, akinek rangjához méltóan kellett megjelennie a különféle hivatalos eseményeken. A papírpénz értékének romlását, illetőleg a drágulás mértékét egy hétköznapi életből vett példával is szeretném érzékeltetni: míg 1921 második felében egy pár cipő átlagos ára 800–1200 korona körül mozgott,¹²⁷ addig 1923 júliusában egy pár átlagos ára: 40–60 ezer korona volt,¹²⁸ tehát az egri káptalantól kapott éves fizetéséből 1923-ban Zadravec püspök összesen két pár cipőt tudott volna venni. Így érthető, hogy 1923 májusában a primásnak írt levelében lemondott róla és inkább a katonai fizetéséhez ragaszkodott.¹²⁹ Az egriekkel azonban közvetlenül nem közölte sem azt, hogy felveszi az állami fizetést, sem azt, hogy nem szándékozik felvenni többet az egri pensiót, legalábbis ilyen jellegű üzenetváltást egyik levéltárban sem találtam. Azonban az állami fizetés folyósítása után a szókimondó püspöknek nagyobb mértékben kellett az állami elvárásokhoz alkalmazkodnia – többször berendelték jelentéstételre egy-egy beszédét követően¹³⁰ –, és a pénz értéke tovább romlott: hiperinflációval kellett szembenézni. Így logikus lett volna, amennyiben az egri káptalan természetben megfelelő járandóságot ajánlott volna meg számára, lemond az

¹²⁷ Ld. pl.: *Kőrösvidék*, 1921. június 4. 4. p.: Nagy György Lajos békéscsabai cipész hirdetése; Ferenc: Kenyérharc. – „Csak kacagj, bajazzó”. In: *Egri Népiújság*, 1921. szeptember 30. 1–2. p.; *Nyírvidék*, 1921. december 3. 8. p.: a Hungária cipőáruház hirdetése.

¹²⁸ MNL. OL. MTI. 4. kiadás, 1923. július 30. 5 óra 20 perc. (f. 308.). Ebben az Árvizsgáló Bizottság megnyugtatja az embereket, hogy az egyes újságokban közölt megbotránkoztatóan magas árak a luxuscikkekre vonatkoznak, az átlagos közszükségleti cikkek ára azoknál alacsonyabb, pl. a kész cipők box bőrből: 40–60 ezer koronába kerülnek.

¹²⁹ Ennek konkrét összegéről nem találtam információt, mindössze az 1925-ös illetményszabályzat nyújthat némi fogódzót (1920–1924-es vonatkozásban illet nem találtam). Eszerint az V. rangosztályba tartozó ezredesi fizetés a 2. fokozatban 300, illetőleg az 1. fokozatban 340 aranykorona volt, a IV. rangosztályba tartozó tábornoki fizetés pedig 400 aranykorona. A protestáns tábori püspök fizetése saját bevallása szerint 1925-ben az utóbbi összeg volt. Bár a katolikus tábori püspököt kezdetben az V. rangosztályba sorolta Horthy, vélhetően időközben felfelé lépett a ranglétrán, mivel 1923-ban a legkisebb javadalmazású tábornoki fizetést említi visszaemlékezésében, ami több mint 12 millió papírkorona volt, és a pápának címzett 1925. január 12-i folyamodványában is szerepel, hogy tábornoki fizetést kapott. Ezzel szemben Egerben az ügyre vonatkozó 1925-ös iratok között található egy feljegyzés, amely a katolikus tábori püspököt a III. rangosztályba, altábornagyi fizetéssel tünteti fel, ami havi 480 koronát tett ki lakáspénz és egyéb pótlék nélkül. Szmrecsányi érsek ezzel az összeggel számolt 1925. március 28-i pápának írt folyamodványában (ennek részletes elemzését ld. később). Vö. ZÁVODI SZILVIA: Életmód, életkörülmények és mentalitás a magyar katonatiszt-családoknál a 20. század első felében. Bp., 2012. (Kézirat. PhD-disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola.) (továbbiakban: ZÁVODI, 2012.) 69. p.; HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/35.; BORSÁNYI, 1967. 270. p.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. 5r–7v., f. 19r–24r; EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925.

¹³⁰ Vö. BORSÁNYI, 1967. 281. p.; Zadravec István Kriston Endrének (vázlat), 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravec-hagyaték.

állami fizetésről, azonban egy ilyen meglehetősen barátságosnak tetsző gesztus esetleges hatásával nem kalkulált.

Az egri főkáptalan azonban, miután értesültek róla, hogy Zadravecz felveszi az állami fizetését, úgy ítélte meg, hogy a már kialakult helyzeten nem lenne szerencsés változtatni. Tehát csak fizetésekiegészítésnek szánt természetbeni ellátmányt szavazott meg számára: 1924. január 22-én arról tájékoztatták, hogy 2 hízott sertést 300 kg élősúlyban és 50 hektoliter búzát kap ellátmányként, amennyiben a káptalan anyagi helyzete nem rosszabbodik. Ha nem szeretné elvinni, úgy pénzbeli értéküket is kérheti.¹³¹

Zadravecz ebbe saját állítása szerint belenyugodott, mígnem 1925. január 10-én Lorenzo Schioppa nunciusnál járt, aki rákérdezett dotációs ügyének alakulására, melyről korábban Cavallier József, az Új Nemzedék főszerkesztője informálta.¹³² Ezt követően készült el január 12-én a pápának írt folyamodványa, amelyben saját szemszögéből feltárta az események alakulását.¹³³ Visszaemlékezéseiben arra utal, hogy más ügyben járt a nunciaturán, és maga Schioppa utasította a jelentés megírására, azonban ez a tény a nuncius január 15-i Gasparrinak küldött kísérőleveléből nem tűnik ki. Mindössze az, hogy melegen pártolta az ügyet, és hogy nagyon pozitív véleménnyel volt a táborigazdálkodásról, aki – ahogy fogalmazott – mindenki épülésére buzgósággal végzi a feladatait nem csak a katonák, hanem a civilek között is, ezért megérdemli a segítséget. Másrészt pedig az egri érsek és a káptalan, akik megígérték a pensiót, rendkívül magas jövedelemmel bírnak, tehát kötelességük a rangjához és hivatalához méltó ellátás biztosítása.¹³⁴ Ennek az lett a következménye, hogy Gasparri referálását követően a pápa az annak idején Hanuy jogi szakvéleményében is feltűnő, de korábban precedens nélküli megoldást léptette életbe: az egri káptalan ossza fel úgy az éves káptalani jövedelmet, hogy Zadravecz István a prebendás kanonokokkal egyenlő porciót kapjon, mintha ténylegesen stallummal bírna a testületben. Január 29-én erről értesítette a bíboros államtitkár a nunci-

¹³¹ A búzát 79 kilogrammos minőségben, budapesti tőzsdei középáron, levonva a budapesti paritást. Vö. MFL. XI. Zadravecz-hagyaték. A káptalan vonatkozó jegyzőkönyve és a püspöknek írt levél fogalmazványa: MNL. HML. XII. 2/a. 24/1924. A búza mindenkor belső értékéből adódott, hogy a korszakban sokszor számoltak vele, pl. a vagyonszámlánál, kongruakiegészítésnél és jelen esetben a táborigazdálkodás juttatásánál is ezt ajánlotta a káptalan. Szerepére bővebben rámutat Lukács György gyulai országgyűlési képviselő 1922. július 14-i ülésén az indemnitás vita során elhangzott beszédéből a következő részlet: „A búzának mindenkor van belső értéke, búzára mindenkor szükségünk lesz, s a mi a fő, a búza állandó és egyforma hozamarányban van a földhöz. Az a gazdálkodó tehát, aki igénybe venné a búza bizonyos mennyiségére szóló záloglevelek formájában a mezőgazdasági hitelt, ezt egészen nyugodtan tehetné meg, mert biztos lenne abban, hogy földje évről-évre megtermi azt a búzamenyiséget, amelyben az ő annuitása kifejezésre jut. A hitelintézet is nyugodtan hitelezne, mert tudná, hogy adósa évről-évre természetben birtokába jut annak a búzamenységnek, amelyet annuitásként törlesztenie kell.” Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló II. Bp., 1922. 34. p.

¹³² BORSÁNYI, 1967. 283–284. p.; BOROVÍ, 1992. 193. p.

¹³³ Vö. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. ff. 5r–7v.

¹³⁴ Uo., ff. 2r–4r.

ust,¹³⁵ aki megragadta az alkalmat és a végrehajtásra a prímást kérte fel.¹³⁶ Február 4-én a nuncius erről Zadravec püspököt is tájékoztatta.¹³⁷ Nyilvánvaló lehetne, hogy „Roma locuta, causa finita”, de a tábori püspök javadalmazása ügyében korántsem volt így, amiben több tényező játszott közre, ezeket szeretném a továbbiakban sorra venni.

III. A tábori apostoli helynök dotálása a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció napi-rendjén

1. A tábori apostoli helynök és az egri érsek folyamodványa a pápának

Zadravec a maga részéről a visszaemlékezéseiben leírtaknak megfelelően, szubjektív szemszögből adta elő január 12-ei levelében XI. Pius pápának javadalmazása történetét, azonban – a Borsányi által lábjegyzetben állítottakkal ellentétben – a Pesti Központi Papnevelde házának eladását nem említette. Elbeszélése néhol a rendelkezésekre álló forrásokkal ellentmondást mutat. Ellenben feltárta javadalmazásának történetét, ahogy saját szubjektív szemszögből azt látta, néhol a rendelkezésre álló forrásokkal ellentmondásban. Kihangsúlyozta, hogy 1920-ban Szmrecsányi megígérte, hogy inkardinálja káptalanjába és kanonoki jövedelmet biztosít számára. A pápa ki is nevezte március 23-án domitianopolisi címzetes püspökké és tábori apostoli helynökké, azonban kívánságával összhangban úgy, hogy megtarthatta szerzetesi mivoltát. Szmrecsányi így is biztosította Csernoch János közvetítésével a Szentszéknek, hogy egy kanonokéval megegyező jövedelmet fog neki juttatni, amiből püspöki rangjához méltóan megél majd, amely felajánlást Gasparri 1920 júliusában Csernochhoz írt levelében elfogadott. A tábori püspök rosszul emlékszik, vagy téves információval rendelkezik, a megoldást nyugtázó levelet a bíboros államtitkár már májusban megírta.¹³⁸ A kötelezettségvállalás alátámasztására a tábori apostoli helynök a Csernochnak a kormányzóhoz írt 1920. április 22-én kelt levelét idézi, melynek a másolatát a prímás annak idején neki is megküldte. Ebben arról is szó volt, hogy a tábori apostoli helynökség költségeinek fedezéséről a Vallásalap fog gondoskodni.

Ezek után Zadravec a konkrét számokat említi. Leírja, hogy az egri káptalan kezdetben 50 ezer koronát adott neki, majd sok kérésre 1922-re felemelték 100 ezerre az apanázst.¹³⁹ A pénz értéke rohamosan romlott, így ez az összeg, amelyért állítása szerint újra és újra könyörögnie kellett, nem érte el az 50 ezer olasz lírát. Ismerteti azt is, hogy többször írt türelmetlenül Csernochnak és a lemondásán gondolkodott, míg végül elment a kor-

¹³⁵ Arch. Nunz. Ungheria, busta 13, fasc. 15, f. 266rv.

¹³⁶ PL. Cat. D/c. 544/1925. in 667/1925.

¹³⁷ BORSÁNYI, 1967. 284. p.

¹³⁸ Vö. PL. Cat. D/c. 1260/1920. ad 667/1925.

¹³⁹ A sok kérésnek nem találtam nyomát a forrásokban, mindössze novemberben írt Szmrecsányinak, aki azonnal intézkedett is, hacsak nem arra utalt, hogy Csernoch Jánosnak többször megemlítette, hogy évi 50 ezer koronából nem tud megélni. A többi alkalommal mindössze hálásan megköszönte az érseknek a neki juttatott összegeket. Azt sem tárja fel a Szentszéknek, hogy 1921-re visszamenőleg is kapott a káptalantól még 50 ezer koronát.

mányzóhoz és tábornoki fizetést kért tőle. Ezt elfogadta, de két szempontból is károsnak tartja: egyrészt mivel így nem a hadseregnek ad, hanem a hadseregből él, és elvesztette szőlés és működés terén a függetlenségét, másrészt fizetése felvétele lehetővé tette a protestáns táborigyűlés felállítását. Havi 2000 lírát kap,¹⁴⁰ azonban a protestáns püspök jobb helyzetben van, mivel már házat és hamarosan 500 hold földet fog kapni.¹⁴¹ Végül megjegyzi, hogy az egri főkáptalan saját kezdeményezésre¹⁴² 1924 elején úgy döntött, hogy az állami fizetése mellé természetbeni ellátást biztosít számára: 2 disznót és 40 mázsa árpát, de csak amennyiben a káptalan anyagi helyzete továbbra is jó lesz.¹⁴³ Véleménye szerint az egyházmegyében a gyengélkedő papok kapnak ennyi pensiót. Végül felveti, hogy előfordulhat, azért alakult így javadalmazása, mivel csuháját találják méltatlannak a püspökséghez.¹⁴⁴

A táborigyűlés állításával szemben érdemes megvizsgálni, hogy hogyan látta az eseményeket Szmrecsányi Lajos, aki tudomást szerezve a szentszéki határozatról, hogy úgy osszák fel a káptalani jövedelmet, mintha Zadravecz is kanonok lenne és juttassanak belőle neki egy részt, szintén levelet írt a Szentatyának. Előbb azonban Csernoch János február 17-i felhívására is válaszolt, amelyben közölte vele a nunciuson keresztül kapott utasítást és intézkedését kérte.¹⁴⁵ Szmrecsányi február 21-én ingerült hang-

¹⁴⁰ A *Pénzügyi Közlöny*ben megjelenő 1924. december végi hivatalos valuta árfolyammal számolva 100 líra 324.000 korona volt, tehát a táborigyűlés püspök egy hónapban 6.480.000 koronát keresett saját bevallása szerint. (A következő hivatalos közlés 1925. január végi, tehát január közepén még a december végi átváltással számolhatunk.) Azonban nagy valószínűséggel elszámolta az átváltást, mivel 1925-ben az ezredesi fizetés is magasabb, 7.500.000 volt egy hónapra. Vö. ZÁVODI, 2012. 69. p.; *Pénzügyi Közlöny*, 1924. 36. sz. 679. p.

¹⁴¹ A protestáns táborigyűlés püspök másfél év utánajárás után nem egy házba, hanem egy lakásba költözhetett be a Református Egyetemes Konvent székházának első emeletén 1924 júliusában. Földet nem kapott, 1925. május 3-án az Egyetemes Konventnek írt levele szerint kizárólag állami fizetéséből élt (a lakáspénzt és a családi pótlékot is beleszámolva). Vö. HL. VI.35. Prot. 1. dob. 1/30., 1/38.

¹⁴² Mint korábban láthattuk, ezt Zadravecz István maga sugallta nekik, Kriston Endréhez írt levelén keresztül.

¹⁴³ A káptalan nem árpát, hanem búzát ígért (vö. MNL. HML. XII. 2/a. 24/1924.), a táborigyűlési apostoli helynök levelében viszont a „hordeaceus”, azaz árpa szó szerepel. 79 kg-os minőségben számítva az 50 hektoliter búza 3950 kg, ami így a táborigyűlési apostoli helynök számításai szerint megközelítőleg 40 mázsa.

¹⁴⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. 5r–7v. A levélben nincs szó a táborigyűlés püspökség anyagi javainak megalapozásáról vagy a püspöki kar gazdasági tevékenysége elleni feljelentésről, ahogy azt feltételezi: BORÓVI, 1992. 194. p.

¹⁴⁵ Csernoch a levélben arra hivatkozik, hogy 1920-ban az egri érsek javaslata nyomán a Szentszéknek azt írta, hogy Zadravecz majd mindig egy kanonoki stallum jövedelmét kapja pensióként, amely nem fix összeg, hanem a mindenkori terméseredménytől és gazdasági konjunktúrától függ. S évről évre fenntartották a jogot az összeg megállapítására. Ez az összeg az első évben 50 ezer korona volt. Az előterjesztést a Szentszék elfogadta, s ezután ő nem foglalkozott az ügygel, így őt magát is meglepte az intézkedés. EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925.

nemben felelt, mivel egyházmegyéjét érintő rendeletet a megkérdezése nélkül hoztak, egyoldalú nézőpont megismerését követően, és még csak nem is őt bízták meg a végrehajtással, mindössze tudomásul veheti és közölheti a főkáptalannal. Másrészt pedig arra hivatkozott, hogy az egyházmegyei szükségletek fedezésében is jelentős részt vállal a káptalan – mely kérdésben a nuncius nem volt tájékozott –, így magát az egyházmegyéjét is érzékenyen érinti az új kötelezettség. A felkapott mondatot, hogy az intézkedés tudomásul vétele azért nehézkes, mivel nincs olasz tolmácsa, csak mellékesen említette. A járulékot véleménye szerint a tábori apostoli helynök megelégedésére évente emelték, később pedig a megváltozott viszonyok mellett is igyekeztek kielégíteni jogos igényét, habár tudomása szerint 6587 aranykorona állami fizetést kap.¹⁴⁶ Mivel irodai személyzetre, irodai kiadásokra és utazásra nem kell költenie, így személyes szükségleteire összességében a javadalmazásának elégnek kell lennie. Addig nem szeretné tudomásul venni, amíg nem ő magával, az egyház nyelvén – tehát latinul – közli, és az ő véleményének meghallgatásával hozzák meg a határozatot.¹⁴⁷ A válasznak ezt a lényegi részét Csernoch János február 24-én a nunciushoz írt levelében tolmácsolta, amelyet követően Gasparri közvetlenül az egri érseknek küldte el az utasítást latin nyelven április 4-én.¹⁴⁸ Szmrecsányi csak április 14-én válaszolt röviden, jelezve, hogy megérkezett az hozzá, de betegeskedése miatt felel késedelmesen.¹⁴⁹

Vélhetően április elején még nem érkezett be az Államtitkárságra az egri érsek március végi folyamodványa, aki március 28-án ragadott tollat és megírta a javadalmazás történetét a Szentatyának. E levél tartalma eddig nem volt ismert a történeti szakirodalomban, pedig ahhoz, hogy komplex képet kapjunk az eseményekről, fontos minden érintett fél véleményével tisztában lennünk. Először is azt hangsúlyozza, hogy váratlanul érte a határozat, mivel nem volt tudomása a káptalan és a tábori vikárius közötti nézeteltérésről,¹⁵⁰ különösen, hogy Zadravecz leveleiben a megemelt pensióért hálásnak mutatkozott. Mindezek után őt megkerülve fordult a Szentszékhez panaszával. Ezt követően Szmrecsányi is előadja a történeteket a saját szemszögéből, kihangsúlyozva a káptalan kiadásait és kötelezettségeit, amik nem teszik lehetővé a tábori vikárius nagyobb mértékű támogatását. Érvei alapján kéri a határozat felfüggesztését és az ügy újbóli megvizsgálását.

Szmrecsányi leírása szerint, miután a tábori apostoli helynökségre kiválasztott ferences atyát nem szekularizálták, kanonoki prebendát sem tudtak neki biztosítani, hanem évente meghatározott pensiót, amit 1920-

¹⁴⁶ Ahogy fentebb említettem, ez egy akkori altábornagyi fizetésnek felelt meg, a tábornokok – Zadravecz e kategóriába sorolta magát – ennél valamennyivel kevesebbet kerestek: havi 400 aranykoronát. ZÁVODI, 2012. 69. p.

¹⁴⁷ PL. Cat. D/c. 667/1925.

¹⁴⁸ EFL. Capitulum Metropolitana, 1578/1925.

¹⁴⁹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. f. 25.

¹⁵⁰ A tábori püspöknek az 1922-ben juttatott megemelt pensiót követő anyagi nehézségeiről azonban tudomással bírt, legalábbis ha nem így lett volna, 1923 februárjában a nuncius teáján nem említette volna Zadravecznek a káptalan leendő bőkezűségét. Zadravecz István Kriston Endrének, 1923. október 2. – MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

ra, majd 1921-re 50 ezer koronában állapítottak meg. Mivel a pénz értéke devalválódott, a tábori püspök 1921. november 23-án jelezte, hogy nem tud 50 ezer koronából megélni, így a káptalan megduplázta a járandóságát. Zadravecz ugyanezt a megduplázott összeget kérte a következő évre is, amelyet 1923. április 23-ig kiutaltak neki. Mivel a tábori helynök ezután már tábornoki fizetést kapott, természetben kérte a pensiót. Erre a káptalan 1924-re 40 mázsa búzát és két hízott disznót ajánlott fel neki, azzal a megjegyzéssel, hogy mindaddig megkapja, amíg nem fordulnak rosszabbra a körülményei. A megszorító fél mondat háttérében az áll, hogy a proletárok, valamint a románok rablása, fosztogatása következtében a káptalan állatállományának jelentős része és gazdasági eszközparkja megsemmisült, melyeket a gazdasági csőd elkerülése érdekében pótolniuk kellett.¹⁵¹ Ezenkívül földrengés következtében számos épület megrongálódott, melyek helyreállítása is sok tőkét felemésztett.¹⁵² A földreform során pedig birtokaik ötödét le kellett adniuk, és bizonytalan, hogy a jövőben több területet is le kell-e adniuk.¹⁵³ Továbbá a közterhek, adók is oly mértékben fokozódtak, hogy épphogy elégséges a kanonokok megélhetésére a káptalani jövedelem.

Ennek ellenére nem feledkeztek meg egyéb kötelességeikről, a vallás, kultúra és erkölcs javításáról, a szenvedők felemeléséről, patrónusként 16 helyen 24 templom fenntartásáról, a hozzájuk kapcsolódó elemi iskolák tanárainak dotálásáról, valamint az érsekkel együtt egyenlő mértékben az egri érseki líceum teológiai karának, jog- és államtudományi karának fenntartásáról (ami az egyetlen ilyen katolikus intézmény az országban) és a tanítóképző, valamint a felső kereskedelmi iskola ellátásáról. Az érsek konkrét számadatokat is sorol, hogy mennyivel nőttek mely kiadásai és kijelenti, hogy több terhet a főkáptalan már nem bírna el.¹⁵⁴ A káptalan segítsége nélkül azonban nem tudná tovább fenntartani a jogakadémiát, így mindössze három protestáns jogakadémia maradna az országban.¹⁵⁵ És ez csak az érem egyik oldala. A másik, hogy a káptalanjában a jövedelem

¹⁵¹ A nagyságrend érzékeltetésére egy pár számadatot is felsorol: 184 ló, 1388 tehén, 12644 juh, 156 disznó, 35 gép, 101 eke.

¹⁵² Eger városban és környékén több kisebb földrengés volt 1922. augusztus 12-én, 21-én és 1923. február 9-én, amelyet 1925. január 31-én egy, az épületekben komoly károkat okozó földrengés és február-márciusban több utóregés követett. Vö. SCHRÉTER ZOLTÁN: Az 1925 januárius 31-i egri földrengés. In: *Földtani Közlemény*, 1925. 1. sz. 26–49. p. (Schréter sorra veszi a településeket és a károkat); *Egri Népujság*, 1925. 26. sz. 1–3. p. több cikk témája a földrengés.

¹⁵³ A földbirtokok egyötödének leadása erős felfelé kerekítés. 1936-ban az egri káptalan képviselője a 105 ezer katasztrális holdból összesen 17 ezer katasztrális hold leadását említette, tehát földterületeik hatodát. Vö. TÓTH, 2014. 76. p., 87. p.

¹⁵⁴ Török Kálmán dékán kanonok kimutatása, 1925. március 12. – EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925. A fiúk részére 1921-ben kezdték el szervezni az Egri Érseki Római Katolikus Fiú Felső Kereskedelmi Iskolát, melynek dotálásában több más szereplő mellett a káptalan is szerepet vállalt. Vö. KISS PÉTER: Az egri érseki líceum történetéből. Eger, 2016. (továbbiakban: KISS, 2016.) 79. p.

¹⁵⁵ 1921-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter felvetette a felekezeti jogakadémiák megszüntetését, azzal indokolva javaslatát, hogy túl sok jogászt képeznek és 1923-tól megvonta az államsegélyüket. Azonban az érsek és a káptalan továbbra is fenntartották az intézményt. Vö. KISS, 2016. 54. p.

elosztása nem egyenlő mértékű: a káptalani statútumok szerint az első 8 kanonok a jövedelmek 2/3-át, az utolsó 6 kanonok pedig 1/3-át kapja. Nem lehet tehát egyenlő részekre osztani. Ezenkívül a káptalan javai földekben vannak, amelyek nagyrészt misealapítványok, így az 1506. kánon értelmében nem lehet rájuk adót kivetni. S a püspöki kongregáció is megerősítette 1867-ben, hogy mindegyik kanonoknak megkülönböztetett és abszolút joga van a saját beneficiumai jövedelmére. A káptalani stallumok betöltése pedig a magyar szokásjog szerint az apostoli király joga. Bár most nincs koronás királyuk, Szmrecsányi utal rá, hogy a pápai határozat végrehajtásából konfliktus lenne, valamint arra is, hogy fontolóra kellene venni a lelkek javát figyelembe véve a Pázmány által citált törvényt, mely szerint a főkegyúri jogot az ország kormányzója is gyakorolja.¹⁵⁶

A káptalan felajánlása megtételekor abban reménykedett, hogy a hadsereg visszaállítja a régi Magyarország határait, azonban nem így történt: a trianoni békeszerződésben a hadsereg számát 35 ezer főre korlátozták, amelyből mindössze 20 ezer volt katolikus. Ezeknek nem volt szükséges külön ordinárius, mivel szétszórva az ország területén a helyi plébánosok viselték gondjukat, házassági ügyekben is a helyi püspök vagy érsek volt az illetékes. Így a káptalan lelkesedése is érthetően alábbhagyott. Különösen, hogy a tábori vikárius 6587 aranykoronás – átszámítva 111.979.000 koronás – állami fizetést kapott, amelyből az állami tisztviselők családjukkal együtt megélnék. Véleménye szerint a tábori püspök fizetéséből és a pensióból rangjának megfelelően meg tud élni, főleg úgy, hogy saját udvart nem tart fenn, útiköltségre nem kell gondolnia, nincs megterhelve erőn felül a hivatala és nem foglalja le annyira a munka, hogy ne tölthetne több hónapot a másik féltekén anélkül, hogy távolléte kellemetlenséget okozna. Itt nyilvánvalóan amerikai útjára utalt az érsek, aki levele végén arra kérte a pápát, hogy ne helyezzen elviselhetetlen terhet az egri káptalanra, hanem utasítsa a tábori vikáriust, hogy elégedjen meg azzal a segéllyel, amelyet a káptalan felajánlott neki.¹⁵⁷

A két folyamodványt egymás mellé téve tehát láthatjuk, hogy míg a tábori vikárius úgy érezte, hogy az egri főkáptalan nem állta a szavát, hogy mindig egy káptalani stallum jövedelmét juttatják neki, addig az egri érsek leveléből az tűnik ki, hogy kifejezetten azzal a kikötéssel vállalták e kötelezettséget, hogy ha a káptalan helyzete nem rosszabbodik és minden évben előre megállapítandó összegben. Míg Zadravec úgy érezte, hogy sokszor kellett ezért a kevés pénzért is könyörögnie – minden bizonnyal beleszámította ügyének Csernoch elé tárását is, aki ezeket a panaszokat nem továbbította Egerbe –, az egri érsek hangsúlyozta, hogy velük nem közölte elégedetlenségét, mindössze köszönőleveleket írt, amikor pedig közölte, azonnal léptek is. A tábori apostoli helynök nem volt tisztában az egri főkáptalanra

¹⁵⁶ „Regem coronatum quidem nondum habemus, sed recte propterea operae pretium esse nobis videtur ponderare, utrum opportunum sit animos attentos reddere ad alias etiam dispositiones legis per Cardinalem Pázmány citiae, secundum cuius articulum 56: Gubernator Regni exercuit etiam ius patronatus ecclesiarum.” Ez több szempontból is lehetetlennek bizonyult: egyrészt Horthy protestáns volt, másrészt az 1920. I. tc. 13.§-a értelmében a kormányzó a főkegyúri jogokat nem gyakorolta.

¹⁵⁷ A folyamodvány: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. f. 19r–24r. A Gasparrinak írt kísérőlevél uo., f. 18r.

nehezedő terhekkel sem, amelyet az érsek a vállalással erős kontrasztban ábrázolt levelében. Végül a tábori püspök 1925-ben tulajdonképpen azért szeretett volna az egyháztól kapni püspöki rangjához méltó jövedelmet, mivel így az igehirdetésben és a katonák lelki kormányzásában függetlenségét nagyobb mértékben látta volna biztosítottnak. Ezzel szemben Szmrecsányi érsek csak azt látta, hogy tábornoki fizetéséből és a káptalan természetbeni fizetéskiegészítéséből egymaga jól meg tud élni.

2. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció 1925. november 16-i ülése

Mindkét érintett fél véleménye tehát ismert volt az Apostoli Szentszék előtt, így objektívebb képet tudtak alkotni a történésekről. Az egymásnak néhol ellentmondó információk mérlegelését két kongregáció: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció bíboros atyáira bízta, akik november 16-án közös tanácskozást tartottak. Ezen a tábori apostoli helynök ügye mellett a magyar egyházmegyék gazdasági helyzetét és az azzal kapcsolatos teendőket vitatták meg.

A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja egyike volt az 1908-ban a Római Kúria szerkezetét megreformáló Sapienti Consilióban felsorolt 12 kongregációnak.¹⁵⁸ Egyházpolitikai kérdésekben a pápa tanácsadó szerve volt, főleg olyan ügyek kerültek a napirendjére, ahol az adott államok kormányaival kellett tárgyalni, de feladatkörébe tartozott azoknak az egyházpolitikai ügyeknek az intézése is, amelyekkel a pápa az államtitkár útján megbízta. Prefektusa az államtitkárság vezetője, a bíboros államtitkár, titkára az államtitkárság egyházpolitikai osztályának vezetője volt. Hivatalból tagjai voltak a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkára, a Szent Officium bíboros titkára, a kancellár bíboros és a datarius bíboros. Évente több alkalommal tanácskoztak a világegyház jelentős ügyeiről, például konkordátum-tervezetekről, az egyház érdekeit sértő rendeletekre adandó válaszról, vagy mint jelen esetben is, az egyházi javak kezeléséről. Ha több kongregáció hatáskörét is érintette az ügy, akkor közösen vitatták meg a kérdést. A tanácskozás előtt nyomtatott füzetben foglalták össze az előzményeket a részt vevő bíborosoknak, melynek végén felsorakoztatták a megválaszolandó kérdéseket, ún. dubiumokat. Az anyaghoz rendszerint mellékletben források kapcsolódtak. Magukról az ülésekről jegyzőkönyvet írtak, melynek végén lejegyezték, hogy mit tanácsoltak az ügyben a pápának, és gyakran azt is, hogy ő mit határozott.¹⁵⁹

A Konzisztoriális Kongregáció jelentőségét mutatja, hogy élén prefektusi minőségben maga a pápa állt. Ügyvezetője mindig egy bíboros titkár, hivatalból tagjai a Szent Officium bíboros titkára, az Egyetemek és Szemináriumok Kongregációjának prefektusa és a bíboros államtitkár voltak. Feladata az ügyek előkészítése a konzisztóriumok számára, egyházmegyék, székes- és társaskáptalanok létesítése, felosztása, káptalani méltóságok létesítése, megszüntetése, püspökök, apostoli adminisztrátorok, koadjuto-

¹⁵⁸ Vö. AAS, 1909. 7–19. p.

¹⁵⁹ BÁNK, 1958. 55. p.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Stati Ecclesiastici, Anno 1916–1938. pos. 305. fasc. 34. f. 8rv. Ld. még a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának jegyzőkönyveit és az egy-egy jegyzőkönyv melletti aktákat (S.RR.SS. Rapp. Sess.), illetve: TÓTH, 2017. 338–339. p.

rok és segédpüspökök kinevezésének előkészítése, a kivándoroltak lelki ügyei és az egyházmegyék feletti legfőbb felügyelet.¹⁶⁰ Ezen utóbbi révén volt illetékes az 1925. november 16-i ülésen e kongregáció is, hiszen ez nem csak a tábori apostoli helynök dotálását, hanem a magyar egyházmegyék gazdasági helyzetét is vizsgálta.¹⁶¹

A jegyzőkönyvet kísérő és az ülést előkészítő összegző füzet júniusra elkészült, tehát vélhetően már az egri érsek és a tábori vikárius egymásnak részben ellentmondó folyamodványának beérkezése után elhatározták a bíborosi tanácskozást.¹⁶² Azonban a rendezés még egy pár hónapot váratott magára, melynek több oka lehetett: egyrészt nyomós érv volt, hogy Lorenzo Schioppa nunciust 1925. május 3-án Hollandiába helyezte internunciussá a pápa, így május 16-án elutazott új állomáshelyére.¹⁶³ Az új nuncius 1925. június 2-i kinevezését követően csak június 26-án érkezett meg Magyarországra.¹⁶⁴ Először át kellett látnia a helyzetet, hogy esetlegesen véleményét tudjon formálni és közvetítőként fellépni a helyi egyház és Róma között. Különösen sokat nyomott a latban, hogy elődjével szemben teljesen más-hogy látta a magyar egyházi javadalmak helyzetét és a tábori püspök dotálását is.¹⁶⁵ Ahogyan Szmrecsányi érsek leveléből, aki káptalanja rossz anyagi helyzetére hivatkozott, is kitetszik, a kettő szorosán összefüggött, ezért tárgyalták a két ügyet egy ülésen a bíboros atyák. Másrészt, Szmrecsányi érsek csak novemberben utazott személyesen Rómába, vélhetően szeretnék volna az ő véleményét is személyesen meghallgatni, mielőtt döntést hoznak.

Cesare Orsenigo nuncius összegző véleménye az előkészítő anyaghoz csatoltan olvasható. Ebben november 20-án többek között leírta, hogy a tábori püspök több mint 40 ezer líra éves jövedelemmel rendelkezik¹⁶⁶ és

¹⁶⁰ BÁNK, 1958. 49–50. p.

¹⁶¹ S.RR.SS. Rapp. Sess., Ungheria, 1925, Sessione 1287. E témakörben az első lábjegyzetben említett ösztöndíjak és kutatócsoport keretében külön tanulmány készül, ezért nem foglalkozok vele most itt részletesen.

¹⁶² Uo. Ld. még: ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 16. fasc. 5.1. f. 375.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, 1924–1943. pos. 27. fasc. 29. f. 67r–83r.; S.RR.SS. Rapp. Sess., Ungheria, 1925. Sessione 1287.

¹⁶³ ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 34. fasc. 6.1, f. 174r.; MRKONJIC, TOMISLAV: Archivio della nunziatura apostolica in Ungheria (1920–1939). In: Gli archivi della Santa Sede e il regno d'Ungheria (secc. 15–20). In memoriam di Lajos Pásztor. A cura di: Platania, Gaetano – Sanfilippo, Matteo – Tusor, Péter. Bp.–Roma, 2008. (CVH I/4.) 266. p.; Uő: Archivio della Nunziatura Apostolica in Ungheria. („Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest”). aa. 1920–1939. Indice 1235. 13. p.

¹⁶⁴ AAS, 1925. 332. p.; ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 34. fasc. 6.1. f. 174r. Ld. még: ASV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 14. fasc. 1.1. ff. 2–34.

¹⁶⁵ Érintőlegesen foglalkoztam vele: Modernkori katolicizmus vs. neobarokk államegyház. Mi vezetett Cesare. Orsenigo nuncius felszólalásához egy magyar püspökkari konferencián? In: Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Szerk.: Klestenitz Tibor – Zombori István. Bp., 2015. 243–255. p.

¹⁶⁶ 1925 október végén a hivatalos valutaátváltási árfolyam: 100 líra 290.000 korona volt, tehát körülbelül évi 116 millió koronára tehető a nuncius akkori számításai

nem a ferences konventben, hanem magánházaiban él. Másrészt az egri káptalan a közvélemény szerint tényleg nagyon gazdag, de jövedelmeiket nem lehet pontosan megtudni, mivel nagyrészt természetben vannak, és jó pár közülük nem éves, hanem szakaszos, így jó lenne felszólítani a káptalant, hogy 3 évi kiadásait és bevételeit mutassa be.

Az előkészítő füzetben megfogalmazott dubium: mit kellene válaszolni az egri érseknek a jelenlegi tábori vikárius eltartásának kötelezettsége tárgyában? A magyar egyházi javakkal foglalkozó első pont mellett erre ad választ a rövid, lényegre törő jegyzőkönyv, amely jobbára csak a határozatra korlátozódik. A bíborosok úgy határoznak, hogy informálódjon a nuncius, hogy tényleg tábornoki fizetést kap-e a tábori püspök, igenlő esetben elegendő, amit az egri főkáptalan kínál. Giovanni Bonzano bíboros¹⁶⁷ ezenkívül felvetette, hogy az egri érseknek a magyar jogról szóló fejtegetéseire is meg kellene adni a választ. A jegyzőkönyvet készítő Borgongini Duca december 1-i audiencián közölte a bíboros atyák tanácskozásának eredményét a pápával, aki jóváhagyta azt.¹⁶⁸

3. A javadalmazás kérdésének megoldása

A bíborosok tanácskozásáról és az azt követő pápai döntésről sem Szmrecsányi, sem Zadravecz nem kapott értesítést. Utóbbi türelmetlenül várta az egri kanonoki osztalékra vonatkozó szentszéki határozat végrehajtását, amelynek érdekében több alkalommal írt a hercegprímásnak, a nunciussnak, az egri érseknek és a káptalannak. Miután Schioppa nuncius 1925. február 12-i teáján – ahol a tábori apostoli helynök többekkel szót váltott az egri javadalmazásáról – megkérte rá, hogy röviden jelentse neki Rómába, hogy milyen lépést tett az egri székesfőkáptalan, február 23-án írt Csernochnak. Zadravecz levelében arra hivatkozott, hogy felszólítást kapott Rómából az érdeklődésre. A bíboros államtitkártól nem kapott felszólítást, tehát itt vélhetően csak a február 16-án az Örök Városba érkező és a levél megírásakor is még ott tartózkodó nuncius február 12-i teáján kérékre utalt, a megfogalmazással adva nyomatékot érdeklődésének.¹⁶⁹ A prímás tudatta vele, hogy közölte az Apostoli Szentszék utasítását az egri érsekkel és a további fejleményekről ott érdeklődjön.¹⁷⁰

Ezen felbuzdulva, március 9-én Szmrecsányinak írt, akinek szintén a római felszólításra és Csernoch utasítására hivatkozott, hogy érdeklődjön nála az ügyben. Kifejezte reményét, hogy nem nehezten rá és felajánlotta azt is, hogy részletesen ismerteti vele javadalmazása történetét.¹⁷¹ Ezt követte nézeteltérésük a március 18-i püspökkari konferencián. Zadravecz úgy vélte, hogy az egri érsek azzal vádolta: ő tett Rómába jelentést a Vallásalappal kapcsolatos visszaélésekről, amire sértődött hangnemben reflek-

szert a tábori püspök jövedelme. Ez nagyjából a tábornoki fizetés éves 120 millió koronájának felelt meg. Vö. *Pénzügyi Közlöny*, 1925. 23. sz. 444. p.

¹⁶⁷ 1912-től 1922-ig az USA-ban apostoli delegátusként szolgált, 1922-ben lett bíboros. AAS, 1912. 134. p.; AAS, 1922. 613–614. p., 621–622. p.

¹⁶⁸ S.R.R.S.S. Rapp. Sess., Ungheria, 1925, Sessione 1287.

¹⁶⁹ BORSÁNYI, 1967. 285. p.; PL. Cat. D/c. 638/1925. ad 667/1925.

¹⁷⁰ A levél eredetijét nem találtam, azonban a fogalmazványát igen: PL. Cat. D/c. 638/1925. ad 667/1925.

¹⁷¹ EFL. Capitulum Metropolitana, 1392/1925.

tált, még aznap az egri érseknek írt levelében kilátásba helyezte, hogy jótékony célok javára az Apostoli Szentszéknek írásban lemond az egri apánázsról és a közvélemény tudomására hozza annak történetét.¹⁷² Visszaemlékezésében a tábori apostoli helynök az egri érsek komoly római vádaskodásairól vizionált, melyek erkölcsi kérdéseket is érintettek volna, azonban ilyen levelet a szentszéki levéltárakban nem találtam, Szmrecsányi kizárólag a javadalmazás történetét vázolta, ahogy azt ő maga megtapasztalta.¹⁷³

Időközben Zadravec az nunciushoz is több levelet írt, tartva magát a kéréshez, hogy informálja a történésekről. A február 28-iban az érsek előrelátható ellene felhozandó vádjait vetítette előre, melyek amerikai tartózkodása alatt keltek szárnyra, és amelyekkel tudomása szerint szeretné elterelni a figyelmet javadalmazására tett ígérete be nem tartásáról. A vádakra következetesen a „rágalmak” szót alkalmazta, eredetüket egyrészt protestáns, másrészt katonai-politikai berkekben sejtette, azonban azokat nem részletezte. Mindössze azt kérte, hogy ha valóban megvádolná őt az érsek, akkor hallgassák meg az ő verzióját is.¹⁷⁴ Körülbelül két héttel később, ugyanaznap, amikor felajánlotta Szmrecsányinak, hogy írásban is lemond az Apostoli Szentszék előtt javadalmazásáról jótékony célra, ismét tollat ragadott és Schioppának írt. E levélben nem szerepel hasonló felajánlás. Vázolta, hogy az érsek nem válaszolt javadalmazásáról érdeklődő levelére, valamint az aznapi püspökkari konferencián történeteket saját szemszögéből. Felemlítette továbbá, hogy Csernochtól azt hallotta, hogy az egri érsek rendkívül mérges volt, hogy olaszul közölték az utasítást, és az sem tetszett neki, hogy a Szentszék a magyar egyházi javak elosztását magának követelte.¹⁷⁵

Ezt követően Zadravec személyesen is beszámolt ügyének állásáról Rómában májusban, amikor egy amerikai magyar zarándoklatot vezetett. Itt értesült arról Borgongini Ducától, hogy Szmrecsányi azt kérte: függeszszék fel az ítéletet, amíg őt meg nem hallgatják. S mivel az érsek csak októberben szándékozott Rómába jönni, így Borgongini Duca állítólag azt felelte, hogy jobb lesz felszólítani, tegye meg észrevételeit írásban. Valójában ekkorra már az egri érsek folyamodványa és magyarázata régen beérkezett az államtitkárságra, további részletes írásbeli magyarázatra nem volt szükség az ügy tárgyalásához. Gasparri szintén érdeklődött a javadalmazásának megoldása felől és – Zadravec visszaemlékezése szerint – bátorította, kijelentve, hogy a Szentatya akarata elől nem lehet kitérni. Októberben pedig, amikor ő is részt vett a nemzeti zarándoklaton, Borgongini Duca Szmrecsányi érsek életkora iránt érdeklődött tőle, majd meghallva, hogy 75 éves, viselkedését korának tulajdonította. Ebben Zadravec azt sejtette, hogy csak emiatt nem került sor felfüggesztésére engedetlenségét követően

¹⁷² Ezt a levelet közölte: BORSÁNYI, 1967. 286–287. p. Az egri érsek ezzel szemben úgy értelmezte a történeteket, hogy Zadravecznek nem volt bátorsága reflektálni szóban arra, hogy neki kellemetlenséget okozva közvetlenül a Szentszékhez fordult. S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. f. 19v.

¹⁷³ Vö. BORSÁNYI, 1967. 287. p.; S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. ff.18r–24r.

¹⁷⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Ungheria, Anno 1922–1925. pos. 758. fasc. 4. f. 10rv.

¹⁷⁵ Uo. ff. 13r–14v.

– mint láttuk, engedetlenségről szó sem volt, csak a körülmények alapos ismertetéséről és mérlegelésének kéréséről. Tehát a szuszpenzió sem merült fel Szmrecsányival szemben, mint lehetőség.¹⁷⁶ Arról, hogy az októberben a nemzeti zarándoklatot vezető egri érseket is meghallgatták-e személyesen az államtitkárságon, írásos feljegyzést nem találtam, csak feltételezhető, hogy ha már ott tartózkodott, szóba kerülhetett ez a kérdés is.

Zadravecz szeretett volna pontot tenni a vita végére még az októberi római zarándoklat előtt, de ez nem sikerült. A hónap elején ugyanis megbízta az ügyben önszorgalomból már korábban is eljáró ferences rendtársát, Bónis L. Arkangyalt – saját kérésére –, hogy tárgyaljon a székesfőkáptalannal, ugyanis szeretné, ha az ügy 14-éig nyugvópontra jutna.¹⁷⁷ Mivel nem jutott, így november 2-án Csekó nagyprépostnak írt, hogy hajlandó-e a káptalan javadalmazását megtárgyalni, dönteni, és ha igen, kivel tárgyaljanak.¹⁷⁸ A november 19-i válasz, hogy értesítik, a Római Szentszékek bejelentették, részére személyéhez és tábori püspöki állásához kötötten évi 40 mázsa búzából és 2 hízott sertésből álló pótlékot állapítottak meg, amelynek kiszolgáltatására továbbra is hajlandóak. E tekintetben további tárgyalást nem tartanak szükségesnek, de ha mégis tárgyalni szeretne, azt Dutkay Pál kanonokkal teheti meg. A levél egyik vázlatában még az szerepel, hogy mivel a szegénységi fogadalom alól nem mentette fel a pápa, csak évi pótlék adományozásáról lehet szó, de ez a fél mondat a végleges verzióba nem került bele.¹⁷⁹ A határozat alapja az 1925. november 10-i káptalani jegyzőkönyv.¹⁸⁰ Rómába nem érkezett a káptalan részéről ilyen kijelentés, így az előzmények ismeretében valószínű, hogy Szmrecsányi érsek márciusi Szentatyához címzett folyamodványát értették alatta, ami az előzmények ismeretében valószínű. Erre november 27-én tudatta a káptalannal, hogy P. Arkangyalt megbízta, segítse elő méltó dotációját. Párhuzamosan az érsek felé is gesztust tett, november 29-én kérte, adjon neki alkalmat arra, hogy „őszintén és férfias nyíltsággal adhassak számot minden lépésemről és tettemről, melyek az említett feszültséget okozták”.¹⁸¹

Végül Zadravecz december 17-én mind a székesfőkáptalannak, mind az egri érseknek megírta, hogy lemond minden anyagi igényéről.¹⁸² December 19-én a főkáptalan ezt tudomásul is vette. Másnap Szmrecsányi érsek válaszolt neki a legutóbbi három levelére, melyeket saját leírása szerint elvont a rendes levéltári kezelésből. Azért nem válaszolt, mivel a nyilvánosság elé szeretne volna tárni a történetet, most azonban elhárulva látja e „veszélyt”. A lemondásra nem reflektál, csupán kijelenti, hogy továbbra is

¹⁷⁶ BORSÁNYI, 1967. 288., 289. p. Amint azt Zadravecz 1925. november 29-i Szmrecsányinak írt levele mutatja, a nemzeti zarándoklat alatt a javadalmazás kérdéséről érdemben nem kommunikáltak. Vö. MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹⁷⁷ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹⁷⁸ MNL. HML. XII. 2/a. 387/1925.

¹⁷⁹ Uo.; MFL. XI. Zadravecz-hagyaték.

¹⁸⁰ MNL. HML. XII. 2/a. 387/1925.

¹⁸¹ MFL. XI. Zadravecz-hagyaték. Ennek háttéréről: BORSÁNYI, 1967. 290–291. p.

¹⁸² MNL. HML. XII. 2/a. 405/1925.

szívesen látja egyházmegyéjében, és nála szállhat meg, ha a katonák pasztorációjára odautazik.¹⁸³

Mi történt mindeközben a kongregáció november 16-i, a pápa által december 1-jén jóváhagyott határozatának végrehajtásával? Erre a szentszéki levéltári források adják meg a választ. Gasparri a döntést a Konzisztoriális Kongregáció titkárának és december 13-án Cesare Orsenigo nunciusnak is megírta. Utóbbi megkérte rá, hogy informálja őt a tábori püspök bevételeiről.¹⁸⁴ A nuncius 1926. január 5-én ismertette vele a megszerzett információkat: Zadravec maga mondta neki, hogy 1923-tól kezdve tábornoki fizetést kap kisebb egyéb jövedelmek mellett, pl. lakhatási pótlék, ami éves 5 ezer líra és a két titkár fenntartásának költsége. Ez összességében bőségesen eléri az évi 40 ezer olasz lírát, nem számolva a misestipendiumokat, amik nem állami bevételek.¹⁸⁵ A körülbelül 5 ezer olasz lírának megfelelő hozzájárulását az egri káptalantól 1924-ben még megkapta, de 1925-ben már nem. Hogy véget vessen a vitának, lemondott erről az apánázsról. Nem gondolja, hogy ezek után bármit kommunikálni kellene az egri érsekkel, de ha esetleg mégis, várja az utasításokat.¹⁸⁶ Gasparri január 27-i válaszában megerősítette az egri érsek informálásának elhalasztását, mivel ekkor már az újságok Zadravecznek a tábori helynöki tisztségről való lemondásáról cikkeztek.¹⁸⁷ Végül sem Szmrecsányival, sem Zadraveczel nem került sor levélváltásra. A tábori apostoli helynök nyugdíjazási kérelmét közel fél évvel később, 1926. június 13-án terjesztette elő, amit 1927. január 9-én fogadott el Horthy, amikor is március 1-jei hatállyal nyugállományba helyezte. Havi nyugdíjaként 528 pengőt, ezen felül június hónaptól lakbért állapítottak meg számára. További ellátásáról tehát az állam gondoskodott.¹⁸⁸

*

Tanulmányomban széleskörű forrásfeltárással, hazai és szentszéki levéltári források bevonásával ismertettem a tábori apostoli vikárius dotálásának történetét. Így az események részletgazdag és több szempontú bemutatására vállalkoztam, ami árnyalja az eddig nagyrészt szubjektív, az érintett szemszögéből alkotott képet. Fontos megállapításom, hogy a leendő tábori apostoli helynök javadalmazására vonatkozó tárgyalásokat Csernoch János tartotta kezében, aki a legtökeerősebb káptalanban szeretett volna stallumot, illetve egy stallumnak megfelelő jövedelmet szerezni Zadravec Ist-

¹⁸³ MFL. XI. Zadravec-hagyaték. Ld. még: BORÓVI, 1992. 196. p.

¹⁸⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, 1924–1943. pos. 27. fasc. 29. f. 92rv.

¹⁸⁵ A nuncius nem adja meg a váltószámokat, hogy mivel számolt, azonban ha a *Pénzügyi Közlöny* 1925. december végi hivatalos devizaátváltási adataival számolunk (100 líra = 283.000 korona), akkor 113,2 milliót kapunk, ami közelít az 1925-ös tábornoki fizetéshez, ami akkoriban éves 120 millió korona volt. Vö. *Pénzügyi Közlöny*, 1925. 27. sz. 503. p.; ZÁVODI, 2012. 69. p. Előfordulhat, hogy a 40 ezer koronás összeget a korábbi, 1925. novemberi jelentéséből vette át és rögzítette itt ismét. Vö. S.RR.SS. Rapp. Sess., Ungheria, 1925, Sessione 1287.

¹⁸⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, 1924–1943. pos. 27. fasc. 29. f. 92rv. Zadravec azt állítja, hogy egy-két alkalommal beszélgetett vele a kérdéstről, de úgy vette észre, hogy Orsenigo nunciust kevésbé foglalkoztatja dotációja, mint elődjét. BORSÁNYI, 1967. 288. p.

¹⁸⁷ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, 1924–1943. pos. 27. fasc. 29. f. 94r.

¹⁸⁸ Vö. MFL. XI. Zadravec-hagyaték.

vánnak. Ennek az egri érsek és az egri főkáptalan által támasztott feltétele, a szekularizáció és a 642. kánon 1. §-ának tilalma alól történő felmentés a ferences általános rendfőnök kifejezett kérését követően hiúsul meg. Az érintett felek élénken keresték a megoldást: erről árulkodik Hanuy egyházjogásznak véleménye a sikertelen szekularizációs kísérletet követően, amely mind a Prímási Levéltárban, mind a Magyar Ferences Levéltárban megtalálható. A prímás többször mintegy megelőlegezettnek vette leveleire a választ. Ez történt akkor is, amikor 1920. április 19-én, a szekularizáció elmaradását követően a Szentszéknek azt kommunikálta, hogy az egri érsek és a káptalan így is megközelítőleg egy kanonoki stallum jövedelmét fogja juttatni a tábori apostoli helynöknek, továbbá ennek módját részletezte. Rómában a problémát megoldottnak vették, a káptalan pedig két hónappal később, június 2-án mintegy kénytelen volt a hercegprímás által vázolthoz hasonló megoldást találni a dotálásra. A káptalantól kapott személyi dotálás mellett a tábori apostoli helynökség részére 1921-ben a Vallásalapból egyszeri rendkívüli segínyt utaltak ki 50 ezer korona értékben. Azonban ez az összeg csak a legszükségesebbekre volt elég, Zadravecz nagyszabású tervei megvalósításához nem. Ezek közül egy pár fontosabbat, személyéhez szorosabban kötődőt vizsgáltam, rámutatva az apostoli helynökség és a helynök dotálásának összefonódásaira is a földhöz jutás szorgalmazása és a katonapapi otthon terve révén. Mindez mutatja a javadalmazás komplexitását. Személyes jövedelmét, illetve ennek elértéktelenedését az infláció mértékére rámutatva vizsgáltam meg.

Az átnézett szentszéki levéltári források lehetővé tették, hogy javadalmazásának történetét és hátterét mind Zadravecz István, mind Szmrecsányi Lajos pápának benyújtott folyamodványán keresztül megvizsgáljam. Utóbbi tartalma mindeddig nem volt ismert a kutatásban. Az előzmények, székesfőkáptalani kötelezettségek és tartozások, valamint a káptalani jövedelmek természete és elosztása ismeretében sokkal árnyaltabbá válik a káptalan Csernoch által vélt anyagi helyzete és a tábori apostoli helynök javadalmazásának megoldása. Ráláthatunk az okokra, melyeket Zadravecz akkor nem ismert, hogy miért nem lett volna egyszerű a pápa óhajának teljesítése, hogy a tábori apostoli helynök is pontosan egy kanonoki stallum jövedelmét kapja. Mindkét érintett fél véleményének ismeretében foglalkozott az ügygel a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja és a Konzisztoriális Kongregáció 1925. november 16-i ülésén. A világegyház kormányzatában jelentős funkciót betöltő dikasztériumok javaslatát a pápa december 1-jén hagyta jóvá. A határozat az Apostoli Szentszék körütekintéséről árulkodik: a döntés attól függ, hogy ténylegesen tábornoki fizetést kap-e Zadravecz, melyből meg tud élni, és így meg kell elégednie az egri főkáptalan által biztosított pensióval. Ennek az új apostoli nuncius, Cesare Orsenigo járt utána, azonban mire erről jelentést tett, addigra a kérdést maga Zadravecz rendezte, azzal, hogy lemondott az egri főkáptalantól személyére és hivatalának idejére szóló apanázsáról, 1926 januárjában pedig az újságok már az apostoli helynökségről történő lemondásáról cikkeztek, így Gasparri elhalasztotta a határozat közlését. Végül sem az egri érsek, sem a tábori püspök nem kapott értesítést a kongregációk döntéséről, mivel a kérdés Zadravecz 1926. júniusi tényleges lemondásával az apostoli tábori helynökségről okafogyottá vált. Mindazonáltal remélem, hogy vizsgálódásom – az egri székesfőkáptalan helyzetének és a javadalmazás kérdésének kompli-

kált megoldása ismertetésén keresztül – hozzájárul a Horthy-korszakban a magyarországi egyházi javak kezeléséről alkotott kép formálásához.

Székely értelmiségiek a „virágzó” román diktatúra idején a Securitate görbe tükreben

Molnár János

Kovászna tízezer lelkes település Romániában, Székelyföldön, az ún. Kárpát-kanyarban, az egykori Orbai-szék központja, 1876-tól járási székhely, 1952-től város. A székely kisvárosok közül az egyetlen, ahol már Trianon előtt is jelentős román kisebbség élt. A történet idején kb. a lakosság egyharmada román, főleg a Vajnafalva nevű településrészen. Igazi fejlődése az 1960-ban alapított, ezerágyas „szívkórház” létrejöttének köszönhető. A szív- és érrendszeri zavarok kezelésére ugyanis egyedülálló perspektíva nyílt a mofettáknak nevezett gázfürdők régóta ismert jótékony hatásának a modern gyógyászatba való bevezetésével. A szívkórház, legendás igazgatójának, dr. Benedek Gézának¹ a vezetésével országos hírnévre és hatáskörre tett szert, a bukaresti pártvezetés is szívesen gyógyult az intézményben. Az erdélyi magyar elit pedig előszeretettel kezelte magát a neves orvossal. Egyébként az egészségügyön, gyógyászati turizmuson kívül csak egy fűrészáru-gyár kínált helyben megélhetést a tradicionális földművelés és állattartás mellett. A gyógyászati turizmus fokozatos fejlődésével új szállodákat építettek, amelyek szintén munkalehetőséget kínáltak. Az oktatás a helyi általános iskolában és líceumban zajlott, amelynek két legnevesebb tanára Fábián Ernő² és Gazda József.³ A megyésítéskor a városhoz csatolták Csomakőröst, Kőrösi Csoma Sándor szülőfaluját. A közeli Tündérvölgy és Komandó a magyarországi Erdély-rajongókat is vonzották, akik egyre nagyobb számban keresték fel a települést, ahogy az innen külföldre el-

¹ Benedek Géza (Kisbacon, 1916 – Kovászna, 2010) szívgyógyász, orvosi szakíró. A székelyföldi borvizek és gázfürdők gyógyászati jelentősége és hatásmódja foglalkoztatja, különös tekintettel a szív- és érrendszeri betegségekre. Részt vett a város fejlesztési terveinek kidolgozásában. A jelenleg is működő egészségügyi rehabilitációs központ az ő nevét viseli. (Az életrajzi adatok forrásai: Wikipédia. A szabad enciklopédia. Online: hu.wikipedia.org – 2017. október; Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. I-IV. köt. Bukarest, 1981.; VINCZE GÁBOR: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája, 1944–1989. Bp.–Szeged, 1994. (Kisebbségi adattár.) Online: vincze.adatbank.transindex.ro – 2017. június. (továbbiakban: VINCZE, 1994.) Az egyéb forrásokat külön jelölöm.

² Fábián Ernő (Kovászna, 1934 – Kovászna, 2001) történelem-filozófia szakos tanár, filozófiai író. Számos írásában a kisebbségi tudat kérdésével, az értelmiségi lét értelmével foglalkozott. 1984-ben egy már megjelent könyvét kivonták a terjesztésből, sem tőle, sem róla nem közöltek semmit. A rendszerváltás utáni politikai-kulturális életbe bekapcsolódott, bár 1996-os megbetegedését követően egyre kevésbé tudott alkotómunkát végezni. Az állambiztonság az orvos rossz szellemének tekintette Fábiánt.

³ Gazda József (Kézdivásárhely, 1936 –) magyar nyelv- és irodalomszakos tanár, művészeti író. 1964 óta tanít a kovásznai líceumban. Iskolai színjátszócsoportot szervezett, amellyel évente előadtak egy darabot. Számos erdélyi képzőművész monográfiájának szerzője. Felesége, Olosz Ella textilművész (Keresztvár, 1937 – Kovászna, 1993) révén élő kapcsolatban állt a kortárs művészettel.

származottak is. Két református gyülekezet és templom, egy katolikus plébánia és egy ortodox templom biztosította a polgárok vallási igényeit. (Ma már három ortodox templom is található.)

Ebbe a kisvárosba érkezett 1973-ban az a nőgyógyász, aki széleskörű, belföldi és magyarországi kulturális és egyházi kapcsolatai, illetve a magyar kisebbség önvédelmével foglalkozó nyilvános kijelentései miatt került a román politikai rendőrség figyelmének központjába.⁴ A Kovásznához közeli Haraly faluban született, a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégiumban érettségizett. Orvosi tanulmányait Marosvásárhelyen végezte. Belépett a Kommunista Ifjak Szövetségébe, majd a kommunista pártba. Maroshévízre helyezik körorvosnak, tehát megmaradhat a valamelyest különálló státussal rendelkező Maros-Magyar Autonóm Tartományban.⁵ Románia új területi felosztásakor, 1968-ban került vissza szülőföldjére, jelesül Kézdivásárhelyre. Ahogy a megye többsége, azt hitte, a 85 %-ban magyar etnikumú megye megalakítása új fejlődés kezdete. A megye első titkárának, Király Károlynak⁶ a lemondása, noha indítéka eredetileg személyes jellegű (válókeresetet indított felesége ellen⁷), azáltal, hogy az RKP KB-hez intézett kritikus levéllel is aláírtasította, egyfajta jelzéseként hatott a székely közvéleményre: bajok vannak. Ennek többé-kevésbé nyilvánosan az értelmiség egy része hangot is adott. Ezt tette az orvos is, amivel magára vonta a román politikai rendőrség figyelmét.

Megfigyelése Illyés Kinga⁸ színésznő marosvásárhelyi lakásában lehallgatott társalgás kapcsán indul el.⁹ Az állambiztonság a „nem megfelelő

⁴ Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (továbbiakban: ACNSAS) Fond Informativ I262770/1–4.

⁵ A Magyar Autonóm Tartomány 1952. szeptember 21-én szovjet nyomásra jött létre, az új, a szovjetek által elismert román alkotmány részeként. A különbség más vegyes lakosságú területekhez viszonyítva annyi, hogy a 75%-ban magyarok lakta területen a magyar is hivatalos nyelvnek számított a román mellett. 1960-ban alkotmánymódosítással a tartomány nevét és közigazgatási határait is megváltoztatták. A névhez hozzátették a Maros toldalékot, a többségében magyarok lakta Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely rajonokat elcsatolták Brassó tartományhoz, a többségében románok lakta Ludas rajont pedig hozzácsatolták, így a magyarok aránya 61 %-ra csökkent. Az 1968-as közigazgatási reformmal megszűnt, helyén alakult Maros, Hargita és Kovászna megye megszüntetve az autonómia látszatát is.

⁶ Király Károly (Dicsőszentmárton, 1930–) romániai magyar politikus, közgazdász. 1950–1965-ig a KISZ aktivistája, majd a MMAT KISZ Bizottságának titkára, 1966 és 1968 közt az RKP KB munkatársa, 1968 és 1972 közt Kovászna megye első titkára. Kritikáját külföldön is nyilvánosságra hozta. Kereste a kapcsolatot a MSZMP vezetőivel, nem fogadták. Lemondását követően több rendben szóvá tette az RKP elnyomó politikáját a romániai magyarság viszonylatában. Különböző gyárak igazgatója, többször megpróbálják meggyilkolni. Részt vett az RMDSZ megalakításában. 1993 után visszavonul a politikai élettől, Magyarországon, Mezőkovácsházán él.

⁷ Burján közt ibolya. In: TÖMÖRY PÉTER: Erdélyi anekdotika. Csíkszereda, 2006. (továbbiakban: TÖMÖRY, 2006.) 118–137. p.

⁸ Illyés Kinga (Bereck, 1940 – Marosvásárhely, 2004) színésznő férje volt akkoriban Vári Attila író. A doktor vele volt barátságban.

dolgozatok” külföldre juttatásának szándékát ragadja ki a szövegből, tartja gyanúsnak. A marosvásárhelyi felügyelőség jelzését a kovásznaiak elég indoknak tekintik, hogy megkérjék az RKP megyei első titkárának jóváhagyását, „tisztázás és ellenőrzés” végett, ugyanis az orvos tagja az RKP-nak és a kórházi szakszervezet elnöke. Megfigyelésének eredménye a „Copilul” („A gyermek”) fedőnéven nyitott nyomozati dosszié, amely négy kötetbe osztva, 1188 lapon követi figyelemmel az életét 1973-tól 1984-es disszidálásáig. (A történet bizarr bája, hogy a kovásznai állásba elődje disszidálása nyomán kerül.) Az anyag első kötete akcióterveket, elemzéseket, a család bel- és külföldi levelezésének román fordítását és informátori feljegyzéseket tartalmaz. A másik három lehallgatási feljegyzéseket, többnyire román fordításban, de vannak magyarul fennmaradt hangszalag leiratok is. (A dolgozatban közölt idézetek az eredeti román szöveg magyar fordításai.) Az állambiztonság információinak többségét, ahogy a fennmaradt források mennyiségi aránya is érzékelteti, a lehallgatásokból szerzi. Mind a kézdivásárhelyi, mind a kovásznai szolgálati lakást bemikrofonozták, majd saját építésű új házába is telepítenek lehallgatót, mielőtt még beköltözne.¹⁰ A levéllenőrzés alapján pedig külföldiek megjelenésének idejét, helyét tudják meg, így felkészülhetnek megfigyelésükre.

1973. október 15-én a 119/1968-as párthatározat¹¹ alapján készül el az intézkedési terv, Finta László¹² százados „műve”. Az eredeti ok kibővül „nacionalista-irredenta megnyilvánulásokkal”, amelyeket író-olvasó találkozókön fejtett ki. A „Joó” fn. ügynököt akarják ráállítani, aki orvoskollégája, de az ügynök, „nem tud behatolni az orvos klandesztinitásába”. Törté-

⁹ ACNSAS FI 262770/1/260–270. A lehallgatás kelte: 1973. május 28. A beszélgetés résztvevői Ilyés Kinga, Vári Attila, Hodos László, dr. Márkó Imre és Dr. Szurkos István.

¹⁰ Jelentés javaslattal „Copilul” házába titkos behatolásra. Jóváhagyva. „TO beépítése céljából be kell hatolni titkosan COPILUL új lakásába, amely jelenleg üres. Az ingatlan a Vilelor 14/A sz. alatt található, egyik szomszédja Oltean Gheorghe, a másik Deák Tibor. F.é. június 26/27-re virradó éjszakára javasoljuk a behatolást, amit belülről Vulpe Marian százados és Popescu Constantin őrmester, míg kívülről és a régi lakásnál Sorbán Zoltán őrnagy és Popa Gheorghe százados biztosít, akiknél (kiolv) lesz. (feltehetően rádió adó-vevő). A behatolás oldalról fog történni, ahol nevezett Olteanu Gheorghe gyümölcsöse fekszik, vagy előlről, ahol szintén garantált a titkosság, mert az utcán nincs közlekedés. Az akciót Cerghizan Stefan alezredes, az I. üo. főnöke vezeti. Sorbán Zoltán őrnagy, operatív tiszt.” – ACNSAS FI 262770/1/52.

¹¹ Feltehetően a határozat 4. pontjára utalnak, ami többek közt a következőt tartalmazza: „Amikor az állambiztonsági szerveket és a milíciát értesítik egyes párttagok, az államhatalom egyes választott káderei, társadalmi és tömegszervezetek vezetői, vagy a pártnomenklatúra tisztségviselőinek az állambiztonságot veszélyeztető cselekményeiről vagy egyéb bűncselekményről, azonnal a pártszervek tudomására kell hozni. Ezek a szervek [...] elrendelik, ha szükséges a nyomozást. Az információk nyomozást esetenként jóváhagyja a megyei, municípiumi, városi első titkár [...] az RKP KB állandó Elnöksége [...] Sürgős esetekben, vagy az RKP KB Titkárságának nomenklaturája esetén az RKP KB főtitkára.” ACNSAS honlapja, online: www.cnsas.ro – 2017. március.

¹² Finta László (Kézdivásárhely, 1931 – Kézdivásárhely, 2011) belügyi tiszt, 1959-ben Brassó Tartományban kezdte pályafutását, 1982. június 15-én helyezték tartalékbá alezredesként. Végig Kézdivásárhelyen élt. ACNSAS honlapja, online: www.cnsas.ro – 2017. július.

nik, hogy 1973 nyarán Komáromi Mihály¹³ kovásznai nőgyógyász az NSZK-ba disszidál, és helyébe a „Copilul” fedőnéven nyomozott orvos kerül. Ő gyávanak minősíti elődjét, aki elmenekült a nehézségek elől. „Copilul” elégedetlen, hogy nem kap lakást, Kézdivásárhelyről kell ingáznia. Míndzt a „Szántó” fn. informátortól tudja az állambiztonság, aki foglalkozására nézve nőgyógyász, Szurkos idősebb felettese, Szabó Jenő. Dr. Szurkos ekkor 36 éves, doktorálni készül, majd törekvése sikerül: ő az egyetlen doktórátussal rendelkező nőgyógyász a megyében, hangoztatja sokszor, a különféle multságokon, többnyire illuminált állapotban. A doktorálással kapcsolatos lehallgatott nyilatkozatai egyértelművé teszik, hogy a tudományos fokozat megszerzése a román kommunizmusban pártengedélyhez volt kötve, mind a jelentkezést, mind a védést a megyei pártvezetés és állambiztonság támogatta vagy akadályozta, illetve hagyta jóvá.

A bűnlajstrom része a megyésítéskor alapított magyar napilap szerkesztőivel, illetve azok ismeretségi körével kialakult barátság. A Securitate úgy tudja, velük öccsén keresztül került kapcsolatba, aki egy ideig a szerkesztőség tagja volt. Ezek közül többekről is vezetnek nyomozati vagy felügyeleti dossziét. Közülük leggyakrabban Farkas Árpád¹⁴ látogatja az orvost, de más városok írói, szerkesztői is szívesen időznek nála: a kolozsvári Kányádi Sándor¹⁵ és Kádár János,¹⁶ a marosvásárhelyi Vári Attila,¹⁷ a bukaresti Huszár Sándor.¹⁸ Szintén rossz szemmel nézik a szegedi *Tiszatáj*¹⁹ két

¹³ Komáromi (Komáromy) Mihály nőgyógyász, úgy tűnik, a kulturális élet képviselőivel tartott kapcsolatában is elődje volt Szurkos Istvánnak. Ilia Mihály szerint bohém, kultúraszerető, jól éneklő és szavaló férfi volt. 1986-ban meghalt. Vö. ILIA MIHÁLY: Egy régi jelentés elé néhány szó. In: *Bárka*, 2011. 6. sz. 80–87. p. Online: www.barkaonline.hu – 2017. július. (továbbiakban: ILIA, 2011.); ill.: TÖMÖRY, 2006. 97–101. p.

¹⁴ Farkas Árpád (Siménfalva, 1944 –) Sepsiszentgyörgyön élő költő, az ún. „második Forrás-nemzedék” talán legmarkánsabb képviselője. *Másnapos ének, Jegenyekör, Alagutak a hóban* c. kötetei nemzedéke létélményét fogalmazzák meg. A *Megyei Tükör*, majd az *Igaz Szó* munkatársa, 1993 és 2010 között a *Háromszék* főszerkesztője.

¹⁵ Kányádi Sándor (Nagygalambfalva, 1929 – Budapest, 2018) költő, Kolozsváron, majd Budapesten él. A kolozsvári *Dolgozó Nő* és *Napsugár* folyóiratok munkatársa. A romániai magyar irodalom utazónagyköveteként már a hatvanas években ismertté vált a nyugati magyar emigráció köreiből. 1987-ben kilépett a Román Írószövetségből, mert nem engedték el a rotterdami költői világtalálkozóra. Számos magyar irodalmi díj és állami kitüntetés birtokosa.

¹⁶ Kádár János (Bögözi) (Brassó, 1939 – Budapest, 2011) író, költő a kolozsvári *Igazság* és *Napsugár* munkatársa. A lírai próza mestere. Ifjú korban, börtényi rakodómunkásként szerzett betegsége egész életművére kihatással volt.

¹⁷ Vári Attila (Sáromberke, 1946 –) író, költő, több tanintézményt követően Bukarestben filmrendezői szakot végez, a *Brassói Lapok*, *Megyei Tükör*, *Új Élet* munkatársa, a Román Televízió magyar adásának szerkesztője. 1983-ban áttelepszik Magyarországra a *Magyar Nemzet*, *Film Színház Muzsika* munkatársa, az MTV szerkesztője, kultúrpolitikus, a bukaresti magyar intézet vezetője nyugdíjazásáig.

¹⁸ Huszár Sándor (Kolozsvár, 1929 – Békéscsaba, 2004) munkásíróként indult, novellák, regények, színdarabok szerzője. 1954-ben filozófia szakos tanári diplomát szerzett. A kolozsvári *Utunk* szerkesztője, a kolozsvári színház igazgatója, a bukaresti *A Hét*

szerkesztőjével létrejött kapcsolatot és levelezést. Különösen azt nehezményezik, hogy a külföldi sajtó behozatalát akadályozó intézkedések ellenére ellátják az orvost és rajta keresztül baráti körét „ellenséges olvasmányokkal”.

1975. július 14-én a bukaresti I. Igazgatósággal közösen bűnvádi eljárás tervezetét készítik elő a megyei állambiztonság vezetői. Feltehetően ez egy országos akció része, mert abban az évben több, Erdély különböző vidékein élő kisebbségi vezető értelmiségi ellen is terveznek büntetőeljárást, de végül mindegyiket felfüggesztik. A 11 pontba szedett vád az intézkedési tervben megfogalmazottakra épül. Többlet, hogy a célszemély gúnyolódott a párttagok eskütételének szertartásán Annus József²⁰ *Tiszatáj*-szerkesztő jelenlétében. A csángókérdés tárgyalása népes társaságban, külföldiek részvételével, szintén újabb vádpont. A perbefogás elmaradásának indoka nem derül ki a dossziéból. Mindenesetre az ellene hozott intézkedéseket hatékonyak tekintik. A „Háromszék” fn. ügynök által 1979. január 9-én leadott információs feljegyzés margójára Ștefan Cerghizan őrnagy az I. üo. főnöke azt írja: „COPILUL utóbbi időben tanúsított fejlődése pozitív. Mutassuk be a dossziét elemzésre, megfélelő javaslatokkal a pozitív befolyásolás irányába.”²¹ Ettől kezdve csak elvétve állítanak rá ügynököket. Viszont a „pozitív befolyásolás” beindul, többször „elbeszélgetnek” vele mind a pártvezetők, mind a megyei állambiztonság vezetői. Tulajdonképpen csak az ügyvédje, aki mellékesen ügynök is, kap megbízást, hogy puhatolózzon az orvos szándékai felől.

A külső szemlélő számára az élete sikeres. Ő maga dicsekszik azzal, hogy sok pénze van. 1978-ban villát is építtet, sokat fáradozik egy új kórház létesítésén, amiből végül egy bővítés valósul meg. Valutát vásárol külföldiektől, s a román pénzzel egyházakat segítyez. (Persze, a valutaváltás tilos, de elnézik neki.) Többször is kiengedik Magyarországra, részben szakmai, részben turista utakra. Kétszer jár nyugaton. Orvostanhallgató fiának 1981-

főszerkesztője, az *Előre* munkatársa. 1987-ben kilépett a Román Írószövetségből. 1989-ben nyugdíjazták, áttelepedett Magyarországra, Szegeden, majd Békéscsabán élt.

¹⁹ A *Tiszatáj* a jelenleg működő magyar irodalmi folyóiratok közt a legidősebb, 1947-ben alapították egyetemi hallgatók, elnevezése Péter László későbbi irodalomtörténész ötlete. 1956-ban és 1986-ban működését felfüggesztették. Az ún. népi-nemzeti vonalat képviselte, összmagyar kitekintést Ilia Mihály főszerkesztősége alatt (1972–1974) kapott.

²⁰ Annus József (Püspöklele, 1940 – Deszk, 2005) író, szerkesztő, politikus. 1972 és 1986 között főszerkesztőhelyettes, 1989 és 1996 között a *Tiszatáj* főszerkesztője. Politikusként az MSZP országgyűlési képviselője (1990–1998). Az 1975. november 11. és 14. közötti Kovászna megyei látogatása kapcsán személyi lapot állítanak ki számára, amelyben kéri nem kívánatos személylyé nyilvánítását Romániában. A személyi lap azt jelenti, megfigyelési dossziét is nyitottak számára, ami egyelőre nem ismeretes. 1978 és 1986 között „Csanádi” fedőnéven a III/III. csoportfőnökség ügynökként tartotta nyilván. (Ő maga tagadta érintettségét.) Jelentései a „Subások”gyűjtődossziében található. SZŐNYEI TAMÁS: Titkos írás. 2. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet. Bp., 2012.

²¹ ACNSAS FI 262770/I/161. Az ügynök arról számol be, hogy Szurkos doktor véleménye szerint Románia vezetője nagyon merész magatartást tanúsított a Varsói Szerződés országainak moszkvai találkozásán.

es hirtelen halála után azonban depresszióba esik, alkoholizál, rövidesen a családban, baráti körben felmerül elvonókúrára küldése is. Harmadik nyugati útjáról már nem tér vissza. Hogy mi késztet egy sikeres romániai magyar értelmiségit a disszidálásra, nem ad egyértelmű választ a dosszié. Viszont bizarr képet nyújt arról az életéről, ami csak a Székelyföldön többségben élő magyarságra jellemző.

Az informátorok és célszemélyek jelentéseiből kirajzolódó kép

Incze Lászlót („Vásárhelyi” fedőnevű célszemély), a kézdívásárhelyi múzeum igazgatóját 1975. november 15-én a doktrorról faggatja a politikai rendőrség. Lépcsőházi szomszédja volt:

„Egyszer, amikor Hajdú Győző²² ott [Kézdívásárhelyen] járt, hogy előfizetéseket szerezzen, Szurkos István azt mondta, hogy ha több cikket közölnének a vidék lakosságáról, nem kellene előfizetőket gyűjteni, megrendelnék anélkül is. Egy másik rendezvényre Bodor²³ kolozsvári egyetemi prof. volt meghívva a Körösi Csoma Sándorról írt könyve kapcsán. Ott Székely Zoltán múzeumigazgató is beszélt a zabolai ásatásokról.²⁴ A rendezvény után Incze meghívta kávéra és pálinkára a vendégeket. Ott Szurkos néhány pohár pálinka elfogyasztása után feltette a kérdést, hogy miért csak a régmúlttal foglalkozik a múzeum, miért nem állítanak ki az önálló Erdély, pl. Bethlen Gábor idejéből műtárgyakat? Székely nem bocsátkozott az alkoholos befolyásoltság alatt lévő orvossal vitába, megkerülte a kérdést. Az orvos »felajánlotta, hogy ha szükségem van Magyarországon kiadott könyvekre, folyóiratokra szívesen kölcsönöz.« Jó anyagi helyzetben van [...] ha neves személyiség érkezett Magyarországról az ő vendége volt [...] főleg szépirodalmat olvas, nagyon tájékozott mind a hazai, mind a magyarországi kiadványok terén. Bennem nem bízok, érezhetően fenntartásokkal él irányomban, sosem beszélt nekem a magyar írókkal fenntartott kapcsolatairól.”²⁵

Megfigyelésének első éveiben a rá legtöbbet foglalkoztatott informátor, a „Szántó” fedőnevű orvos. 1973. december 23-án azt jelenti, hogy „Copilul” levelet kapott Komáromy Mihálytól, amiben az olvasható, hogy hagyott egy másik levelet a távozása előtt egy régi iktatókönyvben, a forrás (vagyis „Szántó”) számára. Megkeresték, megtalálták, és abban az állt, hogy kérjen

²² Hajdú Győző (Székelykocsárd, 1929 –) romániai magyar író, a tehetségtelenségét a diktatúra hűséges kiszolgálásával ellensúlyozó irodalmi vezető prototípusa. Megindulásától (1953) a rendszerváltásig az *Igaz Szó* c. Marosvásárhelyen szerkesztett irodalmi folyóirat főszerkesztője. A rendszerváltás után Bukarestbe költözik, és román nacionalista körök támogatják.

²³ Bodor András (Magyarszovát, 1915 – Kolozsvár, 1999) ókortörténészről lehet szó, illetve KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR: *Buddha élete és tanításai* c. kötetének fordításáról, amit a szerző angolul írt.

²⁴ A nevezett múzeumigazgató egy késő Árpád-kori köznépi temetőt tárt fel a zabolai Tatárhalomnak nevezett területen. SZÉKELY ZSOLT: Gondolatok a székely kérdés margójára Székely Zoltán halálának tizedik évfordulójára. In: *Művelődés*, 2011. 6. sz. 12–15. p. Online: www.muvelodes.ro – 2017. június.

²⁵ ACNSAS FI 262770/I/228.

elnézést a nevében a Belügyminisztérium megyei vezetőitől, amiért becsapta őket.²⁶

1974. május 23-án „Szántó” jelenti, hogy „Copilul” azt mondta volna Komáromy Mihályról, hogy nagyon jól érzi magát külföldön. Ő is megpróbál kijutni, de nincs sok reménye, nincsenek olyan magas kapcsolatai, mint elődjének. Komáromy sokat investált az útlevelbe, de végül megkapta. Annak idején megígérte, hogy küld anyagot „Copilul” doktori dolgozatához, ám elfelejtkezett az itthoni barátokról. Tartótiszt (továbbiakban TM) megjegyzése: Az informátor puhatolja ki, mikor szándékszik „Copilul” Sepsiszentgyörgyre költözni, ahol lakást vett.²⁷

1974. november 22-én arról tájékoztatja tartótisztjét, Popa Gheorghe századost,²⁸ hogy „Copilul” fel van háborodva az áruhiányon: így várjuk a kongresszust?²⁹ Biztos, egyetlen küldött sem meri majd felvetni az áruellátás hiányosságait. Tiszt javasolja, és főnökei jóváhagyják, hogy kerüljön bele a Bukarestbe küldendő, havi tájékoztatóba a feljegyzés tartalma.³⁰

1975. május 13-án „Szántó” tudatja a Securitateval, hogy „Copilul” 1975. május 8-án Brassóba utazott Annus József fogadására, aki vonattal érkezett Szegedről. Először Farkas Árpád költőt látogatták meg Sepsiszentgyörgyön. 10-én a doktor kisebbik lányának keresztelőjét rendezték. A keresztelőt Fábíán Ernő tanár lakásán tartották. Arra meghívták a forrást is. Gajdó Zoltán³¹ martonosi római katolikus plébános kifejtette, hogy ő magyar miséket tart a csángóknak, hogy az anyanyelvüket ne felejtsek el. Annus szerint Magyarországon sem lehet olyan kérdésekről publikálni, amelyek Romániát érintik. Szorosabb kapcsolatot kellene létesíteni a magyar és román lapok között, hogy a két nép jobban megismerje egymást. A forrás az orvosi szakirodalmat hiányolja. Szurkos azt javasolja neki, hogy ha megy az NSZK-ba, feltétlenül keresse fel Szőke Jánost³² Stuttgartban. Benedek doktor rajta keresztül szerzett műszereket a szívkörháznak.

²⁶ ACNSAS FI 262770/I/258.

²⁷ ACNSAS FI 262770/I/254. Az orvos sosem költözött Sepsiszentgyörgyre, ottani lakását gyerekei használták, főleg a lánya, középiskolai tanulmányai idején.

²⁸ Popa Gheorghe belügyi századosról a CNSAS adatbázisa nem közöl információkat.

²⁹ 1974 novemberében tartották az RKP XI. kongresszusát.

³⁰ ACNSAS FI 262770/I/252.

³¹ Gajdó Zoltán (Kézdiszászfalu, 1940 – Sepsiszentgyörgy, 2013) római katolikus plébános, Gyulafehérváron tanult, Berecken, Baróton káplán, Kézdimartonoson (1966–1976), Nagykaszonban (1976–1983), Négyfalu-Türkösön (1983–2006), Kehidakustányon (2008-ig, Veszprémi egyházmegye) plébános. In memoriam Msgr. Gajdó Zoltán. In: *D.K. József blogja*, 2013. február 13. Online: dkjosef.blogspot.hu – 2017. augusztus.

³² Szőke János SDB (Csorvás, 1927 – Budapest, 2012) nagyváradai és szatmárnémeti kanonok, kolozsmonostori apát 1948-ban tanulni ment Olaszországba. 1956-ban svédországi magyar menekültek lelkesze lett, majd ugyanaz az NSZK-ban. 1970-től foglalkozott karitatív tevékenységgel: az Üldözött Egyházak Segélyszervezete keleti osztályát vezette. Mindszenty érsek halála után (1975) az ő, majd más magyar vértanúk boldoggá avatási procedúrájának vezetője.

1975. május 15-én „Szántó” kiegészítést fűz az előzőkhöz: A keresztlőn részt vett Farkas Árpád, Magyar Lajos újságíró-költő,³³ Gazda József magyar irodalom tanár, Finta Sándor tanító, Incze Sándor kovásznai lelkész³⁴ a feleségeikkel, Annus József a *Tiszatájtól*. „3 óra tájban megjelent Huszár Sándor A Hét főszerkesztője egy másik újságíróval ugyanattól a laptól, és velük volt egy magyar származású jugoszláv író is, akinek a nevét nem jegyezte meg. A forrás Huszár Sándorral és Fábíán Ernővel beszélgetve megtudta, hogy Huszár megígérte, közli A Hétben a tanár által Apáczai Csere Jánosról írt monográfiát.” Annus Szurkossal május 12–14-én Marosvásárhelyre utazott Sütő András³⁵ meglátogatni. 15-én befejezte kovásznai látogatását. A feljegyzést az I. Igazgatósághoz küldött jelentéshez fogják felhasználni.³⁶

A kiegészítést feltehetően azért kérték tőle, mert a keresztlőt lehallgatták, de sem a résztvevőket nem tudták beazonosítani, sem időpontokat nem rögzítettek. Ezért próbálták a jelenlévő ügynöktől megtudni a résztvevők kilétét.³⁷ Az orvos-informátor 1976 folyamán infarktust kapott és elhunyt.

Szintén sokat foglalkoztatják „Copilul” célszemélyre az „Alexandrescu” fedőnevű informátort. (Beazonosítása bizonytalan.) Jellemző, hogy magyarul írja, főleg az ún. sovinszta megnyilvánulásokat kiemelő feljegyzéseit. Csak román fordításban maradtak meg a dossziében. Eleinte személyesen nem ismeri a célszemélyt, Fábíán Ernő ismerőseként megbízzák, hogy „véletlenszerűen” közeledjen, amikor Fábíán és Szurkos együtt italoznak a vendéglőben. Bemutatása így meg is történik és akcióba lép. 1973. március 23-án 117. sz. feljegyzésében „Copilul” véleményéről tájékoztat Fábíán Ernő Apáczai kismonográfiájával kapcsolatban:

³³ Magyar Lajos (Székelyudvarhely, 1942 – Sepsiszentgyörgy, 2015) költő, szerkesztő, a második *Forrás*-nemzedék tagja, a *Megyei Tükör* szerkesztője. 1992 és 1996 között az RMDSZ szenátora.

³⁴ Incze Sándor (Szárarajta, 1933 –) református lelkész 1956-ban kapott lelkészi diplomát Kolozsváron, Szolokmán, Magyarhermányban, Kovásznán (1974 –1981) Sepsiszentgyörgy-Szemerja lakótelepen szolgált. A forradalom után a sepsi egyházmegye esperese (1990–2003) nyugdíjazásáig. 1959. április 7-én Erdőszentgyörgyön beszervezik informátornak, „Szabó János” fedőnéven, letartóztatással fenyegetve. Kötelezvényét magyarul írta. Miután többszöri feldolgozás ellenére sem hajlandó effektív ügynöki munkát végezni, 1961. október 9-én kelt magyar nyelvű kérése alapján kivonták a hálózatból. Vö.: ACNSAS FI 301849. A történet idején nyomozati dossziében tartják megfigyelés alatt.

³⁵ Sütő András (Pusztakamarás, 1927 – Budapest, 2006) romániai magyar író, politikus. Felsőfokú tanulmányait szerkesztői feladatai miatt nem fejezte be. 1948 és 1954 közt a *Falvak Népe* főszerkesztője, majd munkatársa. 1954-ben Bukarestből Marosvásárhelyre költözik, előbb az *Igaz Szó* munkatársa, majd a *Művészet* (később *Új Élet*) főszerkesztője. 1965–1975-ig román parlamenti képviselő, 1972–1980-ig a Román Írószövetség alelnöke, 1965–1984-ig az RKP KB póttagja, egy ideig a nemzetiségi ügyekkel foglalkozó állandó bizottság tagja. Herder- és Kossuth-díjas. Népszerű drámái az áthallásos történelmi parabola műfajában íródtak.

³⁶ ACNSAS FI 262770/I/244–247. A szegedi szerkesztő látogatásáról hangfelvételek is készültek, de csak egy van a dossziében. Ld. alább, az *Értelmiség és hatalom* alcímnél.

³⁷ ACNSAS FI 262770/II/1–6., 8–9.

„Tudd meg, hogy ma Romániában az író intelligens politikai vízióval írhat meg egy könyvet, hogy azt a cenzúra átengedje. Fábián titáni munkát végzett két év alatt, hogy összegyűjtse az anyagot, a románok mellett is van, amikor arról beszél, hogy a románokat reformátussá akarták téríteni magyarsítás céljával. A folyamat nagyon hasonló a maihoz, amikor románokat hoznak a magyarok lakta területekre a Regátból. Marosvásárhelyen húsz évvel ezelőtt alig voltak románok, ma tele van velük. [Olvashatatlan.] Nekem nagyon tetszik a könyv, semmi sovinizmus nincs benne [olvashatatlan]. Fábián okos, intelligens, tudományának nem Kovásznán, hanem egy nagyvárosban, mint Kolozsvár – lenne a helye. Fábián sajnálja, hogy leváltották az iskolaigazgatói székéből, [olvashatatlan]. Én orvosként, munkám természeténél fogva nem teszek különbséget román, magyar vagy zsidó között, de az embernek állam által biztosított joga, hogy hagyományait megőrizze.”³⁸

„Alexandrescu” 1976. májusi, 127. sz. feljegyzésében az orvos a szocialista nevelés és kultúra kongresszusával kapcsolatban hazafias kijelentést tesz. A tartótiszt megjegyzésében óvatosságra utasítja az informátort: úgy tűnik, a doktor gyanút fogott, azért hangoztat jelenlétében pártos elveket. Feltehetően le is vették Szurkos István megfigyeléséről, mert 1977-ben, noha már a 153. feljegyzését írja egy sokszereplős beszélgetésről, csak megemlíti Szurkos István nevét, de magatartásáról nem tudósít.

Szintén több feljegyzéssel szerepel a dossziében a „Háromszék” fn. ügynök, aki a „Faur”/Fábián Ernő dosszié egy tartótiszt megjegyzése szerint a Dudás János nevű tanárral azonos. Első találkozásán az orvossal a szokásos vendéglői törzsgárda (Fábián Ernő, Szurkos István, Torró Vilmos grafikus³⁹) kommentálja az RKP XI. kongresszusának programját. Fábián szerint: „minden bizonnyal teljesíteni fogják minden téren. Dr. Szurkos szintén arrogánsan hozzáfűzte, hogy még az egészségügy terén is, ami már látszik is, mert amíg a környező országokban grippe-járvány tombol, minket kikerül. Minthogy a társaság eléggé az alkohol befolyása alá került már, ez a téma lekerült a terítékről.”⁴⁰ Következő találkozáskor, 1976. július 22-én a főnöki utasítást betartva, már a tartótiszt körmöli le, mit hallott a bizalmitól:

„A HÁROMSZÉKY-vel való találkozáskor a következő problémákat vetette fel dr. Szurkos Istvánnal kapcsolatban: Nemrég tért vissza az MNK-ból, ahol Ilia Mihálynak,⁴¹ a Tiszatáj volt főszerkesztőjének vendége volt. Tár-

³⁸ ACNSAS FI 262770/I/223.

³⁹ Torró Vilmos (Kovászna, 1935 – 2001) középiskolai tanulmányokat követően lakatos mesterséget tanul. Autodidakta képzőművész, 1979 óta főleg ex-libriseket készít. A Securitate alkalmi munkatársa, vö. következő jegyz.

⁴⁰ ACNSAS FI 262770/I/251. 10/1975.01.16. Popa Gheorghe százados tartótiszt megjegyzi, hogy Torró Vilmos „Călătorul” fn. alkalmi munkatárs, és egy következő együttléten „Háromszék” információi ellenőrizhetők lesznek. Aulik Sándor ezredes a megyei Securitate főnöke hozzáfűzi: vigyázni kell a vonalvezetéssel, nem kell erőltetni feljegyzések írását.

⁴¹ Ilia Mihály (Tápé, 1932 –) Szegeden élő irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. 1980-tól egyetemi docens. 1972 és 1974 között a *Tiszatáj* főszerkesztője.

gyaltak többek közt az aktuális magyar politikai helyzetről. Szurkos információi szerint a szovjetek uralják Magyarországot. Azok a személyek, akik közvetlen kapcsolatban állnak a szovjet csapatokkal állandó feszültségben és bizonytalanságban élnek. Ezért Magyarország gazdasági helyzete nagyon alacsony színvonalon áll, főleg fogyasztási cikkek gyártanak, az ipari termékeket a SZU-ból kell importálni, a szovjetek által kiereszalt szerződések alapján. Ezért általános az elégedetlenség a lakosság körében. Neveket nem említve azt mondta, vannak olyan magyarországiak, akik irigylük a romániai magyarokat, mert nincsenek úgy alávetve az oroszoknak. A fentiek ellenére sokkal jobb az ellátás, és inkább szeretne az MNK-ban élni. Azt is mondta HÁROMSZÉKY, hogy a télen vizontlátogatásra várja Ilia Mihályt az orvos. TM: HÁROMSZÉKY megjegyezte, hogy a beszélgetés a vendéglőben folyt, a doktort ismerősei állandóan zaklatták, részletekre nem lehetett kitérni. Utasítva lett, hogy hívja meg egy sakkpartira (ahogy máskor is), s annak keretében mélyítse el a témát.”⁴²

Vannak informátorok, akik csak érintőlegesen említik az orvost, de súlyos dolgokkal vádolják. Ilyen a FIROIU fedőnevet viselő, aki beszerzése folyamatában nyilatkozik orvoskollégáiról:

„A kovásznai egyesített kórházban vannak orvosok, akiknek a magatartása nem megfelelő, nem teljesítik szakmai feladataikat. Ilyen Szurkos István és Kinda József [bőrgyógyász]. Amikor ügyeletben kellene lenniük, vagy alkoholos befolyásoltság alatt állnak, vagy órákat hiányoznak. Amikor a vezetés felelősségre vonja őket, dacos magatartást tanúsítanak, s megalapozatlan mentségeket hoznak fel. Dr. Szurkos azzal is helytelen magatartást tanúsít, hogy politikai témákat hoz elő a beszélgetésben. FIROIU bizalmival legutóbb a népszámlálásról beszélt. Lebecsülte, mondván: »Úgysem felel meg a valóságnak«, mert az összesítéskor meg lehet változtatni. Utalt arra, hogy szerinte létezik olyan érdek, amely a magyarok számát a valóságosnál kevesebbre értékeli. A bizalmi cáfolatát nem fogadta el, megmaradt hibás nézetei mellett.”

Megjegyzendő, hogy ezúttal „Háromszéky”-vel ellentétben, Aulik Sándor⁴³ ezredes más utasítást ad: „Szoktassátok hozzá az elejétől, hogy írott feljegyzéssel és minél konkrétabb adatokkal jelentkezzen.”⁴⁴

Működéséhez kapcsolódik a folyóirat országos, sőt Kárpát-medencei ismertségű irodalmi fórummá válása. Levelezésével mintegy beemelte a magyar irodalomba a Nyugaton, illetve a szocialista táborban élő magyar írókat. Nagy szerepe volt a korszak fiatal íróinak térnyerésében.

⁴² ACNSAS FI 262770/I/214.

⁴³ Aulik (Aulich) Sándor (Nagyborosnyó, 1930 –) karrierje: 1951–1953. I. Igazgatóság; 1954–1962. 4. Igazgatóság, I. üo., I. Iroda; 1964–1967. I. igazgatóság, I. üo. osztályvezető-százados; 1967–1971. II. Igazgatóság, 1/2 üo. osztályvezető-helyettes őrnagy, majd alezredes, 1971–1973. BM rendelkezési állomány, majd II. Ig., 6. üo. osztályvezető; 1973–1984. a BM Kovásznai Felügyelőségének főfelügyelő-helyettese, a Securitate főnöke. 1984. augusztus 15-én ezredesként tartalékba helyezik. ACNSAS honlapja, online: www.cnsas.ro – 2017. június.

⁴⁴ ACNSAS FI 262770/I/198. A feljegyzés kelte: 1977. január 26.

„Kelt 1981.05.12. INFORMÁCIÓS JELENTÉS C. T. bizalmi közölte, hogy szakmai ügyekben gyakran találkozik Szurkos István nőgyógyással. A szakmai problémák megoldását követően elhúzódnak egy lokálba, ahol Szurkos István néhány pohár bor után olyan dolgokról beszél, amelyek egészségtelen gondolkozásról tanúskodnak. Sosem mulasztja el felhozni a magyarok kérdését. Mikor Ceaușescu magyarok lakta vidékre jön, akkor is a románokat említi elsőként. Azzal is dicsekszik mindig, hogy számos külföldi kapcsolattal rendelkezik, tagja az OMS-nek [?], amely gondoskodik külföldi útjainak anyagi fedezetéről. Értésre adja, hogy magas szintű összeköttetésekkel rendelkezik, ezért senki sem mer belekötni, megyei szinten is jóban van minden szekussal, akik hozzá jönnek a bajaikkal. [Oldalszéli kommentár: »Sőt egyes szekusok és milicisták bálványozzák. Cerghizan«⁴⁵ Több mondat kifelé.] Minden körülmények közt és minden társaságban felveti tendenciózusan sőt ellenségesen a magyarság problémáit. Az utóbbi időben viselkedése miatt a szakmai érdeklődés is csökkent irányában. Szócs Tibor őrnagy.”⁴⁶

Az orvos a környék egyházi személyiségeivel is baráti kapcsolatokat ápol, ami szintén tárgya a megfigyelésnek. A dosszié azt (is) bizonyítja, hogy azokon a területeken, ahol a magyarság regionális többségben volt, az egyháziakat befogadták az elitbe, szemben a kisebbségben élő magyarság lelkészeivel. Egyeseket hozzá hasonlóan ellenőrzés alatt tartanak, mások meg besúgók. Incze Sándor kovásznai lelkész és felesége szinte napi rendszerességgel jelen van a Szurkos család életében. A lelkészt eleinte a református probléma dossziében követik figyelemmel a belügyesek, később nyomozati dossziét nyitnak számára „Ivan” fedőnéven. Főleg Kézdivásárhelyen, de Kovásznán is gyakori vendég a már említett, Gajdó Zoltán maratonosi plébános. Sajnálatos módon többet nem kimondottan tiszta szándékkal közelednek dr. Szurkoshoz. Ilyen a „Popovici” fedőnéven informáló Farkas György, vajnafalvi ref. lelkész. 47/1977.02.08-s sz. feljegyzésében arról tudósít, hogy január 31-én egész délután a doktor lakásán tartózkodott este 8-ig. A célszemély örül a Párt és a Securitate támogatásának a doktori védelem kapcsolatban. Nem tudja, mi történik Farkas Árpáddal, az utóbbi időben semmi értékeset nem írt. Vagy az alkohol befolyása alá került, vagy alkotott valami nagyon jót, de meglepetést akar okozni olvasóinak. Incze Sándorral nem tud ilyesmiről beszélni, nem ért az irodalomhoz. 2–3 héttel korábban Szurkossal és dr. Mátyással a zabolai gyermekház főkönyvelőjét, Szőke Lajost látogatták meg. Amikor azok ketten elmentek, Szőke megjegyezte, hogy Szurkos pozitív személyiség, kár, hogy Fábián Ernő olyan szorosan a hatása alatt tartja.⁴⁷ Máskor (58/1978.05.18.) arról tudósít, amit más források is megerősítenek, hogy az orvos véleménye szerint a romániai magyar írók nem arról írnak, ami küldetésük lenne:

⁴⁵ Cerghizan Ștefan őrnagy életrajzi adatai a CNSAS adatbázisában nem szerepelnek.

⁴⁶ ACNSAS FI 262770/I/116. Szócs Tibor (Komandó, 1939 – Gelence, 1997) belügyi tiszt 1961 és 1967 között a követési csoportnál (F) szolgál, majd a 12., 9. és 6. Igazgatóságon. 1973 és 1975 közt a levéllenőrzésnél (S), 1975 és 1979 közt nincs adat, 1979–1985-ig a Kovászna megyei felügyelőségen szolgál, 1984-ben Kézdivásárhely Szekuritátéjának főnöke. 1985. június 6-án küldik tartalékba alezredeként. ACNSAS honlapja, online: www.cnsas.ro – 2017. június.

⁴⁷ ACNSAS FI 262770/I/194.

„A forrás tudatja, hogy 04.21-én meglátogatta a forrást Szurkos István és Incze Sándor családotól. Szurkos kijelentette, hogy a mai írók nem teljesítik kötelességüket, nem írnak a valóságról, félnek úgy írni a dolgokról, ahogy vannak. Bizonyos kritériumok miatt nem írnak a valóságról, anélkül, hogy konkretizálná, mit ért kritérium alatt. [Egy mondat anonimizálva. – MJ] Király Károlyról azonban nem beszélt.”⁴⁸

A barátsági ref. lelkész, Nagy Mihály, noha barátjának nevezi a nőgyógyászt, „hazafias kötelességét” is teljesíti:

1979.10.16./1599/42: „vette Sorbán Zoltán őrnagy, adta JANOSI; Információs feljegyzés [...] 1979.09.28-án beszélgetvén dr. Szurkos Istvánnal, a forrás lakásán, ahol jelen voltak Incze Sándor lelkész a feleségével, Kövecsi Attila⁴⁹ lelkész Közép-Ajtáról a feleségével. Bizonyos mennyiségű alkohol elfogyasztását követően dr. Szurkos és Incze Sándor arról kezdtek mesélni, milyen szabadságban és bőségben élnek a magyarok az NSZK-ban, Svájcban, és így tovább. [...] dr. Szurkos többször visszatért a témára, és azt állította, hogy olyan dolgokat hozott onnan, amivel dokumentálni is tudja az állításait. Adott pillanatban dr. Szurkos felállt és felszólította a társaságot, hogy énekeljék vele el a Talpra magyart, de nem követte senki, viszont Incze Sándor felesége elkezdte énekelni a székely himnuszt. A forrás kiment a szobából. TM. dr. Szurkos INYD, Incze és Kövecsi a probléma-dosszié keretében feldolgozás alatt áll. [...] Minthogy a feljegyzett dolgok a forrás névnapi multságán történtek, [Mihály napkor – MJ.] az eset dokumentálása a leleplezés kockázatával járhat.”⁵⁰

Az állambiztonsági óvatosság azonban hiábavaló. 1980-ban drámai jelenet főszereplője az orvos:

„Kelt: 1980.02.15./1599/59 Helyszín: Sepsiszentgyörgy. Vette Sorbán Z. őrnagy, adta JÁNOSI. INFORMÁCIÓS FELJEGYZÉS A forrás informálja önöket, hogy 1980.01.14-én Kovászna város református parókiáján tartózkodott istentiszteletet tartván az ökumenikus imahét alkalmából. A szolgálatot követően Farkas György lelkész lakásán tartották a díszvacsorát. Jelen volt Farkas György és családja, Incze Sándor a feleségével és Dénes Gábor⁵¹ lelkész a feleségével. Adott pillanatban Incze fia lépett be,

⁴⁸ ACNSAS FI 262770/I/172.

⁴⁹ Kövecsi Attiláról mindössze annyit sikerült megtudni, hogy 1971-ben végzett a KEPTI-ben.

⁵⁰ ACNSAS FI 262770/I/154. Az informátor kifejezése, miszerint az orvos a *Talpra magyar* „eléneklésére” biztatott, valószínűleg téves. Az is lehet, hogy a *Szózat* elénekléséről lehetett szó, amit ilyen alkalmakkor tényleg énekelgettek annak idején, s amit a közismerten műveletlen informátor félreértett. Mindenesetre, román szemmel nézve eléggé nagy bűnnek tetszhetett.

⁵¹ Dénes Gábor nevű lelkész, noha kétszer is előfordul a szövegben, elírás lehet. Páván Dénes Csaba a lelkész ekkor, a későbbi bodoki esperes. (1972-ben végzett Kolozsváron a KEPTI-ben.) A dokumentum letisztázott gépelvény, amelyen a kommentárok is ugyanazzal a géppel írva szerepelnek, a névtévesztés a másoló hibája lehet, nem valószínű, hogy az informátor nem ismerte volna lelkész kollégája keresztnévét.

értesítve szüleit, hogy dr. Szurkos István és felesége érkezett hozzájuk látogatóba. Erre Incze felesége eltávozott, de hamar visszatért Dr. Szurkos-sal és feleségével. [...] Pár pohár bor elfogyasztását követően felállt, és kijelentette, hogy a forrás a Securitate besúgója. A forrás felállt és kijelentette, nem várt volna ilyen véleményt egy híres orvostól, aki nem egyszerű ismerőse, hanem barátja. [...] A doktor kihívta és azt mondta, ez a véleménye sok közös ismerősüknek, csak másnak nem volt mersze megmondani. A forrás számon kérte, hogy miért mindenki előtt mondta ezt, mire az orvos elismerte, hogy ez hiba volt, és elnézést kért. [...] A forrás kijelentette, hogy eddig senkit sem dobott ki a lakásából, de ha dr. Szurkos nem szégyelli felkeresni, kidobja, mint egy kutyát.”

A tiszt kioktatta, milyen magatartást tanúsítson. A találkozókat a tiszttel ezután Sepsiszentgyörgyön, a megyeközpontban tartják. Stefan Cerghizan alezredes, az I. üo. főnöke széljegyzetében „veszélyes egyénnek” tartja Szurkost, aki bizonyos körülmények közt „violens megnyilvánulásokra” vetemedik.⁵²

Szöke János szalézi szerzetesatyával, akiről úgy tudni, a Caritas erdélyi segélyek kezelésével, ellenőrzésével bízott meg, az új kórház felszerelése ügyében tárgyalta a doktor.⁵³

„Kelt 1980.11.12/1024/3 Vette: Sorbán Z. örgy adta: KOVACS (BELA) Helyszín: SPORTUL. INFORMÁCIÓS FELJEGYZÉS A forrás arról számol be, hogy Kovács Gábornál⁵⁴ járt, akinél megjelent Tompa Csaba⁵⁵ és Szurkos István, és a Márton Áron⁵⁶ temetése felől érdeklődtek, illetve, hogy találkozott-e Nemecekkel.⁵⁷ Kovács Gábor hozott egy háromkötetes német

⁵² ACNSAS FI 262770/1/135.

⁵³ ACNSAS FI 262770/1/17. Sorbán Zoltán őrnagy hangszalagra rögzített beszélgetése Szurkos Istvánnal, a Szöke Jánossal folytatott tárgyalásról 1978. április 11-én. Ebben Szurkos elmondja, hogy hat éve ismeri a szerzetest, aki ezúttal nem lépett vele kapcsolatba, a találkozást ő kezdeményezte

⁵⁴ Kovács Gábor esperes-plébános (Farkaslaka, 1944 – Uo., 2016) gyulafehérvári tanulmányok után 1968-ban szentelték pappá. Szolgálati helyei: 1969; Csíkszereda, 1971; Brassó-Bolonya, 1972, Gelence; 1973, Uzon; 1975-től haláláig Kovászna. Ld.: Elhunyt Kovács Gábor plébános. In: *Magyar Kurír*, 2016. február 19. Online: www.magyarurir.hu – 2018. január.

⁵⁵ Tompa Csabáról annyit sikerült megtudni, hogy tanár a kovásznai líceumban, egy Kovásznáról készült kismonográfia szerzője. Ld.: Esztendőforduló Háromszéken. In: *Háromszék*, 2014. január 4. Online: www.3szek.ro – 2018. január.

⁵⁶ Márton Áron (Csíkszentdomokos, 1896 – Gyulafehérvár, 1980) legendás erdélyi római katolikus püspök. Középfokú tanulmányait Csíksomlyón, Csíkszeredán, Gyulafehérváron végezte, utóbbi helyen teológiai tanulmányokat folytatott, 1924-ben szentelték pappá. Volt káplán, hittanár, plébános, püspöki titkár. 1938-ban püspökké nevezi ki a pápa. 1949 és 1955 között a román kormány bebörtönzi, majd szabadulása után házi őrizetben tartják 1967-ig. Haláláig visszautasította az állam beavatkozását az egyházi életbe, ahogy a Szentszék egyezkedését is a kommunista rendszerekkel.

⁵⁷ Nemecek József (Hagymádfalva, 1900 – Nagyvárad, 1989) gyulafehérvári teológiai tanárról, rektorról van szó. Budapesten tanult, teológiai doktorátust szerzett, 1924-ben Nagyváradon szentelték pappá. 1951-től tanított Gyulafehérváron nyugdíjazásáig.

könyvet Szurkosnak. TM. „Kovács Gábor plébános a beszerzés folyamatában van, Tompa Csaba megfigyelés alatt áll, Szurkos Istvánt INYD-ben feldolgozzák. A forrás ki lett képezve, hogyan nyerje el Szurkos István és Tompa Csaba bizalmát, illetve egyéb minket érdeklő dolgokról.”⁵⁸

„Kovács Béla” a jelek szerint Kovács Gábor plébános fedőneve az iratban, ő az, aki beszerzés alatt áll, ez a 3. regisztrált feljegyzése. Ha a forrás egy negyedik személy lenne, akkor azt nyilván a plébános bizalmának elnyerésével is megbíznák, nemcsak a vendégekével. Az informátori feljegyzésekben gyakori zavaró körülmény, hogy az informátor harmadik személyben beszél magáról. Hogy a beszerzés sikeres volt-e vagy sem, nincs adat. Az orvos és a plébános kapcsolatának hátterére maga az orvos utal, egy szekustisztal beszélgetve.

„Kelt 1981. 06.20. INFORMÁCIÓS JELENTÉS A fenti időpontban beszélgetést folytattam Szurkos István kovásznai nőgyógyással, többek közt a következőkről: Elégedett, hogy sikerült segítenie Kovács Gábor katolikus plébánosnak egy római katolikus papok számára épült üdülő engedélyezésében. Tényleg sokat ügyködött ezért, de most úgy tűnik megoldódott minden [...] Mindezt nemcsak azért csinálta, mert jó katolikus, hanem azért is, hogy a segítségért cserébe a kórház számára műszereket tud szerezni. Valutára van szükségünk, mert országunk elég szegény. Hogy kinél járt az engedély ügyében, nem derült ki. Gödri Martin őrnagy.”⁵⁹

Szintén egyházi kapcsolata Pásztori Tibor Endre zabolai lelkész, majd sepsi esperes, aki noha „Zsolt” fedőnéven a Securitate ügynöke, igyekszik az orvosról és baráti köréről rosszat nem mondani:

„Azt hiszem a magyarok romániai jogaival kapcsolatos kijelentéseket senki előtt nem tett. [...] Csekme Éva is legfeljebb akkor, amikor Királyt lecserezték. [...] Ha valaki azt állítja, hogy én nacionalista kijelentéseket teszek, azt biztos célzatosan állítja, vagy miért ne, rivalizálásból. Ugyanezt elmondhatom Incze Sándorról is, bár emberként nem adok érte öt banit. Elég jól ismerem, gyakran voltunk együtt, politikai szempontból azt hiszem elég kiegyensúlyozott ember. Sok ismerőssel rendelkezik, barátságban van Szurkos Istvánnal, sokszor szolgáltunk együtt, de egyszer sem tett túlzó kijelentéseket, vagy említésre méltó megnyilatkozást [...] sok közös barátunk, ismerősünk van, Magyarai, Czegő,⁶⁰ Dali Sándor,⁶¹ Farkas, Kiss

Hamvai a nagyváradi székesegyházban nyugszanak. Ld.: *Szolgalat*, 1990. 86. sz. 106–107. p.

⁵⁸ ACNSAS FI 262770/I/118.

⁵⁹ ACNSAS FI 262770/I/110-111. Gödri Martin őrnagyról nincs adat a CNSAS adatbázisában.

⁶⁰ Czegő Zoltán (Bukarest, 1938 –) költő, regényíró a „második Forrás-nemzedék” tagja. Pszichológia-magyar szakos tanári diplomával Sepsibükszádon és Korondon tanított. Alapító szerkesztője a *Megyei Tükör*nek. 1988-ban áttelepedett Magyarországra. Üzemi újságíró lett, majd a *Magyar Fórum* munkatársa. 2013-ban visszatért a Székelyföldre.

Attila,⁶² Bogdán Laci.⁶³ Ezek közül Czegő egy teljesen kiegyensúlyozott ember [...] még akkor is, ha sokat ivott. Egyszer volt nálam Czegő, Beke Mihály⁶⁴ és talán Bogdán Laci. Beke Györgyről⁶⁵ beszélgettünk, aki már olyan személyiséggé fejlődött, akinek nem kell tartani támadásoktól [...] Huszár Sándort is jól ismerem, amikor Kovásznán járt, engem is meglátogatott Zabolán. Igaz, egyszer megharagudott rám, mert úgymond megsértettem. Huszár Sándorról elterjedt, mivel egy nagy fekete limuzinnal látogatta a lelkészeket, hogy a Securitate embere [...] Huszárt foglalkoztatja a lelkészek tevékenysége. Szurkos fiának a keresztapja [...] Ez a kereszttség elég későn történt, érettségi előtt. A keresztlőn Huszár kijelentette: milyen nagy dolog lelkésznek lenni. Néhány szóban ki tudják fejezni azt, amit mi több kötetben sem. Ez a kijelentés a lelkészek népi szolgálatára és nyelvőrző munkájára vonatkozott [...] Először a feleségével látogatott meg Zabolán. Másodszor Dali Sándorral jött, kissé ittasak voltak. A marosvásárhelyi Fülöp Dénes⁶⁶ egy novellájáról beszélt, aminek politikai színezete van [...] Akkor haragudott meg rám [...] később elnézést kért, maradjunk barátok, mondta. Majd meglátjuk. Ő Fábíán Ernővel és Szurkos Istvánnal van nagyon jóban, ha erre jár, inkább hozzájuk húz.”⁶⁷

Olyan informátor is felbukkan a dossziében, aki csak érintőlegesen ismeri az orvost, de az állambiztonság számára értékes információkat ad.

-
- ⁶¹ Dali Sándor (Szováta, 1930 – Sepsiszentgyörgy, 2010) romániai magyar újságíró. 1961-től a bukaresti *Ifjúmunkás*, 1968-tól a *Megyei Tükör* főszerkesztője. 1974-től *A Hét* munkatársa, 1984-től 1992-es nyugdíjazásáig a sepsiszentgyörgyi színház igazgatója.
- ⁶² Seprődi Kiss Attila (Sepsiszentgyörgy, 1941 – Budapest, 2008) rendező, Marosvásárhelyen és Bukarestben tanult, sok romániai színházban rendezett, 1984-ben áttelepedett Magyarországra, a kecskeméti színház munkatársa volt, majd szabadúszóként dolgozott. Fordított románból magyarra, és fordítva.
- ⁶³ Bogdán László (Sepsiszentgyörgy, 1948 –) romániai magyar író, 1969-től a *Megyei Tükör* munkatársa, 1987-től a bukaresti *A Hét* munkatársa.
- ⁶⁴ Beke Mihály András (Bukarest, 1956 –) újságíró, kultúrpolitikus, Beke György fia. Magyar–oroszlakos diplomával Sepsiszentgyörgyön tanít 1980-tól. 1984-ben áttelepszik Magyarországra. Az MTV-nél és a Magyar Rádiónál tölt be különböző tisztségeket, 2003 és 2008 között a bukaresti Magyar Kulturális Intézet vezetője. 2014-től a Külgazdasági és Külügyi Minisztérium vezető főtanácsosa.
- ⁶⁵ Beke György (Uzon, 1927 – Budapest, 2007) romániai magyar újságíró, szociográfus. Magyar szakos tanári diplomával 1948 és 1974 között a bukaresti *Előre* belső munkatársa, 1974 és 1987 között Kolozsváron a bukaresti *A Hét* főmunkatársa. 1989-ben telepedett át Magyarországra, ahol különböző folyóiratok munkatársa. Romániában 40, Magyarországon 15 könyve jelent meg.
- ⁶⁶ Fülöp G. Dénes (Alsófalva, 1931 – Budapest, 2005) református lelkész. 1958-ban szerez lelkészi oklevelet Kolozsváron, 1959-ben marosvásárhelyi segédlelkészként letartóztatják és 11 év fegyházra ítélik az '56-os eseményekkel kapcsolatban. 1963-ban szabadul. Geges, Hármásfalva, Szászrégen, Marosvásárhely-Vártemplom szolgálati helyei. A rendszerváltást követően részt vesz a politikai életben, az RMDSZ alapító tagja. Egyházi vonalon alapítója a Kántor-tanítóképző Főiskolának, a Lazarenum és Calepinus Alapítványoknak, a Vártemplom Diakóniai Otthonának. Ld.: *Nagy Jenő honlapja*: www.boldogsag.net – 2017. július.
- ⁶⁷ ACNSAS FI 262770/I/79.

Kiderül, nem tudnak egy fontos külföldi személy jelenlétéről, ami túrhetetlen!

„1980.01.17/1809/8 vette Gödri Márton őrgy. adta ERŐS ATTILA. Információs Jelentés. A forrás elmondta, hogy 1980.01.04-én feleségével együtt meglátogatta a zabolai Pásztori Tibor Endre ref. lelkészt annak meghívására. Azonban csak a felesége volt otthon, aki elmondta, hogy férje Kovásznán van Szurkos Istvánnál. A feleség felhívta a férjét, mire Szurkos meghívta őket is és kocsit küldött értük. Szurkoshoz érkezve a fentiek mellett ott találták Incze Sándor kovásznai lelkészt a feleségével, Dénes Csaba pávai lelkészt a feleségével, a doktor sógorát, Horváth Gyulát feleségestől Marosvásárhelyről és Ilia Mihály feleségét az MNK-ból. Érkezéskor a jelenlévők már nagyon jókedvűek voltak, különösen Szurkos. 23 órakor Pásztori Tibor és felesége elvitte a forrást és feleségét haza hozzájuk. Érdekes beszélgetések nem voltak, bordalokat énekeltek és családi kérdésekről folyt a duma. Pásztorihoz érkezve egy órányit maradtak. Ezalatt Pásztori többek közt kifejezte szándékát, hogy induljon az őszi espedváltáson. Röviden utalt egy ismerősére is, aki az ENSZ-nél dolgozik, innen kaphatta Pásztori az anyagi segítséget, beleértve a gépkocsit. Megjegyzendő, ittas volt, nehezen lehetett érteni, mire akar kilyukadni. TM: Említett személyek szerveink megfigyelése alatt állnak. Az információt „T” is igazolja. A forrás nemrég érkezett műveleti körzetünkbe, és újra be lett jegyezve. Általános feladatokat kapott a jelentettek mellett. Átadni Cergizan alezredesnek kiaknázásra.” „Gödri Őrgy! Vegye fel a kapcs. Sorbán őrgy-gyal, hogy elmélyítse az ellenőrzést, különösen a Szurkos családnál jelenlévő Ilia Mihály feleségének tekintetében, hogy meg lehessen állapítani: a látogatás célját, kivel érkezett, kikkel vett fel kapcsolatot, és más operatív értékű információkat. Miért nem tudtunk idejében az érkezéséről? Milyen intézkedéseket fogantatosítottak foglalatosságainak megismerésére?” [Aláírás valószínűleg: Hanches Ioan főfelügyelő.⁶⁸]

A romániai viszonyok groteszk jellegét erősíti, hogy az orvos ügyvédje a Securitate ügynöke is egyben. Bokor Ernő/„Teleki Alexe” ugyanakkor egyházi vonalon is informál, az erdélyi református egyházkerület igazgatótanácsosa. Az orvosra vonatkoztatva tőle származhat a városszerte elterjedt feltételezés, hogy Szurkos István büntetőjogi számonkérésről való féltében maradt külföldön.

„1979.01.24./323/41 TÁJÉKOZTATÁS vette Sale Grigore szds, adta TELEKI. A forrás nem tulajdonított túl nagy jelentőséget annak, hogy Szurkos István nőgyógyász nyári szabadságát az NSZK-ban töltötte, de annyit

⁶⁸ ACNSAS FI 262770/I/152. Az Erdélyi Református Egyházkerület átvilágítása Derzsi György akkori csomakőrösi lelkészt feltételezi kizárásos alapon az „Erős Attila” fedőnév mögött. (Az egyházkerület 2009 szeptemberében hozta létre Átvilágító Bizottságát, amely a lelkészek és a román politikai rendőrség kapcsolatát kutatta. Eredményeiket az egyház hivatalos közlönyében, az *Értesítőben* hozták nyilvánosságra.) Hogy Ilia Mihályné látogatásáról nem tudtak, érdekes mozzanat, ami a román állambiztonság felületességét bizonyítja. A levéllenőrzés minden jel szerint nem volt elég szigorú (a Szegedről küldött levelek kb. fele nem került be a dossziéba), és a telefonhallgatás sem lehetett tökéletes, hiszen az Ilia és a Szurkos család minden utazás előtt szóban és írásban is egyeztetett.

megjegyzett, hogy sem Komáromnál, sem Ciubuca-nál nem tartózkodott, csak meglátogatta őket, ténylegesen Fejér Miklós katolikus pap fogadta, aki 1978-ban járt Romániában turistaként. Szurkosnál is járt Kovásznán, s állítólag felfedezték, hogy távoli rokonok [...] Azt beszélük, hogy ez a Fejér Miklós közvetítette volna a szívkörház berendezését [...] Tény, ismeri Benedeket és járt is nála [...] Komáromiékra utalva azt mondta, hogy a családi életük nem valami jó, Marika, a feleség [...] nem akarja, hogy az erdélyi látogatók rájuk támaszkodjanak, vagyis anyagilag. TELEKI ALEXE. A diszpécseri szolgálat figyelmébe. Aulik Sándor ezredes. A feljegyzés kérésünkre készült. Azt a feladatot kapta, hogy folytassa a beszélgetést Szurkossal a külföldi út többi vonatkozására is fényt derítve. Másolatot a diszpécseri szolgálatra és az I. üo-nak. Sale Grigore százados.”⁶⁹

1984. augusztus 2-án, az orvos disszidálása után, „Teleki” egy iktatószám nélküli, nagyon rossz, már-már érthetetlen románsággal fogalmazott feljegyzés szerzője:

„Vette Sale G. százados. Sorban alezredesnek elolvasásra. INFORMACIÓS FELJEGYZÉS A forrás tudja, hogy dr. Bokor Ernő meg volt hívva a dr. Szurkos István által Kovásznán 1984.06.22-én szervezett nőgyógyászati konferenciára, azzal a kitételrel, hogy a jogi oldalról beszéljen. A személyes meghívás azonban elfogadhatatlan, mert a programot már kinyomtatták. Feltehetően ez a 23-ai meghívás csak azért volt, hogy bebocsátást kapjon a nyugati egyházakhoz, azt hívén, hogy a nevezettnek jobbak a kapcsolatai, mint neki. Dicsekedett, hogy 45 napra kapott útlevelet, de esze ágában sincs kintmaradni, mert ő lelkileg nagyon kötődik a Kárpátokhoz. Időközben kiszabadult a börtönből Popa Virginia egykori kórházi munkatársa, aki főleg Vlad Adrianon keresztül elterjesztette a városban, hogy most következik a revans. Dr. Szurkost feltehetőleg értesítették ezekről a híresztelésekről, s ezért nem tért vissza [...] Szurkos tapasztalt orvos, de amit Popa Virginia megcsinált, azt ő is megtette, és félelmében nem tért vissza. Az utóbbi időben nagyon ivott, [...] egyszer idézés miatt a Kézdivásárhelyi Törvényszékre nagyon izgatott lett, és az öngyilkosság gondolata foglalkoztatta, ha még kap ilyen idézést. Az én meglátásom szerint hülyeség volt, a vádlott nem ő, hanem Popa, neki semmi vétke nincs, nem tudtam megnyugtatni, nem jelent meg a kolléganője ellen indított büntetőperen. Ez lehetett kintmaradás mellett dönteni, más oka nem lehetett, mint a legyengült idegek és a félelem.”⁷⁰

Ha ezt összevetjük egy 1983-as lehallgatási leirattal, kitetszik, hogy Szurkos István ügyvédje és „Teleki” ügynök ugyanaz a személy. A kulcsmondat, amikor az informátor átvált egyes szám első személybe: „nem tudtam megnyugtatni”.

„Magyar nyelvből fordítva.
Felvéve 11.08.
Lapok sz. 2
Állomás sz. 2IDM

⁶⁹ ACNSAS FI 262770/I/159. Sale Grigore belügyi századosról a CNSAS adatbázisa nem közöl információt.

⁷⁰ ACNSAS FI 262770/I/62.

Sz. 00103/1983.11.13

Sorbán Z. alezredesnek A feljegyzésről kivonat Sale őrnagynak

COPILUL csz.

1983.11.08-án 17,40-kor a csz.-t meglátogatja a kovásznai Bokor Ernő ügyvéd. [Előző nap felhívta telefonon, amit szintén lehallgattak, s közölte, mond majd neki valamit, ami nem telefontéma. – MJ]

SZI: Hogy vagy Ernő?

BE: Most érkeztem haza, s úgy gondoltam, benézek hozzád, hogy elmondjak pár dolgot azzal kapcsolatban, amire kértél.

SZI: Mi újdonságot tudsz mondani?

BE: A doktornő pere jövő héten lesz, rajtad kívül három asszisztenső a tanú a születéséről.

SZI: Nem megyek a tárgyalásra, csak nyilatkozatot küldök.

BE: Indulás előtt beszéltem a bíróság elnökével, aki azt mondta, meg kell hallgassanak téged is, mert egyébként a doktornő és az ügyvédje sovínizmussal fognak vádolni. Téged a tárgyalás előtt két nappal fognak kihallgatni.

SZI: Több terhelem megszakítással is vádolják?

BE: Négy abortusszal vádolják, amiért kisebb pénzüsszeget, italt, külföldi cigarettát, szappant kapott.

SZI-né: Én azt mondom, Pista ne menjen el a tárgyalásra.

BE: Valóban az lenne tanácsos, mert valószínű a doktornő nagyon szemtelen lesz.

SZI: Nem megyek, mert biztosan tudom, hogy a doktornő kompromittálni akar.

BE: Az lesz a legjobb, ha nem mész. Ne félj, téged nem vádolnak semmivel, mi mindent elintézőnk.

SZI: Rendben.

BE: Meg kell mondjam neked, hogy megkaptuk az útlevelet.

SZI: Hova utaztok?

BE: Spanyolországig mennénk, majd onnan Franciaországba.

SZI: Ezen a nyáron az USA-ba szeretünk volna menni családotól, de nem engedélyezték. Azt mondta a főnök, hogy jövőre minden esélyem megvan az engedélyezésre.

BE: Csaba fiammal mennék, mert nagyon jól vezet, és jól kiismeri magát az idegenben.

SZI: Mivel foglalkozik Csaba jelenleg?

BE: Most teszi le Bukarestben a szakvizsgát, urológus lesz.

SZI: Tehát négyszer sértette meg a doktornő a törvényt?

BE: Igen. A maximális büntetés 5 év, biztosan tudom, 2-3 évet fog kapni. Jövőre pedig aug. 23-án közkegyelmet hirdetnek, és biztosan kiszabadul.

SZI: Elveszíti az orvosi diplomáját is?

BE: Nem.

SZI: Miért nem mentél most nyáron külföldre?

BE: Szezonban mindenütt nagy a nyüzsgés, azt nem szeretem. A téli ünnepek viszont csodálatosak nyugaton.

SZI-né: Kocsival mentek?

BE: Igen.

SZI-né: A feleséged is megy?

BE: Nem akar jönni. [...] Most nyáron is mehettem volna, de a fiamnak vizsgái voltak. Mit csinál Tuzson Sanyi?

SZI: Nemrég operálták, azóta nem tudok róla semmit.

BE: Vezérgazgató volt az egészségügyi minisztériumban, ugye?
 SZI: Igen, de az utóbbi időben félállásban volt. Condrea doktor megy Bukarestbe, vele akarok küldeni neki ezt-azt.
 BE: Értem. Meg fogom mondani a fiamnak, hogy csak akkor viszem magammal, ha megígéri, nem disszidál. Ha kint maradna, nemcsak az én karrieremet pecsételné meg, az egész család szenvedne miatta.
 SZI: Igazad van.
 BE: Biztos vagyok benne, hogy lesznek, akik megpróbálják elcsábítani Csabát.
 SZI: Az én fiamat is csábították, mind az NSZK-ban, mind Svájcban.
 BE: Nálunk az országban egy orvos mindig meg fog élni. Azért nem akarom örökre kiverni a fejéből a disszidálást, de most nekem ne trükközzön.
 SZI: Mi lesz a doktornó állásával?
 BE: Egyelőre nem tudni semmit.
 (18,30-kor elveszik a villanyt, a felvétel leáll.)⁷¹

A félbeszakadt felvétel szerint a folyamatos áramszünetek más fontos nemzetgazdasági érdek mellett, az állambiztonsági „munkát” is szabotálták. Ahogy az is bizonyos, az ügyvéd belügyi elkötelezettségét a Romániában szokatlan, tetszés szerinti külföldi utazások lehetősége is motiválta.

Milyen kép bontakozhatott ki Szurkos Istvánról a román politikai rendőrség előtt az ügynökök jelentése alapján? Elégedetlen a közellátással. A romániai magyar kultúra intézményei és kulturális elitje álságos, küldetésének nem tesz eleget, képmutató. Sem a közmédia, sem az irodalom nem reflektál az állampolgárok napi tapasztalataira. Gúny tárgyává teszi az egészségügyet, még a pártéletet is kifigurázza. A magyarországi közellátást jobbnak tartja, mint az otthonit. Irigylit az a civil szabadságot és anyagi jólétet, amit Nyugaton tapasztalt. Belföldön főszerkesztőkkel, neves személyiségekkel tart kapcsolatot, még miniszterekkel, volt diplomatákkal is. Ezekről belső, nem publikus információkat szerez. Ugyanakkor szóban mind a megyei pártvezetés, mind a politikai rendőrség vezetői felé hűségét, megbízhatóságát, szolgálatkészségét bizonyítja. Mindenképpen ellenőrzést igénylő „veszélyes” személyiség, hogy Cerghizan Stefan őrnagy jellemzését idézzük.

Külföldiek

A dosszié állandó témája a külföldiekkel való találkozás. Miközben számos nyugati, magyar és nem magyar vendéggel tart kapcsolatot Szurkos, elsődleges figyelmet a magyarországi kapcsolatokra fektet a Securitate, különösen a *Tiszatáj* szerkesztőit tekintik veszélyesnek.

1976. augusztus 12-én a következőket állítja a Securitate:

⁷¹ ACNSAS FI 262770/IY/13. A Kolozsvári Református Egyházkerület átvilágítása „Teleki” mögött egy a Seps-i egyházmegyében szolgáló lelkészt feltételez, mert református lelkészek dossziéiban szerepelnek a feljegyzései: Incze Sándor, Kusztoz Tibor, Ferencz János, Szász Tibor, sőt Bokor Ernőről is jelent, állapítják meg. Nyilván nem ismerve „Teleki” jogi hátterű megnyilvánulásait megtéveszti őket a titkos iratok sajátos nyelvezete, amikor az információk feljegyzések egyes szám 3. személyben fogalmazódnak.

„Megállapítást nyert, hogy a célszemély továbbra is ellenséges magatartást tanúsít, újabb személyekkel lép kapcsolatba az értelmiségi körökből, akiket saját eszméivel akar beoltani, ellenséges beszélgetéseket folytatva velük [...] Katz Pál zilahi orvossal beszélgetve, miután meghallgatták a versösszeállítást,⁷² utóbbi azt mondta: »tíz évvel ezelőtt a versekben kifejezett gondolatok miatt engem kicsaptak az egyetemről«, pontosította azt is, hogy korábbi magatartásán nem változtatott. Az összeállítást Farkas Árpád sepsiszentgyörgyi költő és Fábián Ernő kovásznai tanár is meghallgatta. A nyomozott személy által az országba behozott anyagok nagyrészt az MNK-beli TISZATAY (sic!) főszerkesztőjétől, Annus Józseftől és Ilia Mihálytól származnak, akikről azt állítja a célszemély, hogy »Erdély történetének alapos megismerésével foglalkoznak«. A dosszié finalizálása érdekében [...] figyelni fogjuk az őt meglátogató külföldi elemeket, ismeretes lévén az a tény, hogy ellenséges jellegű kapcsolatokat ápol az MNK-beli Annus Józseffel és Ilia Mihállyal, akik országunk ellen irányuló ellenséges tevékenységről ismertek. Minthogy adatokkal rendelkezünk arról, hogy folyó év szeptemberében Annus József meg fogja látogatni, fokozni fogjuk az operatív hírszerzési tevékenységet, utóbbi ellenséges tevékenységének teljes megismerésére.”⁷³

A szövegrészletben hatszor fordul elő az „ellenséges” szó, ami a román nyelvben a „dușmănos” és „ostil” kifejezésekkel egyaránt kifejezhető (mindkettő háromszor fordul elő), utóbbit olyankor használják, amikor az ellenségességgel megosztó, bizalmatlanságot gerjesztő magatartás jár. Az ominózus kifejezés sűrű használatával (a teljes szövegben még gyakoribb) a szerzők⁷⁴ nyilván az érintettek veszélyességének mértékét kívánták érzékeltetni.

Ilia Mihály és Annus József 1972-től tartottak fenn szoros kapcsolatot „Copilul”-al, de Vörös László⁷⁵ is ellátogatott hozzá. Eleinte hivatalos jellegű a találkozás, a magyar és román írószövetség kapcsolatainak erősítése az ürügy. „Copilul” nem író, viszont nagy irodalombarát, rengeteg verset kívülről tud, nála találkoznak a magyarországi szerkesztők és a székely írók. Mindkettőjük esetében a személyes találkozókon túl bőséges levelezéssel fenntartott bensőséges családi kapcsolattá alakult a viszony. Miután Annus kocsit és jogosítványt szerzett, útjai sűrűsödtek. A kapcsolat jellegére egy kiragadott, de jellemzőnek vélt példa Ilia levele, amit majdnem teljes egészében románra fordított a Securitate, aláhúzva a számukra fontosnak

⁷² A dossziében sokszor emlegetett versösszeállítás, feltehetően Latinovits Zoltán: *Ady* című hanglezérelről készített hangkazetta lehetett, amelyen a színész 34 verset és egyéb Ady-szöveget mond, ahogy az a következő évi jelentésben szó szerint is le van írva.

⁷³ ACNSAS FI 262770/I/8–9. Annus József ebben az időben nem főszerkesztője a *Tiszatáj*nak.

⁷⁴ Az akcióterv aláírói: Bujeniță Dumitru ezredes a bukaresti I. Igazgatóságtól, Ștefan Cerghizan őrnagy a megyei I. üo. vezetője, Aulik Sándor ezredes a Kovászna Megyei Securitate főnöke.

⁷⁵ Vörös László (Mélykút, 1934 – Szeged, 2005) 1962-ben kap magyar-történelem szakos tanári diplomát Szegeden. Tanársegéd az egyetemen, egyetemi docensként megy nyugdíjba 1997-ben. 1967-től rovatvezetője, 1975-től főszerkesztője a *Tiszatáj*nak, a lap 1986-os felfüggesztéséig. 2004-ben jelent meg a *Szigorúan ellenőrzött mondatok* c. könyve a kádári-aczéli kultúrpolitikáról.

tekintett részleteket. Megjegyzendő, hogy Ilia Erdélybe írt leveleit a magyar politikai rendőrség is olvasta.⁷⁶ Eredeti szöveg:

„Dr. Szurkos Istvánnak
Romania-Covasna
Drága Pistám,

Júlia megint útrakel a gyerekekkel és néhány napra megülnek benneteket. Mint mondja a nej, beszélt is veletek telefonon. Pistám, Ildikóm! Ha a Havelka bácsi fogadójában (így hívják azt a turista szálló portást?) van hely foglaljatok már nekik, és nézzétek el azt a néhány napos tatárjárást, mit az ilyesmi okozni szokott. Én nem megyek, de hát én sehova sem megyek, illetve csak ácsingózok, hogy majd megyek máskor. Igazán nem akarok én nagy utat, csak egy kis levegőt, meg egy kis hegyet, mert a szögedi por lassan betemet, ha nem mozdulok ki. De az is megtörténik egyszer már.

De biztat a remény, hogy ti jöszök majd családostul látogatóba.

Írtam talán, hogy Ször, azaz Huszár ú[r]al], nagy beszéd folyt, csak ő beszélt, persze. Hatalmas anekdotázás meg miegyéb. Két éve nem láttam az urat, volt mit beszélnie. Ami[k]or aztán vitatkozni akartam vele, autóba szállt és elfutott Debrecenbe, ahol szintúgy jól érezhette magát, mert még az Alföld is közölte egyik írását. Írtak is a barátok kalandjairól, de bizony ő elutazása óta hallgat. Igaz, hogy elküldte Marian Popa⁷⁷ irodalmi lexikonát, melyben sok román és magyar ismerőst találtam és gyöngé román tudásommal bogozom a lexikon szócikkeit.

Kányádi úr a Tiszatáj és az Alföld vezérköltőjeként mindkét lapban több verssel szerepel. Tehát dolgozik, ír, nemcsak hallgat. Ámbár levelet nem szokott írni, az biztos, mert nemrégén elküldött egy olyan levelét, amit tavaly írt, bizonyosságául annak, hogy gondol rám, csak lusta volt postázni. El kell hinnem neki, poétai lélek. De őt is olyan rég láttam már, hogy a napokban egy angol miss beszélt nekem róla, kivel Sándorunk Debrecenben ismerkedett meg tavaly. Mellékesen ez az angol leányzó titeket is ismer erősen. Gazda urat meg nagyon. Hogy ez a szelíd Gazda Jóska, micsoda gáláns lovag is, azt csak most tudtam meg. Na erről ennyit, mondaná Anonymus. (Akinek kilétét megint földerítették, úgy látszik most már évenként jön egy újabb teória Anonymusról. Pedig hát jobb lenne nem keresni kilétét, mert talán éppen azért maradt névtelen, hogy ne derüljön ki, hogy ki hazudta össze azt a sok mindent a krónikában. Van egy tanítványom, pontosabban csak egykori hallgatóm, aki kiváló krónikaszakértő, megkockáztatta, hogy az egész egy kicsit hamisítvány ízű. Szegény Anonymus!) Erről persze csak szabad asszociációval eszembe jut László Attila,⁷⁸ iasi régész, aki A HÉT nemrég számban nyilatkozott a minapá-

⁷⁶ Vö.: ILIA, 2011.

⁷⁷ Popa, Marian (1938 –) román irodalomtörténész. Szerelemgyerekként hányatotot ifjúságot követően 1966-ban diplomázik román irodalomból Bukarestben, 1971-ben doktorál, 1983 és 1987 közt az NSZK-ban a kölni egyetemen vendégtanár, nem tér vissza Romániába, noha nem kap politikai menekült státust. A forradalom után megjelent (2001) román irodalomtörténete vitatott, de hatalmas mű a román kritika szerint.

⁷⁸ László Attila (Sepsiszentgyörgy, 1940 –) régész, népes értelmiségi család leszármazottja: apja, Zoltán újságíró, nagyapja, Ferenc szintén régész, László Dezső kolozsvári esperes a nagybátyja. 1962-ben szerzett történelemtanári diplomát

ban. Okos, nagyon gazdag nyilatkozat volt és látszik, ott Iasiban komolyan veszik a tudományt. Régebben én is levelet váltottam ezzel a László Attila régésszel, mert fontosnak tartottam és tartom is a iasi régészek dolgait. (A nyáron a felgyői ásatáson majd beszéllek is Gyula⁷⁹ bácsival erről a Lászlóról.)

Bakos Pista⁸⁰ Dániából adott hírt magáról, nyilván nektek is írt, remélem. Van mit tanulnia és biztosan sokat is tanul majd. Bíró Zoli⁸¹ új funkciójába kezd belejönni, csak hát a levélírást nem szokta meg még ő sem. Pedig anélkül nem megy, erre fölhívtam időben a figyelmét.

Olvastam a szentgyörgyi színházi szimpozion híreit és látom, hogy nagy gyülekezés volt ott, szép előadásokkal.⁸² Ámbár a kritika erősebben szól róla, mint én érzem vagy látom a televíziókban. Árpád is írt erről most látom az Igaz Szó 5. számában.

Én most ugyan nyári szabadságon vagyok már, mégis idekötve egy kicsit, mert szeptemberre készítünk egy 50 éves válogatást Juhász Gyula műveiből a Magyar Remekírók sorozatba. Ketten csináljuk egy itteni könyvtárossal. (Olvastam, hogy Indig Ottó⁸³ mit írt Juhász Gyula nagyváradi korszakáról, és elszomorodtam, mert arról a szép korszakról alig írt valami újat vagy érdekeset. Kár! Pedig lenne mit írnia. Így pl. teljesen kihagyta Juhász és a korabeli váradi román szellemi élet kapcsolatát. Merthogy ilyen is volt! Éppen [m]ost írtam meg Gáll Ernőnek,⁸⁴ a Korunk szerkesztőjének, hogy erre figyeljenek.)

Kolozsváron, bent marad az egyetemen. 1971-től a iasi egyetemen kap adjunktusi állást. A hivatkozott nyilatkozata: BERNÁD ÁGOSTON: Erősségük a forráskritika. Iasi-i beszélgetés László Attila régésszel. In: *A Hét*, 1978. 25. sz.

⁷⁹ Nyilván László Gyula (Kőhalom, 1910 – Nagyvárad, 1998) régészről, őstörténészről, képzőművészről van szó. Kolozsváron kezdte tanulmányait, 1928-ban Budapesten érettségizett, ott folytatta képzőművészeti tanulmányait, majd szerzett 1935-ben bölcsészdoktorátust. 1940 és 1949 között Kolozsváron volt egyetemi tanár, majd a budapesti Nemzeti Múzeum kiállításokkal foglalkozó munkatársa. A kettős honfoglalás elméletének kidolgozója. A romániai forradalom után előadókörutakat tartott Erdélyben, egy ilyen út alkalmával hunyt el Nagyváradon.

⁸⁰ Bakos István (Bánfa, 1943 –) művelődéskutató, számos tisztsége közül kiemelhető a művelődésügyi minisztérium osztályvezetője (1979–1994), Magyarok Világszövetsége főtitkára (1994 – 1999), Bethlen Gábor Alapítvány egyik szervezője és kurátora.

⁸¹ Bíró Zoltán (Budapest, 1941 –) irodalomtörténész, politikus. 1971–1980-ig a Kulturális Minisztérium osztályvezetője, 1981–1983-ig a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója, majd az OSZK főmunkatársa, a szegedi JGYTF docense. 1988-ban kizárják az MSZMP-ből. Alapító tagja és első elnöke az MDF-nek.

⁸² A Nemzetiségi Színházi Kollokviumot 1978-ban és 1980-ban Sepsiszentgyörgyön tartották. Feltehetően az ott kialakult lelkesítő alkotói légkör miatt több rendezvényt nem tarthattak. A zsűri elnöke 1978-ban Huszár Sándor, 1980-ban Domokos Géza volt.

⁸³ Indig Ottó László (Gyertyámos, 1936 – Nagyvárad 2005) magyar szakos tanár, műgyűjtő. Az 1990-után alapított nagyváradi lapok munkatársa, alapítója (2002) a *Várad* c. folyóiratnak. Itt hivatkozott könyve: Juhász Gyula Nagyváradon. Bukarest, 1978.

⁸⁴ Gáll Ernő (Nagyvárad, 1917 – Kolozsvár, 2000) szociológus, filozófiai író, szerkesztő. 1941-ben fejezte be egyetemi tanulmányait Kolozsváron, filozófia szakon. 1944-ben Buchenwaldba deportálják, 1945-ös szabadulása után a kolozsvári *Igazság*

Dániel úr⁸⁵ Pesten járt, de néhány napot csak, nekem nem írt, nem üzent, stb. Várom levelét, mert ilyenkor olyan szokott lenni, mint egy Dosztojevskij hős másnaposan, amikor elmegy a templomba és kétpudós súllyal veri a mellét. Ha egyszer elszánom magam arra, hogy barátaimról vagy ismerőseimről írjak, Daniról egy kisregényt írok, levelekkel illusztrálva. Na! Ez azért túlzás, csupán kajánkodom Dániel úr rovására.

Ildikó és Pista! Legyen nektek könnyű a család látogatása, hagyjátok őket önállósulni, nehogy nyakatokba vegyétek ottani időzésük minden gondját, baját.

Szeged, 1978. július 5.

Szerető hívetek: Ilia Miska s.k.

UI: Ha látod és szóval éred Constantin Stancat,⁸⁶ mond meg neki, hogy Ilia Mihály üdvözli Szegedről, és szívesen kalauzolja a városban, ha ígéret szerint arra utazik.⁸⁷

főszerkesztője. 1949-től a filozófia professzora a kolozsvári egyetemen. 1957 és 1984 között a *Korunk* főszerkesztője.

⁸⁵ Veress Dániel (Sepsiszentgyörgy, 1929 – Sepsiszentgyörgy, 2002) romániai magyar íróról van szó. 1970 és 1992 között a helybeli színház dramaturgia. Mikes Kelemen-szakértő, drámái a magyar történelem nagy alakjairól szólnak.

⁸⁶ Stanca, Constantin (Bukarest, 1937 –) eredeti foglalkozása tanár, de pártfunkcionáriusként dolgozott Kovászna, majd Szatmár megyében. 1955-ben lépett be az RKP-ba. Szurkos István nem szerette Stancat, a családi körben Csóka elvtársnak csúfolt (a „stanca” jelentése csóka) propaganda titkár akadályozta az orvos szakmai előmenetelét. Együtt és külön. Az erdélyi magyarok önszerveződése. (1989–1990) Szerk.: Bárdi Nándor – Gidó Csaba – Novák Zoltán Csaba. Kolozsvár, 2014. 102. p.

⁸⁷ Az eredeti levél a Szurkos család birtokában van. Néhány elírást, betűkihagyást szögletes zárójelben javítottam. A Securitate fordítása (az aláhúzások tőlük származnak): NOTA O sursă a unității noastre ne-a informat că numitul **ILIA MIHALY** din (2) Szeged, Tarjan, 611/A la data de 05.07.1978., a relatat obiectivului dumneavoastră dr. **SZURKOS ISTVAN** din Covasna str. Prieteniei nr. 6., jud. Covasna următoarele: - îi aduce la cunoștință, că soția sa **Julia** urmează să-l viziteze împreună cu copiii. Vor porni la data de 13, iar în ziua de 14 iulie vor sosi la Brașov. Îi roaga să-i rețină camere în hotelul în care portarul se numește nenea **Havelka**. El de data aceasta nu va veni cu ei, trebuie să stea acasă, fiind foarte ocupat cu scrierea unei cărți. Dar se consolează cu speranța că în curînd familia **SZURKOS** va porni la vizită și pe la ei....”Cred că ți-am relatat, că **SZÖR**, adică **HUSZAR** a participat la un discurs de mare amploare, mai bine zis a participat, dar și a vorbit, că a vorbit cel mai mult. De doi ani nu l-am văzut pe acest domn, a avut deci despre ce să vorbească. Dar atunci cînd am vrut să port un discurs cu el, s-a urcat în mașină și a plecat, a fugit la **Debrecen**, unde deasemnea a trebuit să se simtă bine, deoarece și ziarul „**Alföld**” i-a publicat una din scrierile lui. Mi-au și relatat prietenii mei despre aventurile sale, dar el tace de cînd a plecat. E adevărat că mi-a trimis lexiconul literar a lui **MARIAN POPA**, în care am dat de multe cunoștințe române și maghiare și cu cunoștințele mele slabe de limba română încerc să dezleg cuvintele, noțiunile lexiconului. **D-I Kányádi** ca poetul conducător, principal a celor două ziare „**Tiszatáj**” și „**Alföld**”, apare cu mai multe poezii în ambele ziare. Deci lucrează, scrie, nu numai tace. Dar scrisori nu obișnuiește să scrie, asta e sigur, deoarece nu de mult mi-a trimis una, pe care a scris-o în anul trecut, numai ca să demonstreze, că s-a gîndit la mine, numai că i-a fost lene să mi-o expedieze. Trebuie să-l cred de cuvînt, este un suflet poetic. Dar nu l-am

A román fordítás kulcskérdése, hogy a filológiát mennyire állították a politika szolgálatába: fordítottak-e avagy ferdítették? Az első érdekesség, hogy a román változat, anélkül, hogy jelezné, egy lehallgatott telefonbeszélgetés információját is tartalmazza: a bejelentett érkezés pontos idejét. Az eredeti levél erről hallgat, de jelzi, hogy telefonon is egyeztettek. Másik különbség, hogy míg az eredetiből kitetszik, Huszár Sándor Ilia Mihálynak beszélt hosszasan, a román változat olyan értelmezést is lehetővé tesz, miszerint Huszár valamilyen rendezvényen szólalhatott fel és tartott egy

văzut de atît de mult timp, încît zilele trecute mi-a vorbit despre el (o miss) o fată engleză, cu care SANDOR a făcut cunoștință la Debrecen, anul trecut. De altfel această fată vă cunoaște și pe voi destul de bine. Iar pe d-ul Gazda chiar foarte bine. Că acest blind Gazda Joska ce cavaler galant este – numai acum am aflat. Dar despre aceste numai atît, ar zice Anonymus. (Care din nou a fost identificat, așa se pare, acum din nou, anual vine cîte o teorie despre Anonymus. Cu toate că ar fi mai bine să nu fie identificat, deoarece poate de acea este Anonymus, ca să nu se afle cine a mințit atît de mult în cronică. Am un student, mai precis un fost student, care se pricepe excelent la cronici, este un specialist, a riscat să declare că totul are un gust de falsificație. Săracul Anonymus!) Vorbind despre asta, desigur cu o asociație liberă, im aduc aminte de László Attila, arheolog din Iași, care într-un număr destul de recent al ziarului „A Hét” a făcut o declarație. A fost o declarație înțeleaptă, foarte bogată și se vede că acolo în Iași știința este luată foarte serios. Mai de mult am schimbat și eu corespondența cu acest LÁSZLÓ ATTILA deoarece am considerat și consider și acum importante lucrurile arheologilor din Iași. (In vară, cu ocazia săpăturilor din Felgyő, am să vorbesc cu nenea Gyula despre acest LÁSZLÓ.) BAKOS PISTA mi-a trimis vești din Danemarca, în mod sigur v-a relatat și vouă – sper. Are ce învăța și în mod sigur învață mult. BIRO ZOLI începe să se obișnuiască cu noua sa funcție, numai că nu s-a obișnuit nici el cu scrierea comunicărilor. Cu toate că fără aceasta nu merge – și i-am atras atenția din timp. Am citit veștile legate de simpozionul teatral din Sf. Gheorghe, și văd că a avut loc a mare întrunire, cu spectacole frumoase. Dar critica vorbește mai puternic de toate, decît pot vedea și simți eu uitîndu-se la TV. vostru. Mi-a relatat și ÁRPÁD despre acestea, acum am observat la numărul 5 al revistei „Igaz Szó”. Cu toate că sînt în concediu de vară, sînt legat locului, deoarece pregătim o culegere de 50 de pagini, pentru luna septembrie din operele lui JUHASZ GYULA în ciclul „Magyar Remekírók”. Facem în doi, eu și un bibliotecar de aici. (Am citit cea ce a scris INDIG OTTO, despre epoca cînd JUHASZ GY: s-a aflat în Oradea, și m-a și întristat deoarece abia a scris ceva nou sau interesant despre aceea epoca frumoasă. Păcat! Cu toate că ar avea ce să scrie. De exemplu a lăsat complet afară legătura dintre JUHASZ GYULA și viața spirituală română din aceea epocă din Oradea. Deoarece a existat și așa ceva! Tocmai acum am relatat această problemă lui Gáll Ernő, redactorul rev. „Korunk”, atrăgîndu-i atenția să aibă grijă de acestea.) D-ul DANIEL a fost la Pesta, dar a stat doar cîteva zile, mie nu mi-a relatat, nu mi-a trimis nici vorbă. Ii aștept comunicarea deoarece în asemenea situații este ca și un erou de-a lui Dosztojevskij a doua zi, bineînțeles, cînd se duce la biserică și își bate pieptul cît de tare poate. Dacă odată mă voi hotări să scriu despre prietenii mei, cunoștințele mele, despre DANI am să scriu un mic roman, ilustrat cu scrisori. Na! E o exagerare totuși, am doar o atitudine răutăcioasă pe socotela lui DANI...PS Dacă îi vezi și stai de vorbă cu CONSTANTIN STANCA, spune-i că ILIA MIHALY din Szeged, îi transmite salutări și însoțește cu plăcere în oraș, dacă conform promisiunii sale va veni aici la noi.” 2 exempl. S. „S”.98.1. m. ACNSAS FI 262770/I/168.

hatalmas beszédet, a személyes, csipkelődő jelleg elvész. A harmadik érdekesség, hogy az aláhúzások bizonyossága szerint nem tulajdonítottak jelentőséget az Anonymus-szal kapcsolatos megjegyzésnek, noha ez érzékeny pont lehetne. A román történetírás a románságnak a magyarokat megelőző jelenlétének bizonyítására Erdélyben, épp Anonymus krónikáját is felhasználja. Azon felül a „másnapos” szót „a második napon”-nak fordítják, ennek viszont jelentősége nincs. Összegezve, a fenti észrevételektől eltekintve, a fordítás nem ferdítés.

1976 októberében⁸⁸ Ilia Mihály tesz látogatást „Copilul”-nál. A Securitate-nak pontos tudomása van erről, a levelezésből, illetve a lehallgatásokból. Huszár Sándor Bukarestből telefonál, hogy nála van a vendég, és ő kíséri majd Kovásznára. A jelek szerint tehát a magyar és román írószövetségek közti hivatalos eseményről van szó. A doktornál tartózkodik legtöbbit, ő viszi saját kocsián a sepsiszentgyörgyi írókkal találkozni, illetve megtekinteni a kézdivásárhelyi múzeumot. Az ekkor készült lehallgatások többsége sikertelen. A bekapcsolt zene, vagy a tévé, vagy az egyszerre beszélés miatt értékelhető bizonyíték a vendég „ellenséges magatartására” nem képződik. Aminek jelentősége lehet, elhangzik a POPESCU fedőnevű illető szegedi utazása, aki kereste, de nem találta Iliát, ezzel szemben a helyi újság találkozásukról tudósított. Az információt a titkosszolgák összevetetik POPESCU külföldi útjáról leadott obligát beszámolójával s kiderülhet, hogy „őszinte” volt-e vagy sem. Hogy kit fed POPESCU, a „Copilul” dossziéból nem derül ki. Gyakran szerepel azonban Fábíán Ernő FAUR fedőnevű nyomozati dossziéjában, úgy tűnik, fő feladata a tanár megfigyelése.

A külföldi kapcsolatok közé tartozik bizonyos hollandokkal történt találkozás.⁸⁹ Noha az iratok utalnak a kapcsolatra, sőt a megyei Securitate főnökének engedélyével a törvényes rendelkezések ellenére otthon is elszállásolhatja őket, egyetlen lehallgatási leirat sem jelzi jelenlétüket. Mindössze néhány ügynöki jelentés tanúskodik róluk:

„1982.04.16/21/1123 Feljegyzés. DADA támogató jelentette, hogy a valutaboltban volt Szurkos dr. két idegennel, akikkel angolul beszélt. Italt, szappant, spray-eket vettek ajándékba a doktornak. Az idegenek nem a hotelben szálltak meg. TM: Két hollandról van szó, a doktornál laktak, segínyt hoztak a földrengés sújtotta egyházaknak. 4000 kg cementet vettek

⁸⁸ ACNSAS FI 262770/III/109–122.

⁸⁹ Mindenekelőtt A. J. Rohaan tanárról és testvéreiről lehet szó, aki könyvben is megörökítette kelet-európai, köztük romániai akcióit: ROHAAN, A.J.: Süllyedő határok. Ford.: Pap Enikő – Reha Endre. Sepsiszentgyörgy, 1994. Eredeti: Uő: Verschoven grenzen. Hoogeveen, é.n. Ebben Szurkos István neve is előfordul egyszer, egy Romániába becsempészett orvosi eszközzel kapcsolatban: „Az orvosi műszert ott kellett hagynunk [a román határállomáson, Borsnál – MJ]. Később a kovásznai Szurkos vitte el az átkelőhelyről. Kimondottan azért tette meg azt a hosszú utat, mert kórháza számára az a műszer nagy jelentőséggel bírt. Két liter pálinkával meg tudta győzni a parancsnokot a bevitel jogosságáról. Olyan büszke volt önmagára, mint egy páva.” Uo., 67. p.

valutáért a felsőcsernátoni és ugyanannyit a Sepsiszentgyörgy-Sziméria negyedi templom renoválására. Sale G. őrnagy.”⁹⁰

„1984.06.26/2282/2. adta: KERESZTES; vette: Sorban Z. alez. [A szöveg Sorbán írásával készült, de nincs utalás a szóbeliségre. – MJ] Feljegyzés. 1984.05 vagy 06 [ki van javítva] 15-én Dr. Szurkos István 4 hollanddal jelent meg a református parókián. [A forrás nem jegyezte meg a nevüket.] A beszélgetésből kitűnt, hogy a hollandok Incze Sándor barátai. A hívek és az istentiszteletek száma felől érdeklődtek. Furcsa kérdést tettek fel a forrásnak: Mi a véleménye az országot elhagyókról? A forrás a biblia szavaival válaszolt: akik a szülőföldjükön nem jók, máshol sem. A fentemlítettek egyetértettek a forrással, de nem tudni, őszinték voltak-e. A továbbiakban érdektelen dolgokról folyt a szó. [Nincs aláírva. – MJ] TM: A forrás ki-képzést kapott arra nézve, hogy legyen konkrétabb, hogy a külföldiekkel kapcsolatban több dolog kiderüljön. (lásza Fekete százados is.)”⁹¹

„Copilul” kapcsolata a Securitateval

A nőgyógyász többszörösen exponált személyiség. Nemcsak mint „magyar irredenta nacionalista”, hanem szakmája révén is. Romániában a nőgyógyászok a rendőrség ellenőrzése mellett működtek, nehogy a szigorú román abortusz-törvényt⁹² megszegjék. Az orvos jónak látja, ha a lehető legjobb viszonyt ápolja a Securitate és a Milícia potentátjaival. Ebben a tekintetben odáig megy, hogy dicsekszik (főleg poharazgatás közben) ilyen jellegű kapcsolataival, amit egyébként egy gúnyos kommentárban, ahogy olvashattuk, a Securitate el is ismer. Még az sem zavarja, hogy emiatt többen besúgással gyanúsítják. Beszervezésére történetelt kísérlet.⁹³ A dosszié azonban arról tanúskodik, hogy sajátos viszonya a román politikai rendőrséghez sosem fajult besúgássá. Néhány példa:

⁹⁰ ACNSAS FI 262770/I/90.

⁹¹ ACNSAS FI 262770/I/64 v. 66. (Kétféle számozás szerepel a lapon.) „Keresztes” az Erdélyi Református Egyházkerület átvilágítása szerint azonos az Incze Sándor helyére került Kusztoz Tiborral, akit később, 1989-ben kizártak a hálózatból. Megjegyzendő, hogy a Biblia nem foglalkozik az „országot elhagyókkal”. Hogy az informátor milyen bibliai textusra gondolhatott, rejtély.

⁹² Az RSZK Államtanácsának a terhesség-magszakítás szabályozásáról szóló 770/1966. október 1-i dekrétumáról van szó, amelynek első paragrafusa így szól: „A terhesség-megszakítás tilos.” *Buletinul oficial*, 1966. nr. 60.

⁹³ 1978-ban Nyugatra szeretne utazni. Április 11-én Sorbán Zoltán őrnagy faggatja arról, hogy mit tárgyalt Szőke János NSZK-ban élő katolikus pappal, aki segélyekkel foglalkozik. 12-én lehallgatják, amint részegen arról beszél a feleségének, hogy megint faggatták, és másnap újból meg kell jelennie megnevezetlen elvtárs előtt. Többször is elismétli, hogy „nem adja olcsón a becsületét”. Amint azt is, hogy ő nem mondott senkiről semmit. Valamint azt, hogy majd kitölti a formanyomtatványokat, beadja, és lesz ami lesz. Ő a Kárpát-kanyart sosem hagyja el, mindenkivel békében akar élni. Felesége azt tanácsolja, legyen őszinte, abból nem lehet baj. 1978. július 4-én a kovásznai útlevélosztály közli a BM Megyei Felügyelőség Securitatejával, hogy engedélyezték Szurkos István utazását, két nagyobbik gyermekével az Ausztria, NSZK, Svájc, Olaszország, Jugoszlávia útvonalon. Figyeljék, nem szándékoznak-e disszidálni. ACNSAS FI 262770/I/17., 170.; III/52–54.

Király Károly, a frissen megalakult Kovászna megye első párttitkára 1978-ban az RKP KB-hoz írt újabb levélben tette szóvá a magyar kisebbség elnyomását. Ahogy az alábbi deklarációból kitetszik, igyekezett többekkel személyesen megismertetni a levél tartalmát. A román politikai rendőrség nyilván figyelemmel kísérte az expárttitkár mozgását. Árulóként kezelte a román pártvezetés, s akikkel kapcsolatba lépett, kihallgatták. A dokumentumban szereplő „Fratila” célszemély Farkas Árpád költő, „Faur” pedig Fábián Ernő tanárt jelöli. Nyilván az orvos nem ismerhette a fedőneveket, az őrnagy román fordításában alkalmazta azokat. A magyar eredeti nincs a dossziében.

„Magyar nyelvből fordítva
Sz. 005546/1978.02.08.
Lapok sz. 3.
Állomás sz. 12ACM

Felvétel 1978.02.01.
Szig. titk.
pld. egyedi
Főfelügyelőnek

Sorbán őrgy. Beszélgetésem COPIL-lal

FELJEGYZÉS

Nemrég hallottam erről a dologról [...] ⁹⁴ Ezt a legfrissebb dolgot nem én személyesen hallottam, de beszéltük [...] Vagyis tudom, miről van szó. A memorandum kiadásáról és bemutatásáról pár hónapja hallottam. FRATILA-tól is hallottam róla, de személyesen is találkoztam Királlyal, kezelesen volt Kovásznán, és úgy hozta a véletlen, hogy fiam ügyében mentem FAURHOZ, és épp beszélgetek. Keveset tartózkodtam velük, mert meg kellett oldjam a fiam dolgát Zabolán. Tehát nem tudtam időzni. A memorandumot nem láttam. Annyit tudok, amit ő mondott róla. A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsában sok formális dolog van, amelyek akadályozzák a jó működést. A gyűlések nem olyanok, amilyennek lenniük kellene, nincsenek meghallgatások, hogy a problémákat meg lehessen oldani, az egész csak színház; a legfelsőbb pártvezetés füléig nem jutnak el a problémák. Ezért írt ezekről a dolgokról. Épp akkor beszéltek ezekről, amikor én FAUR-hoz érkeztem. Még abból az időből ismertem személyesen, amikor ő Marosvásárhelyen volt, s nekem egy iasi egyetemista csoporttal küldöttségbe kellett mennem külföldre, Magyarországra. Amikor én a megyébe kerültem, ő volt az első titkár. Sepsiszentgyörgyön szerettem volna maradni, de csak Kézdivásárhelyre mehettam. Abban is ő segített, hogy lakást kapjak. Tehát így ismerem. De nem vagyunk közeli barátok. Mivel én FAURnak jó barátja vagyok, nem hagyták abba előttem a beszélgetést, hanem folytatták. A már elmondottak mellett arról is beszélt, hogy nem mindenütt tartják be az együttélő nemzetiséghez kapcsolódó jogokat, a nemzetiség lélekszámával arányosan. Azt is mondta, mie-

⁹⁴ Király Károly romániai magyar kommunista pártvezető kritikus levelét az RKP KB-hoz 1977. június 2-re datálják. VINCZE, 1994.

lőtt Ilie Verdeț⁹⁵-hez hívták volna, sokáig nem kapott választ a beadványra. Később FAUR-ral még beszélünk ezekről a dolgokról [...]

Másokkal nem nagyon beszéltem én erről; egyszer emlékszem FRATIL-
Aval tárgyaltuk, tudott néhány dolgot róla (K.K.) de nem sokat. Úgy rémlik, egyszer LACI⁹⁶ is jelen volt, nem emlékszem pontosan. Azt mondtam nekik, hogy tudok róla, de nem sokat. Úgy emlékszem, én kérdeztem, tud-e valamit. Azt mondta mindenfélét hallott, azt beszéltek akkoriban, hogy kiszökött (külföldre).

Konkrét kommentárokat külföldi rádióadókon a dologgal kapcsolatban nem hallottam. Ők csodálkoztak, nem tudták mit higgyenek; hogy lehet az, hogy nem lehet tudni hol van, elment-e, vagy itthon tartózkodik. Nem tudtam nekik választ adni, mert én sem tudtam, mit higgyek: itthon van-e vagy nincs. Tehát itthon van.

A kiküldés módjáról nem tudok semmit. Megmondom őszintén, én FAURt kérdeztem meg. Azt mondta, úgy hallotta, hogy beolvasták (a rádióba). Én akkoriban nem nagyon hallgattam rádiót. Valami olyasmit mondhattak a londoni rádióban, hogy Belgrádon keresztül jutott ki az országból. [...] Nem nagyon volt időm, hogy a dologgal kapcsolatos kommentárok felől érdeklődjem. Az utóbbi időben nem sok emberrel találkoztam. Az maradt meg bennem, hogy az egyik orvos megkérdezte tőlem (többen voltak jelen), hallottam-e a rádióban Királynak erről a gesztusáról. De semmilyen kommentárt nem fűzött hozzá [...]

Amikor FRATIL-
Aval beszélünk (azon a nyáron, vagy ősszel), azt mondta nagyon merész lépés volt ez Király részéről. Magát a memorandumot ő sem látta, (akkor, amikor erről tárgyaltunk). Azt beszéltek, hogy ő többeknek megmutatta volna és néhányan azok közül egyetértettek az abban leírtakkal [...] Egyéb, figyelemreméltó híresztelést nem hallottam.”⁹⁷

Az őrnaggyal folytatott beszélgetés másnapján a megyei főfelügyelő is kihallgatta.

„FELJEGYZÉS

⁹⁵ Verdeț, Ilie (eredeti neve Verdetz, 1964-ben románosított) (Supan, 1925 – Bukarest, 2001) 1945-ig bányász, akkor belép az RKP-ba és pártmunkás lesz. 1949-ben, az államosításkor kinevezik annak a bányának az igazgatójává, ahol dolgozott. Pártfőiskolát végez, majd közgazdász diplomát szerez Bukarestben. Előbb Hunyad tartomány első titkára, majd 1960-tól tagja az RKP KB-nak különböző vezetői tisztségekben a rendszerváltásig. 1979 és 1982 között miniszterelnök, de a Ceausescuval kialakult konfrontáció gazdaságvezetési kérdésekben lemondásra készíti. A rendszerváltás után új pártot alapít (Partidul Socialist al Muncii), amit az RKP jogutódjának tekintenek.

⁹⁶ A „Laci” szintén fedőnév. Érdekes, hogy Király Károlyt nem a fedőneveinek valamelyikén emlegetik.

⁹⁷ ACNSAS FI 262770/I/40–41. Érdekes, hogy Király olyan személynek is megmutatta a levelét, mint Nagy Mihály barátságos ref. lelkész, akiről a kortársak is sejtették, hogy informátor. (Ld. fentebb.) Király nem ismerte a lelkészt, a vendégelőfelelős Becsek Gábor mutatta be neki 1977.11.09-én, amikor a volt megyei elsőtitkár oda is adta neki, és ott helyben elolvashatta a román nyelvű „memorandumot”. Vö. „Jánosi” 1978. február 10-én kelt feljegyzése, amelyben beszámol tartótisztjének a Király Károllyal történt találkozásáról. ACNSAS FI 262770/I/173.

Beszélgetés COPILULlal. 1978.02.09.

Beszélgetett Budapesten Ilya Mihai-lyal (sic!) és Annus Józseffel, akik Nagy László költő temetésére⁹⁸ mentek. Miről érdeklődtek:

– Mit tud a nyugati rádiókban közölt hírekkel kapcsolatban KING [Király Károly egyik fedőneve, a másik CALATORUL – MJ] memorandumára vonatkozóan?

– Milyen módon került ki a memorandum külföldre?

- Mit csinál KING, nyugaton maradt, vagy otthon van?

Magával a ténnyel kapcsolatban véleményt nem nyilvánítottak. [Hanches Ioan⁹⁹ aláírása – MJ]⁷

Az orvos nyugati útlevelet csak a Securitate jóváhagyása alapján kaphatott, úgy tűnik a feltételek közé tartozott, hogy hazatértekor tapasztalatairól beszámoljon.

„FELJEGYZÉS magyarból románra fordítva, az 1980.10.07-én lezajlott beszélgetésről [A jelek szerint magnóra vették – MJ] Szurkos István és Aulik Sándor ezredes között, Sepsiszentgyörgyön a Securitate székházában. Téma a nyáron megejtett hosszabb nyugati utazás tapasztalatai.

Régóta készültem erre az útra. Magyarországon többször voltam [...] Hivatalosan voltam a szegedi klinikán, tanultam ott egyet s mást. Aztán voltam egy ötnapos konferencián Budapesten. Folyton arra gondoltam, nyugatra is ki kéne menni. Lett volna, aki meghívjon Peter Stuhl a heidelberg-manheimi klinika igazgatója [...] Nem tettem volna úgy, mint Gál Jóska¹⁰⁰ barátom [...] Őt három havonta meghívják a követségre, van ott egy barátja [...] A hollandoktól, akik Kovásznára látogattak, azonnal kaptam pénzt [...] Ők fogadtak Hollandiában [...] A második dolog Majorovics András volt, aki szintén orvos [...] Az egész történet Majorovics Bandival kezdődött, ő üzent, két évvel ezelőtt, hogy elrendezi az utazást [...] Peter Stuhl német, vele angolul beszéltem, nagyon kedves volt, magyarul köszöntött. Megmagyaráztam neki, hogy most nem maradhatok sokáig, családdal együtt jöttem [...] A magyarországi továbbképzési szándékomról a bukaresti magyar nagykövetnek RÓNAY-nak [Rajnai Sándor¹⁰¹ – MJ] beszéltem, aki ép Fábíán Ernőnél tartózkodott Kovásznán [...] Azt mondta, ha nekem nem gond Bukarestbe utazni, menjek a követ-

⁹⁸ Nagy László 1978. január 29-én halt meg.

⁹⁹ Hanches, Ioan (Gyimes, Bákó megye, 1928 – Sepsiszentgyörgy, 2000) életrajzi adatai hiányosak: 1960-ban őrnagy, Kolozs megyei Felügyelőség, 1970 és 1979 között a Kovászna Megyei Felügyelőség főnöke, alezredes, majd ezredes (1973). 1984. december 4-én ezredesként tartalékba helyezik. ACNSAS honlapja, online: www.cnsas.ro – 2017. június.

¹⁰⁰ Nagy valószínűséggel a Németországba disszidált, Schönbornban élő Gál József fogorvosról van szó.

¹⁰¹ Rajnai Sándor (Reich Sándor) (Budapest, 1922 – Detroit, 1994). Tanulmányok: kereskedelmi érettségi (1940), államvédelmi operatív tiszti iskola (1951), Lenin Egyetem SZU (1955), 1946–1976-ig ÁVH, BM, III/I főcsoportfőnökként vezérőrnagyként nyugdíjazták 1976-ban, 1977–1978-ban Rendőrfőiskolán előadó, 1978–1982-ig bukaresti nagykövet, 1982–1989-ig moszkvai nagykövet, 1992-ben Izraelbe költözik, majd az USA-ba. (1956-ban ő tartóztatja le a Romániában fogva tartott Nagy Imrét.) Vö. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára honlapja: www.abtl.hu / Archontológia – 2017. július.

segre, írjak egy kérvényt, és a meghívást ő elrendezi. [...] Témát váltva, egy Surleaból való fuvarost vittem Bécsig, a nővérét operáltam, kaptam is ajándékot tőle, én cserébe népi dísz tárgyakat adtam. Az NSZK-ban dr. Majorovics Andrásnál voltam, akit 1978-ban ismertem meg ott. Ő 1956-ban disszidált Magyarországról [...] dr. Varga András is nagyon szívélyesen fogadott. Voltam egy másik orvosnál is, akit nem ismertem, kolozsvári származású, hozzá a svájci magyar emigráción keresztül jutottam. Párizsba Genfen keresztül mentem. Ott találkoztam egy volt sepsiszentgyörgyi páciensemrel [...] Párizsban két napot töltöttem, Olaszországon, Jugoszlávián, Szegeden keresztül érkeztem haza [...] Dr. Varga András helyzete egészen más, egy heidelbergi kutatóintézetben dolgozik, ahol a mikrobiológiai részleg vezetője. Komáromi Mihállyal személyesen nem találkoztam, kétszer beszélünk telefonon Düsseldorfból [...] Van egy dolog, ami-ben szeretnék tanácsot kérni. Szó van arról, hogy építsenek üdülőt lelkészek számára Kovásznán. Ehhez két éve rendelkezésükre áll 50.000 dollár. Szőke János, akit a hetvenes évek óta ismerek azt mondta, tenni kéne már valamit, hogy az építkezés elkezdődjön. Fábíán Ernővel voltunk Fazekas Jánosnál,¹⁰² hogy engedélyezzék az új kórház építését, vagy hogy menjek odaát orvosi felszereléseket áthozni. De nem engedélyezték, mert azt mondták, nem kell nekünk segély [...] Nekem azt mondta Szőke János, vissza fogják venni a segélyt, ha nem használják fel [...] A Vallásügyi Államtitkárság állította le. Nem vagyok valami nagy katolikus, nem tudtam elmenni Márton Áron temetésére,¹⁰³ nagyon elfoglalt voltam. Szőke biztos ott volt, beszélhettem volna vele. Nem lenne rossz az üdülő a papok számára. Ami Vargát illeti augusztusban volt itt utoljára, Komandóra és Csernátónba mentünk. Színes fényképeket is készítettünk [...] Varga András követelte, hogy vigyem el Gál Jóskához [...] Mondtam Pásztorinak, amikor elveszítettem a pártkönyvet, hogy Gál Jóskánál tűnhetett el, mert odaadtam neki, hogy írja be a tagságdíjat [...] A Komáromival folytatott telefonbeszélgetésre visszatérve, én rájöttem, hogy nem kíván kelet-európai látni. Ezért nem kerestem fel. De legalább megbarátkoztam a fiammal [...] Párizsban [...] este félelmetes a metróval utazni. Legalább láttam bizonyos dolgokat a fiam, s meggyőződött róla, mi a valóság [...] Én ha külföldit szállások el, szoktam telefonálni. És csak akkor, ha nincs szállás a hotelben.

[Aulik feljegyzése, fentiekhez – MJ] 1980.10.07-én beszéltem az illetővel a Felügyelőség székházában [...] Noha számos kérdéssel szorgalmaztam részletesebben beszámolni érezhető volt a tartózkodása, hogy a meglátogatott személyek ügyködéséről beszéljen. Azt mondta, nem észlelt semmi olyasmit, ami minket érdekelne [...] Közlései összefüggéstelenek voltak, ugrált egyik témáról a másikra. Megmondtam neki, hogy elégedetlen va-

¹⁰² Fazekas János (Lupény, 1926 – Budapest, 2004) romániai magyar politikus. 1954 és 1984 között az RKP KB tagja, 1974–1982-ig az RKP KB Politikai Végrehajtó Bizottságának tagja, 1965–1975-ig a Minisztertanács alelnöke, 1975–1982-ig miniszterelnök-helyettes, 1974–1980-ig belkereskedelmi miniszter. 1982-ben elveszítette Ceaușescu bizalmát, s kikerült a pártvezetésből. Élete utolsó éveiben áttelepedett Magyarországra. NOVÁK CSABA ZOLTÁN: Egy romániai magyar kommunista káder, Fazekas János életútja, I. In: *Transindex*, 2012. június 16. Online: itthon.transindex.ro – 2017. július.

¹⁰³ Márton Áron temetése 1980. október 4-én volt a gyulafehérvári székesegyházban, Lékai László esztergomi érsek temette.

gyok a közléseivel, azt vártam, hogy az út engedélyezésében megtestesülő bizalmat korrekten viszonzza. Megjegyezte, hogy sajnálja [...] de semmi többet nem tud mondani a külföldi útról. A beszámolóra fordított idő rövidsége miatt is elsiklodhatott bizonyos dolgok fölött. Pontosítottam, hogy a beszélgetést az ő bejelentése határozta meg, miszerint felesége, és egy marosvásárhelyi lány várnak rá a városban. Ezzel együtt a 17-19 közti idő elég kellett volna legyen. Kifejezte kívánságát a beszélgetés újrafelvételére [...] ha lehet nála otthon, mert ott inkább elemében érzi magát. Az elsőtítkár elvtárs jóváhagyásának birtokában felhívtam a figyelmét, hogy jobban vigyázzon a magatartására, kivel mit beszél, mert néhányszor pártunk és államunk politikájára nézve előnytelen kijelentéseket tett. Azonnal tagadott, azt állította, hogy az 1977-78-as ilyen jellegű beszélgetéseink óta nem hiszi, hogy tett volna helytelen kijelentéseket. Hozzátette, bizonyos szempontból igazam lehet, poharazgatás közben tehetett elvtelen megjegyzéseket [...] Újból megkért, higgyem el, ő nem „nacionalista”, [...] román barátai is vannak, Felügyelőségünk alkalmazottai között is, még „azt a szerepet is felvállaltam, hogy a Securitate barátja legyek”.¹⁰⁴

„Copilul” mint székely-magyar

A nyomozati dossziében az orvos ügy jelenik meg, mint akinek fontos a nemzeti identitás megőrzése, és a kérdés napirenden tartása. Ez főleg a lehallgatásokból lesz nyilvánvaló, ahol többször elhangzik a minősítés valakiről: „igaz székely”. Román szemszögből magatartása nacionalizmusnak minősült. Ami érdekes, hogy nemcsak baráti körben hangzottak el ilyen megnyilatkozásai, ahogy általában Erdélyben az megszokott, hanem románokkal is tematizálta a nemzetiségi sérelmeket, ahogy azt korábban láttuk. A „nacionalista” minősítést az sem semlegesíti, hogy időnként kijelenti, orvoscént nem számít nála, ki milyen nemzetiségű. Ahogy az sem, hogy gyermekeit Brassóban olyan albérletbe adta, ahol németül és románul tanulhattak a háziaktól. A nemzeti öntudat külsőségeken is megnyilatkozik: székely és magyar himnusz éneklése, de előszeretettel szaval, mind klasszikusokat, mind kortársakat. Nézzünk néhány példát! Elsőnek egy olyat, amelyben a román televízió magyar nyelvű adását kritizálja teljes joggal, olyan megállapításokat téve, amelyeket akkoriban nem volt tanácsos hangoztatni.

„Kelt 1980.03.25. JELENTÉS. Két Maros megyei vezető funkcióban lévő ismerősömmel beszélgettem, akik 1980.03.24-én egy mulatságon vettek részt a CERBUL [Szarvas] vendéglőben Kovásznán. Záróra közeledvén, és másokkal is együtt fogyasztva, három asztalt összehúztak és így a két illető, meg egy ezredes, aki a focsani milícia főnöke volt (kezelésen tartózkodott Kovásznán) egy asztalhoz kerültek Becsek Gabi¹⁰⁵ vendéglőfelelőssel, H. Erikával¹⁰⁶ [Az Erika név elé más írással

¹⁰⁴ ACNSAS FI 262770/I/14–16. A doktor kihallgatását követően otthoni családi beszélgetését is lehallgatják, figyelve a célszemély reakcióit. A margószéli kommentárban a doktor több olyan otthoni állítását cáfolja az ezredes, ami nem hangzott el a beszélgetésben. ACNSAS FI 262770/IV/177.

¹⁰⁵ Becsek Gábor 1951-ben született Barátoson, 1971 óta kovásznai lakos. A 2008-as önkormányzati választásokon, ahol független polgármesterjelöltként indult, más

beszúrták: Józsa – MJ] a román televízió magyar részlegétől, és dr. Szurkossal, akit nevezett Becsek Gabi hívott az asztalhoz. [Másfél sor anonimizálva – MJ] Mivel a román nemzetiségűek az anyanyelvükön, a magyarok szintén az anyanyelvükön társalogtak, és nem tudta, hogy a román atyafiak közt az egyik jól tud magyarul, Szurkos néhány tendenciózus kijelentést engedett meg magának. Felfogván, hogy kivel társalog (a televízió képviselőjével) szemrehányásokat tett neki, hogy hamis képet adnak a valóságról. Minthogy a programokat megvágják, azok távolról sem tükrözik a magyar lakosság gondolkodásmódját. A TV egész műsorából hiányolta a karakteres személyiségeket. Szerinte az embereket félrevezetik, akik unják azt a politikai színezetet, amivel a programok átítatódnak. Aztán, állította ő, nem lehet nagyobb hülyeséget ki se találni, mint meghívni a költő Adrian Păunescut, aki annyi kárt okoz az országnak, félrevezeti a gyerekeket, és az ifjúságot sovén, egoista szellemben neveli. Göbbels a maga idejében hasonló szellemben nevelte az embereket, de ő legalább hazafiságra is nevelt, amit A. Păunescu nem tesz meg. Ebben a pillanatban az én ismerősöm közbeszólt, helyretette dr. Szurkost, és azt igényelte Erikától, hogy a párt dokumentumainak szellemében foglaljon állást. Ebben a helyzetben dr. Szurkos elnézést kért és elhagyta az asztalt. Utólag, H. Erikával is meg lett beszélve, hogy milyen magatartást lett volna köteles tanúsítani. Rövidesen ő is távozott. Javasolom, hogy az általuk betöltött tisztségek miatt, az ismerőseim ne legyenek figyelmeztetve [?] [Az utolsó szó olvasata bizonytalan – MJ.] Jelentő Popa Gheorghe százados.”¹⁰⁷

1975. március 2-án családi beszélgetést hallgatnak le, amely a szöveg margójára húzott piros nyilak és vonalak tanúsága szerint nem nyerte el az állambiztonság tetszését. Az orvos és felesége a „valóságról” beszélget fiukkal. A leirat Célszemély (Csz), Nő (N), Férfi (F) nevekkkel illeti a beszélgetőket.

„N: [...] Akkor jelentek meg azok a magyar nyelvű feliratok Kézdivásárhelyen egyes üzletek falain.

F: Hogy-hogy? Azokon a helyeken, ahol mi magyarok vagyunk többségben, magyar feliratokat kellene kitenni. De a főutakon nincs ilyen, csak a mellékutakon.

N: Úgy van. Kézdivásárhelyen például kiírták, hogy „Kenyér”, meg ilyenek...

életrajzi adatot nem közöl. – Együtt Kovásznáért! In: *Becsek Gábor blogja*, 2008. május 29. Online: becsekgabor.blogspot.hu – 2018. január.

¹⁰⁶ Józsa Erika (Nagyvárad, 1951 –) énekes, zenész, tévés személyiség. 1971-től a Román Televízió magyar adásának bemondója, riportere. A román pártfőiskolán tanult újságírást (1979). Az első romániai női együttes megalapítója (Vénusz, Nagyvárad), majd Horváth Károlyval zenél együtt előbb duóban, majd kvartett tagjaként (Táltos). 1983-ban távoznak Romániából. Károly Magyarországon marad, Erika Ausztráliában él, Demján József szintén nagyváradi származású rendező felesége.

¹⁰⁷ ACNSAS FI 262770/I/137.

Csz: Észrevettétek, hogy Cófalva bejáratánál eltűnt a magyar nyelvű felirat?

F: Az kétnyelvű volt.

Csz: A magyar nyelvű tűnt el. A főutakon már nincsenek ilyenek. Be akarnak törni minket. Erősödik a nacionalizmus. Huszár azt mondja, hogy a gyermekeink majd pofonokkal fizetnek ezért. Én azt mondtam neki, hogy ezeknek 60%-a román tannyelvű iskolákba jár.

F: És?

Csz: Azt mondta, hogy őket fel fogják pofozni a nevük miatt.

N: Szerintem is így lesz.

F: Ezek nem épelméjűek.

Csz: Kikre gondolsz?

F: A szülőkre, akik román iskolába adják a gyerekeiket.

Csz: Én is így gondolom. Mégsem lehet erről beszélni, mert egyszerűen nincsenek magyar nyelvű szakiskolák. A gyerekeknek pedig tanulniuk kell valahol.

F: A nevükön kívül semmijük sem marad. Nem fogják ismerni a származásukat. Nem fogják ismerni a történelmi múltunkat, román tannyelvű iskolában ezeket nem ismerheti meg. [...]

Csz: Hallottam egy mondókát: Hajdú Győző őfelsége, tízezreknek ellensége. (Előadja, hogy Oprea doktorral és Szabó Jenő doktorral ittak, és ő olyanokat mondott, hogy Szabó Jenő többször is rátaposott a lábára, hogy vegye észre magát. A felesége szerint egyfolytában taposnia kellett volna, mert olyasmiről szokott beszélni ittasan, amiről nem lenne szabad.) Fazekas szerint ezekkel szemben különleges politikát kell vinni. Ő nagyon diplomatikusan járt el, amikor a Kolozsvári Írószövetség párttitkára volt. Hetven magyar és 10 román íróból állt. Ő mindenkit besorozott, aki le tudta írni a nevét. Így került oda egy Ghișe nevű fickó is. Ez most miniszterhelyettes, egy kisisten Bukarestben. Így járt el Fazekas. [...]

N: Ilyen emberekre van szükség. Még mindig megőrizte a pozícióját.

Csz: [...] Gere Mihály¹⁰⁸ viszont egy gané.

F: Ő nem magyar?

Csz: Az lenne, de ő a románok seggnyalója.¹⁰⁹

„Copilul” és a pártmunka

„1980.04.27. [Ikt.sz. értelmezhetetlen: 112/200/F.N.0019 – MJ] INFORMÁCIÓS JELENTÉS A V.A. val folytatott beszélgetésből a következő dolgokat érdemes megemlíteni Szurkos Istvánnal kapcsolatban: Egy városi pártgyűlés előtt Szurkos István megbízott egy asszisztensnőt, hogy telefonon hívja ki sürgősségi esetre hivatkozva. A városi párttitkár, mielőtt elengedte volna az orvost, elküldte Mátyás doktort és Szántó elvtársat, hogy ellenőrizzék, igaz-e a telefon állítása. A küldöttek visszajövetelkor

¹⁰⁸ Gere, Mihai (született Gerő Mihály) (Temesvár, 1919 – Bukarest, 1997) magyar származású román kommunista vezető. Illegális kommunistaként börtönbe kerül 1940 és 1944 közt, ahol megismerkedik Nicolae Ceausescuval. Elemzők későbbi karrierjét ennek tulajdonítják. Szakmája kőműves, elemi után csak pártfőiskolát végzett. 1965-től különböző vezető tisztségeket tölt be az RKP KB-ban, ő a párt gazdasági részlegének vezetője 1989-ig. CURTIFAN, TUDOR: Nomenclatura comunistă. Mihai Gere, ascensiunea ilegalistului care nu a deranjat. In: *DC News*, 2018. január 7. Online: www.dcnnews.ro – 2018. március.

¹⁰⁹ ACNSAS FI 262770/II/13–15.

megállapították, hogy a sürgősségi eset nyugodtan kötögetett az ágyban. TM: Szurkos István Sorbán Z. hatáskörébe tartozik. Mesaros Vasile hadnagy.”¹¹⁰

„BM Kovászna Megyei Felügyelőség. Szig. titk. FELJEGYZÉS A „Kórház” dossziéhoz. 1981.01.15-én Dr. Szurkos Istvánt fogadta az RKP Megyei Bizottságának első titkára, az érintett kérésére. Egy új kórház építését igényelte Kovászna számára, ahol szülészeti is van, tekintettel arra, hogy ez utóbbi jelenleg olyan helyiségekben működik, amelyek semmilyen szempontból nem felelnek meg a célnak. Ugyanakkor igényelte, engedélyezzék részvételét egy a nők sterilizálásának kezelését fejlesztő továbbképzésen magyarországi kórházban, ahonnan hivatalos meghívót is kapna. Az Elsőtitkár elvtárs, a szerveink által szolgáltatott információk alapján figyelmeztette a doktort, hogy bizonyos helyzetekben nem megfelelő álláspont-ra helyezkedik, előnytelenül kommentálva pártunk és államunk politikáját, kérve ugyanakkor magatartásának felülvizsgálatát, és hogy az RKP tagjához méltó viselkedést tanúsítson. Aulik ezr.”¹¹¹

A két feljegyzés, hozzászámítva azt a lehallgatott beszélgetést, ahol a párttagok felvételénél bevezetett szertartáson humorizálnak Fábíán Ernővel, Annus József jelenlétében, az orvos közömbösségének jele. Hanyag-sággal, érdektelenséggel vádolható a párttagsági könyv elvesztése miatt, amiért a felelősséget igyekeznek másra hárítani. A városi pártbizottság titkárának eljárása pedig arra utal, hogy közismert volt, koloncnak tekinti a „pártmunkát”.

Értelmiség és hatalom

Szurkos István, a „Copilul” dosszié fényében, azok közé az értelmiségiek közé tartozott, akik megpróbálták egyeztetni a szocializmussal szemben kritikus magatartást a hatalommal való békés, egyéni érdekek számára előnyös együttéléssel. Mind Király Károly, mind Nagy Ferdinánd megyei első titkárokkal kapcsolatban állt. Utóbbi az 1983. július 7-én rögzített lehallgatás szerint meg is látogatta új villájában.¹¹² A karrier érdekében kötött elvtelen kompromisszumok az életstratégia elfogadott részei voltak Romániában. Mégis mi bosszanthatta az Állambiztonságot a magatartásában? A nem teljesen egyértelmű válaszokat a lehallgatási leiratokban meg lehet találni. Mivel a lehallgatási leiratok hosszadalmasak, és megvágva értelmezhetetlenek, csak két jellemzőnek véltet közlök:

„1975.05.14. 23 óra. Szurkos István, Annus József, Horváth Arany,¹¹³ Fábíán Ernő beszélgetnek. Úgy tűnik, a célszemély és Annus Marosvásárhelyen Sütő Andrásnál jártak. [Nevük kezdőbetűje jelöli a beszélőt. – MJ]

¹¹⁰ ACNSAS FI 262770/I/128.

¹¹¹ ACNSAS FI 262770/I/13.

¹¹² ACNSAS FI 262770/IV/38. A titkár ottlétéről nincs a dossziében lehallgatási feljegyzés. A doktor dicsekszik ezzel Incze Sándor református lelkésznek, amit lehallgatnak.

¹¹³ Horváth Arany (Magyarózd, 1932 – 2016), szerkesztő, riporter, Horváth István író lánya. 1968 és 1994 között a bukaresti *Művelődés* szerkesztője, főszerkesztőhelyettese.

SZI: Sütő, mint a Központi Bizottságban a kultúráért felelős, azt ígérte, meglátogatja Kovásznát, de mégsem jön.

HA: Nehogy azt hidd, hogy Sütő valami fontos ott a KB-ban, sokszor hozzá sem engedik szólni a politikai kérdésekhez.

SZI: Képzeljétek el, mennyire hatásos ez! Még Marosvásárhelyen is felfigyelnek rá.

-----érthetetlen-----

HA: Ernőke! Én elolvastam Kányádi összes nyilatkozatát a saját szememmel. Meg is fogom mondani, már holnap, telefonon Hanchesnak, mert érdekli.

FE: Nem kell. (Csend)

SZI: Meg kellene tudnod...

FE: Nem szükséges [feltehetően arra utal, hogy nem kell szólni Hanchesnek – MJ] mert ez a Hanches rossz ember, olyan fickó, aki alibizik.

HA: Még ha igazatok lenne is, tudjátok meg, hogy én bízom benne.

SZI: Akkor el lehetne mondani, hogy nagyon szerette Erdélyt, Háromszéket, mindent, de most nem mondhatjuk el róla (mindenki beszél, zúrza-var)

HA: Isten őrizz! Nem egészen (konfúz duma). Nem ismeritek a sógoromat (fényképet mutat).

SZI: (közbeszól, más irányba terelve a beszélgetést) Te holnap Nyugatra mész?

AJ: Igen.

HA: Mit gondolsz, mi lesz, tábornok?

AJ: Hogy kineveznék tábornoknak?

SZI: Én azt gondolom, hogy kulcsfigurája a hatalomnak...A nagyfőnöknek sem tetszene, ha...Még Kézdiven is, még az általános iskolásokat is bezárták, pedig az egy világ végén levő hely Erdélyben.

FE: Amelyik azonban több levegőhöz kellene jusson (valószínű a szabadságra gondol).

SZI: Nem azért nem csukják le őket, hanem...

FE: Engem két órán át faggatott. Dicsért előbb, aztán...Szóval udvarias volt, lelkileg beszélt, de nagyon megijedtem.

HA: (nevet) Szóval megijedtél!

FE: Én nem tudom, ti hogy vagytok vele, de érzem, ahogy megy fel a vérnyomásom.

SZI: Disznóság. Mindannyian nagy nyomás alatt vagyunk. Eltemetnek. [Valószínű Hanches ezredes, a megyei főfelügyelő a félmondatok tárgya – MJ]

FE: Úgy van.

SZI: De Európát nem érdekli! (Más kontextusban megemlítik az ország elnök elvtársának nevét is.)

HA: Én tudom, mit akart mondani Sütő, amikor kitért a Ceausescuval való találkozásra. Ahogy már mondtam nektek, én elolvastam Kányádi minden hozzászólását elejétől végig. Őt nem is hagyták beszélni.

FE: Hagyták, csak keveset.

HA: Mit tehetett? Mondjátok meg, mit lehet tenni egy ilyen helyzetben?

SZI: Nahát, én nem értem őket.

HA: De hát nem kapott szót sem Sütő, sem Kányádi.

FE: Hát persze, csak úgy sétálni mentek oda.

HA: Hát persze. Megmondták, hogy erről meg erről lesz, aztán... [A Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácskozásán történeteket kommentálják. – MJ]

(Össze-vissza beszélnek, mind ittak, lehet berúgtak, félmondatokat mondanak, nem lehet tudni, mire utalnak)

FE: Nézd csak meg! Fazekast előléptették, magasabb tisztségbe tették az új választásokat követően, és...

(Össze-vissza beszélnek, vagyis elkezdene egy mondatot, de nem fejezik be, nem lehet tudni, mire utalnak.)

HA: Az igazságon kívül minden problémát megoldottunk Kolozsváron, mégpedig magyarul.

SZI: Igen, igen, az iskolák tekintetében 50%-ban megoldódott...

FE: Hát persze, nincs semmi baj! Csak azt nem értem, hogy nem ellenkeztek, emlékezhetek, arról volt szó....

SZI: Amikor Csehszlovákiában az iskolákban járt (Kányádi), mindenki figyelt rá. Teljesen el volt ragadtatva az ott hallottaktól.

HA: Nálunk katasztrofális a helyzet.

FE: A romániai értelmiségben nincs semmilyen virtus. Ez a pali azt csinál, amit akar. Ugye kijelentette, hogy a nők ne járjanak rövid szoknyában, mert akár el is ítélik őket, ha nem tartják be az utasítást. Hát ide jutottunk. [Nyilván N. Ceaușescu utal. – MJ]

HA: Hát igen.

SZI: És utalt a szakállasokra is.

(A szalagon zúgás hallatszik, a beszéd nem.)

AJ: Ti elmentek újból Marosvásárhelyre, és újból próbálkoztok, aztán jövünk s próbálkozunk itt is.

FE: Jó, de kellene legalább 15-20 ember, sokat kell járkálni.

HA: De nincs semmilyen jelzés, figyelmeztetés, amin keresztül (SZI félbeszakítja)...

SZI: Azt ígérted, valaki le fogja fényképezni egész Erdélyt.

(egymás szavába vágna, mind részegek)

AJ: Sokan jöttek hozzánk Magyarországra, elmondták a magukét, ismerem a helyzetet... a fél országot érdekli ez.

SZI: Igen, az ismeretek nagyon fontosak.

FE: A helyzet elég szomorú, nyilván ismerni kell a körülményeket, ahhoz... Itt van például MINZETTI [nyilván félrehallás, Mindszenty lehetett eredetileg – MJ], egy középkorú férfi volt, sok áldozatot hozott Magyarországról... ellenállás nélkül! Mindszenty ellenállása jó volt. Nem lehet mindig taktikázni... Figyelembe kell venni Soljenksi [nyilván Szolzenyicint értették félre – MJ] intelligenciáját is. A hatás egyre nagyobb.

(Megint csak töredékek hallatszanak.)

AJ: A szolidaritás egyre szélesebb körökben gyűrűzik. Én nem tudom, itt az emberek nem a saját dolgukkal foglalkoznak, egymást pletykálják, irigykednek. Ez nemzet?

SZI: Én mostmár tudom...

AJ: (félbeszakítja) Politikai rétegek nem léteznek...

SZI: Az írók pedig dilettáns politikusok...

FE: Igen, én ezzel teljesen tisztában vagyok.

HA: Én már az előbb meg akartam kérdezni, hogy miért várják el Sütőtől, vagy Domokostól,¹¹⁴ hogy...

¹¹⁴ Domokos Géza (Brassó, 1928 – Marosvásárhely, 2007) romániai magyar irodalomszervező, politikus. Egyetemi tanulmányokat Kolozsváron és Moszkvában folytatott. Újságíróként dolgozott, majd 1961-től a Román Irodalmi Könyvkiadó nemzetiségi részlegének vezetője. 1970-től a Kriterion Könyvkiadó igazgatója. A

SZI: (közbevág) A politikusok...

AJ: Itt van ez a Fazekas, jó irányba indult, jó irányba indult, nálunk Magyarországon az öntudat erősebb (konfúz beszéd).

FE: (A Magyarországra tanulni ment diákokról beszél) Vannak ott tanárok, akik tudnak, újságok, de ezek csak külső formák...

HA: Pista Kálmánnak, ne félj, nem engedélyezték, szavamra...

FE: Ott az emberek többet tudnak, érzékenyebbek.

AJ: Ha az információ-robbanás elérne ide, könnyebb lenne.

SZI arról panaszkodik, hogy nem jön be a magyarországi sajtó, tenni lehetne valamit, hogy jobban érkezzenek a publikációk.

HA arról beszél, hogy a kolozsvári írók az Írószövetséghez fordultak, de azok azt válaszolták, nem tehetnek semmit, egyszerűen nem importálják.

SZI: Ismerjük a helyzetet, de tudod mit tett Márkó Imre?

HA: Mit?

SZI: Megírta Bukarestbe, hogy ez nem állapot, hogy ő ne kapja meg a megrendelt lapokat...És azonnal elküldték neki!

HA: Az egyedi eset. Mi azt a választ kaptuk Bukarestből, amit említettem. (mindenki kiabál)

SZI: Én beszéltem a bukarestiekkel, azt mondták: Uram, nem lehet. Kérdezték meg Ildikót, fél órát beszéltem velük. Sepsiszentgyörgyön lehet és Kovásznán nem? (AJ-hez) Arról volt szó, hogy több információt küldtök, s megint csak ott vagyunk, ahonnan elindultunk.

AJ: Ez így nem jó, vigyáznatok kell...

HA: Persze, mi nem vigyázunk, de ti ott Jóska, de ti ott tévedtek, mert itt nálunk határozott politika érvényesül. Mi kiszámítottak vagyunk, én nem tudom hogy, de valahogy úgy forgatjátok, hogy nektek legyen igazatok. Én nem tudom, hogy nekünk nincs időérzékünk, vagy nektek nincs időérzéketek, de ez így nem megy tovább.

SZI: Jenő bácsival mi is megvitattuk ezt a helyzetet, és mi is arra jutottunk, hogy ez így nem megy. A magyar politika, vagyis a vezetés nem foglalkozik a tényleges nemzeti helyzettel. Kádár sem foglalkozik, csak elsajátítják, amit a tévében bemutatnak, nem foglalkoznak a békeszerződés kérdésével, és másokkal...

HA: Ez biztos....

FE: Uraim, maradjunk önmagunk! Ha Magyarország kialakítja az együttélő nemzetiségek politikáját Jugoszláviával, kutya kötelessége lesz nem sokkal (félbeszakad) ahol a hit...

HA (közbevág) Ez a hit engem nem kötelez semmilyen felelősségvállalásra. Ígéretekből van (össze-vissza kiabálnak).

SZI: Amit Tito megmutatott az a legállandóbb és legokosabb dolog...

HA: De ő kinek az oldalán áll?

FE: Valójában arról van szó, hogy mi módon oldották meg a nemzeti helyzetet Közép-Európában, mert ez hidat képezhet a szocialista országok között. Ez jelenleg érvényben van.

HA: Ez csodálatos lenne, Ernőkém. Csak nem itt, hanem ott.

SZI: A mi helyzetünk Magyarország és Románia között lehet híd.

HA: Hát persze, hogy híd kellene lennünk, de nem tölthetjük be ezt a szerepet, mert nem kapjuk meg ezt a funkciót. (veszekednek) Ha küldesz egy

cikket egy szerkesztőségbe, minden szerkesztőt gyűlésre hívnak, hogy felelősségre vonják őket...

FE: Az nem jó, ha Magyarországon Erdélyről írnak. Illyés¹¹⁵ vagy más. Mert nem lehet tudni, mi lesz itt a következménye.

HA: Az is igaz, hogy ha valaki írt is ilyesmit, azonnal leváltották.

(érthetetlen beszéd)

AJ: A helyzet nagyon komoly. És ezt kint is így értették.

FE: Jóska, nem lehet, itt a textilgyárban...

HA: Semmi sem változott. (konfúz szöveg)

SZI: Csak akkor érezhetjük magunkat itthon, ha tanulunk a Nyugattól, mindent, művészetet is, akkor érezhetjük otthon magunkat. Ha megtanulunk párizsi módon élni, írni.

FE: Pontosan, még Sütő, Gombos,¹¹⁶ Illyés is másképp gondolkoznak.

SZI: Mégis a Gálfalvi¹¹⁷ közleményei sokkal szimpatikusabbak, mint (érthetetlen név)...

HA: Gálfalvi Gyuri kitűnő riporter (össze-vissza beszélnek) Zsókat, amikor a Hétben a kivégzett katonákról írt, felelősségre vonták...Kányádi nevét is emlegeti: Kányádi szája tátva maradt, nem értette mi történik. Zsolt¹¹⁸ pedig azt mondta neki: Jól van öreg, ilyen dolgokkal jöttél hozzám? És verte az asztalt a miniszter előtt. Ha én nem írom meg a cikket, ment volna a párttitkárhoz cirkuszolni, vagy kivégezték volna Katona Ádámot,¹¹⁹ vagy éppen Kányádit.

FE: Nem kell mindent olyan komolyan venni. Gálfalvi Zsoltnak akkor sem lett volna szabad hazudnia, egyáltalán nem kellett volna írjon semmit. Kovács András¹²⁰ vasárnap reggelének tiszteletére nálam kopogtat. Nem voltam otthon. A gyerekeim felől érdeklődik. Mit szóltok hozzá?¹²¹

¹¹⁵ Illyés Gyula (Sárszentlőrinc, 1902 – Budapest, 1983) magyar költő, drámaíró, műfordító, a II. világháború utáni magyarországi irodalmi élet ikonikus alakja. A határokon túli magyarokkal kapcsolatos állásfoglalásai miatt szálla volt a román hatóságok szemében.

¹¹⁶ Gombos Gyula (Temesvár, 1913 – Budapest, 2000) újságíró, irodalomtörténész. 1925-ben családja Budapestre települ. 1947-ben letartóztatják a Magyar Közösség perben, 1948-ban Svájcba, majd az USA-ba emigrál. New Yorkban a Szabad Európa Rádió munkatársa. 1984-ben Párizsba települ, majd a rendszerváltást követően hazatér.

¹¹⁷ Gálfalvi György (Marosvásárhely, 1942 –) Kolozsváron szerzett magyar szakos tanári diplomát, 1965-1970-ig a bukaresti *Ifjúmunkás* szerkesztője, 1970 és 2008 között a marosvásárhelyi *Igaz Szó* (majd *Látó*) munkatársa, utóbbinak főszerkesztője is. A rendszerváltást követően számos kulturális alapítvány kurátora. Ríportjaival szerzett nevet.

¹¹⁸ Gálfalvi Zsolt (Marosvásárhely, 1933 –) irodalomkritikus, esszéíró, kultúrpolitikus, György bátyja. Magyar szakos tanári diplomával az *Utunk*, az *Igaz Szó*, az *Előre*, *A Hét* szerkesztője. Irodalompolitikusként a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács nemzetiségi irodájának vezetője, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa Búrójának, 1977-től a Román Írószövetség vezetőtanácsának tagja. A román-magyar kultúrpolitikai feszültségek idején az RKP szócsöve.

¹¹⁹ Katona Ádám (Dicsőszentmárton, 1935 –) művelődéstörténész, közíró, Székelyföld folklórájának, hagyományainak kutatója. A forradalom után az RMDSZ-ben politizál, Székelyudvarhelyen él.

¹²⁰ Kovács András (Bözödújfalú, 1926 – Sepsiszentgyörgy, 2004) a kommunista újságíró tipikus alakja. Még nem végezte el a középiskolát, amikor kinevezik a kolozsvári *Igazság* főszerkesztőjének (1949). Docens a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen,

HA: Kérdezek én tőled valamit, Ernő.
 FE: Tessék.
 HA: Egy fiatal az egyetem befejezése után szerkesztőségbe helyeztek és ez a Kovács András egyből kivágta.
 SZI+FE: Miről van szó?
 HA: Valami színházi ügyről volt szó, és ez a Kicsi Blazsika ellent mert mondani, ezért kivágták a szerkesztőségből.
 SZI: Apróságokért.
 HA: Igen, apróságokért, nem nagy horderejű dolgok miatt.
 SZI: Bizonyára apróságokért, mert sem ő, sem Szávai Géza¹²² nem törték össze magukat, hogy védjék az erdélyi magyarságot.
 HA: Ki ez a Szávai Géza? Nem ismerem.
 SZI: Egy erdélyi zseni, amilyenek nálunk szoktak teremni. (Menni készülnek, majd távoznak)¹²³

A másik hangfelvétel:

„1983.02.02-án 12,15-kor Szurkos István Fábián Ernő tanárral, és Magyarri Gábor¹²⁴ magyarországi vendéggel ittasan tér haza. [SZI = Szurkos István, SZI-né = az orvos felesége; FE = Fábián Ernő; MG = Magyarri Gábor.]
 SZI: Tegnap voltam a megyei első titkárnál. Megjegyzem, nem én akartam menni, hívtak. Kovásznának szüksége van egy belgyógyászati klinikára. Ennek a lehetőségéről tárgyaltunk.
 FE: Légy szíves magyarázd meg nekem, miért tiltották be a pamfletteket? El kell érkezmem a szomszédom temetésére.
 SZI: Mindent betiltanak!
 SZI-né: Világos nem, honnan tudhatná.
 SZI: Tudom miért; aknákat telepítettek, falragaszok jelentek meg, megverték a csomakőrösi papot...
 FE: De hát kit verjenek meg a pap helyett? A híveket? (vendéghez) Mi újság Magyarországon? Hallom, hogy Száraz Györgyöt¹²⁵ előléptették...
 MG: Nem tudok semmit.
 SZI: Igaz, ő lett a Kortárs főszerkesztője.
 MG: Akkor elő kell fizessünk nevezett lapra.
 SZI: Mit gondoltok, Száraz a hatalom embere?
 FE: Úgy hallottam, igen.

miközben még nem érettségizett. 1970 és 1985 között *A Hét* felelős szerkesztőségi titkára.

¹²¹ Fábián Ernőnek nem volt gyermeke.

¹²² Szávai Géza (Küsmöd, 1950 –) író, műfordító, esszéíró. 1973-ban magyar-francia szakos tanári diplomát szerzett Kolozsváron, különböző iskolákban tanított, 1979–1988-ig *A Hét* szerkesztője. 1988 óta Budapesten él, főszerkesztője az általa alapított (1994) PONT kiadónak.

¹²³ ACNSAS FI 262770/III/230–235.

¹²⁴ Magyarri Gábor nagy valószínűséggel geológus, életrajza nem fellelhető.

¹²⁵ Száraz György (Budapest, 1930 – Budapest, 1987) magyar író, drámaíró, műfordító. 1952-ben katonaidéjének letöltése után, életfogytiglan tartó börtönnel sújtották „titóista szervezkedés” vádjával. 1956-ban szabadult. Múltja miatt nem vették fel egyetemre. Autodidaktaként szerez tudást. Művelődési házban művészeti vezető, majd igazgató. 1977-től az *Élet és Irodalom* publicisztikai rovatvezetője. 1983-tól haláláig a *Kortárs* főszerkesztője.

SZI: Most 13 éve... Hallottatok Durayról?¹²⁶ [Az eredetiben: DUNAI – MJ]
 FE: Igen.
 MG: Mi van vele?
 FEI: Úgy hallottam a rádióból, hogy megint tárgyalása volt, de megint halasztottak.
 SZI: Tudjátok meg, hogy Duray minden kovásznai értelmiséggel összetart.
 FE: Elhiszem.
 MG: Mivel vádolják Durayt?
 FE: Hogy vétett a csehszlovák állam ellen, mert memoranduma nemhivatalosan jutott ki Madridba.
 [...]
 SZI: Tamási Áront¹²⁷ elűzték, és így ért haza.
 FE: Nagy István¹²⁸ üldözte el.
 SZI: Fóris¹²⁹ sem volt jobb nála.
 [...]
 FE: Nagy István sokaknak okozott bajt.
 MG: Hallottam, hogy ördögi fickó volt.
 FE: El kellene olvassa Huszár Sándor: Sorsom emlékirata c. könyvét.
 [...] FE készül elmenni, hogy összekészítse a MG-ral elküldendő könyveket.
 SZI: Sietsz, ahelyett, hogy bemutatnád a nagy kelet-európai ugrást.
 FE: Várom, hogy azt mások írják meg.
 MG: A modellnek akkor is léteznie kell, ha mi nem írjuk meg.
 FE: Én megírhatnám, de a cenzúra előtt te felelsz érte.
 SZI: Ez hülyeség, nem erről van szó.
 FE: Jó ott, ahol proletárdemokrácia van, mert azt tehetsz, amit akarsz.

¹²⁶ Duray Miklós (Losonc, 1945 –) eredeti foglalkozása geológus. A csehszlovákiai kisebbségi érdekvédelmi küzdelmei tették nemzetközileg ismert politikussá. A New Yorkban 1982-ben megjelent *Kutyaszorító* c. műve nagy botrányt okozott Magyarországon is, mert Csoóri Sándor írta az előszavát. Többször tartották hosszas vizsgálati fogságban, de nemzetközi nyomásra elálltak elítélésétől. A rendszerváltás után 2010-es visszavonulásáig a szlovák parlamentben politizált.

¹²⁷ Tamási Áron, eredeti neve Tamás János (Farkaslaka, 1897 – Budapest, 1966) erdélyi származású magyar író. Kolozsváron folytatott jogi és kereskedelmi tanulmányok után Brassóban lesz banktisztviselő. 1923 és 1926 közt az USA-ban él, onnan küldi haza írásait, amelyeknek eredeti hangvételére felfigyel a korabeli kritika. 1944-ig Kolozsváron él, az *Ellenzék* munkatársa, közben regényeivel népszerű író lesz, főműve az Ábel-trilógia. A II. világháború után, 1947-ig képviselő a Parasztpárt színeiben. 1949 és 1953 között hallgatnia kell, Sztálin halála után tér vissza az irodalmi és közéletbe. Szurkos feltehetően arra utal, hogy szülőfalujában temették el.

¹²⁸ Nagy István (Kolozsvár, 1904 – Kolozsvár, 1977) munkáskörnyezetből jött autodidakta romániai magyar író. A két háború közt bútorasztalosként tartja fenn magát, többször bebörtönzik munkásmozgalmi tevékenysége miatt. A kommunista hatalomátvételt követően nemzetgyűlési képviselő, 1948 és 1952 közt a Bolyai Tudományegyetem rektora. Műveiben az ipari munkásságot ábrázolja többnyire hitelesen.

¹²⁹ Fóris István (Tatráng, 1892 – Bukarest, 1946) 1940 és 1944 közt az RKP vezetője. 1945-ben letartóztatják és meggyilkolják Gheorghe-Gheorghiu Dej kezdeményezésére. Anyját, Kocsis Annát, aki nyomozott fia halála után, Nagyváradon a Körös folyóban, kötéllel a nyakában találták meg. 1968-ban rehabilitálták, de továbbra sem beszéltek róla.

MG: Ezt hogy érted.

FE: Ha tenni akarsz valamit, sosem rúghatsz labdába, mindig tartalék játékos maradsz.

[...]

SZI: Nem arról van szó, hanem arról, hogy Erdély lehetne a modern kultúra központja. Itt vallásszabadság volt, miközben mindenütt rengeteg a baj.

[...]

SZI dicséri Nagy István Sáncaja c. regényét. FE szerint van vagy két jó könyve, épp ezért nem kellett volna politizáljon. MG Gaál Gábort¹³⁰ is tehetségnek tartja.

SZI: Megpróbált ő is valamit, de nem hagyták kibontakozni. Kihalóban vagyunk, de legalább legyen méltóságos a pusztulásunk.

FE: Igazad van.

SZI: Azért azt gondolom, nem lehet egy nemzetet csak úgy lenyelni.

MG: A XVI. század nem volt kritikusabb a mostaninál is?

FE: Nem, a törököket csak az adók megfizetése érdekelte, a vallás vagy az irodalom nem.

MG: Báthori volt a hatalmon, aki végső soron támogatta a romlást.

FE: Azokat a hibákat Bethlen Gábor helyrehozta.

[...]

FE miközben készül indulni a temetésre, szóba hozza egy vargyasi tanár halálát, akinek a könyvtárát a Securitate elkobozta. Demény¹³¹ azonban sikerült elintézzze, hogy egy közkönyvtár tulajdonába kerüljön a hagyaték. A két gyereke nem örökölt semmit.

SZI: Abszurd ez az egész világ.”¹³²

A beszélgetésekből leszűrhető, hogy az erdélyiek tájékozottabbak a magyarországi közletről, a határokon túli ellenzéki magyarokról, mint a vendég magyar állampolgár. Olyan történeteket mondanak el egy külföldinek, amiről a hivatalos média hallgat. Az anyaországot felvállaltan képviselő Tiszatáj szerkesztőnek felróják az erdélyi szemmel elhibázott magyar külpolitikát, míg az megkérdőjelezi az erdélyi magyar társadalom nemzetként való működését. A lehallgatásokból értesülhet az állambiztonság, hogy az értelmiség egyik nyilvánosságra nem hozható vitatémája az, hogy lehete befolyása az értelmiséginek a politikai folyamatokra. A többségi véleményt Horváth Arany képviseli (aki egyébként megbízik a megyei fősze-kusban!), miszerint a kisebbség vezetői nincsenek abban a helyzetben,

¹³⁰ Gaál Gábor, eredeti neve Gál (Budapest, 1891 – Kolozsvár, 1954), baloldali szellemiségű közíró, kritikus, lapszerkesztő. A Tanácsköztársaság idején Lukács György munkatársa, bécsi és berlini emigráció után kap menedékjogot Kolozsváron. Neve egybeforr a *Korunk* folyóirat szerkesztésével. A háború után az *Utunk* első főszerkesztője. 1950-ben kizárják a román kommunista pártból, 1952-ben infarktust kap, munkaképtelenné válik haláláig.

¹³¹ Demény Lajos (Kisfülpös, 1926 – Bukarest, 2010) történész, felsőfokú tanulmányait Kolozsváron, Szverdlovszkban és Leningrádban végezte. Előbb a pártfőiskola tanára, majd az Akadémiai Könyvkiadó szerkesztője. 1964-től a Nicolae Iorga Történeti Intézet főkutatója, majd a nemzetiséggtörténeti részleg vezetője volt. Főleg a romániai népi felkelések történetével foglalkozott.

¹³² ACNSAS FI 262770/IV/67–74.

hogy fellépjenek a magyarság védelmében. Fábián Ernő Mindszentyt és Szoltsenyicint felhozva példának arra utal, hogy van másik út is, de az áldozatvállalással jár. Az értelmiség és a kommunista hatalom viszonyának dilemmáját is Fábián Ernő fejezi ki a legpontosabban, amikor megállapítja: „Ha tenni akarsz valamit, sosem rúghatsz labdába, mindig tartalék játékos maradsz.”

Nem lehet elmenni szó nélkül az alkohol állandó jelenléte mellett a dosszié ábrázolta történetekben. Ennek egyik oka az lehet, hogy a lehallgatott szövegek többsége vendégségek alkalmával hangzik el, illetve az informátori jelentések tényanyaga is rendszerint valamilyen ünnepélyes eseményhez kapcsolódik. Márpedig a közép-kelet-európai kultúrában a vendégség és ünnep egybekapcsolódik a poharazgatással. Mind a magyar, mind a román szereplők gyakran néznek a pohár fenekére. Másik ok feltehetően a tehetetlenség érzésének eluralkodása a romániai társadalomban, amire a közszereplők, akár lelkiifurdalásuk, akár frusztráltságuk semlegesítésére, fokozott alkoholfogyasztással reagáltak. De hozzájárulhatott az alkoholfogyasztás túlzásaihoz az is, hogy esetleges felelősségre vonás esetén a kritikus magatartást mentségként az ital számlájára lehet írni, ahogy azt a megyei párttitkár vádjára öngazolásul Szurkos István is felhozta.

1984. június 23-án reggel „Copilul” családostól külföldre utazik, és onnan már nem tér vissza. Svédországból, Jönköpingből ír a kórháznak, hogy állását betölthetik: kint maradásának okáról kérdezzék Ciortea Titus inspektort.¹³³ Ügyvédjének véleménye szerint, aki „Teleki” fedőnéven informátor, úgy vélik a városban, hogy esetleges bűnügyi felelősségre vonás elől disszidált. Az ügyvéd véleményét a Securitate szemében egy a külföldre utazást közvetlen megelőző lehallgatott beszélgetés is alátámaszthatja, amelyből kiderül, „Copilul” semmi szín alatt nem kívánt részt venni kolléganője tárgyalásán. Ahogy az is, hogy a doktornő hamar szabadulni fog. (Lásd fentebb.)

Disszidálása az öt tisztelők, szeretők körében minden bizonnyal illúzióromboló volt, ahogy az barátjának, Fábián Ernő tanárnak naplójából kiderül:

„1984.08.02. Nyugatra disszidált Szurkos Pista. Ezt nevezem igazi önleplezésnek. Addig szónokolt a Kárpát-kanyarról, helytállásról, kovásznai európaiságról, Németh László-i modellről, hogy fogta magát és a feladatok elől elszökött. Sohasem mulasztotta el az alaptalan vádaskodást, mondhatni mindenkit megalkuvással, árulással vádolt és egyfolytában dicsekedett. Most pedig előttünk áll meztelenül a demagóg és a gyáva egy személyben.”¹³⁴

¹³³ Ciortea Titus kezdőbetűi (C.T.) megegyeznek annak a bizalminak a közlésével, aki azzal vádolja az orvost, hogy pár pohár elfogyasztása után mindig a magyarok sérelmeit tematizálja. Vö. 1981. május 12-én kelt, korábban idézett feljegyzéssel. Egy 1984. június 17-én lehallgatott, Tuzson Sándor Bukarestben élő volt kongói román nagykövettel részegen folytatott beszélgetés során elhangzik, hogy Szurkos meg fogja verni Ciortea Titust. A töredékek, nevezett Ciorteával mély feszültségekre utalnak.

¹³⁴ FÁBIÁN ERNŐ: Naplójegyzetek, 1980–1990. Kolozsvár, 2010. 72. p.

A kortárs vélemény mellett az utókor számára a dosszié más tanulságot is kínál. A román kommunista hatalom meghosszabbított keze, a Securitate a társadalom minden rétegét behálózta. A kompakt tömbben élő székelység körében is megtalálta azokat a gyenge pontokat, mind az egészségügyben, mind a tanügyben, mind a médiában, mind az egyházakban, amelyeken keresztül ellenőrizni tudta a közéletet. A magyarul jól beszélő, illetve magyar nemzetiségű tisztjei hűségesen teljesítették a bukaresti központ parancsait, hogy érvényre jusson a diktátor ún. homogenizáló politikája, ami a magyarság gyors asszimilációját célozta meg. Szerencsére, hogy célszemélyünk, dr. Szurkos István szavaival éljünk: „nem lehet egy nemzetet csak úgy lenyelni”.

SUMMARIES IN ENGLISH

Marian Franciscans in Mesztegyő in the 18th Century

Knapp, Éva

In this study the author demonstrates the life and pastoral work in the Franciscan monastery of Mesztegyő (South Transdanubia) before its dissolution in 1788 under Joseph II. The paper deals with the spaces of monastic life and with the members of the community, their way of life and personal conflicts will be also illuminated. Paper shows the curriculums and the literary activities of the monks and explore their biography after the closing of the monastery. The appendix contains the biographical data of the Franciscans who lived in Mesztegyő, the list of names of the priors of the monastery and the register of the members of the order who died there.

The Pastor's Wife: Formation of the Role of the Position

Bátoriné Misák, Marianna

Among its several innovative aspects, the reformation created the role of the wives of the pastors too. The questioning of celibacy and the emergence of the marriage of the pastors on Biblical basis opened a new period in the life of the clergy. Several person followed the examples of the western reformers in the field of family life in Hungary too. Secretly existing relations and marriages became public, legal marriages. Unfortunately - because of the lack of sources - only very few examples could be mentioned from the earlier period. An other type of source, the canons of the synods codified the legal background of the new practice, as well as the ones, related with the wives of the pastors. These canons give us a vivid picture, how the clergy of the age of reformation imagined the role of their own wives, what qualities were desirable and what qualities were rejected in their lives, behavior, in their speech, clothing and in the way how they raised their children. These rules - since the position was new - were quite necessary. All of them had its biblical background, which further strengthened them. Although the position of the wives of the pastors - as we mentioned earlier - was new in the 16th century, its formation was a necessity.

The Allowance of the Military Vicar István Zadravec O.F.M. (1920–1926)*Tóth, Krisztina*

After the fall of the Austro-Hungarian Monarchy, the joint army ceased to exist and together with it also the jurisdiction of Imre Bjelik, the military vicar over the pastors of the former common army. Temporarily the former army chaplains got their jurisdiction from the given territories' ordinary, then in the autumn of 1919 it was formulated the need of appointment of a military vicar who could bring together the work of the pastors of the national army. Miklós Horthy, who stood at the head of the national army, recommended István Zadravec to this position in his letter to the primate of Hungary, János Csernoch, on 7 January 1920. The primate strove to provide the future military vicar with such allowance that was enough for decent living by negotiating with the archbishop of Eger, Lajos Szmrecsányi. To the intercession of the latter the cathedral chapter of the archdiocese of Eger undertook the obligation to provide his allowance by being its member as a canon on the condition that he would be secularized and would get exemption from the 1.§ of can. 642. The primate asked the secularization and the exemption in his supplication, but following the opinion of the Minister General of the Franciscan Order the pope did not fulfil this request. Even though István Zadravec was appointed as a titular bishop and the military vicar of the Hungarian national army. Hence, a solution had to be found for providing his honest sustentation. Although he did not become a canon in the body, the cathedral chapter of Eger promised a yearly allowance for him: initially it was 50.000 paper Korona, that was equal to the wage of a lower rank general. Then as the currency was depreciated, this sum was arisen to 100.000 at the end of 1921. But by 1923 he could have bought only two pair of shoes from this money. So in 1923 he decided to accept the salary from the state. Parallel, the chapter of Eger gave him only pension paid in kind from 1924. In 1925 István Zadravec revealed to the nuncio the history of his allowance. As a consequence, the pope ordered to give him the allowance of one canonical stall in the chapter of Eger, as if he would have been effectively a canon. Against this decision Archbishop Szmrecsányi protested in his supplication to the pope; among his arguments there was that the division of the allowances among canons was not equal. The case was discussed by the Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs and by the Consistorial Congregation in a joint meeting on 16 November 1925. Finally, the concerned parties were not informed about the deliberation as in the meantime Zadravec renounced from his pension. This subject has been discussed in the literature so far from subjective viewpoint, based on the reminiscences of the titular bishop. In the present study the history of his allowance and the opinion of the concerned parties are examined objectively, based on archival research in Hungary and in the Vatican.

Hungarian (Szekler) Intellectuals in Romania in the Mirror of Securitate

Molnár, János

At the end of the 20th century, Romania seemed to be the last barbican on the mouldering walls of the socialist camp. The dictatorial state leadership made their own citizens as well as the western countries believe that the system was unchangeable. This deceptive appearance had been maintained by the political police and the censored media. In parallel with its political goals the system had a nationalist character too. The Rumanian politics mocked as the 'homogenization of the society', targeted the total assimilation of the ethnic minorities, first of all Hungarians. These minorities did not have any right to self-organization, only the churches had some kind of autonomy. Therefore, the elite tried hard to pretend their right to a private life by organizing themselves in small groups of friends. One among the several duties of the political secret police was to keep these groups under trail. One may pay attention to the fact that among Rumanian circumstances a vocational career depended on politics too. (For example the right to a PhD course was provided by the Communist Party in collaboration with the political secret police.)

This case study has investigated the way the dictatorial communist system had been working in the mirror of a top secret file created by the Rumanian political secret police. The subject under trail is a Hungarian (Szekler) gynecologist Dr. Szurkos István, who is an opinion maker in the small town of Kovaszna. Through his financial possibilities, his surprising literacy, his relations abroad, his special linkages with some leaders of the communist party and secret police made him a central figure among the county-elite involving doctors, engineers, teachers, priests, literary men, mostly Hungarians. Noted personalities arriving in the town from interior or from abroad were meeting with and exchanged their opinion in his cottage. Based on their beagles, the secret police kept under trail the doctor and his friends. They placed 'bugs' in the doctor's cottage, monitored his telephone calls and correspondence as well. After a while dr Szurkos realized that the criticism of the party leaders against his social behaviour basically came from the secret police. Likewise, he realized that his personal liberty was in danger thanks to the severe Rumanian law on abortion. In 1984 he gained a passport together with his family to travel to Western Europe and did not go back to Romania. The top secret file ended with the investigation of his departure.

The texts composed by the secret police had a special terminology, complied with the requirements of the system and often the texts are untrue. Despite all these they are unique documents of the communist terror and reflect accurately the almost hopeless struggle of the suppressed Man to save his self-esteem among sufferings.

A koronázási jelképek 1978-as visszaadásának kérdései az amerikai magyar sajtóban

Dudás Róbert Gyula

Dolgozatom célja, hogy bemutassa azt a polémiát, amely a magyar koronázási ékszereknek az Amerikai Egyesült Államokból történő 1978-as visszaszolgáltatása körül merült fel az amerikai magyar sajtóban.¹ Mind amerikai, mind magyar részről a visszaadás kérdése több alkalommal is felmerült, de az végül is csak 1978. január 6-án történt meg. Dolgozatomban szeretnék rámutatni a visszaadás körüli jogi huzavonára, illetve a visszaadásnak az amerikai magyar társadalomra – kimondva- kimondatlanul – máig tartó hatására.

A magyar Szent Korona, valamint a koronázási jelvények és koronaékszerek (továbbiakban: Szent Korona) 1945-ben kerültek külföldre. Hosszú kaland után 1945 végén jutottak az ékszerek Salzburgnál a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai missziójának kezére. A Magyar Szent Korona utolsó „nyilvános” hazai felbukkanása 1944. november 4-én volt, amikor Szálasi Ferenc² „nemzetvezető”, a Szent Korona előtt esküt tett, s ezáltal a korábbi kormányzói és miniszterelnöki funkciót egy személyben egyesítette.³ Ezután a Szent Korona története, tartózkodási helye hosszabb ideig a köznyilvánosság előtt rejtett maradt. Ma már lehet tudni, hogy 1944. november 6-án hagyta el a Szent Korona Budapest területét, majd december 6-ig Veszprémben volt, később Kőszegre, aztán Velembe, majd ismét Kőszegre szállították. Az ország területét 1945 márciusában hagyta el a koronaőrök kíséretében. Rövid ideig tartózkodtak Mariazellben, majd Salzburg mellett, Mattseebe tették át a székhelyüket. Itt a koronázási jelvényeket két részre választották, a sokkal sérülékenyebb koronázási palástot és a Szent Jobbot a helyi katolikus plébánosnak adták át megőrzésre, a többi pedig eladták. A Szent Jobbot az amerikai hadsereg rövid időn belül átadta a magyar katolikus egyháznak, így az hazakerült, de a többi koronázási jelvény – miután 1945. június 27-én a koronaőrök felfedték a rejtékhelyet – amerikai kézbe került. A Szent Koronát és a koronázási jelvényeket a Deutsche Reichsbank, azaz a korábbi Német Birodalmi Bank frankfurti épületében őrizték. 1945 szeptemberében került át a korona Wiesbadenbe, az

¹ Írásomban a három legnagyobb példányszámban megjelent amerikai magyar újságot, az *Amerika-Kanadai Magyar Életet*, az *Amerikai Magyar Népszavát*, valamint a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* című kiadványokat szemléltem. Az *Amerika-Kanadai Magyar Élet* Kanadában megjelenő hetilap, első száma 1958-ban jelent meg. A *Katolikus Magyarok Vasárnapja* a katolikus magyar kivándorlók, később menekültek észak-amerikai, majd az egész világra eljutó hetilapja. Böhm Károly clevelandi lelképásztor alapította 1894-ben *Magyarországi Szent Erzsébet Amerikai Hírműke* címmel. Több névváltoztatás után 1993-ban szűnt meg.

² Szálasi Ferenc (1897–1946) a budapesti népbíróság által háborús bűnösneként elítélt hungarista politikus, több nyilaskeresztes és hungarista párt és mozgalom megalapítója, Magyarország „nemzetvezetője” és miniszterelnöke volt 1944 és 1945 között.

³ Szálasi Ferenc nemzetvezető. In: *Dunántúl*, 1944. november 5. 1. p.

amerikai hadsereg múkincsgyűjtő központjába, innen 1949 májusában ismét Frankfurtra, majd 1951 augusztusában Friedbergbe, az amerikai hadsereg európai parancsnokságának pénzügyi központjába. A Szent Koronát 1953-ban szállították át az Egyesült Államokba, ahol Kentucky-ban, Fort Knoxban, az amerikai állam központi aranylerakatába került elhelyezésre.⁴

A magyar állam több alkalommal is kérte, hogy a Szent Koronát szolgáltatassa vissza az Egyesült Államok, de azt formálisan – és nem formálisan is – elutasították. Hivatalos indoklasként azt a választ adták, hogy a Szent Koronát nem az amerikai hadsereg hozta el Magyarországról, így hadizsákmánynak nem tekinthető (tehát nem a megvert ellenségnek a győztes kezére jutott hadianyaga, felszerelése, illetve nem a háborúban szerzett egyéni zsákmány⁵), hanem az ékszerek őrzését hivatalosan ellátó személyek által az amerikai államnak adott egyéni letétként szerepel, így visszaadása külön tárgyalásokat igényel.

Az amerikai külügyminisztérium még 1946-ban három lehetőséget vetett fel a Szent Korona sorsával kapcsolatban:⁶

- A Korona elküldése az Apostoli Szentszékek megőrzésére (Mindszenty József határozottan támogatta ezt a változatot, és a Vatikán sem zárkózott el a kérdéstől)
- A Korona Egyesült Államokba szállítása, és alkalmas időben való visszaadása (lehetőleg a magyar hercegprímás hozzájárulásával)
- A Korona Németországban való őrzése, majd megfelelő időben történő visszaszolgáltatása

A magyar állam az 1950-es évek elején még zsarolással is megpróbálta a Szent Koronát visszaszerezni, s ennek elég komoly nyomatókat adott Robert Vogeler (később az ún. a Standard ügyben 15 évre ítélt) amerikai állampolgár, az International Telephone and Telegraph Co. egyik európai részlegvezetőjének 1949-es őszi letartóztatásával. Rákosi Mátyás⁷ gyakorlatilag Vogeler szabadon bocsátásának feltételül szabja azt, hogy az amerikaiak visszaadják a Szent Koronát.⁸ Ez a próbálkozás sikertelen volt, főleg mivel az amerikai külügyminisztérium ettől mereven elzárkózott, aminek egyik oka, hogy az emigráns magyarság szinte egyöntetűen tiltakozott a visszaadás ellen. A *Katolikus Magyarok Vasárnapja* visszatekintő cikke szerint: „Először 1950-ben a Truman-kormány foglalkozott komolyan Robert Vogeler szabadon bocsátása fejében a Szent Korona visszaadásával,

⁴ Vö.: SZABÓ CSABA: Az „elveszett” magyar szent korona hazatérése 1978-ban. In: *Archivnet*, 2008. 1. sz. Online: www.archivnet.hu – 2018. november.

⁵ Vö.: Hadizsákmány. In: *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Bp., 1959.

⁶ RÁSZLAI TIBOR: A Szent Korona hazatérése. In: *Valóság*, 2004. 4. sz. 64–70. p.

⁷ Rákosi Mátyás (1892–1971) 1945 és 56 között a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja fő-, majd elsőtitkára, 1952–53-ban a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke is.

⁸ Nem a kormány, a nép kapta vissza. In: *Köztársaság*, 1992. 31. 56–61. p.

amitől csak a szabad földön élő magyarok nem várt, egységes, erőteljes tiltakozása, és a szabad világ mélységes felháborodása miatt állt el.”⁹

A Szent Korona ügye ezután némileg feledésbe merült, bár néha-néha voltak diplomáciai próbálkozások, de ezek rövid időn belül hamvába holtak bizonyultak. A magyar államnak még arról sem volt biztos információja, hogy az ékszereket hol őrzik. Felmerültek olyan találgatások, hogy esetleg Ausztriában, a salzburgi érsek őrzi őket, de egy vatikáni szál is előkerült. Végül 1965. január 6-án a budapesti amerikai nagykövetség ügyvivője közölte a magyar külügyminisztériummal az alábbiakat:

„A magyar koronát és más koronaékszereket 1945 májusában vagy júniusában az amerikai hadsereg alakulatai vették birtokukba a magyar hadsereg koronaórségétől. Azóta megszakítás nélkül amerikai őrizetben vannak, és megfelelő gondossággal védtek minden elváltozástól, vagy értékromlástól;

Az Egyesült Államok részéről teljesen megértik, hogy milyen nagy jelentősége van a koronaékszereknek Magyarország számára, ezért továbbra is kellő gonddal őrzik mind fizikailag, mind abból a szempontból, hogy azokat politikai vonatkozásban ne engedjék felhasználni. Hollétükről az Egyesült Államokban csak kis számú illetékes tud, illetéktelenek nem férhetnek hozzá;

Az Egyesült Államok kormánya megérti, hogy Magyarország számára a koronaékszerek a magyar nemzeti hagyomány szimbólumát jelentik. Elismeri ezek magyar nemzeti tulajdonát és éppen ezért szándékában van ezeket visszaadni megfelelő időben, az országaink közötti kapcsolat megfelelő alakulása esetén.”¹⁰

Lényegében a Szent Korona visszaadásával kapcsolatosan az amerikai állam az államközi kapcsolatok rendeződését szabta feltételül. Székér Gyula 1976-ban, mint miniszterelnök-helyettes tett látogatást az USA-ban, s ott többek között Elliot Richardson kereskedelmi miniszterrel, valamint Gerald Ford elnökkel is találkozott.¹¹ Ezeken a találkozókön hozta szóba, mint jelentős prioritást, a Korona visszaszolgáltatását. Az amerikai elnökkel való találkozásjáról később így írt:

⁹ VITÉZ ERDÉLYI ISTVÁN: A Szent Korona kálváriája. In: *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1978. február 5. 2. p.

¹⁰ Összefoglaló feljegyzés az Amerikai Egyesült Államok és a Magyar Népköztársaság között a Szent Korona visszaszolgáltatása érdekében kifejtett külügyi lépésekről, Budapest, 1978. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, XIX-J-1-j. (= Külügyminisztérium. TÜK iratok.) USA-IV-10-00255-11-1978. (Hitelesítés nélküli tisztázat.)

¹¹ Székér Gyula (1925–2015) vegyész, a kémiai tudományok akadémiai doktora, címzetes egyetemi tanár, iparpolitikus, 1971-től 1976-ig nehézipari miniszter, 1976-tól 1980-ig miniszterelnök-helyettes, 1962–1966-ig az MSZMP KB póttagja, 1966-tól 1985-ig tagja. Elliot Rocardson (1920–1999) 1976 és 1977 között az USA kereskedelmi minisztere. Gerald Rudolph Ford (1913–2006) az Amerikai Egyesült Államok 38. elnöke 1974 és 1977 között, valamint 40. alelnöke 1973-tól 1974-ig.

„Utam legnagyobb jelentőségű és legfontosabb eseménye az volt, hogy annak első napján, 1976. május 4-én fogadott Gerald Ford, az Egyesült Államok elnöke.

Ford elnök szívélyesen fogadott. A megbeszélésen röviden értékeltem a magyar-amerikai kapcsolatokat alakulását. Egyetértett azzal a felvetéssel, hogy a kapcsolatok további fejlesztése kívánatos lenne s ennek feltételei számos területen megvannak, különösen az ipari kooperációk és a mezőgazdasági, valamint a műszaki-tudományos együttműködés területén. [...] Kapcsolataink normalizálásának komoly tehertételeként vettem fel a korona és a koronázási ékszerek ügyét. Röviden vázoltam Magyarországnak nehéz, küzdelmes történelmét, hangsúlyoztam, hogy történelmi emlékeink nagyrészt elpusztultak, kevés maradt belőlük. Elmondtam, hogy Szent István koronája a kezdetektől fogva a magyar nép óriási becsben tartott nemzeti ereklyéje, jogos tulajdona, amit szeretnénk visszakapni.

Az elnök nagy figyelemmel és empátiával hallgatta az elmondottakat. Szavakkal is kifejezte, hogy nagy hatással voltak rá a magyar történelemről és a Szent István koronájáról mondottak. [...]

Az amerikai kormány megértette és magáévá tette a korona visszaadásának ügyét, s ehhez támogatást ígért, de bizonyos feltételeket szabott. Így a magyar-amerikai kapcsolatok további normalizálását, dinamizálását, de idetartozott adósságaink rendezése is. Mi mindebben partnerek voltunk.”¹²

A magyar emigráció már nem volt ennyire lelkes attól, hogy Gerald Ford fogadta a „Kádár-kiküldötteket”:

„Lapzártakor értesültünk, hogy Szekér Gyula, a Kádár-diktatúra minisztertanácsának elnökhelyettese, május 4-én, kedden, váratlanul meglátogatta Ford elnököt a Fehér Házban.

Következő napon, május 5-én, Nagy János, a Kádár-diktatúra külügyminiszter-helyettese a külügyminisztériumban felkereste Kissinger külügyminiszter tanácsadóját, a Sonnenfeldt-doktrina megfogalmazóját, Helmut Sonnenfeldtet, akivel megbeszéléseket folytatott. A magyarországi televízió Szekér Gyula látogatásáról még az este beszámoltak.

A magyar száműzöttek gyanakvással fogadták a Kádár-diktatúra két vezető pártbürokratájának megjelenését Washingtonban. Különös, hogy a helyettes külügyminiszter Helmut Sonnenfeldtrel folytatott tárgyalásokat. Eddig a látogatásokról nem láttunk hivatalos jelentést a lapokban.

Habár hivatalos jelentés eddig nem látható, jól értesült washingtoniak szerint a látogatások elindítója az amerikai kereskedelmi miniszter volt, aki a Kádár-diktatúrával létesítendő gazdasági kapcsolatok ügyében a diktatúra kiküldötteinek az amerikai vezető bankemberekkel és üzletemberekkel való találkozást kívánta lehetővé tenni. Azonban hivatalos jelentés erről sem található ezideig.”¹³

¹² SZEKÉR GYULA: A korona hazatérésének előkészítése. In: *História*, 2004. 8. sz. 28–31. p. Online: www.historia.hu – 2018. november.

¹³ *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1976. május 16. 3. p.

A találkozó után rövidesen amerikai kereskedelmi küldöttség járt Budapesten, amely után Jonathan Brewster Bingham,¹⁴ a Demokrata Párt kongresszusi képviselője javaslatot tett a Korona azonnali, feltétel nélküli visszaadására. Személyével kapcsolatosan az amerikai (hagyományosan republikánus beállítottságú) magyar sajtó legalábbis fenntartásokat fogalmazott meg, mivel ellenezte a fegyvertartást,¹⁵ valamint a kongresszus rendes heti imádságára meghívott egy rabbit,¹⁶ arról nem is beszélve, hogy pozitív megnyilatkozásokat tett Fidel Castro kubai pártvezérre.¹⁷

1977. január 20-án Jimmy Carter¹⁸ vette át az elnöki hatalmat, majd 1977 júniusában gyakorlatilag döntés született arról, hogy a Szent Koronát visszaadják. Ez az információ ekkor már a magyar emigráció előtt is nyilvánvalóvá lett, amely ellen ők határozottan tiltakoztak. Az *Amerikai-Kanadai Magyar Élet* 1977-ben 72 cikk erejéig foglalkozott a kéréssel, a *Katolikus Magyarok Vasárnapjában* 66 cikk jelent meg. Ezen cikkek túlnyomó többsége a kérdést elhibázottnak, az amerikai elnök politikáját pedig egészen egyszerűen árulásnak tekintette.

A magyar emigráció ekkor még menteni akarta a menthetőt. Ha már kiadják a Szent Koronát – amit szívből elleneztek –, legalább feltételeket szabjanak. Voltak ezek között irreális feltételek, mint például a szovjet csapatok kivonása Magyarországról, vagy olyanok, amelyek elvben teljesíthetőek lettek volna, mint például az elítélt politikai foglyok (akik közül számosan az USA-ban éltek) amnesztiája vagy pedig rehabilitációja.¹⁹

A Közös Magyar Külügyi Bizottság, amely az USA-ban működő magyar szervezetek koordinációját végezte, 1977. július 24-én tiltakozott a Szent Korona kiadásával kapcsolatban, arra hivatkozva, hogy 1976 nyarán az elnökválasztási kampányban mind a két elnökjelöltet felkérték nyilatkozzon arról, hogy Magyarországgal szemben milyen politikát kíván gyakorolni, s ez alapján – mivel Carter elnök nyilatkozatában a Szent Korona visszaadása nem szerepelt – ezt az ő ígéretének megszegéseként értékelték.²⁰

Számos magyar szervezet nyújtott be tiltakozást a kiadás ellen, de hivatalos formában Ed Derwinski²¹ nyújtott be törvényjavaslatot arra vonatkozóan, hogy a Szent Korona – a helyzet gyökeres változásáig – maradjon amerikai fennhatóság alatt.²²

A *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1977. november 13-i számában címlapon hozta, hogy „Carter kiadja a Szent Koronát”. A cikk enyhén gu-

¹⁴ Jonathan Brewster Bingham (1914–1986) amerikai politikus, New York állam képviselője az amerikai Kongresszusban, 1965 és 1983 között.

¹⁵ Vö.: *Amerikai Magyar Népszava*, 1975. március 14. 16. p.

¹⁶ *Magyarság*, 1977. október 14. 1. p.

¹⁷ Vö.: *Amerikai-Kanadai Magyar Élet*, 1977. február 26.

¹⁸ James Earl „Jimmy” Carter (1924–) Nobel-békedíjas amerikai politikus, Georgia állam kormányzója, az Amerikai Egyesült Államok 39. elnöke.

¹⁹ *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1977. július 3. 2. p.

²⁰ *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1977. július 24. 1. p.

²¹ Edward Joseph Derwinski (1926–2012) republikánus kongresszusi képviselő Illinois képviseletében, később az USA első veteránügyi minisztere.

²² *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1977. október 16. 6. p.

nyoros hangvételben jegyzi meg, hogy méltóképpen ünnepli az USA elnöke a nagy októberi szocialista forradalom hatvanadik évfordulóját.

Az *Amerikai-Kanadai Magyar Élet* 1977. november 26-i számában keserűségének ad hangot: „Feltör bennünk a keserűség, amikor arra gondolunk, hogy Carter elnök milyen felületes tanácsok alapján döntött a magyar Szent Korona kiadása mellett.”²³ Már az újság ezen számának főcíme is hangzatos: *Harc a Szent Koronáért*. Ugyanezen lapszám hozza az Amerikai Magyarok Szövetségének tiltakozó jegyzékét:

„Az Amerikai Magyar Szövetség megegyeszer megkongatja a VÉSZHARANGOT a magyar Szent Korona kiadatásának ügyében. Felhívja megegyeszer tagegyházait - katolikus és protestáns tagegyházait - tagegyesületeit és Osztályait, valamint az egész amerikai magyarságot vallásfelekezeti különbség nélkül, hogy a legerélyesebben tiltakozzanak a Szent Korona kiadása ellen.

A Szent Koronát az orosz csapatok pusztítása és rablása elől mentették ki hős katonáink és adták át »MEGŐRZÉS VÉGETT« az amerikai kormányának azzal a feltétellel, hogy amíg az orosz csapatok Magyarországon vannak, amíg nincs szabad választás, vallási és politikai szabadság s az emberi jogoknak biztosítása, ADDIG A KORONA NEM ADHATÓ KI. Az orosz csapatok, több mint 200.000 (Carter elnök bevallása szerint) - még mindig Magyarországon vannak s a fenti feltételek és emberi jogok még mindig nincsenek biztosítva. A SZABAD VILÁGBAN ÉLŐ MAGYARSÁGNAK TEHÁT SZENT KÖTELESSÉGE MINDEN EREJÉVEL TILTAKOZNI A SZENT KORONA KIADÁSA ELLEN, AMELY NEMCSAK A NEMZETI ALKOTMÁNYOSSÁGNAK, HANEM A NEMZETI EGYSÉGNEK IS EZER ÉV ÓTA ÖSSZETARTÓ EREJE ÉS SZIMBÓLUMA VOLT.

Mary Oakar ohioi képviselő, Frank Horton newyorki, Dóli szenátor törvényjavaslatot adtak be a Szent Korona visszatartása ügyében. A kongresszusi kihallgatáson Szövetségünk elnökét Dr. Béky Zoltánt, Igazgatóságunk elnökét Pásztor Lászlót és több magyar szervezet vezetőjét, Ft. Füzér Juliánt, Lóte Lajost, Pogány Andrászt hallgattak ki, akik erélyesen tiltakoztak a korona kiadása ellen. (Sajnos akadtak gyászmagyarok is, akik a kiadást javasolták.)

SZÖVETSÉGÜNK AZ Elnökhöz és az Alelnökhöz fordult segítségért. Ugyanakkor szövetségünk elnöke a Katolikus Püspöki Karhoz (150 püspök és kardinális) amely éppen Washingtonban gyűlésezett- fordult segítségért.

Sajnos Elnökünk a delegáció előtt kijelentette, hogy a KORONÁT VISSZAADJA, ez a tanácsadóinak a véleménye is- mindössze az időpont felől nem döntött még.

ADDIG IS A SZABAD VILÁG MAGYARSÁGÁNAK MINDEN LEHETŐT EL KELL KÖVETNI, HOGY AMÍG A FENTI FELTÉTELEK NEM TELJESÍTTETNEK- A KORONA ITT MARADJON!!!”

A *Katolikus Magyarok Vasárnapja* 1977. november végére – nehéz szívvel bár –, de tudomásul vette, hogy a Szent Korona kiszolgáltatásra kerül a „kádári-rezsimnek”.

²³ *Amerikai-Kanadai Magyar Élet*, 1977. november 26. 4. p.

„Vérbe, vitriolba kellene mártani a tollat, hogy méltóképpen érzékeltetni lehessen azt a szörnyű fájdalmat, mely minden igaz magyart — éljen otthon vagy a világ bármelyik részében — gyötör, kínoz azóta, hogy 1977. november 4-én, az 56-os szabadságharc vérbefojtásának 21. évfordulóján, a televízió, rádió és az újságok világgá röpítették a hírt: »Carter kormánya ... elhatározta, hogy visszaadja Budapestnek Szent István koronáját, a magyar államiság szimbólumát, ami a II. világháború utolsó napjai óta Amerika őrizetében van ... Cyrus R. Vance külügyminiszter személyesen szándékozik hazavinni a koronát és a koronázási ékszereket a magyar kormánynak...<< (New York Times, 1977. november 4.)

Erre hírre, hogy a Szent Korona 32 éves kényszerű távollét után hazatér, minden magyarnak örömmámorban kellene úszni, hiszen a Szent Koronának, a magyar államiság megszemélyesítőjének, minden hatalom és jog forrásának, a legszentebb nemzeti ereklyének, a magyar jövő zálogának és biztosítékának Magyarországon, a független, szabad nemzet biztonságos őrizetében van a helye.

De sajnos, a valóság egészen más: megrendítően tragikus. Minden józan ember tudja, hogy a magyar nemzet nem szabad.”²⁴

A visszaadás kérdésén felül az is felmerült, hogy vajon hol és milyen körülmények között fogják a koronát őrizni, vajon nem fogják-e elzárni a közönség elől (megjegyzem ez Amerikában sem volt másként), sőt, nem fogják-e esetleg megsemmisíteni. A fenti cikk írója elkeseredésében közli, hogy a Szent Koronát nem azért adják vissza, mert megváltozott Magyarországon a politikai rend, hanem simán üzleti érdekből: „Szemérmetlen álszenteskedés, farizeuskodás tehát arról beszélni, hogy a Szent Koronát jogos tulajdonosának, a »magyar nemzetnek« adják vissza, mikor valójában közönséges árucikkért, kamillateáért, Pick szalámiért, s nem utolsósorban a profitéhes nagytőke szabad üzletelése reményében annak a kommunista bábkormánynak adják el, amelyiknek a feje az a Kádár János, akinek a keze a dicsőséges 56-os forradalom hőseinek, mártírjainak véréből szennyes.”

Bár 1977 decemberében Washinton DC-ben tüntetés is volt az ellen, hogy a Szent Koronát ne adják ki a magyar államnak, de eddigre a kérdés már eldöntött tény volt. Utolsó próbálkozásként az USA Legfelsőbb Bíróságához fordult több kongresszusi képviselő, kezdeményezve, hogy bírósági határozattal tiltsák meg Carter elnöknek az átadást.²⁵ Ez az eljárás majdnem lehetetlenné tette az eredetileg tervezett átadás dátumát, mivel a Kansas City-i kerületi bíróság ideiglenesen felfüggesztette az elnöki rendeletet az átadásra, s 1978. január 3-ig adott határidőt arra, hogy a bíróságnál részletesen kifejtsék az érveiket arra, miért ne történjen meg a Szent Korona kiszolgáltatása.²⁶ De ez csak rövid ideig adott „reményt” az amerikai emigrációnak, mivel az USA Legfelsőbb Bíróságának döntésével minden akadály elhárult az elől, hogy a magyar koronázási ékszerek elhagyják az

²⁴ *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1977. november 27. 1. p.

²⁵ *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1977. december 18. 1. p.

²⁶ *Amerikai-Kanadai Magyar Élet*, 1978. január 7. 1. p.

USA területét, s Magyarországra kerüljenek. Bob Dole²⁷ szenátor, későbbi elnökjelölt érvét, miszerint a Korona átadása nemzetközi szerződésnek minősül, ezért azt csak a Szenátus hozzájárulásával lehet megkötni, Byron R. White²⁸ a Legfelsőbb Bíróság egyes bírása elvetette, s kijelentette, ez nem tekinthető annak, mert az államfőnek ilyen esetekben diszkrecionális joga van önállóan intézkedni.

Ezzel annak a lehetősége, hogy törvényi vagy bírói úton az USA-ban tartsák a Szent Koronát, megszűnt. *Az Amerikai-Kanadai Magyar Élet* szerkesztője elkeseredett hangvételű cikkében így fogalmazott (kissé zavaros címadású cikkében, miszerint a pápa helybenhagyta a korona kiadatását a kommunistáknak):

„32 évig volt Amerika őrizetében, éppen a kommunisták miatt. Hat elnök megvédte a Koronát, de a hetedik (a magyar közmondás szerint is mindig baj van) azt kiadta Amerika gazdasági érdekei miatt, az emberi szabadságjogok elvét feladva, melyet választása előtt Carter és alelnöke Mondale, még lapunk főszerkesztőjének is megígért. Arra emlékezünk, hogy Jézus Krisztus korbáccsal verte szét a kufárokat.

E gyász napjaiban a XX. század Szentjének, Mindszenty bíborosnak üzenetét küldjük a Vatikán felé, hogy ezért még Isten és a történelem előtt felelnie kell.”²⁹

Az Amerikai-Kanadai Magyar Élet, de a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* is, Jimmy Carternek ezt a döntését egyszerűen árulásnak fogták fel. Előbbi újság pár héttel később így fogalmazott: „Carter elnök lelkét haláláig nyomni fogja, hogy semmitmondó ígéretékért eladta a magyar nép lelkéből fakadó szabadság és függetlenség eszméjét. Ugyanakkor cserbenhagyta az Egyesült Államok alkotmányában lefektetett emberi jogok eszméjét is.”³⁰

Az emigráns magyar sajtóban még jó ideig téma maradt a korona átadásának kérdése, s a sajtó cikkeiben egyértelműen két irány olvasható ki. Az egyik az elkeseredés volt. Elkeseredés, hogy hiába próbáltak meg mindent, „hiába mutattunk imponáló egységet az amerikai felső vezetés felé, hiába mozgattunk meg minden követ, hiába álltak ügyünk mellé befolyásos amerikai politikusok tucatjai, akik megértették és magukévá tették álláspontunkat, harcunk kudarcot vallott.”³¹ A másik fő irányt a düh képviselte. Kifejezetten a regnáló demokrata párti hatalom irányába mutatott ki elégedetlenséget és dühöt mind a két szemlézett sajtóorgánus. Volt olyan vélemény, miszerint a korona átadása a Carter kormány „Watergatebotránya”.³²

²⁷ Robert Joseph Dole (1923–) az Amerikai Egyesült Államok szenátora (Kansas, 1969–1996). 1996-ban a Republikánus Párt jelöltje volt az amerikai elnökválasztáson, de vereséget szenvedett a hivatalban lévő elnöktől, Bill Clintontól.

²⁸ Byron R. White (1917–2002) az Amerikai Legfelsőbb Bíróság társbírája 1962–1993 között.

²⁹ *Amerikai-Kanadai Magyar Élet*, 1978. január 14. 2. p.

³⁰ *Amerikai-Kanadai Magyar Élet*, 1978. január 21. 1. p.

³¹ *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1978. január 22. 5. p.

³² *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1978. március 19. 5. p.

A Szent Koronát 1978. január 6-án adták át a magyar félnek. Ez történelmi tény, s ennek körülményein változtatni nem lehet. Mégis érdekes, hogy a mai napig a magyar emigrációnak ez egy égető sebe, hogy így és akkor került átadásra. Jelen sorok írójának lehetősége volt egy évet az Amerikai Egyesült Államok egyik magyar közösségénél önkéntesként eltöltenie, s ott számos esetben előkerültek az aktuális amerikai politikai kérdések. A közösségnek majdnem 100 százaléka republikánus, méghozzá erősen republikánus beállítottságú volt. S nem egy beszélgetés során felmerült, hogy ez azért van, mert a demokraták – főleg az ír származásúak – annyit ártottak a magyarságnak. Egy-egy idősebb beszélgetőtárs azt is felhozta, hogy például Carter kiadta a koronát a kommunistáknak. A fiatalabbak arra hivatkoztak, hogy nekik már az apjuk is republikánus volt, s ezen nem változtatnak.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Szent Korona 1978-as átadásának kérdése az amerikai magyar emigráció egyik legjelentősebb kérdésévé vált, s az ügy – gyakorlatilag – elvesztése eléggé megrázta a diaszpórát. Az amerikai magyar sajtót vizsgálva ez az ügy tekinthető az utolsó olyan kérdésnek, amely mellett – majdnem egyöntetűen – a teljes amerikai magyarság felsorakozott, s amely az utolsó nagy ilyen összefogásnak is bizonyult.

Magyar református püspökök adattára a 20. században

A 20. század elején a magyar reformátusoknak öt egyházkerülete volt, mely a vizsgált évszázad végére tizenkilencre nőtt. Az egyházkerületeket irányító egyházi vezetők, a püspökök közül e tanulmányban kilencvenkét egyház-kormányzót lehetett azonosítani.

A magyarországi egyházak vezető személyiségeit bemutató archontológiai összeállítást az 1990-es évek közepén Balogh Margit és Gergely Jenő készítettek el. Kötetük bevezetőjében a következőképpen fogalmaztak: „Az adattár-jelleghez szigorúan ragaszkodva kötetünk kizárólag adatokat, adat-sorokat, információkat tartalmaz, bármiféle minősítő, elemző vagy értékelő kommentár nélkül. A szerkesztés elveinél itt is ragaszkodtunk a korábban követetthez: csak a mindenkori magyar állam határai között működő egyházak, felekezetek adatait vettük figyelembe és szerepeltetjük. Ezért eltekintünk a magyar állam (impérium) határain túl élő magyar nemzetiségű egyházak adatainak közlésétől.”¹ Az összeállítás, tehát a „mindenkori magyar állam határai között” élő egyházak struktúráját és vezetőit vette sorra. Ez a munka a rendszerváltozást követő esztendőkből az egyháztörténeti alap kutatások hiányát kívánta betölteni. A szigorúan vett területi elv azonban már akkor sem tűnt a legszerencsésebb választásnak, sokkal inkább a kutatás határa kényszerű kijelölésének tekinthető. Néhány évvel később, de még az 1990-es évek végén jelent meg elsőször Jakubinyi Györgynek a Romániában élő magyar egyházak archontológiai munkája.² Hasonló tudományos igényű adattár a magyar egyházak felsővezetőiről az utóbbi két évtizedben nem készült. Mindkét kötetből jól kirajzolódik a római katolikusok tagoltabb egyházszerkezete, más magyar történelmi felekezetekkel szemben. Nemcsak a sokrétűbb egyházszerkezet tényét lehet mindebből megállapítani, hanem a római katolikus egyházszerkezet hagyományait továbbadó sematizmusok, névtárak precízebb vezetését és történeti forrásként való használatát. A két nagy munka szerkesztői is a római katolikus egyház történetének kutatói. Protestáns oldalról hasonló igényű szakmunka eddig nem készült. Igaz, 1990 után különböző névtárak,³ ünnepi kiadványok⁴ és ad hoc jellegűnek tűnő biográfiai kötetek⁵ száma bővült, archontológiai szakmunka összeállítása mindezekig elmaradt. E tanulmány

¹ BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Egyházak az újkori Magyarországon, 1790–1992*. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 4.) 17. p.

² JAKUBINYI GYÖRGY: *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*. Gyulafehérvár, 1998. (továbbiakban: JAKUBINYI, 1998.)

³ A rendszerváltozást követően a Kálvin Kiadó gondozásában rendszertelenül, de folyamatosan jelentek meg a névtárak. Az egyházkerületek változó intenzitással és adattartalommal adták közre névtáraikat. Napjainkban az egyháztestek hivatalos honlapjain található információk pótolják a korábbi korok névtárait. Pl.: *A Magyarországi Református Egyház és a Magyar Reformátusok Világszövetsége Tagegyházainak címtára*, 1993. Bp., 1993.; *A Magyarországi Református Egyház címtára*, 1998. Bp., 1998.

⁴ Pl. „Te benned bízunk eleitől fogva”. Szerk.: Barcza József – Bütösi János. Debrecen, 1991.

⁵ Pl.: *Magyar reformátusok a nagyvilágban*. Szerk.: Úrházy-Kis Stella Beáta. H.n., 2011. (továbbiakban: ÚRHÁZY-KISS, 2011.)

célja felhívni a figyelmet arra, hogy a magyar reformátusok egyházszerkezete a 20. században jelentősen változott, aprózódott. Korábbi évszázadoktól eltérő módon az egyházszerkezeti struktúra változásának háttérében nem tanbeli eltérések, hanem a politikai határok megváltozása, valamint az elvándorlás okai állnak. A korábbi szakmunkák területi elv szerinti felosztása helyett az időrendiséget tekintjük irányadónak. Minden olyan egyháztestet vezető lelkési jellegű személy a listába került, aki szolgálatát 1900. január 1-én már gyakorolta, vagy aki 1999. december 31-én még hivatalában volt.

A magyar protestáns egyházak intézményszervezetének története, illetve szakirodalmi az egyházszerkezet tagoltságát tükrözi. Az egyházszerkezet alakulása, alakítása a legkritikább esetekben vezethető vissza egyházi belső reformokra. A szervezeti változásokat jobbra állami, törvényi és/vagy geopolitikai események befolyásolták. A kívülről irányított helyzetekben az egyházaknak kellett saját szervezeti modelljüket a kialakult, kialakított helyzethez igazítani. Az egyházkerületek létrehozásának politikai okai között egyértelműen az egyházközségek, valamint tagjainak állami érdekképviseletére vezethető vissza. Minden korszakban jól elkülönül a gyülekezeti, egyházmegyei és egyházkerületi szint. A magyar reformátusság egyházi közigazgatása a reformáció kezdetétől, a 19. század utolsó harmadáig területi egység híján partikuláris maradt. A 19. század utolsó évtizedeiben a Főrendiház törvényi szabályozása kényszerítette a magyarországi protestáns egyházakat arra, hogy egységes, az állam által is átlátható szervezeti egységet hozzanak létre. Az egységes magyar református egyház és közigazgatás az 1881-es debreceni zsinaton jött létre. E szervezeti formában a Kárpát-medencei reformátusok öt egyházkerületének területi autonómiáját megtartva jöhetett létre az egységes egyház, melynek vezetője az éppen hivatalban lévő püspökök közül került ki. Az egyházkerületek közös törvénykönyvet hoztak létre, mely egységesen szabályozta az egyházkerületek területét, illetve a vezető személyek hivatali jogkörét. Ekkor már minden szinten érvényesült a zsinat-presbiteri elv, melynek értelmében az egyes szinteken azonos rangú lelkési és világi vezetők közösen rendelkeztek a rájuk bízott jogok gyakorlásával. A 20. század története teljesen átalakította a korábbi egyházszerkezeti modellt. A világháborúk, valamint a bécsi döntések értelmében többszörösen változott országhatár miatt került új kihívások elé valamennyi magyar egyház és azoknak vezetői. A trianoni békeszerződés okozta területi változások következményeként létrejött újabb egyháztesteknek az utódállamok törvényi előírásainak is meg kellett felelniük. A második világháborút lezáró békeszerződés következtében tovább aprózódott a magyar reformátusság egyházszerkezete. Legfontosabb változás a kárpátaljai magyar egyházak Ukrajnához kerülésében követhető nyomon. A 20. század utolsó évtizedében pedig az egységes Jugoszlávia felaprózódása hozta magával a horvátországi és szerbiai egyháztestek létrejöttét.

A világpolitikai események mellett azonban szót kell ejteni a 20. századi többszöri nagyarányú kivándorlási hullámokról, melyek következtében Nyugat-Európa több államában és az Amerikai Egyesült Államokban magyar kolóniák jöhettek létre. Az amerikai magyar reformátusok az idők folyamán három jól megkülönböztethető egyházi közigazgatást, azaz egyházkerületet hoztak létre. Az így létrejött egyházközségek nemzeti identitásukat és a helyi egyházi törvényeket is próbálták megtartani. E kettősségből egy sajátos egyházkezelési forma jött létre.

Az adattár címe: „Magyar református püspökök a 20. században”, ami két nagy hiányt rögzít. Az adattár első hiányossága, hogy csak az egyházkerületek lelkészi vezetőit tartalmazza. A protestáns egyházak vezetési elvének legfontosabb része a zsinat-presbiteri elv, melynek értelmében az egyházkerületek élén ugyanolyan súllyal vesznek részt a lelkészi és világi választott vezetők. E listában most csak a lelkészi vezetők nevei találhatóak meg. Fontos kutatási lehetőséget kínálna a magyar reformátusok teljes lelkészi és világi vezetőinek az összeállítása. A két lista egységes szerkezetbe foglalva mutathatná be teljes körűen a magyar reformátusság vezetőit. A lista másik hiányossága, hogy abba nem lehetett felvenni az emigráció egyházi személyei közül azokat, akik a Hollandiai Magyar Protestáns Keresztyén Lelkigonozói Szolgálat; Kanadai Magyar Református Egyházak Közössége; Dél-Amerikai Magyar Református Egyház; Ausztráliai Magyar Református Egyház; Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigonozó Szolgálat megalapításában, vezetésében játszottak szerepet. Ezen szervezetek nem hozták létre a legmagasabb egyház-igazgatási szintet, az egyházkerületet, melynek vezetője a választott püspök.

Az adattár felépítése

Az adattár összeállításánál az egyházkerületek napjainkban használt hivatalos elnevezéseit vettük irányadónak. Azon egyháztestek esetében, melyek már megszűntek, a legutolsó ismert és használt elnevezést vettük fel. Az egyes egyházkerületek püspökei hivatalviselésük sorrendjében következnek. A püspökök életrajzi és hivatali adatait – ahol arra mód és lehetőség volt – megadtuk. Jelenleg az adatok több ponton kiegészítésre szorulnak. A szolgálati idő fogalmát az adatok bizonytalanságára való tekintettel flexibilisen kell értelmezni. Az egyes püspökök megválasztása és beiktatása között akár több hét eltérés is lehetséges. A legtöbb bizonytalanság az Amerikai Egyesült Államokban szolgáló püspökök esetében mutatható ki. Az 1945 és 1990 közötti időszakból is ismerünk olyan minősített esetet, melyben a gyülekezetek által megválasztott egyházkormányzót az állami adminisztráció nem ismerte el, így nem tudta püspöki tevékenységét megkezdeni. Ezen esetekben szintén felmerült a kérdés, vajon fel lehet-e venni erre a listára ilyen személyt, személyeket. A kérdés később további tisztázásra szorul, azonban az adattárban azon személyek is szerepelnek, akik állami megerősítést nem kaptak és hivatali idejüket nem tudták megkezdeni.

A püspökök legfontosabb életrajzi adatait, tehát a születésre és a halálra vonatkozóakat tartalmazza a lista. Azon püspököknek, amelyekről napjaink valamely jelentős biográfiai lexikonában szócikk található, annak hivatkozása jegyzetpontban megtalálható. Ebből szinte azonnal kitűnik, hogy a Magyarországi Református Egyház egyházkerületeinek vezetői szinte kivétel nélkül megtalálhatók az Új Magyar Életrajzi Lexikonban. A határon túli egyháztestek vezetőinek életútjára vonatkozóan teljesen véletlenszerűnek tűnhetnek a biográfiai hivatkozások.

Az adattár összeállításánál csak egyházkerületeket vezető személyeket találhatunk. Egyes országokban, ahol több egyházkerület is létezik, lehetséges nagyobb, több egyházkerületet magában foglaló zsinat is. A zsinat elnökét mindig az érvényes és hatályos jogszabályok szerint megválasztott püspökök közül választják a zsinati képviselők. A zsinat elnöki tisztségét az egyes püspökök hivatali idejénél mellőztük.

Adattár

DUNAMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

- 1., Szász Károly (Nagyenyed, 1829. június 15. – Budapest, 1905. október 15.)⁶
1884. június 7. – 1903. október 24. – nyugdíjba vonult
- 2., Baksay Sándor (Nagypeterd, 1832. július 28. – Kunszentmiklós, 1915. június 18.)⁷
1904. március 19. – 1915. június 18.
- 3., Petri Elek (Marosvásárhely, 1852. november 20. – Budapest, 1921. március 3.)⁸
1915. október 21. – 1921. március 3.
- 4., Ravasz László (Bánffyhunad, 1882. szeptember 29. – Budapest, 1975. augusztus 6.)⁹
1921. június 27. – 1948. május 11. – lemondott
- 5., Bereczky Albert (Budapest, 1893. augusztus 10. – Budapest, 1966. július 4.)¹⁰
1948. július 27. – 1956. november 1. – lemondott
1957. január 2. – lemondott
1958. december 18.; 20. – lemondott
- 6., Szamosközi István (Budapest, 1915. április 27. – Budapest, 2003. április 25.)¹¹
1959. február 11. – 1977. szeptember 1.
- 7., Tóth Károly (Győrszemere, 1931. április 3. – Budapest, 2014. június 17.)¹²
1977. november 31. – 1991. január 29.
- 8., Hegedűs Lóránt (Hajdúnánás, 1930. november 11. – Budapest, 2013. január 26.)¹³
1991. január 29. – 2002. december 31.

⁶ Új Magyar Életrajzi Lexikon. Főszerk.: Markó László. 1–6. köt. Bp., 2001–2007. (továbbiakban: ÚMÉL.) 6. köt. 176–177. p.

⁷ ÚMÉL. 1. köt. 281–282. p.

⁸ ÚMÉL. 5. köt. 316–317. p.

⁹ ÚMÉL. 5. köt. 641–644. p.

¹⁰ ÚMÉL. 1. köt. 661–662. p.

¹¹ LADÁNYI SÁNDOR: Szamosközi István. In: *Reformátusok Lapja*, 2003. 25. sz. 3. p.; Révai Új Lexikona. Főszerk.: Kollega-Tarsoly István. 1–19. köt. Szekszárd, 1999–2007. (továbbiakban: RÚL.) 17. köt. 170. p.

¹² N.N.: Elhunyt Tóth Károly. In: *Reformátusok Lapja*, 2014. 26. sz. 1., 4. p.

¹³ N.N.: Elhunyt Hegedűs Lóránt püspök. In: *Reformátusok Lapja*, 2013. 5. sz. 1. p.

DUNÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

9., Antal Gábor (Szentkirályszabadja, 1843. május. 10. – Komárom, 1914. január 14.)¹⁴

1896. március 25. – 1914. január 14.

10., Németh István (Pusztægres, 1851. szeptember 19. – Székesfehérvár, 1924. június 28.)¹⁵

1914. március 31. – 1924. június 28.

11., Antal Géza (Tata, 1866. március 17. – Pápa, 1934. december 30.)¹⁶

1924. október 29. – 1934. december 30.

12., Medgyasszay Vince (Csajág, 1868. január 13. – Pápa, 1952. február. 29.)¹⁷

1935. április 10. – 1943. február 1.

13., Győry Elemér (Takácsi, 1891. június 30. – Budapest, 1978. november 24.)¹⁸

1943. március 24. – 1961. október 19.

14., Békefi Benő (Budapest, 1909. május 5. – Budapest, 1964. március 25.)¹⁹

1962. január 16. – 1964. március 25.

15., Bakos Lajos (Kisbér, 1905. december 27. – Balatonfüred. 1979. április 26.)²⁰

1964. október 15. – 1979. április 26.

16., Kovách Attila Ödön (Igar, 1935. január 15. – Budapest, 2016. június 7.)²¹

1979. július 20. – 1991. február 2.

17., Márkus Mihály (Komárom, 1943. augusztus 26. –)

1991. február 2. – 2008. december 31.

TISZÁNINNENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

18., Kun Bertalan (Felsőnyárad, 1817. január 21. – Debrecen, 1910. szeptember 28.)²²

1866 – 1910. szeptember 28.

19., Fejes István (Legenye, 1838. január 22. – Sátoraljaújhely, 1913. december 1.)²³

¹⁴ ÚMÉL. 1. köt. 155. p.

¹⁵ ÚMÉL. 4. köt. 1044. p.

¹⁶ ÚMÉL. 1. köt. 155–156. p.

¹⁷ FEJES SÁNDOR: Medgyasszay Vince. In: *Református Egyház*, 1952. 6. sz. 24. p.

¹⁸ ÚMÉL. 2. köt. 1190. p.

¹⁹ ÚMÉL. 1. köt. 565–566. p.

²⁰ ÚMÉL. 1. köt. 279–280. p.

²¹ Gyászír – elhunyt Kovách Attila püspök. In: *A Dunántúli Református Egyházkerület honlapja*, 2016. június 17. Online: refdunantul.hu – 2018. augusztus.

²² ÚMÉL. 3. köt. 1247. p.

1910 – 1913. december 1.

20., Tüdös István (Alsómihályi, 1866. december 22. – Miskolc, 1918. október 8.)²⁴

1914. március 10. – 1918. október 8.

21., Révész Kálmán (Debrecen, 1860. augusztus 11. – Miskolc, 1931. december 4.)²⁵

1918. december 19. – 1931. december 4.

22., Farkas István (Tiszabercel, 1879. augusztus 3. – Miskolc, 1941. november 8.)²⁶

1932 – 1941. november 8.

23., Enyedi Andor (Szirénfalva, 1888. október 5. – Budapest, 1966. július 11.)²⁷

1942 – 1951. január.

24., Darányi Lajos (Kisgejőc, 1905. augusztus 24. – Sárospatak, 1971. november 28.)²⁸

1957 – 1964.

25., Ráski Sándor (Kassa, 1920. december 1. – Bécs, 1977. július 10.)²⁹

1964. október 2. – 1977. július 10.

26., Kürti László (Hajdúszoboszló, 1931. – Miskolc, 2013. március 2.)³⁰

1977. október 19. – 1990.

27., Mészáros István (Pácin, 1929. április 3. – Miskolc, 2007. február 14.)³¹

1991 – 2002. december 31.

TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

28., Kiss Áron (Kisnamény, 1815. november 20. – Debrecen, 1908. május 30.)³²

1892. február 11. – 1908. május 30.

29., Erőss Lajos (Darvas, 1857. március 2. – Debrecen, 1911. március 25.)³³

1908. november 17. – 1911. március 25.

²³ ÚMÉL. 2. köt. 573. p.

²⁴ ÚMÉL. 6. köt. 922. p.

²⁵ ÚMÉL. 5. köt. 733. p.

²⁶ ÚMÉL. 2. köt. 519. p.

²⁷ ÚMÉL. 2. köt. 366. p.

²⁸ F. L.: Darányi Lajos. In: *Reformátusok Lapja*, 1971. 50. sz. 1. p.

²⁹ ÚMÉL. 5. köt. 620. p.

³⁰ N.N.: Eltemették Kürti Lászlót. In: *Reformátusok Lapja*, 2013. 11. sz. 1. p.; N.N.: Végső nyugalomra helyezték Kürti László püspököt. In: Uo., 4. p.

³¹ N.N.: Elhunyt Mészáros István. In: *Reformátusok Lapja*, 2007. 8. sz. 1. p.

³² ÚMÉL. 3. köt. 938–939. p.

³³ ÚMÉL. 3. köt. 431. p.

30., Baltazár Dezső (Hajdúböszörmény, 1871. november 15. – Debrecen, 1936. augusztus 25.)³⁴

1911. augusztus 15. – 1936. augusztus 25.

31., Maklár Károly (Átány, 1876. november 1. – Debrecen, 1938. július 7.)³⁵

1936. december 16. – 1938. július 7.

32., Révész Imre (Pápa, 1889. június 30. – Budapest, 1967. február 27.)³⁶

1938. október 3. – 1949. szeptember 1. –

33., Péter János (Alsónyék, 1910. október 28. – Budapest, 1999. február 26.)³⁷

1949. december 15. – 1956. október 31. – lemondott, de az egyházkerület 1956. november 19-i közgyűlése visszahívó határozatot hozott, majd Péter János ismételt 1957. december 20-i indoklására elfogadta a lemondását.

34., Bartha Tibor (Magyarkapud, 1912. július 13. – Budapest, 1995. július 4.)³⁸

1958. március 27. – 1986. december 31. – nyugdíjba vonult

35., Kocsis Elemér (Balmazújváros, 1926. május 14. – Debrecen, 2009. május 7.)³⁹

1987. március 14. – 1991. január 17. – 1997. december 31.

36., Bölskei Gusztáv (Szamoskér, 1952. július 30. –)

1997 – 2014. december 31.

ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

37., Bartók György (Málnás, 1845. április 27. – Kolozsvár, 1907. december 19.)⁴⁰

1899 – 1907. december 19.

38., Kenessey Béla (Szeged, 1858. szeptember 14. – Kolozsvár, 1918. január 8.)⁴¹

1908 – 1918. január 8.

39., Nagy Károly (Kisborosnyó 1868. október 27. – Kolozsvár 1926. február 16.)⁴²

1918 – 1926. február 16.

³⁴ ÚMÉL. 1. köt. 361. p.

³⁵ P.J.: Maklár Károly. In: *Dunántúli Református Lap*, 1938. 28. sz. 1. p.

³⁶ ÚMÉL. 5. köt. 730–731. p.

³⁷ ÚMÉL. 5. köt. 279. p.

³⁸ ÚMÉL. 1. köt. 473–474. p.

³⁹ FEKETE KÁROLY: Kocsis Elemér nyugalmazott püspök emlékezete. (1926–2009) In: *Reformátusok Lapja*, 2016. 21. sz. 8. p.

⁴⁰ ÚMÉL. 1. köt. 480. p.

⁴¹ ÚMÉL. 3. köt. 860–861. p.

⁴² ÚMÉL. 4. köt. 963. p.

40., Makkai Sándor (Nagyenyed, 1890. május 12. – Budapest, 1951. június 19.)⁴³
1926 – 1936. május 15.

41., Vásárhelyi János (Maroscsúcs, 1888. június 12. – Kolozsvár, 1960. december 11.)⁴⁴
1936. június 30. – 1960. december 11.

42., Dávid Gyula (Komolló, 1902. szeptember 6. – ?, 1987. november 14.)⁴⁵
1960 – 1962 (az állam nem fogadta el).

43., D. Nagy Gyula (1909–1992)⁴⁶
1962. október 21. – 1990.

44., Csiha Kálmán (Érsemjén, 1929. szeptember 17. – Marosvásárhely, 2007. november 7.)⁴⁷
1990. május 4. – 2000.

TÁBORI PÜSPÖKÖK

45., Soltész Elemér (Ombod, 1874. április 18. – Budapest, 1957. augusztus 7.)⁴⁸
1924. december 17. – 1948. november 1.

46., Szimonidész Lajos (Pusztaföldvár, 1884. november 4. – Budapest, 1965. július 4.) evangélikus lelkipásztor.⁴⁹
1949. február 1. – 1952. február 28.

47., Takaró Károly (Budapest, 1948. július 1. –)⁵⁰
1994. április 27. – 1998. június 1.

48., Csuka Tamás (Vác, 1948. július 27. –)⁵¹
1998 – 2004.

KIRÁLYHÁGÓMELLÉKI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET⁵²

49., Sulyok István (Komádi, 1859. december 15. – Budapest, 1944. október 20.)⁵³
1921 – 1942.

⁴³ ÚMÉL. 4. köt. 436–437. p.

⁴⁴ ÚMÉL. 6. köt. 1125. p.

⁴⁵ FEKETE MÁRTON: *Prominent Hungarians home and abroad*. Bp., 1991. (5th ed.)

⁴⁶ Magyar ki kicsoda. Több mint 6000 élő magyar személy életrajza. Főszerk.: Hermann Péter. H.n. [Bp.] 1990.

⁴⁷ KSZ: *Eltávozott Csiha Kálmán*. In: *Reformátusok Lapja*, 2007. 46. sz. 1. p.

⁴⁸ ÚMÉL. 5. köt. 1195. p.

⁴⁹ ÚMÉL. 6. köt. 449–448. p.

⁵⁰ Személyes közlés.

⁵¹ Személyes közlés.

⁵² JAKUBINYI, 1998.

⁵³ Romániai magyar irodalmi lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. Főszerk.: Dávid Gyula. V. köt. Bukarest–Kolozsvár, 2010. Online: lexikon.kriterion.ro – 2019. január.

50., Csernák Béla (Hosszúhát 1875. december 25. – Nagyvárad, 1967. február 19.)⁵⁴
1946 – 1947.

51., Arday Aladár (Tiszavid, 1890. január 19. – Nagyvárad, 1961. szeptember 16.)⁵⁵
1948 – 1961. szeptember 16.

52., Buthy Sándor (Szinérváralja, 1913. január 30. – Ipp határában, 1967. március 15.)⁵⁶
1962 – 1967. március 15.

53., Papp László (Gencs, 1915. május 19. – Pécs, 1998. február 7.)⁵⁷
1967. június 24. – 1989. december 21.

54., Tökés László (Kolozsvár, 1952. április 1. –)
1990 – 2009.

DUNÁNINNENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET – CSEHSZLOVÁKIA

55., Balogh Elemér (Székesfehérvár, 1866. február 6. – Pozsony, 1938. április 16.)⁵⁸
1921 – 1938. április 16.

56., Sörös Béla (Nemespécely, 1877. március 14. – Losonc, 1939. október 2.)⁵⁹
1938. július ? – 1939. október 2.

TISZAMELLÉKI EGYHÁZKERÜLET (SZLOVENSZKÓI TISZÁNINNENI EGYHÁZKERÜLET) – CSEHSZLOVÁKIA

57., Pálóczy Czinke István (Pácin, 1855. november 18. – Budapest, 1942. július 17.)⁶⁰
1921 – 1929.

58., Péter Mihály (Degernyő, 1867. május 12. – Rimaszombat, 1932. december 30.)⁶¹
1930 – 1932. december 30.

59., Magda Sándor (Iske, 1883. február 11. – Sárospatak, 1962. október 11.)⁶²
1933 – 1939.

⁵⁴ ÚMÉL. 2. köt. 1140. p.

⁵⁵ RÚL. 1.köt. 615. p.

⁵⁶ N.N.: Búthi Sándor életrajzi adatai. In: *Református Szemle*, 1967. 2. sz. 88. p.

⁵⁷ RÚL. 15. köt., 587. p.

⁵⁸ ZOVÁNYI JENŐ: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977. (3. jav. kiad.) (továbbiakban: ZOVÁNYI, 1977.) 41–42. p.

⁵⁹ ÚMÉL. 5. köt. 1251. p.

⁶⁰ ZOVÁNYI, 1977. 119. p.

⁶¹ ÚMÉL. 5. köt. 280. p.

⁶² ÚMÉL. 4. köt. 390. p.

KÁRPÁTI KERÜLETI EGYHÁZKERÜLET – CSEHSZLOVÁKIA

60., Bertók Béla (Munkács, 1873. ? – Munkács, 1945. április 27.)⁶³
1923 – 1939.

(CSEH)SZLOVÁKIAI REFORMÁTUS EGYHÁZ 1945-TŐL

61., Varga Imre (Győrke, 1905. október 1. – Kassa, 1980. december 10.)⁶⁴
1953. ? – 1980. december 10.

A püspöki tisztt betöltetlen volt 1980 és 1990 között.

62., Mikó Jenő (Felsőhutka, 1931. május 17. – Pozsony, 2004. július 1.)⁶⁵
1990 – 1996.

63., Erdélyi Géza (Abara, 1937. április 2. –)⁶⁶
1996. július 9. – 2009.

KÁRPÁTALJAI REFORMÁTUS EGYHÁZ

64., Gencsy Béla (Botfalva, 1898. december 21. - ?, 1982. ?)⁶⁷
1948–1978., főesperesként az egyháztest vezetője.

65., Forgón Pál (Szernye, 1913. január 7. – Nyíregyháza, 2004. május 31.)⁶⁸
1978. január 12. – 1994. július 31.

66., Gulácsy Lajos (Tivadarfalva, 1925. január 8. – ?, 2016. november 6.)⁶⁹
1994. május 13. – 1999. július 6.

67., Horkay László (Szernye, 1945. március 18. –)⁷⁰
1999. július 6. – 2006. december 31.

JUGOSZLÁVIA, 1920–1991

68., Ágoston Sándor (Bácsfeketehegy, 1882. május 8. – Bácsfeketehegy, 1960. június 23.)⁷¹

⁶³ PEYER-MÜLLER, FRITZ: A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre. Bp., 1994. 385. p.

⁶⁴ ÚMÉL. 6. köt. 1070. p.

⁶⁵ BALÁZS 2001. 161.; KONCSOL LÁSZLÓ: In memoriam Mikó Jenő. In: *Kálvinista Szemle*, 2004. 9. sz. 1.; 3. p.

⁶⁶ Szlovákiai magyar ki kicsoda. Főszerk.: Balázs F. Attila. Pozsony, 2001. 70. p.

⁶⁷ FODOR GUSZTÁV: Református múltunk kezesség. I. Adattár kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz, 1523–2016. Tiszaszentimre, 2016. 22. p.

⁶⁸ RÚL. 7. köt. 507. p.; N.N.: Eltétett néki az igazság koronája. Búcsú Forgón Pál kárpátaljai püspöktől. In: *Reformátusok Lapja*, 2004. 25. sz. 4. p.

⁶⁹ Elhunyt Gulácsy Lajos. In: *Kárpátalja*, 2016. november 6. Online: [www.karpatalja.ma / Kárpátalja / Közélet](http://www.karpatalja.ma/Kárpátalja/Közélet). – 2018. augusztus.

⁷⁰ ÚRHÁZY-KISS, 2011. 178. p.

1933 – 1960. június 23. (1941–1945 között esperes volt)

69., Gachal János (Poroszló, 1881. január 25. – Antalfalva, 1944. november 5. után)⁷²
1942 – 1944.

70., Csete K. István (Piros, 1907. december 7. – Pacsér, 1996. március 26.)⁷³
1960 – 1982.

71., Hodossy Imre (Magyarittabé, 1919. február 27. – Feketics, 1996. július 2.)⁷⁴
1982 – 1996. július 2.

SZERBIAI REFORMÁTUS KERESZTYÉN EGYHÁZ

72., Csete-Szemesi István (Bácsfeketehegy, 1937. ? –)⁷⁵
1997 – 2013.

AMERIKAI MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ

(Az Amerikai Magyar Református Egyház 1924. december 9-én alakult meg Duquesne, Pennsylvania államban. Az egyház akkor nem választotta meg vezetőit, csak később, az 1928. szeptember 4-én, Trenton, New Jersey-ben tartott egyházkerületi alakuló ülésen, ahol Sebestyén Endre, mint főesperes lett az egyház vezetője. A főesperesi címet az 1958. február 21-én Duquesne, Pennsylvania-ban tartott kerületi közgyűlésen püspöki címre változtatták.)⁷⁶

73., Béky Zoltán (Hernádszentandrás, 1903. június 21. – Washington DC, 1978. november 26.)⁷⁷
1954. július 5. – 1958. február 21. főesperes
1958. február 21. – 1965.

74., Nagy Lajos (Donora, 1911. október 14. – New Post Pickey, 1984. december 27.)⁷⁸
1965 – 1968.

75., Ábrahám Dezső (Old, 1920. szeptember 15. – Trenton, 1997. július 14.)⁷⁹
1968. június 16. – 1986.

⁷¹ ÚMÉL. 1. köt. 62–63. p.

⁷² KALAPIS ZOLTÁN: Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. H.n., 2003. (továbbiakban: KALAPIS, 2003.) 1. köt. 326–327. p.

⁷³ RÚL. 4. köt. 571. p.

⁷⁴ KALAPIS, 2003. 2. köt. 42–43. p.

⁷⁵ Dr. Csete Szemesi István. In: *Magyar Nemzeti Tanács honlapja*, é.n. Online: archiv.mnt.org.rs – 2018. június.

⁷⁶ Az egyházkerület püspökeinek listáját Szabó Sándor püspöktől kaptam meg.

⁷⁷ PUSKÁS JULIANNA – KOVÁCS ÁBRAHÁM: Amerikai magyar református lelkészek életútja adattári rendszerben, 1891–2000. Debrecen, 2017. (Amerika tegnap és ma) (továbbiakban: PUSKÁS-KOVÁCS, 2017.) 51–53. p.

⁷⁸ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 205–207. p.

⁷⁹ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 27–28. p.

76., Harsányi András (Budapest, 1914. június 8. – Dover, 1996. október 3.)⁸⁰
1986 – 1993.

77., Forró Sándor
1993 – 2002.

KÁLVIN EGYHÁZKERÜLET

78., Dienes Barnabás (Debrecen, 1895. október 25. – Buenos Aires, 1950. január 22.)⁸¹
1939 – 1943.

79., Daróczy Mátyás (Hajdúnás, 1900. január 15. –)⁸²
1943 – 1947.

80., Rácz Victor/Győző (Tiszabездéd, 1903. április 3. – Passaic, 1954. március ?)⁸³
1947 – 1951.

81., Szabó István (Miskolc, 1902. szeptember 6. – Cleveland, 2004. június 22.)⁸⁴
1951 – 1955.

82., Böszörményi István (Miskolc, 1901. július 5. – Los Angeles, 1976. július 10.)⁸⁵
1955 – 1959.

83., Szabó István
1959 – 1963.

84., György Árpád (Szalonna, 1911. augusztus 3. – Lake Village, 1987. augusztus 5.)⁸⁶
1963 – 1967.

85., Bütösi János (Nyírgyulaj, 1919. december 18. – Shelton, 2010. július 12.)⁸⁷
1967 – 1971.

86., Beretz Árpád
1971 – 1975.

87., Bütösi János
1975 – 1979.

⁸⁰ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 120–122. p.

⁸¹ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 94–96. p.

⁸² PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 87–88. p.

⁸³ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 216–218. p. Ezen kötetben mint esperes szerepel. Az egyházkerület püspöki nyilvántartásában azonban mint egyházkormányzót tartják számon.

⁸⁴ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 227–230. p.

⁸⁵ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 70–71. p.

⁸⁶ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 111–112. p.

⁸⁷ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 71–73. p.

88., Parragh Dezső (Budapest, 1913. október 9. – Madison WI, 2006. február 14.)⁸⁸
1979 – 1981.

89., Bütösi János
1981 – 1985.

90., Király Zoltán
1985 – 1988.

91., Szűcs Zoltán
1988 – 1992.

92., Medgyesy László
1992 – 2000.

SZABAD MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ⁸⁹

93., Dömötör Tibor⁹⁰ (Budapest. 1929. május 29. – 2000?)
1983 – 2000.

HORVÁTORSZÁGI REFORMÁTUS KERESZTYÉN KÁLVINI EGYHÁZ

Lángh Endre
1993 – 1999.

HORVÁTORSZÁGI MAGYAR REFORMÁTUS KERESZTYÉN EGYHÁZ

Kopácsi Kettős János (Eszék, 1955. szeptember 18. –)⁹¹
1999–

(*Molnár Sándor Károly*)

⁸⁸ NITSCH GÁBORNÉ TISZA ILONA: Bethlen Almanach, 2006–2007. Bethlen naptár. Bp., 2006. 367–368. p.

⁸⁹ Az amerikai magyar egyházszervezetek, illetve az azokat vezető személyek körüli probléma itt érződik a leginkább. „Az akroni egyházhoz hozzátartozott az öregotthon orvosi rendelővel. Dömötör Tibor békéscsabai szabadságharcosnak adta ki magát, mikor találkoztam vele. Közeli kapcsolatba kerültünk. Evangélikus volt, de mivel kevés volt a református pap, kértem Béky püspököt, hogy helyezze el valami állásba. Ő ideiglenesen segédlelkésznek nevezte ki Dömötört akkor az akroni egyházba. Béky püspök halála után Dömötör kisajátította az öregotthont, a családtagokat pénztárosnak, ellenőrnek nevezte ki, s nem volt hajlandó elszámolni az egyház pénzével. Ezért az Amerikai Református Egyház 1983. november 5-én megtartott közgyűlésén részletesen megtárgyalta Dömötör Tibor ügyét és a következő határozatot hozta: »A mai nappal törli Dömötör Tibort a lelkészi állományból, minden lelkészi teendő végzésétől eltiltja és kimondja, hogy semmiféle közegyházi tisztségre nem jelölhető és nem választható. Felszólítja továbbá az egyházkerületi közgyűlés Dömötör Tibort, hogy a birtokában levő közegyházi iratokat és okmányokat haladéktalanul adja át a püspöki hivatalnak.« Ezután Dömötör kinevezte magát püspöknek, és 6 papot hamis dokumentumokkal hozatott ki Erdélyből, akiktől 5 ezer dollárt kért el.» BOGÁR GYULA: Dicsőség a Hazáért elesett hősöknek, 1956. Bp., 2011. 198. p.

⁹⁰ PUSKÁS-KOVÁCS, 2017. 99–101. p.

⁹¹ ÚRHÁZY-KIS, 2011. 83. p.

A gályarabok könyvei: Rimaszombathi Kies János kötete

Az egyik, a gályarabságból megszabadított és 1676–77-ben végig Zürichben időző, magyar református lelkésztől, Rimaszombathi Kies Jánostól maradt fenn egy gyűjteményes kötet a pataki kollégium könyvtárában. A kötetnek eddig két méltatója akadt: a könyvtár számára a kötetet bevételező neves tudós könyvtáros, Szombathi János¹ és a nemrég a zürichi megszabadítottakat ünneplő szövegekről író Imre Mihály.² A kötet előzéklapjain található, Szombathi által készített tartalomjegyzék és a debreceni professzor tanulmánya is az exulok mártírként való jellemzésére, erre a különleges eszmetörténeti pillanatra koncentrált. Mivel egyik írás se foglalkozott érdemben a gyűjteményes kötet svájci kapcsolatrendszerével, és maradtak is némi lapsusok, ezért érdemes újfent ezt a vastos bőrkötésű kötetet ebből a megközelítésből megvizsgálni. Eddig nem bővülködtünk sok elemzésben erről, s ennek oka részint a műfajban található (külföldi szerzők diákkori teológiai írásai látszólag csekély magyar vonatkozással), részint a kötet sorsának tudható be: ez a kötet ugyanis a második világháborút követő félévszázadot a Nyizsnyij Novgorodi Megyei Könyvtár raktárában töltötte.

A kötetet Szombathi János jogosan a címbeli gályarab tulajdonaként azonosította, s ezt a második előzéklap verzóján ekként jelölte: „Collectio Johannis K. Rimaszombathi, instituta Tiguri Ao. 1677. continens opera varia, edita ab A. 1642. ad 1677. quorum praecipuum est *Joh. Henr. Ottii Historia Anabaptistica*. Accessit Bibliothecae Collegii Ref. Saros. Patakiensis). Ao. 1794. J(ohannes) Sz(ombathi), m(anu) pr(opria)”, majd rövid címléírást adott a 17 kötetbeli írásról. A kötet egyik hátsó lapján olvasható egy 10 tételes címlista, ami az itt található kiadványokat fogja össze nagyobb témákra, s ennek élén Ott műve áll. Ez jelzi, hogy a gyűjteményt bekötető – feltehetően az azokat beszerző első tulajdonos – nevezte el Ott műve alapján, s csak a pataki könyvtáros határozta meg annak második tulajdonosa alapján, aki a vásárolt kiadványokat igyekezett szerzői collectiókba összefogni.

Az S 976 számú negyedréti kötet írásainak keletkezési ideje 1642 és 1677 közti időtáv, a kiadványok bázeli, zürichi és heidelbergi nyomtatványokat tartalmaznak. Közös vonásuk, hogy vagy Rimaszombathi János rokonától, Mihálytól származó disputákat tartalmaz, vagy speciálisan egy zürichi teológuskör írásait. Ezért valószínű, hogy mind a kiadványok beszerzője, mind azok kötetté formálója, bekötetője és első tulajdonosa a volt gályarab, Rimaszombathi K. János volt.

¹ A kötet jelzete: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. Nagykönyvtár. S. 976.

² IMRE MIHÁLY: Consolatio és reprezentáció. Mártírok vigasztalása Zürichben. In: Protestáns mártírológia a kora újkorban. Szerk.: Csorba Dávid – Fazakas Gergely Tamás et al. – *Studia Litteraria*, 2012. 3–4. sz. 161–188. p.

Sorszám	Címleírás	Referencia	Megjegyzés
1	<i>Synharmata... in nuptiarum festum... Joh. Henrici Ottii... et Ursulae Hegnerae,</i> S.l., s.n., 1642, 4°.		Rimaszombathi K. J. poss. 1677 Sp. könyvtáros 1794
2	Joh. Henr. OTT, <i>Annales Anabaptistica,</i> Basileae, sumpt. Joh. Rex, impr. Jac. Werenfelsius, 1672, 4°.		
3	(Id.) Frid. SPANHEIM, <i>Disp. theologica quarta et ultima de Induratione cordis,</i> Def. Rimaszombathi Mihály, Heidelbergae, typ. Aegidius Walter, 1659, 4°.	RMK III, 2061	aj. Rimaszombat szénátusának
4	Joh. MÜLLER, <i>Disp. philologo-historico-theologica de Evangelica magorum historia,</i> Def. Rimaszombathi Mihály, Tiguri, typ. Joh. Jac. Bodmer, 1660, 4°.	RMK III, 2134	aj. Joh. Hch Rhonius, Joh. Hch. Waser, carmen: Joh. Jac. Huldreich
5	RIMASZOMBATHI Mihály, <i>Spicilegium philosophicum,</i> Heidelbergae, typ. Aegidius Walter, 1659, 4°.	RMK III, 2060	aj. Károly Lajos bajor választófejedelem, carmen: Joh. Hch. Hottinger
6	Joh. Jac. VEDROSIUS, <i>Manuale Antiquitatis... Joh. Georgii Raetii,</i> Tiguri, typ. Vid. Mich. Schaufelberg, 1668, 4°.		
7	Joh. MÜLLER, <i>Disp. theol. de Vindiciis locorum Vet. Test.,</i> Controvers. 8, Resp. Melchior Wolph, Joh. Hch Bulodius, Tiguri, s. n., 1675, 4°.		
8	Joh. MÜLLER, <i>Disp. theol. de Vindiciis locorum Vet. Test.,</i> Controvers. 9, Resp. J. H. Brennwald, J. J. Lindiner, S. Kochlin, J. H. Hoffmeister, Tiguri, s. n., 1676, 4°.		

9	Joh. MÜLLER, <i>Disp. theol. de Vindiciis locorum Vet. Test.</i> , Controvers. 10, Resp. G. Freig, Bern. Werdmüller, Tiguri, s. n., 1676, 4°.		Animo prato ab Antichrist Joh. K. Rym. (...)
10	Andreas STEINER, <i>To athanathón tés psychés sive Diss. de Animae immortalitate</i> , sub praes. Joh. Lavater, Tiguri, typ. David Gessner, 1676, 4°.		
11	Felix GOSWILLER, <i>Exerc. phil. de Errorum humanae mentis origine, causis, mediisque illos evitandi</i> , sub praes. Joh. Lavater, Tiguri, typ. David Gessner, 1676, 4°.		a szokott vörös tintás bejegyzés, olvashatatlan, Resp. dátum: aug. 29. és S. N. 9. 7bris
12	Andreas STEINER, <i>Diss. de iustificatione hominis</i> , sub praes. Joh. Hch Heidegger, Tiguri, typ. David Gessner, 1676, 4°.		
13	Joh. Georg. KÜNZLIN, <i>Exerc. theol. de Arbore vitae et arbore scientiae boni et mali</i> , sub praes. Joh. Müller, Tiguri, typ. David Gessner, 1676, 4°.		Est Joh. R. Szombath 30. 8bris.
14	GYÖNGYÖSI István, <i>Disp. theol. pars prior de Clavibus regni Dei, Apostolis traditis</i> , sub praes. Joh. Hch Heidegger, Tiguri, s. n., 1676, 4°.	RMK III, 2797	aj. 28 debreceni értelmiséginek és Séllyei M. Istvánnak, Harsányi M. Istvánnak, carmen: 15 svájci magyar gályarab köszöntő versei (D1r-2v)
15	Joh. Hch HEIDEGGER, <i>Diss. de Solomonis salute</i> , Def. J. Grimm, J. Wolf, J. Huber, D. Schmutz, C. Weiser, Tiguri, typ. David Gessner, 1677, 4°.		

16	Joh. LAVATER, <i>Heptades positionum philosophicarum</i> , Def. Joh. Jac. Lavater, Tiguri, typ. David Gessner, 1677, 4 ^o .		
17	Joh. Hch HEIDEGGER, <i>Diss. de Martyrio</i> , Resp. Joh. Jac. Hottinger, Joh. H. Esslinger, Tiguri, typ. David Gessner, 1677, 4 ^o .		

Az első tulajdonos neve és írása többször felbukkan a kötet címlapján. Az első possessori bejegyzés az első kiadvány, a Johann Heinrich Ott (1617–1682), a későbbi hebraista és egyháztörténész zürichi professzor, ekkor még a Zürich kantonbeli Zumikon lelkésze és jegyese, Ursula Hegner 1642-es esküvője alkalmából született versek címlapján olvasható: „Est Joh. Kies Rymaszombathy. ex donatione V. V. D. A. A 1677. jan. Tiguri. Mppia.” Ugyanitt olvasható a könyvtárosdiák jegyzete a vásárlásról: „Liber Collegii Refor. SPatak. Cambiô adquisitus Ao. 1794. Sign. Paul Váradi. B(íbli)th(ecarius). mpr.” Ez utóbbi kézírásban áttűnik a másik közgyűjtemény, az orosz könyvtár lila, téglalap alakú pecsétje.

Ott professzor neve nem véletlenül szerepel itt: az egyike volt azon jótét lelkeknek, aki tevékenyen kivette a részét a gályarabok istápolásában. Sőt ez esetben személyes kapcsolatról is van szó: ónála lakott előbb Szentpéteri Mángó Márton, majd rövid ideig Ladmóczi István, s végig, 1,5 éven át 1676. július 7. és 1677. szeptember 22. között Rimaszombathi Kies János. Hasonlóan fontos szerepet töltött be a többi író vagy disputát vezető tanár az egykori gályarabok svájci életében: Johann Müller zürichi tanácsos és Johann Jacob Vedrosius graubündeni lelkész, illetve Johann Lavater és Johann Heinrich Heidegger, a Collegium Carolinum professzorai mind-mind részt vettek a megszabadítottak patronálásában. Tanácsai iratok, krónikás feljegyzések, az érdeklükben készített támogató levelek ennek útjelzői. Egyéb kiadvány csak egy van ebben a gyűjteményben: a kötet tulajdonos egy földijének (talán rokonának), a leideni doktorátust (1665) szerző Rimaszombathi Mihálynak 3 disputája.³

A személyesség a szövegek beszerzésében tetten érhető. A 11. számú kiadvány bejegyzése jelzi, hogy 1676 augusztusának végén, a 13. számú ugyanazon év októberében, az 1. számú pedig 1677 januárjában került Rimaszombathi Jánoshoz. A 11. disputációnak a címlapján a nap beírása és a kettős datálás (Julius Caesar-i és gregoriánus) is az ő keze nyoma, tehát valószínűleg maga is vagy részt vett az alkalmon, vagy legalább tudott a vizsgáról, minthogy a zürichi tudományosság a város központjában élte életét. A 6. szám alatt található Chur lelkészének, Vedrosiusnak egy katolizáló református elleni vitairata szintén nem véletlenül került ide. Nápoly-

³ ZOVÁNYI JENŐ: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977. 511. p.

ból a 30 egykori gályarab útja a graubündeni Chur városán át vezetett Zürichbe, s a helyi lelkész, Vedrosius maga is a megszabadítottak egyik fő támogatójának számított. Ezentúl a magyar és szláv gályarabok zürichi megérkezése előtt éppen a 6. számú vitairatban olvashatóhoz hasonló ügyet tárgyalt a zürichi szenátus, s a két ügynek (a gályarabok megszabadítása és a svájci református lelkészek katolizálása) dokumentumai egymás mellett találhatóak számos svájci egyházi és kantonális iratban.⁴

A zürichi városi tanácsi iratok is beszédesek: ezek közt maradt fenn a gályarabok költségeinek teljes listája, melyet a megszabadítottak nevében Kocsi Csörgő Bálintnak kellett aláírásával jóváhagynia. Ebben adományozónként, szállasadónként és költség típusonként is vannak költségeimék, kiadások és maradványok feltüntetve.⁵ Az Ott professzornál időző Rimaszombathi János és Ladmóczi István esetén egy teljesen átlagos 1,5 évnyi lakhatási és étkezési kiadási összeg áll, s ezen felül a házigazdájuk külön kiadásként fodrász, cipész és satócsboltos kisebb tételű számláját rendezte. Ami idetartozik, az egy könyvvásárlás: Johannes Prideaux (1578–1650), oxfordi kálvinista teológiai tanárnak egy meg nem nevezett művét és egy közelebbről meg nem határozott latin nyelvű Bibliát kértek és költettek egybe 4 forint 36 schilling 6 fillér összegben. A teológus művei közül többet ismertek hazánkban is, ezt bizonyítják a régi olvasmányjegyzékek:⁶ dogmatikai és hitvitázó írásai igen, bibliamagyarázatos nem jellemzőek. Feltehetően e két kiadvány egymáshoz tartalmilag nem illett, de mivel mindkettőt Zürichben vásárolták, kértek rá egy, svájci viszonyok közt drágának számító kötetet, amit a költségek számításánál nem tudtak figyelmen kívül hagyni.

A zürichi gályarablevéltár levélgűjteményében több levél maradt fenn Rimaszombathi Kies János és a német, holland s angol diplomáciai úton járó komája, Beregszászi István és jó barátja, Ladmóczi István között. Ezekben a levelekben is szó esett könyvekről. Beregszászi kérte, hogy a velencei utazóládáját s benne könyveit őrizze.⁷ Ladmóczi pedig örvendezett, hogy bekötte a könyveiket, megjegyezve, hogy német földön ez a művelet sokkal olcsóbb lett volna. „Ot(t) [Zürichben] drága a könyv kötés, it(t) [Lipcseben] 8 garasért azt a históriát bé kötnék.”⁸ E megjegyzés alapján azonban Prideaux-nak több kiadványa is szóba jöhet: *History of Successions in States, Countries, or Families* (Oxford, 1653); *Historia doctorum misnicorum* (Uo., 1672). Mindkét levelezőtársa kérte – mivel külön úton és időben jutottak haza –, hogy a Zürichben hagyott csomagjaik s kiemelten is a könyveik hazaszállításáról Rimaszombathi gondoskodjon.

Az 1677. október 30-i búcsúistentisztelet után a maradék 14 fő hazaindult Zürichből, ez időtől Rimaszombathi is folyamatosan tudósította

⁴ Ez az ún. *Rueggische Histori*, ld. ZbZ, Ms B 198; Uo., Ms B 307.

⁵ Rechnung umb die Verwaltung des für die Vertriebenen Ungarischen Herrn Predicanten... Von Annis 1676 und 1677, ld. Staatsarchiv Zürich, A. 185.1, Nr. 79.

⁶ Ld. az alábbi köteteket: Adattár a 16–18. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. Szerk.: Keserű Bálint. Szeged, 1965.

⁷ Beregszászi István levele Rimaszombati K. Jánosnak Zürichbe, Amszterdam, 1676. okt. 12., ld. ZbZ, Ms. Car I 232, Nr. 4.

⁸ Ladmóczi István levele Rimaszombati K. Jánosnak Zürichbe, Lipcse, 1676. szept. 13., ld. ZbZ, Mss F 199, 518r.

szállásadóját útjukról, viszontagságaikról, s ezek a levelek fennmaradtak az Ott-gyűjteményben.⁹ Amikor már ő is eljutott Lipcsébe, az innen keltezett levelében szólt átfogóan egyéb könyveiről, emlegetve Ott kiváló disputációit. Megkérte a házigazdáját, hogy a zürichi könyveit ne Lipcsébe küldje át, hanem Ernestus Smitavius boroszlói kereskedő címére, akinek jóvoltából kapnak majd szállást, ha odaérnek.¹⁰ Ha írt listát s nem nevesítette azokat, feltehetően egy összekészített csomagban vártak sorukra egy szokványos utazóládában. A zürichi költségek közt is csak azért került említésre két kiadvány, mivel a köttetés került komolyabb összegbe.

A többi könyvről tehát többet nem tudunk, csak azt az adatot ismerjük több forrásból, hogy zürichi pihenésekor vásárolt magának különféle könyveket a megszabadított gályarab. A hazai régi könyves adatbázisokban mindenesetre Rimaszombathi Kies János possessor-jegyével ellátott kiadványok a pataki könyvtár itt jellemzett kötetén kívül még nem kerültek elő, s ide is csak 18. századi vásárlás útján jutott el a fenti példány, mely viszontagságos út után 2006 óta ismét a Bodrog-parti könyvtárban pihen.

(Csorba Dávid)

⁹ Uo. Mss F 199.

¹⁰ Rimaszombati K. János levele Joh. Hch. Ottnak Zürichbe, Lipcse, 1677. nov. 28., uo., 532r-533v.

„A mi reformata szent ekklesiánk...” Református hétköznapiok Bihar vármegyében. (1689–1849) Szerk.: Szálkai Tamás. Debrecen, Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, 2018. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai, 45.) 186 old.

A reformációs emlékek kapcsán a Magyar Nemzeti Levéltár az ország minden megyei szervezetére kiterjedő sorozatot jelentetett meg, amely a helyi adottságoknak megfelelően különböző, a protestantizmushoz kapcsolódó forrásokat adott közre. Emellett lehetőség volt egy-egy meghatározott témában más forrásközlésre is.

A jelen kötet célja, hogy Bihar megye gyülekezeteinek irataiból kiemelve néhány érdekesebb levéltári anyagot, betekintést nyújtson a megye 17–19. századi reformátusságának hétköznapijaiba. A kötetben való tájékozódást megkönnyíti, hogy a bevezető tanulmány felépítése megegyezik a szemelvénygyűjtemény felépítésével. A korszakhatárok kijelölése, ahogy a szerző hangsúlyozza, szubjektív. A kezdő év 1689, amikor Bihar vármegye első fennmaradt jegyzőkönyvében megjelenik a protestánsokra vonatkozó statútum, a válogatás a szabadságharc végével zárul.

A jelen kötet alapforrásai túlnyomó többségben Debrecenből és Nagyváradról kerültek ki, de kisebb gyülekezeti levéltárak, például Derecske és Hajdúbagos anyaga is megjelenik a könyvben. A műben szereplő iratanyag válogatás, mivel a szerző teljességre nem vállalkozhatott, azonban a bemutatott források így is a mindennapi élet számos aspektusáról pillanatképeket nyújtanak.

A tárgyalt anyag tíz nagy egységre osztható. Az *Egyház és vármegye* című fejezet a Bihar vármegyei protestáns lelkipásztorokról (1689–1690) szóló statútumokat közli. Ebben szerepelnek a lelkészek országos összeírásának (1726–1728) megyei dokumentumai is.

A templom- és toronyépítést és a javítást Mária Terézia 1745-ben szabályozta. E szerint csak a vármegyétől előzetesen kért engedély után javíthatták meg régi templomaikat a protestánsok. Fontos itt megemlíteni, hogy sok esetben csak fából és sárból készültek ezek az épületek, így javításuk gyakori lehetett. A bővítés vagy új épület emelése a királynő hatáskörébe tartozott. Ezen a helyzeten változtatott a Türelmi rendelet és az 1791. évi XXVI. törvénycikk, amely után rendkívüli mértékben megnőtt a templomépítések és templombővítések száma. Az épületekhez tartoztak a toronyórák, toronygombok, valamint a harang és az orgona is. A debreceni András-templom tornyában már 1628 óta működött óra, tömeges megjelenése azonban csak száz-százötven év múlva következett be. Az óra, a harang mellett, a közösség tájékozási pontja volt. Az építkezést tűzvédelmi szempontok is befolyásolták. Ebben az időben kezdte a bádogtető felváltani a tűzveszélyes faszindelyes fedést. A toronygombokban elhelyezett iratok fontos forrásai a gyülekezet történetének. Nemrég éppen a debreceni Nagytemplom 1806-os irata került így elő.

A templomi ülésrend vidéken még ma is gyakran őrzi az évszázados hagyományokat. Ezt egyrészt a társadalmi helyzet, másrészt kor és nem szerint osztották be. Mindezt azonban még kiegészítette a be- és kivonulás rendjének szabályozása is.

A presbitériumok felállítása a felsőbb egyházi hatóságok sürgetése ellenére is lassan haladt. A helyi egyházi vezetés a nagyobb településeken hamarabb elvált a világi előjáróságtól, mint a kisebbekben, bár gyakran ugyanazon személyek alkották mindkét testületet. Az egyháztanácsot általában presbitériumnak nevezték, de előfordult a consistorium megnevezés is, néha pedig időben egymást váltotta a két kifejezés, pl. Kécen a consistoriumot 1822-től nevezték presbitériumnak.

A tanítók látták el többnyire a kántori feladatokat is. Az orgonák megjelenése után gyakran ők lettek a kántorok is. A gyülekezet alkalmazottja volt a harangozó is, akit egy évre választottak. Feladatait és fizetését szerződésben rögzítették, munkáját eskütétel után kezdte meg. A harangozás mellett feladata volt többek között a templom tisztántartása, az osztályterem takarítása, fűtése és a víz hordása is. A toronyórák megjelenése után ezek gondozása is az ő feladatai közé tartozhatott, de volt, ahol külön „óracsinálót” is alkalmaztak. Bár az orgona használatát az 1567-es debreceni zsinat megtiltotta, a 18. századtól egyre több helyen alkalmazzák. Orgonista azonban kevés volt, így a gyülekezetek egymásra licitálhattak fizetés tekintetében.

A gyülekezetek nemcsak a lelkészeket, hanem a tanítókat is „marasztalták”, vagyis megtartották állásukban. A lelkipásztorok Biharban is az értelmiségi elit részét képezték, még akkor is, ha kollektív nemességüket nem is ismerték el.

Az egyházi élet a bölcsőtől a szemfedőig végigkíséri az emberi létet. A lakosok adatainak nyilvántartására az anyakönyvek szolgáltak, melyek használatát a 18. század közepétől kezdve kezdték szorgalmazni az egyházkerületek. Másodpéldányaikat az 1827. évi 23. törvénycikk értelmében a vármegyéknek be kellett szolgáltatni. A szülések levezetésével a bábák feladata nem ért véget. Derecskén 1775-ben előírták, hogy egy héten át naponta kétszer látogassa meg a kismamát és gyermekét, írja fel a kereszt-szülők nevét, és feladata volt a csecsemő megkeresztelésre vitetése a lelkipásztorhoz. Tilos volt a magzatelhajtásban való segédkezés, de a pletykálás is. A gyakorlat megkövetelte, hogy a bábák mindenkor józanok legyenek, hogy szükség esetén bármikor le tudják vezetni a szülést. Érdekes, hogy az esküvők napjaként vagy a keddet, vagy a szerdát nevezték meg. Kerülni kellett a szombatot és a vasárnapot. A szertartás a kijelölt napon délelőtt (amíg a bírák még józanok) a templomban két tanú jelenlétében történt. Nem mindenütt volt szokás, hogy a lelkész a halottat a temetőbe kísérelje. Az egyházkerület döntése szerint a halott felett csak a templomban lehetett prédikálni, magánháznál nem. Az elhunytat énekszóval vagy csendben kellett a temetőbe kíséreni. Mivel az ünneplések gyakran dorbézolássá fajultak, ezért tiltották a háromnapos ünnepeket. Ez a tiltás azonban gyakran eredménytelen volt.

Az iskolai élet a gyülekezet része volt. Így érthető, hogy az iskolai élet egyházkerületi szinten szabályozták. Ez ekkor novemberben kezdődött. A Helytartótanács rendelete szerint 1820 után jelentést kellett készíteni az iskolamester és a tanító adatairól: név, nemzetiség, születési hely, vallás, életkor, családi és egészségi állapot, végzettség, milyen nyelveket beszél, hogyan tanít stb.

A gyülekezeti költségvetések jelentős részét a perselypénzek képezték, melyek felhasználását 1762-től az egyházkerület szabályozta. Az egyházke-

rület fenntartására az úrvacsorai perselypénzt fordították, a debreceni kollégiumnak évente kétszer, a sárospataki kollégiumnak egyszer lehetett gyűjteni. Rendszeres volt a kárt szenvedett gyülekezetek megsegítése. Egyes gyülekezetek ispotályokat hoztak létre, együttműködve a település vezetésével.

A kötet beszámol a vallási normák érvényesüléséről a hétköznapi életben. A kiszabott büntetéseknek nem megtorló jellege volt, hanem javító szándéka. Különbséget tettek a magán és nyilvános vallástétel (bűnvallás, gyónás) között. Az előbbi történhetett Isten előtt vagy a lelkész előtt megbeszélés formájában, a bűnvallás pedig a presbitérium előtt, vagy súlyossága miatt a templomban a gyülekezet előtt. Az önkéntes jelentkezést enyhítő körülményként értékelték, így csak az előjárók előtt kellett vezekelni. Az egyházkerület döntése szerint 1795-től a magukat feljelentő parázna nőknek nem kell eklézsiát követni, nehogy a megszegyenítéstől való félelmükben a gyermeküket megöljék. Felekezetek egymás mellett élése együtt járt helyi konfliktusokkal. Egymás közti civakodásukat is megörökítették az egyházi iratok. Ezek minden felekezetet érintettek.

Az utolsó fejezet a gyülekezetek 1848–49-es szerepvállalását taglalja. A hívek mellett a lelkipásztorok is jelentkeztek katonai szolgálatra. A gyülekezetek nemcsak adományaikkal segítették a szabadságküzdelmet. Érkesterűn az 1849-es újévi istentisztelet után a lelkész javaslatára felajánlották a kisebbik, 180 fontos harangot ágyúöntésre. Így cselekedtek más gyülekezetek is.

Sajnos, jelenleg nem áll rendelkezésre a Tiszántúli Református Egyházkerületre vonatkozó korszerű egyházkerület-történet. A legutóbbi a második világháború előtt jelent meg. Ezt a hiányt ez a munka részben pótolja, Bihar megye esetében pedig kifejezetten hiánypótlónak nevezhetjük. A felsőbb egyházi hatóságok szabályozásai az egyes egyházközsegekben másként „csapódtak le”, ahogy ezt a bemutatott konkrét példák is jól mutatják. Ezek a helyi adatok a hasonló jellegű vállalkozások talán legfontosabb hozadékai.

A kötet témaválasztása találó. A szemelvénygyűjtemény többirányú kutatást tesz lehetővé. Fontos nemcsak egyháztörténeti szempontból, hanem hasznosítani lehet az itt talált információkat más tudományterületek, így például a helytörténet, művelődéstörténet, társadalomtörténet, oktatástörténet, gazdaságtörténet kutatásaiban is.

A munka jól tagolt, mutatórendszere pontos. A téma iránt érdeklődőknek hasznos segítséget ad, annál is inkább, mert a források magyar fordítását és a régies nyelvű szövegeket a mai nyelvhasználatnak megfelelően is közli.

(ism.: *Kovács Teofil*)

**LÉNÁR ANDOR: A Váci egyházmegye Hanauer Árpád István püspöksége idején. (1919–1942)
Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi
Egyháztörténeti Intézet, 2017. (Serie Historiae Dioecesis
Quinqueecclesiensis XVI.) 336 old.**

Hanauer Árpád István nem tartozott a Horthy-kor legismertebb katolikus egyházi vezetői közé, amiben feltehetően komoly szerepet játszott introvertált alkata, visszahúzódó magatartása. Egyházkormányzati gyakorlata azonban mindenképpen megérdemli az utókor figyelmét, hiszen az általa irányított váci püspökség példája – amely a trianoni béke következtében az ország legnagyobb és legnépesebb egyházmegyéjévé vált – jól reprezentálja azokat a problémákat, amelyekkel a kor katolicizmusának szembe kellett néznie Magyarországon. A hatalmas kiterjedésű és heterogén szerkezetű egyházmegye egyaránt magában foglalt Budapest környéki nagyvárosokat – mint például Újpest és Kispest –, jellegzetes alföldi metropoliszokat – mint Kecskemét – és a komoly infrastrukturális problémákkal küzdő, lelkipásztorilag nehezen ellátható tanyavilágot. A népesség nemzetiségi és felekezeti szempontból ugyan kevésbé volt megosztott, mint az országos átlag, viszont a korábbi korszakokban lejátszódó hatalmas népességnövekedés következményei így is komoly kihívások elé állították az 1919-ben kinevezett Hanauer püspököt.

Az ő dilemmáiba nyújt betekintést Lénár Andor könyve, amelynek anyaga a fiatal történész 2015-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen megvédett doktori értekezésén alapszik. A kötet tartalma valóban megfelel a címének: nem a főpásztor személyére, hanem az egyházmegye kormányzására összpontosít, amivel tudatosan – és igen öröndetes módon – elszakad a hagyományos, püspök-életrajzokra építő egyházmegyetörténet-írástól. A könyv megírását alapos forrásfeltáró kutatások előzték meg, és így sokszínű megközelítést tettek lehetővé. A szerző kutatásokat folytatott a Vatikáni Titkos Levéltárban, a Váci Püspöki és a Prímási Levéltárban, egyes világi és magángyűjteményekben, továbbá érdekes forrásokat talált a hőmezővásárhelyi plébánia irattárában, és jó érzékkel hasznosította az egyházi sajtót is.

A kötet első fejezetei a téma forrásainak és szakirodalmának bemutatása után leírják az egyházmegye területét, valamint demográfiai, felekezeti és nemzetiségi viszonyait. A negyedik fejezet az egyházkormányzat rendszerét ismerteti, felvázolja az egyházi környezetet, a püspöki aula szerkezetét és működését, majd áttér a váci püspöki udvar kulcsembereinek tevékenységére. Ebben a részben, mintegy húsz oldalon, kap helyet Hanauer Árpád István alakjának és pályaképének bemutatása is, amelyben – számos személyes visszaemlékezés mellett – kiemelt szerepet kap a vatikáni forrásanyag. Különösen érdekesek a székfoglalás körülményei, hiszen a Szentszék, tekintettel a belpolitikai viszonyokra, 1919-ben a főkegyúri jog figyelembe vétele nélkül nevezte ki Hanauert, ami kezdetben nem könnyítette meg helyzetét. A vatikáni forrásanyag továbbá igen izgalmas betekintést nyújt a püspökjelöltek kiválasztásának folyamatába, az értékelés szempontjaiba is. A fejezet ezután ismerteti az egyházigazgatás alsóbb szintjeit, a főesperességek és esperességek rendszerét, illetve a plébániai hálózat jellegzetességeit. Az ötödik egység az egyházmegyei zsinatok jelen-

tőségére világít rá: ezek tízévenkénti megrendezését az 1918-ban életbe lépő egyházi törvénykönyv tette kötelezővé, Hanauer pedig következetesen ragaszkodott az előírás betartásához, hiszen 1921-ben – az országban elsőként –, valamint 1930-ban is zsinatot tartott, és 1940-re is tervbe vett egyet, igaz, erre végül betegsége következtében nem került sor. A szerző végigkíséri az események előkészítését és lezajlását, elemzi a zsinati dekrétumok fő jellemzőit, és ezek hatására, jelentőségére az egyes részterületek kapcsán a következő fejezetekben is sűrűn utal. A hatodik rész az egyház-kormányzati intézkedések súlypontjait határozza meg, részletesen bemutatva a papnevelés reformját, a főváros környékének, illetve a tanyák lelkipásztori ellátásának tudatos, elsősorban az infrastruktúra kiépítésére koncentráló megújítását. A hetedik fejezet azt a szerepet ismerteti, amelyet a váci papság a politikában játszott, egyaránt kitérve a papság felsőházban és a képviselőházban, illetve a vármegyei, városi és községi önkormányzatoknál végzett munkájára. A nyolcadik fejezet az egyház társadalomszervezési törekvéseit, az egyesületi élet különböző formáit részletezi az Actio Catholicától a különböző hitbuzgalmi egyesületeken át a szociális mozgalmakig és a nagygyűlésekig. A kilencedik rész a lelkipáztorkodás területeit és eszközeit (így a templomi igehirdetést és a katekézist, a hitoktatást, a népmisziókat, a lelkigyakorlatokat és a missziós egyesületeket) veszi számba, az utolsó fejezet pedig az egyházmegyei katolikus sajtó jellemzőit tárja fel.

Lénár Andor könyvének legnagyobb erénye az újszerű megközelítés, a tematikai sokszínűség és a rendkívüli adatgazdagság, amely fontos alapművé teszi a régió egyház- és helytörténetével foglalkozó kutatók számára. Az adatbőség itt-ott talán az olvashatóság rovására is ment, ám a szerző igen jó érzékkel mindent megtett azért, hogy segítse az olvasókat a tények értelmezésében. Ezt a célt szolgálja a gondosan összeállított függelék is, amelyben az életrajzi kislexikon és a fényképmelléklet mellett külön kiemelendők az egyházmegye népességének összetételét szemléltető térképek, a demográfiai folyamatokat látványosan megragadó grafikonok, illetve táblázatok. A szövegnek nagy előnyére válik, hogy a szerző a gazdag forrásbázisnak hála gyakran több nézőpontból is meg tudja világítani egyes kérdések hátterét. Tanulságos például, amikor bemutatja a püspök elvárásait a központi egyház-kormányzati iratok, a körlevelek, a zsinati határozatok és a (csak a vatikáni gyűjteményekben fennmaradt) ad limina-jelentések alapján, majd ezek mellé teszi a historia domusokból a megvalósítást dokumentáló forrásokat. Bármilyen fontosnak is tűnt például elvi megfontolásból a hívek egyesületekben való tömörítése, ha a gyakorlatban a lelkipásztor azzal a problémával szembesült, hogy egyleti tagságot csak a világiak kisebbsége vállal. Így hiába tartott egy kecskeméti klerikus vasárnap délutánonként akár 3-4 egyesület számára is gyűlést, „megtörtént, hogy mire a pap megérkezett fiákeren vagy kerékpárral egy másik egyesület gyűléstermébe, csaknem ugyanazok ültek előtte, mint egy órával korábban az előző összejövetelen egy másik helyszínen”. (177–178. old.)

Az egyes részfejezetek meggyőzően mutatják be témáikat, azonban a kötet által nyújtott összkép mégis némileg töredékesnek hat. Ennek oka talán az lehet, hogy a szerző kevésbé merített a korszakra vonatkozó egyetemes egyháztörténet-írás eredményeiből, lemondott az általuk kínált elméleti keretről, és munkáját nem helyezte a korszak nagyobb összefüggése-

ibe. Ez azért lehetett volna nagyon hasznos, mert a váci egyházmegye helyzetére jól illenek a nemzetközi kutatás megállapításai. A svájci Urs Altermatt például a „hívek második megfegyvelésének korszakaként” tekint az 1850 és 1950 közötti időszakra, amelyben a modernitás kihívásaival szembesülő hierarchia Európa-szerte azzal próbálkozott, hogy a klérus és a világi hívek ellenőrzésének fokozásával és az egyesületi háló megteremtésével szilárdítsa meg az egyház helyzetét. A kontroll kiterjesztésére való törekvés jól körülírja Hanauer Árpád István egyházkormányzatának lényegét is, aki egyebek mellett a zsinatok rendszeres összehívásával és a rendelkezések betartásának ellenőrzésével, a papképzés reformjával, az esperesi kerületek számának növelésével, az ügyintézés hivatalos formáinak előírásával, a rendszeres papi gyűlésekkel, a statisztikák, éves jelentések kötelezővé tételével, a hívekről vezetett állandó nyilvántartás megkövetelésével igyekezett helyreállítani a rendet, amelyet egyházmegyéjében alaposan megtéptak 1918–1919 viharos eseményei. Hanauert azonban – mint Lénár Andor remek munkájából kiderül – lelkipásztori elhivatottsága megóvta a túlzások veszélyétől, és azt igyekezett tudatosítani környezetével, hogy az ellenőrzés nem jelenthet önmagáért való szigort, a kontrollnak mindig az alárendeltek lelki javát kell szolgálnia. Pályafutása egyik csúcspontján, az 1921-es zsinaton tartott beszédében atyailag figyelmeztette papságát: „aki híveit mindig csak szidja, olyan, mint egy lánkra vert komondor: senki sem fél tőle, de mindenki kerüli”. (93. old.)

(ism.: *Klestenitz Tibor*)